

દેદા શાહ

- વૈદ્ય મોહનલાલ ચુગીલાલ ધામી

દેદા શાહ

: લેખક :
વૈદ્ય મોહનલાલ ચુનીલાલધામી

: પ્રકાશક :

નવયુગ પુસ્તક ભંડાર

બુકસેલર્સ : : પબ્લિશર્સ

નવા નાકા રોડ

રાજકોટ-૩૬૦ ૦૦૧ : : : [સૌરાષ્ટ્ર]

: प्रकाशक :

नविनचंद्र मोहनदास महेता
नवयुग पुस्तकालंकार
नवा नाका रोड, १ ले भाजे
राजकोट-३६० ००१ : [सौराष्ट्र]

© वैद्य मोहनदास सुनीदास धामी

पुनः मुद्रणः शोथुं
(१९८८)

किंमत
रु. ४४-००

मुद्रकः
सुनील नानादास शाह
सर्वोदय मुद्रणालय
मु. सादरा-३८२३२०
जि. अमदावाद

ધર્મ, સદાચાર, સંસ્કાર અને સ્વાશ્રયમાં સદાથે
મગ્ન રહેનારા મારા પરમ પૂજ્ય સંસ્કાર ગુરુ

સ્વ. પંડિતશ્રી પ્રભુદાસ બેચરદાસ પારેખના
પવિત્ર આત્માને ભક્તિ અને શ્રદ્ધા સાથે અર્પણ

—મોહનલાલ ચુ. ધામી

થોડી પળો માટે

મેં મહામંત્રી પેથડશાહ લખવાનો વિચાર કર્યો પરંતુ તેમના પિતાશ્રી દેદા શાહનું જીવન મને ઘણું લબ્ધ લાગ્યું એથી દેદાશાહ લખાયું.

દેદા શાહ માલવ અને મર પ્રદેશની ભૂમિ પર થઈ ગયા હતા. લગભગ ૧૩મી સદીમાં મારા મનમાં થયું કે મેં ઘણા કથાનકો ગુજરાતના ચરણે ધર્યાં છે પણ સાદાઈમાં સુખ માનનાર સંન્યાસી ધર્મપ્રેમી, સસ્કારી, નિર્લોભી અને વચનને વળગી રહેવામાં કતવ્ય સમજનારો એક આદર્શ શ્રાવક કેવો હોવો જોઈએ તે વાત જે મારે જીલવી હોય તે શ્રી દેદા શાહનું કથાનક સર્વોત્તમ છે. પણ આ પહેલાં મેં ભાવડશાહ, જીવડશેઠ લખ્યા હતા પરંતુ દેદા શાહનું ચારિત્ર મારા હૃદયમન પર છવાઈ ગયું અને મેં સૌરાષ્ટ્રના સુપ્રસિદ્ધ દૈનિક 'જ્યહિંદ'માં ધારાવાહિક રૂપે દેદા શાહનું કથાનક લખવું શરૂ કર્યું. આઠ દશ પ્રકરણો છપાયા પછી મારા પર વાચક-મિત્રોના પ્રેરણાભર્યા પત્રો આવવા માંડ્યા. લખવાની ઇચ્છા હતી પેથડશાહની પરંતુ લખાઈ ગયું દેદા શાહ અને તે પણ એટલું આદર્ષક અન્યું કે તેની પહેલી આવૃત્તિ ટુંકગાળામાં પૂરી થઈ ગઈ અને મોંઘવારીએ ચારે દિશાએથી ભરડો લીધો. કાગળના ભાવ, છાપકામના ભાવ અને બાંધણીના ભાવ આસમાને પહોંચ્યા.

આમ છતાં મારા પ્રકાશક શ્રી નવિનચંદ્રે દેદા શાહની નવી આવૃત્તિ પ્રગટ કરવાનું સાહસ કર્યું છે.

જે યુગની આ કથા છે તે યુગમાં આપણા દેશ પર વિધર્મી-ઓના નાના મોટા આક્રમણો થયા કરતા. ગુજરાત, સિંધુ, કચ્છ, પંજાબ આદિ પ્રદેશોમાં વટાળપ્રવૃત્તિ અને સીતમની ઝડીઓ વરસી રહી. જ્યાં જ્યાં હિંદુ જાતિ બળવાન, સશક્ત હતી ત્યાં ત્યાં તે

બખતે વિધર્મીઓ પુરા ફાવી શક્યા નહિ. માલવ અને મરહૂમિ વીરક્ષત્રીયો વડે ઉજ્જવળ હતી. અને અન્ય હિંદુઓ પણ ધર્મરક્ષા કરતાં કરતાં વટાળ પ્રવૃત્તિની ગોઝારી જાયા સારા રાષ્ટ્રમાં ધીરે ધીરે ફેલાઈ રહી હતી પરંતુ મેં આવા કલહને આ કથામાં કોઈ સ્થાન આપ્યું નથી. તે કાળે માલવ અને તેની આસપાસના પ્રદેશમાં વિરશ્રી રમતી હોવાથી વિધર્મીઓની વટાળપ્રવૃત્તિ વેગ પકડી શકી નહોતી.

એ ગમે તે હોય, દેદાશાહનું આ કથાનક વાંચનારના હૈયામાં સદાચાર, સંસ્કાર અને ધર્મ પ્રેમની રેખા દોરવામાં અદ્વપાંશે પણ સફળ થશે તો આજની ભૌતિક ભૂતાવળથી ઘેરાયેલા યુગમાં એક સાદગીભર્યા જીવનનો ધમકાર જિભો કરી શકાશે અને મારા પ્રયત્નને પણ બળ મળશે. કથા લેખકે કેવળ ઇતિહાસને વકાદાર રહેવાનું હોય છે અને ઇતિહાસનું ખંડન ન થાય તે રીતે ઐતિહાસિક કાળની પરિસ્થિતિ, સમાજરચના અને કથાને બળ આપે તે પ્રકારની કલ્પનાનો પણ સહારો લેવો પડે છે. મેં પણ આ કથાને એ રીતે જ મઠી છે. હવે જે કંઈ કહેવાનું છે તે આ કથાને જ કહેવા દો...

ગરીબી હટાવોની આધુનિક યુગની ધર્માચક્રીમાં આ કથા પ્રેરક બનશે તેવી આશા સાથે મારા પ્રેરણાદાયી વાંચકમિત્રો, વિદ્વાન-મિત્રો અને પુ. ગુરુદેવોનો હું આ તકે હાર્દિક આભાર માનું છું.

આમ તો મેં મારા ક્ષુદ્ર માનવજીવનમાં લગભગ ૧૪૫ કથા-ઓથી વધુ કથાનકોની રચના કરી છે. અને આજ એકોતેરમા વર્ષે પણ મહારી વાર્તા લખવાની ભાવનામાં ઓટ નથી આવ્યો. એ બદલ હું વાણી દેવીશ્રી સરસ્વતીનો ઝણી છું એમની કૃપા વગર હું એક ડગલું પણ આગળ વધી શકત નહિ.

કરણપુરા : ધામી નિવાસ,
રાજકોટ : કારતક સુ. ૧૫. ૨૦૦૨ } વૈદ્ય મોહનલાલ યુનીકોલ ધામી

ત્રીજી આવૃત્તિ વખતે...

દેદા શાહની ત્રીજી આવૃત્તિ પ્રગટ થઈ રહી છે. પ્રસ્તુત કથા અંગે મારા પિતાશ્રીએ પ્રસ્તાવનામાં જણાવી દીધું છે છતાં એક અગત્યની વાત જણાવવાનું નહિ ભૂલું. તેઓએ પ્રસ્તાવનામાં 'પેથડ શાહ'નો ઉલ્લેખ કર્યો છે તે પેથડશાહની કથા તેઓએ લખી રાખેલ છે જે અપ્રગટ છે. ટૂંક સમયમાં પ્રગટ થશે. મારા પિતાશ્રીનું અપ્રગટ સાહિત્ય ઢગલાખંધ છે તે ક્રમશઃ પ્રગટ કરવાની લાવના છે.

દેદા શાહની ત્રીજી આવૃત્તિ પ્રગટ થઈ રહી છે તે વાંચકોનો પ્રેમ દર્શાવે છે. આપે આ કથાને અંતઃકરણથી અપનાવી છે તે મારા માટે અતિ હર્ષની વાત છે. ગુજરાતી સાહિત્ય રસિકજનોનો સહર્ષ આભાર માનું છું.

સંવત ૨૦૦૭ : આસો સુદ ૧૦
કરણપરા, કિશોરસિંહજી રોડ,
ધામી નિવાસ રાજકોટ ૩૬૦૦૦૧ } -વિમલકુમાર મોહનલાલ ધામી

ચોથી આવૃત્તિ વેળાએ...

આજ મારા પિતાશ્રીની લોકપ્રિય નિવડેલી નવલકથા 'દેદા-શાહ'ની ચોથી આવૃત્તિ પ્રગટ થઈ રહી છે. પ્રસ્તુત કથા અંગેની નોંધ મારા પિતાશ્રીએ પ્રસ્તાવનામાં કરેલ છે.

આ કથાને આગળ ધપાવતી કથા 'પેથડ શાહ' પણ પ્રગટ થઈ ગઈ છે. આ કથાની ચોથી આવૃત્તિ પ્રગટ થઈ રહી છે તે વાંચકોનો પ્રેમ દર્શાવે છે. ગુજરાતની સાહિત્યપ્રિય જનતાએ આ કથાને આદરથી અપનાવી છે તે અદલ સહર્ષ આભાર માનું છું.

સંવત ૨૦૪૪ : સંવત્સરી
કરણપરા, કિશોરસિંહજી રોડ
ધામી નિવાસ, રાજકોટ-૧ } -વિમલકુમાર મોહનલાલ ધામી

દેદા શાહ
[ઐતિહાસિક નવલકથા]

અનુક્રમ

પ્રકરણ	પૃષ્ઠ	પ્રકરણ	પૃષ્ઠ
૧ મધુર મિલન	૧	૧૯ ખાત મુરત!	૧૮૦
૨ ખીમાર સાધુ	૧૧	૨૦ વિમલશ્રીનો પ્રભાવ...!	૧૯૦
૩ સિદ્ધ નાગાણુ'ન!	૨૧	૨૧ નાગિનીની ચિંતા...	૨૦૧
૪ સો ટચનું સોનું	૩૧	૨૨ નિમંત્રણનો સ્વીકાર	૨૧૧
૫ એક ચિંતા ઊભી થઈ!	૪૧	૨૩ આશાનો દોર...!	૨૨૨
૬ રાજની તપાસ	૫૦	૨૪ તમે જીતી ગયા...!	૨૩૧
૭ સત્યનો રણઠાર!	૫૯	૨૫ પરાજયમાં જય...	૨૪૦
૮ આશ્ચર્ય...!!	૬૯	૨૬ પુત્ર જન્મ	૨૫૧
૯ યાત્રા થઈ ગઈ!	૮૧	૨૭ ઉત્સવના દિન સાંકડા	૨૬૦
૧૦ સત્કાર...!	૯૧	૨૮ ગુરુની સ્મૃતિ માટે	૨૬૯
૧૧ રાજનો ભાવ...	૧૦૦	૨૯ યાત્રાએ...	૨૭૮
૧૨ દેવગિરિ તરફ...	૧૦૯	૩૦ 'શ્રીકૃષ્ણ વધાવ્યું-'	૨૮૭
૧૩ મહાત્માનું મિલન	૧૧૮	૩૧ આશીર્વાદનાં ફૂલ...!	૨૯૭
૧૪ દેદા શાહની ભાવના	૧૨૭	૩૨ સાધવી શ્રી નિર્મલાશ્રીજી	૩૦૬
૧૫ રાજની ભાવના	૧૩૮	૩૩ પેથડનો પ્રશ્ન...	૩૧૫
૧૬ નાગિની દેવી!	૧૫૦	૩૪ 'પંખી ઉડી ગયું-'	૩૨૫
૧૭ કવિ સંમેલન!	૧૬૦	૩૫ શોકની વાદળી...!	૩૩૫
૧૮ હોહય.....!	૧૭૦	ઉપસંહાર	૩૪૪

પ્રકરણ ૧૯ :

: મધુર મિલન

કોઈ કોઈ નગરમાં, ગામમાં, ભવનમાં કે પરિવારમાં અણુધારી રીતે સુમેળ સર્જાતો હોય છે.

સમગ્ર ભારત વર્ષમાં માલવદેશ સુખી, સમૃદ્ધ અને સદાચારી ગણાતો હતો.

આમ તે કાળ વિચિત્ર હતો. જેમ કોઈ હિંસક પ્રાણી માનવીનું લોહી ચાખી જાય અને માનવી માટે ભયજનક બની રહે તેમ રાષ્ટ્રમાં મુસલમાનો ચારે દિશાએ પથરાઈ ચૂક્યા હતા. રાષ્ટ્રની ભોળી, ધર્મપ્રાણુ અને સંતોષી જનતા પર તલવારની ધાર પર અટહાસ્ય કરતી શાંતિ પથરાઈ ચૂકી હતી. મુસ્લીમોનાં ધાડાંઓ વટાળ પ્રવૃત્તિના ખંજર વડે પોતાની જમાત વધારવામાં ખુદાની ભક્તિ માની રહ્યાં હતાં.

અને હિંદુ નારીઓનાં રૂપયૌવન અને સતીત્વની કૂર ઠેકડી કરનારાઓ કેવળ વાસના-વૃત્તિને પોષવામાં ધર્મ ઠલવી રહ્યા હતા.

દે. ૧

તેરમી સદી હતી. અલ્લાહદીન ખીત્રજીનો કાળ હતો. પણ હિન્દુ પ્રજા સાવ નિર્માત્મ્ય નહોતી. તેઓએ ઠેરઠેર મુકાબલો કર્યો. હતો. ધર્મ સંસ્કૃતિ, સદાચાર અને પોતાના પરાપૂર્વનાં આદર્શોને જાળવી રાખવા ખાતર હિન્દુ જાતિના નવજવાનો તે વૃદ્ધો, બાળકો તે નારીઓ હક્કતા મુખે મૃત્યુને ભેટવામાં આનંદ માનતા હતા તે માણતા હતા.

કોઈ ને પણ આશરો આપવામાં કર્તવ્ય જ્નેતારી હિન્દુ પ્રજા મુસલમાનોનાં આવા અત્યાચારોથી સાવધ બની ગઈ હતી અને વિરાટ ભારતમાં એવાં ઘણાં સ્થળો હતાં કે જ્યાં હિન્દુ જાતિનું ગૌરવ વરદાન માફક મહેકી રહ્યું હતું.

માલવદેશ પણ એવા જ ગૌરવથી મહાયેત્રો હતો.

અને અણુધાર્યો જે સુમેળ સર્જાય છે તે પણ અદ્ભુત હોય છે. માલવદેશ નાનો સૂતો નહોતો. તેમાં પણ નાનાં મોટાં ઘણાં રાજ્યો હતાં અને દરેક રાજ્યો માલવનાથની આજ્ઞા નીચે રહેતાં હતાં. આવા જ એક પ્રદેશનું નામ હતું નામ્યાર પ્રદેશ. આ પ્રદેશની સોહામણી નગરીનું નામ હતું-નાંદુરીનગરી. આ નગરીમાં ઘણાં મંદિરો હતાં. ભગવાન શંકરના મંદિરો, શ્રીરામ મંદિરો, શ્રીકૃષ્ણ મંદિરો, શ્રીચામુંડા આદિ દેવીઓનાં મંદિરો અને એક હતું ભવ્ય, સુંદર અને કલાત્મક મંદિર શ્રી નેમનાથ પ્રભુનું. આ રાજ્યના મહામંત્રીનું નામ હતું નારાયણ મંત્રી.

નવજવાન હૈયાને થનગનાટ આપે તેવી એક રૂપવતિ નગરનારી હતી. એનું નામ હતું નાગિની ગણિકા. દેશાવરથી કે અન્ય પ્રદેશમાંથી આવનારો પથિક નાગિનીનું ભવન નિહાળવામાં પોતાને ધન્ય માનતો, ગણિકાનું જીવન જ એવું હોય છે કે તેની ધનની પ્યાસ કદી તૃપ્ત

થતી નથી. નાગિનીના ધન ભંડારમાં અદ્ભુત સુવર્ણ હતું, મોતી હતાં, રત્નો હતાં.

એજ રીતે નાંદુરી નગરીનાં કુબેરને પણ લગ્નવે એવા નાગ નામના શ્રેષ્ઠિ હતા.

અને નગરીના બહારના વન પ્રદેશમાં છેલ્લા ચાર વર્ષોથી આવીને વસેલો એક યોગી હતો...એતું નામ હતું યોગી નાગાનું. તે પોતાની કૂટિર છોડીને ક્યાંય જતો નહિ, ખાસ કરીને વસતિમાં જતો નહિ. માત્ર વરસમાં એકવાર તે દેવી ચામુંડાના મંદિર દર્શનાર્થે આવતો.

કુળ અને જાતિ ઉચ્ચ હોય એટલે ધન અદ્ભુત ઉભરાય એવું અતું નથી. દેશમાં ઉચ્ચ કુળ અને ઉચ્ચ જાતિની પરખ ધન ભંડાર પરથી થતી નહોતી. સંસ્કાર, સદાચાર, સત્ય, વિનય, સંતોષ અને ધર્મશ્રદ્ધા જ્યાં બિરાજતાં હોય ત્યાં જ કુલ જાતિની શ્રેષ્ઠતા ગણાતી હતી.

આ નાંદુરી નગરીમાં એક સમયે ઉકેશ વંશ સમગ્ર માત્રવદેશમાં પ્રખ્યાત અન્યો હતો. આ વંશનું પદ્મકુળ અતિ ઉત્તમ ગણાતું હતું. આવા ઉત્તમ પદ્મકુળમાં પણ પુણ્યોદય અને પાપોરયના જ્યાં તડકા આવતા જતા હોય છે.

આવા મહાન પદ્મકુળમાં દેદ નામના શ્રાવકનો જન્મ થયો હતો. એના જન્મ સમયે કુળની જાહોજલાલી અપૂર્વ હતી. સમગ્ર જૈન સંઘમાં પદ્મકુળ મુગટમણિ સામાન ગણાતું.

પરંતુ કર્મ વિપાકની લીલા આ કુળને સ્પર્શી ગઈ. દેદ માત્ર ત્રણ વર્ષનો હતો ત્યારે તેના માતાપિતા અવસાન પામ્યાં. દેદ છત્ર વિહોણો બની ગયો. દૂરની માસીએ તેને ઉછેર્યો. પણ ધણી વગરના ધંધા હાંમેશા કથળતા હોય છે. તે ન્યાયે દેદની સંપત્તિને યગ આવવા માંડ્યા. નોકર ચાકર, મહેતા, મુનીમ વગેરેએ ધનને વગેસગે કરવા માંડ્યું અને દેદ જ્યારે વીસ વર્ષનો નવજવાન થયો

ત્યારે તે લગભગ દરિદ્ર બની ગયો. નોકર ચાકર બધા ચાલ્યા ગયા હતા. માતા સમાન મમતા રાખનારાં માસી પણ વૃદ્ધ બની ગયાં હતાં. તેમની ઇચ્છા દેદાને ધરખારી કરવાની હતી પણ ધરમાંથી જ્યારે શ્રીની વિદાય થાય છે ત્યારે લોકો તે ધરનો વિચાર કરવા પણ થોભતા નથી.

આમ છતાં માસીએ પોતાના કેટલાક સગાંઓને વિનંતી કરી અને દેદાને ઠેકાણે પાડવાની પોતાની છેલ્લી આશા વ્યક્ત કરી. સગાંઓનાં હૈયે ભાવના જાગી કારણ કે દેદા નવજવાન હતો, સ્વસ્થ હતો, સુંદર હતો અને તેજસ્વી પણ હતો. વિનય, ત્રિવેક, સંતોષ, ધર્મપ્રેમ, સાચ, સેવાભાવ વગેરે ગુણો તે જાણે લોકોમાં જ મળેલા હતા. વંશ અથવા કુળની શોભા આ રીતે જ પરખાય છે.

અને જે દિવસે લોકો ગુણની પરખ છોડીને સંપત્તિ અથવા ભૌતિક સુખના ગજ વડે માનવીને માપતા શીખશે તે દિવસે જીવંતરમાં સાચો આનંદ ભાગ્યે જ મળતો થશે.

માસીઆના એક સગાએ બાબુના એક મધ્ય ગામમાંથી આ ખાનદાન કુળને શોભે એવું કન્યા રતન શોધી કાઢ્યું. કન્યાના પિતા સાથે વાતચીત કરી. ત્યાર બાદ માસીને મળીને કહ્યું : ‘માસીઆ, તમારી આશા ફળે એવું લાગે છે.’

‘શું કોઈ કન્યા મળી ?’

‘હા. અહીંથી ખાર કોસ દૂર કોકરવાડા આવ્યું છે. તમને યાદ હોય તો તમે પણ તે ગામમાં.’

‘હા. હા.’ મને યાદ છે. કોકરવાડામાં હું કુંવારી હતી ત્યારે મારા ભાઈ સાથે ગઈ હતી ને ચારેક વરસ રહી હતી.’ માસીઆએ કહ્યું.

‘ઈ ગામમાં તોલા શેઠ નામના એક શ્રાવક રહે છે. પરિવાર બહુ મોટો નથી. એક રંડવાળખેન, ઘરવાળી એક જીવાન દીકરી ને એક નાનો દીકરો. દીકરીનું નામ વિમલશ્રી છે માસીઆ, ખરેખર

નામ એવા જ ગુણ, રૂપ ને તેજ ભર્યા છે. પરંતુ ખોરકું સાવ મધ્યમ છે. કુળની ખાનદાની એવી ને એવી છે પણ તોલાશેઠ માંડ માંડ પોતાનું નભાવે છે. એટલે તેઓ કંકુના ચાંદલે કન્યાદાન કરવા માગે છે.' સગાએ કહ્યું.

માસીયાએ કહ્યું : 'ભઈલા, તે આપણા ધરમાં ક્યાં, અભરે ભરાય છે? છોકરી સારી હોય તો ગોળ ખાઈ લેજો.'

અને એજ અઠવાડિયામાં દેહતું સગપણ જાહેર થયું. સવા મહિના પછી લગ્ન નક્કો થયાં. માસીયાએ મરણમૂડી રૂપે પોતાની પાસે જે કંઈ હતું તે દેહને આપી દીધું. દેદે હિસાબ ગણી જોયો. લગ્ન પતી જય એમ તેને લાગ્યું. એટલું જ નહિ પણ આવનારી માટે એ દાગીના ને પાંચ જોડી કપડાં પણ પ્રાપ્ત કરી શકાય તેમ હતું. આ બધો ખરચ કાઢતાં પચાસ સોનીયા વધી પડે તેમ હતા. એટલી મૂડીથી નાનકડો ધંધો કરવાની દેદે કલ્પના કરી.

નિશ્ચિત તિથિએ દેહનાં લગ્ન થઈ ગયાં, જે દિવસ રહીને જન ત્રીજે દિવસે આવી ગઈ, માસીયાએ નાનો એવો જમણવાર ઠ્યો. નેમનાથ ભગવાનનાં મંદિરમાં પૂજા ભણાવી. લાડવાની લાણી કરી. વસવાયાનાં લાગા પણ ચૂકવાઈ ગયાં.

આમ દેહના લગ્ન પતી ગયાં.

નવદંપતીના નવજીવનની પ્રથમ મિલન કવિતા.

દેહનાં સગાં વહાલાંએ કાંઈ ખાસ નહોતાં. જેત્રણ મિત્રો હતા તે ખુશી વ્યક્ત કરીને ચાલ્યા ગયા હતા.

વિમલશ્રી પણ માસીયાના ખાટલા પાસે પડોશનાં દસખાર ઝૈરાંએ વચ્ચે બેઠી હતી અને વિમલશ્રીને જ્નેનારાં પ્રત્યેક ઝૈરાંએ રૂપ, વિનય અને વિનમ્રતા જોઈ ને ખુબ જ પ્રસન્ન થયાં હતાં.

રાત્રિનો ખીજો પ્રહર શરૂ થયો એટલે સ્ત્રી વર્ગ પણ પોતા-પોતાના ભવન તરફ વિદાય થયો.

વિમલશ્રી માસીયાના પગ દાખવા બેસી ગઈ. માસીયાએ કહ્યું: 'બેટી, હવે તારે સૂઈ જવું જોઈએ. આજ તો તું નિરાંતે જમી પણ નથી.'

'ના મા...હું પાદરમાં જ જમી હતી. સૂર્યાસ્તને તો વાર હતી પણ ગામમાં દાખલ થયા પછી એટલો સમય ન મળે...'

'તે તું ચોવિયાર કરે છે ?'

'હા મા...છ વર્ષની હતી ત્યારથી.'

'સાડું...સાડું...દીકરી, તારી ધર્મભાવના જોઈ મારા કોઠે ટાઢક વળી. મારો દેદા પણ ચોવિયાર કરે છે. બસ હવે તું જ. હાલ્ય, હું જ તને તારો ઝોરડો દેખાડું.'

'ના બા, તમે સૂઈ રહો...મને મળી જશે.' કહી વિમલશ્રીએ માસીયાનાં પગ દાખવાતું ચાલુ રાખ્યું.

માસીયાએ સૂતાં સૂતાં વિમલશ્રીનો હાથ પકડી લીધો અને કહ્યું: 'વિમલ, તારો વિવેક અને વૃદ્ધ માવતર પ્રત્યેની મમતા જોઈને મને એમ જ થાય છે કે તારા જેવી દીકરીના બોળામાં માથું રાખીને મરવામાં પણ આનંદ મળે! બેટી હવે બસ...ખીજો પેર તો પૂરો થવા આંગ્યો હશે...'

'મા, એવું અમંગળ ન બોલો. તમારી જાયા વચ્ચે દશકો નીકળી જાય તો મને ઘણું જાણવાતું મળે...'

માસીયા હસી પડ્યાં...તેમણે અતિ ભાવભર્યા સ્વરે કહ્યું: 'જો બેટી, એક વાત તને કહી દઉં. આમ તો તારાં સાસરીયાં ઘણાં સુખી, આખરૂદાર અને જાતવાન ગણાયાં. પણ તારા સસરાના મૃત્યુ વખતે દેદની ઉમ્મર માંડ ત્રણ-ચાર વરસની હશે. ઘરમાં કોઈ કરતાં કોઈ કરવાવાળું નહિ. ધનધાન્ય સારી રીતે બધું હતું. પણ દેખ-રેખ નહિ. અહીં એક પેઢી હતી. અને ત્રણ પેઢી ખીજ ગામોમાં હતી. નીતિ અને પ્રમાણિકતાથી વેપાર ચાલતો હતો. ધીમે ધીમે બધું

વેરવિખેર થઈ ગયું. વેપારમાં સારું એવું તુકસાન થયું. મહેતા મુનીમો ફાવે તેમ ખેડવા માંડ્યા. દેણું પણ થઈ ગયું. ત્યારે દેદની ઉંમર ચૌદ વરસની હતી. દેણા પેટ આપદાદાની હવેલી આપી દેવી પડી. કાંક દર દાગીનો ખચ્ચો હતો તે પણ દેણામાં અપાઈ ગયો. અહીંની ખબરમાં મેડીવાળી દુકાન હતી તે પણ દેણામાં આવી પડી. નોકર ચાકરને છૂટા કર્યાં. આ નાનકડું મકાન રહી ગયું હતું એટલે હું ને દેદ અહીં રહેવા આવ્યા. બે ઝોરડા નીચે છે તે એક ઝોરડો મેડી માથે છે. ફળિયું નાતું છે. ઢોરઢાંખર કાણુ સાચવી શકે ? બધી જાહોજલાલી આંખના પલકારામાં ચાલી ગઈ. મારો દેદ નાનપણથી જ શાંત છે. તે અઢાર વરસનો થયો. ધાર્મિક જ્ઞાન સારું મેળવેલું. રોજ પૂજા કરવા જાય. મહિનામાં બે ચાર આય-પિત્ર કરે. ચોવિચાર તો કોઈ દિ' ચૂકે નહિ. અમારી આ સ્થિતિમાં અમે તને લક્ષ્મી રૂપ ગણણુ કરી છે અને તો વિશ્વાસ છે કે, સંસારનાં દુખદર્દે બધું તારા પગલાંથી નષ્ટ થઈ જશે, ખેટી, સંભાળવાતું ઘર છે. એટલે તારે પણ કોઈ ચીજવસ્તુ ન હોય તો મનમાં કાંઈ લાવવું નહિ.'

‘મા, આપ નિશ્ચિંત રહેજો. મારું સગપણ થયું ત્યારે મેં આવું કેટલુંક સાંભળ્યું હતું...પરંતુ મારા હૈયામાં ધન કે વૈભવનાં કોઈ સ્વપ્ન પોષાયાં નથી. વળી મારા પિતાના અભાવવાળા ઘરથી હું સારી રીતે ટેવાયેલી છું.’ વિમલશ્રીએ કહ્યું.

ત્યાર પછી માસીબાએ વહુને સૂઈ રહેવા મેડીએ રવાના કરી.

દેદ તો લગલગ અડધા પ્રહરથી પોતાના ઝોરડે આવી ગયો. હતો. ઉગતો નવજવાન હતો. કાયામાં બળ હતું, આરોગ્ય હતું, કંઈક કરવાની તમન્ના હતી. પરંતુ કોઈનો ટેકો મળે એવો સહારો નથી. વાડચ વિના વેદ્ય ચડે કેવી રીતે ? હા. માસીબાએ પોતાનો

દરદાગીનો-વેચીને પરણાવ્યો. ચારેક માસ ચાલે એટલું અનાજ ભરાવ્યું અને નાનો ધંધો કરી શકાય એટલી મૂડી પણ રાખી હતી.

આવા ને આવા વિચારોમાં સમય ક્યારે પસાર થવા માંડ્યો તેની ખબર જ ન રહી. જ્યારે વિમલશ્રી ઝોરડામાં આવી અને સંકોચ શરમભર્યાં નયને સ્વામીના ચરણમાં નમી પડી ત્યારે દેદા ચોકચો બલિષ્ઠની ને ભૂતકાળની તમામ કદપાનાઓને સ્મૃતિઓ અદૃશ્ય થઈ ગઈ. માનવીને સદાય મગ્ન રાખનારો વર્તમાન સામે ઊભો હતો.

ઓહ, જીવતરની પાંખ ! નવજીવનની પ્રેરણા, યૌવનની મધુર ઝાલરી અને જીવનભરનો સુખદુઃખનો મીઠો સથવારો !

નારી માત્ર પુરુષની શ્યાશાયિની નથી. માત્ર પુરુષનું સ્મકકું નથી. માત્ર પુરુષની વાસના તૃપ્તિ નથી. નારી તો છે સુખનું સર્જન કરનારી અને માનવવંશની અમરતા સીંચનારી એક દિવ્ય-બવ્ય દેવી !

દેદા પત્નીના નિર્માળ વદન સામે જોઈ રહ્યો. શું બોલવું ? આજ સુધી તે કોઈ નારીના ઝોછાયે પણ આવ્યો નહોતો, સામાન્ય સમાન વયની સ્ત્રી બાથે સામાન્ય વાત કરવાનો પણ પ્રસંગ પાડ્યો નહોતો !

બજારમાં ફરે, દહોરે ઉપાશ્રયે જાય, કોઈ મુનિ મહારાજ પધાર્યા હોય તો તેમની સેવા કરે અને માસીયાની ભક્તિ કરે. આ સિવાય તેના મન માનસ પર અન્ય કોઈ જામી અંકિત થઈ નહોતી.

દેદા ઊભો થઈ ગયો. મનના વિચારોમાંથી ઝંપકીને જાણે જાગ્યો. પત્નીના બંને હાથ પકડી લઈને બોલ્યો : 'હું તારું સ્વાગત કેવળ અંતરના ભાવથી અને હૃદયની સંપત્તિ વડે જ કરું છું. તારા કંઠમાં આરોપી શકું એવો કોઈ અલંકાર નથી. તારી કોમળ આંગળીને અભિનંદી શકે એવી કોઈ એકાદ મુદ્રિકા પણ નથી ખરેખર, તને જોઈને મને લાગે છે કે મેં ઘણી ઉતાવળ કરી નાખી. માસીયાની ભાવનાને હું રોકી શક્યો નહિ.'

આજા હાસ્ય સહિત વિમલશ્રીએ કહ્યું : 'સ્વામી શું નારી

કેવળ અવકાર ને ધનની જ ભૂખી હોય છે? ના. ના... ના...નારી કેવળ પ્રેમ અને સમર્પણની જ ઝંખના રાખતી હોય છે. આપની પરિસ્થિતિ અંગે મેં સગપણ વખતે જ સાંભળ્યું હતું અહીં પણ માસીબાએ મને સમજ પાડી. એથી મારું મન જરાય કુંઠિત નથી બન્યું. ધન, સંપત્તિ, વૈભવનાં સાધનો કે એવાં ખર્ચાં સુખો પુણ્યોદયથી પ્રાપ્ત થાય છે. ને પાપોદયથી નષ્ટ થાય છે. પૂર્વધર્મના ફળરૂપે પ્રાપ્ત થયેલી સ્થિતિને હસતાં હસતાં પચાવી લેવી એજ સ્ત્રી પુરુષની શોભા છે. શક્તિ છે અને એ જ કર્તવ્ય છે. આપ જેવા સ્વસ્થ, સુંદર અને ધર્મપ્રાણ પતિની પ્રાપ્તિ થવી એજ મારા માટે મહાન ગૌરવની વાત છે.

પત્નીનાં તેજસ્વી અને નિમંળ નયન સામે દેહ આશ્ચર્યચકિત નજરે જોઈ રહ્યો.

વિમલશ્રી પણ નીચી નજરે જોતી ઊભી રહી.

આ ચોરડામાં ઠંઈ પવનગ બિછાવ્યો નહોતો. સુગંધી ફૂલોની સૌરભ રમતી નહોતી, નરનારના પ્રાણમાં ઉન્મત ભાવ પ્રગટાવે એવાં કોઈ ઉપચાર સાધનો પડ્યાં નહોતાં. માત્ર જે નાનાં નાનાં ગાદલાં આભુઆભુમાં માસીબાએ જન આવે તે પહેલાં પાથરી રાખ્યાં હતાં.

જૈન વણિકનું સાદુ અને અછતના અવતાર જેવું ઘર હતું. સૂર્યાસ્ત પછી દેહ દૂધ જળ, અન્ન કે કશું લેતો નહોતો. વિમલશ્રી ચોવિયાર કરતી હશે એવી દેહને ખબર નહોતી. તે બોલ્યો : 'વિમલ, તારા માટે દૂધનું પાત્ર રાખતાં માસીબા ભૂલી ગયાં લાગે છે.'

'મારે તો ચોવિયાર હોય છે.'

'વાહ, વાહ!' કહી દેહે પત્નીના ખભા પર હાથ મૂક્યો.

વિમલશ્રી, સ્વામીને વળગી પડી.

દેહે કહ્યું : 'વિમલશ્રી, આપણા પાસે ધન સંપત્તિ અને રત્નો કરતાં ય એક મહાન વસ્તુ છે જે તું ઈચ્છે તો.'

પત્નીએ પ્રશ્નભરી નજરે પતિ સામે જોયું.

દેદે કહ્યું : ‘ દેવી, આપણા નૂતન જીવનનું આજે મંગલ પ્રભાત છે. આપણે અન્ને ત્રણ નવકાર ગણી શ્રી શાસનદેવની સાક્ષીએ દશ તિથી અને પૂર્વ દિવસોએ મન વચન અને કાયા કરીને અલ્પચર્યાના પાલનની પ્રતિજ્ઞા લઈએ.’

વિમલશ્રી અતિ હર્ષમાં આવી ગઈ. અને એ હાથ જોડી પૂર્વ તરફ મોઢું રાખી નવકારમંત્ર ગણતાં ઊભાં રહ્યાં અને જીવજીવ પર્યાંત દશ તિથી અને આયંબિલની જોણી પર્યુષણ, દીપોત્સવી, વગેરે પર્વોના દિવસોએ મન વચન અને કાયા વડે અલ્પચર્યા પાળવા પ્રતિજ્ઞા લીધી.

ભાગ્યવંત અને પુણ્યશીલ આત્માઓની પહેલી રાત આવી જ શોભે છે !

આત્મભાવથી ઉન્માદ અનેહું મધુર મિલન આથી રૂકું અન્ય ક્યું હોઈ શકે ?

પ્રકરણ રજુ :

: બીમાર સાધુ

નવજીવાન દેહનું નામ જ્યારે તેનાં દૂરનાં ક્ષેત્રોએ પાડ્યું હતું, ત્યારે દેહાભાઈ રાખવામાં આવ્યું હતું. પરંતુ તેના માતા પિતા તો તે આશ્ચકાળે જ વિદાય લઈ ગયાં હતાં અને તે વખતે દેહાભાઈને સહુ દેહના હુલામણા નામે બોલાવતા ને રમાડતા.

પછી તો નોંધારા આળકને આધાર મળી ગયો તેની માસીનો. કર્મ વિપાકના પરિણામરૂપ પડતીનો કાળ શરૂ થયો. પછી તો દેહાભાઈ, દેહાશેઠ કે દેહાશાહના નામે કોણુ બોલાવે ? દેહના નામે જ સહુ બોલાવવા માંડ્યા.

અને સમય તો ગતિમાન જ હોય છે. તે કદી અટકતો નથી. કે કોઈની રાહ જોતો નથી. દેહો જીવાન થયો. માસીની મમતાએ પરણ્યો પણ તેના નામને કોઈએ શેઠ, શાહ કે ભાઈના અલંકાર વડે ન મઢ્યું તે ન મઢ્યું.

જ્ઞાન, તપ, સદાચાર અને સંસ્કાર રૂપી સંપત્તિ જેના પ્રાણમાં ભરી હોય તે જરૂર લોકાદરને પાત્ર અને છે. પરંતુ દેહ સહુ માટે નિરૂપદની હોવા છતાં દેહનો દેહ જ રહી ગયો. ખરેખર, સંપત્તિ વિહીન માનવીનો આદર થવો ભારે ઠંઠળુ હોય છે. કોઈ વ્યભિચારી

હોય, વિદાસી હોય કે વ્યસની હોય. પણ જો તેની ગાંઠે ગરથ હોય તો સહુ તેને શેઠ શેઠ કહીને જ ખૂઝાવે છે. પરંતુ સંપત્તિહીન સદાચારી સામે કોઈની નજર સ્થિર થતી નથી.

માસીયાએ વંશ અને કુળને શોભે અને દેદને ભવિષ્યમાં શરમાવું ન પડે એટલા ખાતર વળતે દિવસે નાતનો જમણવાર કર્યો.

અને એ મહિના સુખરૂપ વીતી ગયા.

દેદના વેપાર માટે માત્ર વીસ સોનેયા રહ્યા હતા. માસીયાએ તે દેદના હાથમાં સોંપતાં દ્રષ્ટુ : ‘ભાઈ, તું વેપાર કરીને તારો ઘર વહેવાર ચઢાવી શકે તે આશાએ મેં આટલું રાખ્યું હતું. તું મન દર્દને નાનો એવો ધંધો શરૂ કરજે. જો ભાઈ જેમાં પાપકર્મ બહુ બંધાય નહિ એવો વેપાર કરવો જોઈએ. એમ આપણો ધર્મ કહે છે. સોતું, ચાંદી, ઝવેરાત, કાપડ, કરિયાણું, ધી આ બધા ધંધા ઓછા પાપવાળા છે. આમાં સોતું કે ચાંદી કે ઝવેરાતનો ધંધો કરી શકાય એટલું ધન આપણી પાસે છે નહિ. કાપડ, કરિયાણું કે વીનો ધંધો પણ સંઘરો માગતો હોય છે અને હાટડી વગર ચાલે નહિ. તું જીવાન છો, તંદુરસ્ત છો. જો આસપાસના ગામડાંઓમાં પહોંચીને ધી ભેગું ઠરાવીને લેના આવે તો તમે એ માણસ પૂરતો રાટલો જરૂર મળી જશે. વળી ધંધો પણ જાત મહેનતનો છે. જો ખેટા, આપણા ઘરમાં હવે ખાસ મૂડી જેવું કંઈ રહ્યું નથી. આ નાના ખોરડાનો આશરો છે. ધર્મનો સહારો છે.’

‘માસીયા આપની વાત મને યરાચર ગળે ઊતરી ગઈ છે. મેં પણ ધીનો વેપાર ઠરવાનું વિચાર્યું છે. એ ધંધામાં બહુ નાણા પણ નહિ રોકવાં પડે તે રોજે રોજનું લાવેલું ધી બીજે દિવસે બજારમાં વેચાઈ જશે. આપણા ધરની દયા હું ક્યાં નથી જાણુનો? તમારી વડુ પણ જાણુ છે અને સાવ સાદાઈને કરકસર-પૂર્વક રહેવાનું અમે નક્કી કર્યું છે.’

‘બેટા દેહ, સાદાઈ એ મન, આત્મા ને કાયાનો સાચો શણુગાર છે અને કરકસર એતો કમાઉ દીકરો ગણાય છે. માટે ભવિષ્યમાં સ્થિતિ સારી થાય તો પણ આ એ સાથીઓને જાળવી રાખજો.’ માસીબાએ દેહાના ખલા પર હાથ મૂકીને કહ્યું.

અને એક શુભ દિવસે દેહાશાહે ધી ભેળું ઠરવાતું મૂરત ક્યું. રોજ વહેલી સવારે અંને બાબુ અધમણુ અધમણુ ધીના કુડલા મૂકી શકાય એવી કાવડ ખભે લઈ માસીબાનાં પગે પડી, બાજરાનો રોટલો ને કાંક અથાણું ભેળું લઈ, તે ધી મેળવવા જવા માંડ્યો જ્યાં મધ્યાહન વેળા થાય ત્યાં ટીંબણુ કરી લેતો અને ગામડાંઓમાંથી ધી મેળવી લેતો. એ સોનૈયા વટાવીને તેના ઢિંગલા કોરી સાથે રાખતો. તે કોઈ માલ-ધારી પાસેથી ઉધાર લેતો નહિ અને નમતા પ્રહરે એક મણુ વજનની કાવડ ખંભે ઝુલાવતો, ચાર પાંચ ગાઉનો પંથ કાપીને પોતાના ઘેર આવી પહોંચતો. કોઈવાર મોડું પણ થઈ જતું. પરંતુ મોટે ભાગે તે સૂર્યાસ્ત પહેલાં વાળુ પતાવી લેતો.

આમ પહેલા અઠવાડિયાની ફેરીમાં એ રૂપિયાને સાઠ ઢિંગલાનો નફો થયો.

માસીબાએ સંતોષ વ્યક્ત કર્યો. પત્નીને પણ હર્ષ થયો. દેહ તો ગમે તે પરિસ્થિતિમાં રહેવા ટેવાયેલો હતો પણ આ પ્રકારનો રોજનો રઝળપાટ જોઈ ને માસીબાના મનમાં કંઈતું કંઈ થતું હતું. પણ શું કરે? ઘેર કોઈ અથ નહોતો. ડમણી નહોતી કે એવું સાદું વાહન પણ નહોતું.

દેહ રોજ સવારે સ્નાન પૂજન પતાવીને માર્ગે ચડી જતો. માર્ગમાં સૂર્યોદય થયા પછી એ ધડી ગયે નોકારસીતું પરચખાણુ પાળતો અને જમવા ટાણે સાથે લાવેલું ભાતું કોઈ પણ ગામડાનાં ગોદરે એસીને વાપરી લેતો. મધ્યાહ્ન પછી તે કાવડ લઈને ઘરભણી આવવા નીકળી પડતો...હાથમુખ ઘોઈ વાળુ કરી લેતો. બે સૂર્યાસ્ત:

થઈ ગયો તો ચોવિયારનું પચ્ચખાણુ ધારી લેતો. ત્યાર પછી ખંને માણસો નજીકના શ્રીજિન મંદિરે દર્શને જતાં. કોઈવાર માસીયા પણ સાથે આવતાં.

આમ તે આમ બીજા બે મહિના વીતી ગયા. આ બે મહિનાનો એકધારો શ્રમ જોઈને માસીયાએ દેદને પૂછ્યું : ‘ભાઈ, તારા વેપારમાં કેમ છે ?’

‘નુકસાન કોઈ જાતનું નથી. આપણા ત્રણનો ગુજારો નબ્લે છે. હજુ સુધી એકેય સોનૈયા તુટયો નથી.’ દેદાશાએ કહ્યું.

‘તો ભાઈ, એકાદ નાની હાટડી વસાવી લેને. પરચુરણુ તેજ પળીનો ધંધો રાખી શકાશે. વીસ સોનૈયા ધંધામાં રોકીશ તો દુકાન પણ ભરી ભરી લાગશે ને નીરાંતનો રોટલો મેળવી શકાશે. આ તો રાજના ઘોડા કોકદી થઈવી દીયે.’

દેદે હસીને કહ્યું : ‘માસીયા, મને કાંઈ થાક્યાઈ નથી લાગ્યો. પણ તમે કહો છો એમ એકાદ હાટડી કરું તો કાંઈ વાંધો નહિ આવે. વળી આ રજળપાટ મટી જશે. આમેય ચોમાસુ બેઠા પછી તો ઘી લેવા નિયમિત જવું પણ આકરું થઈ પડશે.

એમ જ થયું, એક નાની બજારના નાદા પર મહિને એક ફારીનાં ભાડાથી હાટડી મળી ગઈ. હાટડી સાવ નાની પણ નહોતી. થોડો ઘણો માલ રાખી શકાય એવી સગવડ પણ હતી.

માસીયા દેદ સાથે હાટડી જોઈ આગ્યા. તેમણે આશીર્વાદ આપ્યા. અને દેદાશાએ ત્રણ નવકાર ગણી કુંભ મૂક્યો. દીવો પ્રગટાવ્યો અને હંમેશના વપરાશનો થોડોઘણો માલ પણ ભર્યો. ખાસ ફરીને ગોળ, સાકર, તેલ, દાળીયા, મમરા, ધી મરચાં થોડોઘણો તેજનો.

માટલીઓ મેળવીને તેમાં જુદી જુદી વસ્તુઓ ભરીને તેની ગાદવણુ કરી.

આ બધો માલ તેણે ગામના એક જથ્થાબંધ વેપારી પાસેથી લીધો હતો એટલે સત્તર આની ધંધો થઈ શકે તેમ હતો.

નવીસવી હાટડી તરફ ઘરાકી વળતાં વાર તો લાગે.

દેદાશા શાસનદેવનું સ્મરણ કરીને ધંધે બેસી ગયો.

સામાન્ય ઘરાકી શરૂ થઈ હતી. દુકાન બંધે તે પહેલાં માસીબા માંદાં પડ્યાં. વિમલશ્રી ને દેદ મા સમાં માસીની સેવાચાકરીમાં બરાબર રોકાઈ ગયાં.

પણ લાંબી ચાકરી કરતી પડે તેમ ન બન્યું. નવમે દિવસે વિમલશ્રીના મોટેથી અંતિમ આરાધના સાંભળતાં સાંભળતાં માસીબાએ વિદાય લીધી.

ઘરમાં વૃદ્ધ માનવી હોય, તે માત્ર ઘરની શોભા નથી પણ ઘરમાં રહેતા સહુ માટે શીળા છાંયડી સમાન હોય છે.

દેદાશા અને વિમલશ્રીને માસીબાના અવસાનથી દુઃખ થાય તે સ્વાભાવિક હતું. પરંતુ જૈન દર્શનનાં ઉપાસક હોવાથી બંનેએ વિચાર્યું કે આ કાયા તો પડવાની જ છે. આયુષ્યક્રમ પૂરાં થાય એટલે જીવ પણ, સમય કે દિવસ કશું જોતો નથી. પોતાના કર્માનુસાર અન્ય ગતિમાં જવા વિદાય લેતો હોય છે.

દેદા શાહના મનમાં થયું, કાયાને ગમે તે પ્રકારે સંભાળો પણ તે કદી ટકતી નથી. માનવીના માથે મૃત્યુ રૂપી તલવાર લટકતી જ રહે છે, ક્યારે ત્રાટકશે અને ક્યારે વર્તમાન જીવતરથી મુક્તિ મેળવશે તે કોઈ કહી શકતું નથી. માસીબાએ મા કરતાં એ સવાયો વાત્સલ્ય-ભાવ રાખીને મને મોટો કર્યો, પરણાવ્યો. પોતાનું સર્વસ્વ હોમીને મને પોષ્યો. અને જતાં પહેલાં પણ તેઓએ છાસરોટલો રળી શકાય એવી વ્યવસ્થા પણ કરી આપી.

અને મરતાં પહેલાં પણ સંપત્તી રહેજો, સંતોષથી જીવજો, ધર્મથી કદી વિમુખ બનશો નહિ. એવો ઉત્તમ ઉપદેશ પણ આપ્યો.

મમતાના અંધનની તમામ અંધીઓ તોડીને તેઓ ચાલ્યાં ગયાં.
હા ચાલ્યાં ગયાં... !

પાડ પાડોશીઓને ભેળાં કરી દેદા શાહે માસીબાના અંતિમ
સરકાર કર્યાં.

પાંચ પંદર દિવસ કંઈક મનદુઃખ વચ્ચે વિદાય થયા.

અને દેદાશેઠે હાટડી સંભાળી.

દિવસો વિતવા માંડ્યા. ઘરમાં માત્ર એ જ માણસો હતા..
માસીબાના આત્મ કલ્યાણુ નિનિત્તો અને એ એક વીસ આયંબિલતું
તપ કયું.

પરંતુ હાટડીમાં ખાસ કંઈ વૃદ્ધિ ન થઈ. માંડ માંડ રોટલો
રગી શકતો હતો. જે માત્ર માટે રોટી શકાય એવું ધન હોત તો.
જરૂર આ યૌવનકાળે કંઈક સંચય કરી શકાત અથવા સરખો રીતે
જીવવાનો પુરુષાર્થ આચરી શકાત.

આમને આમ દેદાશા ને વિમલશ્રીના લગ્ન પર નવા વર્ષના
વહાણું વાઈ ગયાં.

કંઈક ધંધો ખેડવાની ધગશના લીધે દેદાશાહે થોડું દેણું કરીને
હાટડીને વધારી... પણ વધાયું કંઈ વધતું નથી... ભાગ્યનો આથ
હોય તો અણધાયું વધી શકે છે. આમ હોવા છતાં માનવીએ
પ્રમાણિકપણે પુરુષાર્થ કરવા જ જોઈએ કારણ કે ભાગ્યને પલટાવવા
માટે ધર્મ અને વિશુદ્ધ પુરુષાર્થ કરવો જ કારગત નીવડે છે.

દેદાશાહને ત્રીસમું વર્ષ એકું. વિમલશ્રી છઠ્ઠીસ વર્ષની જાજર-
માન નારી બની. દસદસ વર્ષના પરણેતર પછી પણ થોડીયું
અંધાયું નહોતું. પાડ પાડોશીઓને થયા કરતું કે હજી સુધી પારણું
કાં ન અંધાયું ? પણ અને માણસો એ માટે કદી બળાપો કરતા
નહોતા. તેઓ માનતા હતા કે અર્થ અને કામ એ ભાગ્યથી ફળે
છે. ધર્મ અને મોક્ષ એ પુરુષાર્થથી મળે છે.

ચાલીશ ગાઉ દૂરના એક શહેરમાંથી દેદા શાહે ધંધાને વધારવા માટે અને ધંધાને કંઈક તેજલો બનાવવા માટે ઉત્તમ પ્રકારના ચોખાની સો ગુણી ખરીદી.

ગામમાં આવીને તેણે ચોખા વેંચવા માંડ્યા. પણ ભાગ્યની યારી ન મળી. સારી એવી ખોટ ગઈ.

નાના મોટા લેણદારો તો હતા જ. જે કે દેણું બહુ મોટું નહોતું. માત્ર બસો સોનૈયાનું પણ જ્યાં એક સોનૈયો નહોતો ત્યાં બસો સોનૈયાનું દેણું બારે અઠળાવનારું બની જાય.

એક રાતે તેણે પત્નીને કહ્યું : ‘વિમળ, બસો સોનૈયાનું દેણું થઈ ગયું છે. લેણદારો ઉધરાણી કરે છે, હવે શું કરવું તે સૂઝતું નથી. મને થાય છે કે હાટડીમાંથી હાટ ન થયું હોત તો આવું કંઈ બનત નહિ.’

‘સ્વામી, ચિંતા ન કરો. આપણી પાસે દરદાગીનો ઘણો કંઈ છે નહિ. આ એક માળા ને એક વેઠ છે. જે એથી કંઈક દેણું પતાવી શકાતું હોય તો લઈ જાએ.’ વિમલશ્રીએ કહ્યું.

‘વિમલ, સાત સોનૈયાની કિંમતના તારા દાગીનાથી કશું પતે એમ નથી. એ કરતાં મને એમ લાગે છે કે હું ભાગ્ય અજ-ભાવવા ઉજ્જવની જઉં.’

‘ધન વગર ત્યાં જઈ ને ય શું કરશો ?’

‘મારા અક્ષર સારા છે...પાકું નામું આવડે છે. મને શું કોઈ શેઠિયાને ત્યાં મુનીમગીરી નહિ મળી રહે ?’

વિમલશ્રીએ કહ્યું : ‘સ્વામી, જે ભાગ્યને પ્રસન્ન થવું હોય તો અહીં શા માટે ન થાય ?’

‘તારી વાત સાચી છે. માનવી જ્યાં જાય છે ત્યાં પોતાનું ભાગ્ય સાથે જ લઈ જાય છે. છતાં કંઈક કરવું જ રહ્યું. દે. ૨

લેણદારેથી ધૂપાર્ધને ફરવું તે ભારે શરમજનક છે. હાટડીમાં બહુ માલ રહ્યો નથી. માંડ આઠ દસ સોનૈયાનો માલ હશે. તે કરતાં હું કંઈક પુરુષાર્થ કરવા જઈ તે વધારે ઉત્તમ છે આમ તો તને સાથે લઈ જઈ પછુ ઉજ્જયનીમાં કંઈક થાળે પડ્યા પછી તને લઈ જવું તે ખરાખર ગણાશે.’

પત્ની વિચારમગ્ન બની ગઈ.

દેરા શાહે કહ્યું : ‘ઘરમાં તું એકલી તો રહી શકીશને ?’

‘હા સ્વામી, મારી ચિંતા કરવા જેવું શું હતું ? પણ આપને સમય કેટલો થાય ?’

‘એકાદ વરસ તો થઈ જ જાય. આમ તો તને તારા પિયરમાં મૂકત પણ કમનસીબે ત્યાં કોઈ રહ્યું નથી. મારે પણ એવાં કોઈ સર્ગાવહાલાં નથી કે જેના આશરે તને મૂકી શકું ?’

વિમલશ્રીએ કહ્યું : ‘સ્વામી, આપ ખુશીથી જાઓ મારી ચિંતા કરશે નહિ. જ્યારે બધાં રક્ષણ પડી ભાંગે છે ત્યારે ધર્મનું રક્ષણ મજબૂત દુર્ગ બનીને રક્ષા કરતું રહે છે. મને ધર્મ પર પૂરી શ્રદ્ધા છે. હું આ નાનકડા ઘરમાં આપના શુભ સમાચાર સાંભળવાની આશાએ રાહ જોતી બેસી રહીશ.’

આવી વિચારસરણીમાં ચાર દિવસ વીતી ગયા. લેણદારે જ્યારે સામા મળે ત્યારે તગાદો કરતા હતા અને દેદા શાહ વિનમ્ર ભાવે ઉત્તર પણ આપતો હતો.

આમ ક્યાં સુધી ચાલે ?’

પાંચમે દિવસે વહેલી સવારે દેદા શાહે પત્નીની વિદાય લીધી. ઘરમાં કોઈ વિશેષ સંપત્તિ હતી નહિ. માત્ર ચાર છ મહિના ચાલે તેટલું અનાજ હતું. દસ બાર કોરી પડી હતી.

દેદા શાહે ઘેરથી નીકળીને સીધો શ્રી નેમનાથ ભગવાનનાં મંદિ-

રમાં ગયો. ત્યાં તેણે ભાવપૂર્વકની ભક્તિ કરી અને ભવોભવ શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતનું શરણ મળે એવી પ્રાર્થના કરી.

પોતાની પાસે માત્ર એ કોરી હતી. તે તેણે મંદિરના ભંડારમાં નાખી. ભાતામાં પત્નીએ બનાવેલી સુખડીનો એક નાનો ડમરો હતો અને એ જોડ કપડાં હતાં તે એક ખત્તમાં મૂકીને મંદિર બહારના ઝોટ્ટે રાખ્યાં હતાં. કારણ કે મંદિરમાં જતા વખતે સાથે લઈ જવાય તો દોષ લાગે એમ તે સમજતો હતો.

શ્રી નેનનાથ ભગવંતની ભક્તિ કરીને તે બહાર આવ્યો. ખત્તનો ખભે ભરાવો તેણે ગામ બહાર જતોનો રસ્તો પકડ્યો.

જ્યારે ધીનો ધંધો તે કરતો ત્યારે પગે યાત્રવાની તેને ટેવ પડી ગઈ હતી.

ગામના પાદરમાં શોભતી નાની નદી વટાવીને તે માર્ગે ચડ્યો. ઉજ્જવની જતો માર્ગે એ કોસ પછી મળી શકે તેમ હતો એટલે તે મનમાં નવકારમંત્રનું સ્મરણ કરતો કરતો યાત્રવા માંડ્યો.

સૂર્યોદય થઈ ગયો હતો. એકાદ કોસ પછી વનનો પ્રારંભ થતો હતો.

થોડે દૂર જતાં જ માર્ગમાં એક વૃક્ષ દેખાતા માનવીને એક વૃક્ષ નીચે પડેલો જોયો. દેદાશાના હૈયામાં રહેલો કટુણુ ભાવ આપો-આપ જાગૃત થયો અને તે જ્યાં વૃક્ષ પડ્યો હતો તે વૃક્ષ તરફ વળ્યો.

વૃક્ષ નીચે એક સીત્તેર વર્ષનો વૃક્ષ સાધુ ટુંડીયુ વાળીને પડ્યો હતો અને ઉંદકારા કરી રહ્યો હતો. તેણે માત્ર એક લંગોટ પહેર્યો હતો. એ સિવાય તેની પાસે અન્ય કોઈ પરિગ્રહ નહોતો. હા, એક પાણીથી ભરેલું તુંબકું પડ્યું હતું અને તે પણ ખુલ્લું હોવાથી વૃક્ષ પરના પંખીઓનું ચરક પણ તેમાં દેખાતું હતું.

દેદા શાહે વાંકા વળી સાધુના કપાળ પર હાથ મૂકીને કહ્યું :
' મહારાજ, આપને તો તાવ છે...આવા સ્થળે કેમ પડ્યા છો ? '

‘કોણ છે ?’ સાધુએ આંખો બંધ રાખીને જ પ્રશ્ન કર્યો.

‘હું એક વટેમાર્ગું છું. જતા જતાં આપના પર નજર પડી... એટલે અહીં આવ્યો. મારા સરખું કંઈ કાલ હોય તો જણાવો.’

‘વટેમાર્ગું, તારું હૃદય બારે સ્વચ્છ છે...હું ચાર દિવસથી આ વૃક્ષ નીચે પડ્યો છું. તાવના કારણે ફરી ફરી શકતો નથી. ભૂખના કારણે સાવ શક્તિ હીન બની ગયો છું, ભાઈ જો તું મારું એક કામ કરીશ તો ભગવાન તારું ભણું કરશે.’

‘કરમાવો...’ દેદા શાહે કહ્યું.

‘આ વનમાં મારી કુટિર છે. હું છેલ્લા પંદર વર્ષથી આ વનમાં રહું છું. જો તું મને ત્યાં પહોંચી શકે તો મારા ઉપર મોટો ઉપકાર કર્યો ગણાશે. મારા તાવની ઔષધી પણ મારી કુટિરમાં છે.’ સાધુએ કહ્યું.

‘આપની સેવા કરવાથી હું ધન્ય બનીશ મહારાજ, ચાલો હું આપને મારા ખભે બેસાડું.’

સાધુ માંડ માંડ બેઠો થયો. દેદા શાએ એની સામે બેસી સાધુને ઉઠાવી લીધો. ત્યાર પછી પોતાનો ખલતો, સાધુની તુંબડી લઈને સાધુએ ચીંધેલા માર્ગે ચાલતો થયો.

પ્રકરણ ૩ નું :

: સિદ્ધ નાગાર્જુન !

વૃનપ્રદેશનાં જિંઝણમાં એ કોસનો પંથ અને તે પણ એક બીમાર સાધુને ઉઠાવીને કાપવો તે કાંઈ નાનીસૂની વાત નથી. પરંતુ દેદા શાહ મનથી પણ ચંચળ થયા વગર સાધુએ દેખાડેલી કુટિરના પ્રાંગણમાં પહોંચી ગયો. કુટિર સારી અને એ ખંડનાળી હતી.

દેદા શાહે સાધુને જાળવીને નીચે ઉતાર્યાં. ત્યાર પછી કહ્યું :
' મહારાજ, આપનું આસન ક્યાં છે ? '

' ભાઈ, સાધુને આસન શેનું ? એક છલિયું પાથરીને મને સુવાડી દે. પછી હું કહું તે દગા મને આપજો. આ કુટિરના પાછળના ભાગમાં એક નાનો ડૂવો છે...તેમાંથી પાણી ભરી લેજો.'

દેદા શાહે કુટિરના અંદરના ભાગમાં એક ખૂણે ધરતી વાળીને છલિયું પાથર્યું. ઝોસીકું તો હતું નહિ એટલે ત્યાં પડેલો એક કોથળો ઘડી વાળીને મૂક્યો...ત્યાર પછી મહારાજને આરામથી સુવાડ્યા.

સૂતા પછી સાધુએ કહ્યું : ' ભાઈ, તારું નામ શું ? '

' દેદો...'

' ભાઈ દેદો, જો સામે માટલાંઓની ઉતરડ પડી છે...તેમાં જમણી ખાજુની ત્રીજી ઉતરડમાંથી ચોથી માટલી લઈ લે.'

સાધુના કલા પ્રમાણે દેદાશાહે ચોથી માટલી નીચે ઉતારી.

સાધુએ કહ્યું : ‘તેમાંથી એક ગુટિકા મને આપ... પછી ફૂંધતું પાણી પેલી તુંબડીમાં લઈ આવ.’

એક ગુટિકા આપી દેદા શા તુંબડી લઈને કુટિરના પાછળના ભાગ તરફ ગયો. ત્યાં એક નાની ફૂંધ હતી. પાણી વહ્યું સ્વચ્છ અને છલોછલ ભરેલું હતું. તેનાથી તુંબડી સાફ કરી પાણી ભરી લીધું.

કુટિરમાં પડેલો એક લોટકો ઘોઈ તેમાં જળ ભરીને સાધુને આપ્યું. સાધુ તરત જળ વડે ગુટિકા ગળી ગયો અને બોલ્યો : ‘દેદા, તેં જે મારા પર આટલો ઉપકાર ન કર્યો હોત તો અવશ્ય આજ રાત સુધીમાં મારે મોતને શરણે જવું પડત. મારી આ કુટિરના અંદરના ભાગમાં ત્રણચાર મોટાં ઠામની એક ઉતરડ છે. તેમાં એકમાં ચોખા છે, એકમાં મગની દાળ છે ને એકમાં ઘઉં હશે. તને જે રસોઈ આવડતી હોય તો દાળભાત કરી દે...જવરના સંતાપ કરતાં યે મને ક્ષુધાનો સંતાપ વધારે છે.

‘તાવમાં ભોજન કરશો?’ દેદાએ નવાઈભર્યા સ્વરે પૂછ્યું.

‘સાધુએ આછા હાસ્ય સહિત કહ્યું : ‘સંસારીને સન્યાસીના તાવમાં ઘણા ફરક હોય છે...વળી ત્રણ દિવસથી મેં કશું ખાધું પીધું નથી...મને લાગે છે કે, કંઈક પેટમાં પડશે એટલે હું સ્વસ્થ થઈ જઈશ.’

‘મહારાજ, દાળભાત તો હું કરી દઉં...પણ જે આપ લઈ શકો તેમ હો તો મારા ભાતમાં થોડી સુખડી પડી છે.’

‘વાહ...દેદા વાહ! શીરો સુખડી ને લાપસી તો જવરને પચાવી દે છે...સંસારીના નહીં—સાધુનાં.’ કહી સાધુ પુનઃ આડે પડખે થયા.

દેદા શાએ પોતાના ખલતામાંથી સુખડીની પોટલી કાઢી અને તેમાંથી થોડી સુખડી કાઢીને સાધુને આપી.

દેદાને પણ ભૂખ તો લાગી જ હતી તેના મનમાં થયું, અહીં જ ટીપ્પણ કરીને પછી આગળ વધું.

તેણે પણ ચાર છ ટુકડા સુખડીના ખાઈ લીધા. સાધુએ ખીલ વાર સુખડી માગી એટલે દેદાએ જે કંઈ હતી તે સાધુના માટીના પાત્રમાં મૂકી દીધી.

દેદે સાધુને જલપાન કરાવ્યું, પોતે પણ જળપાન કરીને તૃપ્ત થયો. તેને એક વિચાર મૂઝવતો હતો. ઉજ્જયનીનો ચારદિવસનો રસ્તો છે. ભાતું તો બધું અહીં જ સમાપ્ત થઈ ગયું. વાટમાં શું કરવું ? વળી બે કોરી સિવાય સાથે કશું લીધું નથી...હતું જ નહીં.

દેદને વિચારમગ્ન જોઈને સાધુએ પ્રસન્ન સ્વરે કહ્યું : ‘ભાઈ દેદા, માથે ધોમ ધબે છે...આવા તાપમાં પ્રવાસ શા માટે કરવો જોઈ એ ? વળી મારી ઈચ્છા તો એવી છે કે, બેચાર દિવસ હું સ્વસ્થ થઈ જઈ એટલે તું ઉજ્જયની તરફ જ તો સારું.’

‘હું એ જ વિચારું છું કે આપને જ્વરમાં સપડાયેલા છોડીને મારે જવું કે નહિ ?’

‘દેદા, તું મનનો ઉમરાવ છે. જે રોકાઈ જાય તો સારું... મારો તાવ તો તારી સુખડીના પ્રભાવે સંધ્યા પહેલાં જ વિદાય લેશે...પણ શરીર એટલું નિર્મળ થઈ ગયું છે કે, હું જરા હરતો ફરતો થાઉં ત્યારે તું જાય તો ઘણું સારું. તેં મારા પર અનહદ ભક્તિ દેખાડી છે...તો...’

‘મહારાજ, આપ નચિંત રહો. આપ જ્યારે આજ્ઞા કરશો ત્યારે જ હું જઈશ. પણ આવડી મોટી કુટિરમાં શું આપ એકલા જ રહો છો ?’

‘હા દેદા...સાધુને વળગાડ ન શોભે. બે શિષ્યો હતા પણ આવા વનમાં તેઓને અકળામણ થવા માંડી એટલે ચાલ્યા ગયા અને સાધનામાં જે મળ એકલપણમાં આવે છે તે કોઈ પ્રકારના પરિગ્રહમાં નથી આવતી. આરોગ્ય ઘણું સારું છે પરંતુ કર્મના ફળ તો સહુને ભોગવવાં પડે છે...સંસારમાં કોઈને કર્મ ઓડતાં નથી...કારણ એ

તેણે પોતે જ ઉત્પન્ન કર્યા હોય છે અને ભોગવવાનાં પણ તેને જ હોય છે.’

દેદા શાહ રોકાઈ ગયો. આમેય તેને એવી કોઈ ઉતાવળ નહોતી ...અને સાધુની સેવા કરવામાં તેને કોઈ આશા નહોતી માત્ર કુટુંબાવશ તેણે આ રીતે રોકાઈ જવું પસંદ કર્યું.

સૂર્યાસ્ત પહેલાં જ દેદા શાહે બંને કુટિરો વાળી ચોળીને સ્વચ્છ કરી અને સાધુના કહેવા મુજબ ચોખા ને મગની દાળ કાઢી બે હાંડલામાં તૈયાર કર્યાં.

સાધુએ કહ્યું : ‘ દેદા, આપણી કુટિર પાછળ એક નાની નદી છે...નદીને સામે કાંઠે જે-ત્રણ ખેતરવા દૂર એક નાનું ગામકું આવશે. ત્યાં આઠ દસ ઘર માલધારીઓનાં છે. ગમે તેને ઘેર જઈશ એટલે તને દૂધ મળી જશે. કહેજે કે ખૂંપડીવાળા બાવાજીએ મંગાવ્યું છે. તે લોકો પૈસા નથી લેતા એટલે કશું દેવું નહિ પડે.

‘ મહારાજ, સૂર્યાસ્ત પહેલાં જમી લેવાનો મારો નીમ છે... એટલે જો આપ આજ્ઞા કરો તો હું વાળું પતાવીને આપના માટે દૂધ લઈ આવું.’ દેદાએ કહ્યું.

‘ ઓહ, ત્યારે તું જૈન છો કેમ ?’

‘ હા મહારાજ.’

‘ ધન્ય છે તને...સંસારનો સર્વશ્રેષ્ઠ અને સર્વોચ્ચ ધર્મ છે. આવો ધર્મ પાળવો એ પણ મોટો પુણ્યોદય ગણાય છે. સારું તું જમી લે. હું પણ જમી લઉં.’

બંનેએ દાળલાત ખાઈ લીધાં. હજી સૂર્યાસ્તને બે ઘટિકાની વાર હતી. માટીનાં વાસણો ધોઈને બાંધા મૂકી દેદા દૂધ લેવા આવ્યો ગયો.

આ રીતે ચાર દિવસ પસાર થઈ ગયા. સાધુને તાવ બંધ થઈ ગયો હતો. હવે તો બીજા થઈને કુટિરના પ્રાંગણમાં પણ

આવતા. ખોરાકમાં તો મગની દાળ ને ભાત સિવાય કશું હતું જ નહિ.

સાધુની અનુભવી નજરથી દેદાનો નિર્મળ સ્વભાવ, નિઃસ્વાર્થ સેવાભાવના અને વિનય વિવેકની સંપત્તિ છૂપાં રહી શક્યાં નહિ.

એક એ દિવસ પછી દેદાએ કહ્યું : ‘ કૃપાળુ, હવે આપ આજ્ઞા આપો તો હું પ્રવાસ શરૂ કરું.....’

‘ બહુ ઉતાવળ છે ? ’

એવું કાંઈ નથી પણ મારી આર્થિક કઠનાઈના લીધે જ હું મારી જીવાન પત્નીને ઘેર એકલી મૂકીને કાંઈક ઠમાવાની આશાએ નીકળી પડ્યો છું. ’

‘ ઘરમાં કેટલા માણસો છે ? ’

‘ હું ને મારી ધરવાળી. ’

‘ ત્યાં ધંધો શેનો કરે છે ? ’

‘ કરિયાણાનો.....’

‘ તારા બાપદાદા શું કરતા હતા ? ’

‘ તેઓ જથ્થાબંધ વેપાર કરતા હતા, પણ ત્રણ વર્ષની વયે હું મા-બાપ વિહોણો બન્યો. મારાં એક માસીઆએ મને મોટો કર્યો...’ આમ કહીને દેદે પોતાના પર કેવી આપત્તિ આવી, ત્રણ ચાર દુકાનોને મિલકત કેવી રીતે અલોપ થઈ ગઈ, વીસ વર્ષની વયે માસીઆએ પોતાનું જે કાંઈ હતું તે ખરચીને મારાં લગ્ન કેવી રીતે કર્યાં, ઘી ભેગું કરવાનો ધંધો, નાની હાટડી, મોટો વેપાર કરવાની ભાવના થતાં કરેલું સાહસ, તેમાં મળેલી નિષ્ફળતા માસીઆનું મૃત્યુ, માથે થઈ ગયેલું ત્રણમો સોનૈયાનું દેણું અને પોતે ધંધા કે નોકરી માટે નીકળી પડ્યો તે સવળી વાત સાધુને કહી.

સાંભળીને સાધુના મનમાં થયું. દેદા શાહ ખરેખર સુપાત્ર માણસ છે, પરગળુ છે, પવિત્ર છે, ધર્માભિમુખ છે, પાપભીર છે અને

સદાચારી છે. એ પણ દેદા શાહના વદન સામે અને કપાળ સામે જોઈને તેઓ બોલ્યા : ‘ દેદા શાહ, તારે નોકરી માટે રજાપાટ કરવાની કોઈ જરૂર નથી. તેં મારું નામ જાણ્યું છે ?’

‘ ના મહારાજ....’

‘ લોકો અને સિદ્ધ નાગાજીનના નામથી ઓળખે છે. તેં મારા પર ભારે ઉપકાર કર્યો છે... તેં મારા પર ભારે ઉપકાર કર્યો છે... ઉપકારનો બદલો તો શું વાળી શકાય... પણ તારાં ભાગ્ય તેજસ્વી છે. બેચાર દિવસમાં જ હું તને ત્રણ દિવ્ય વનરૂપિણી પ્રત્યક્ષ દેખાડીશ. એ વનરૂપિણીના પ્રભાવથી સીસામાંથી સોનું બની જાય છે. એ સોનું સાચા સોના કરતાં પણ વિશુદ્ધ હોય છે. હું તને સુવર્ણ બનાવવાની રીત શીખવીશ... પણ તારે આ રીતે બનાવેલા સુવર્ણનો વિલાસ કે પાપ કાર્યોમાં કદી ઉપયોગ ન કરવો. સોનું અને માટી બંને અમારા જેવાની નજરે સમાન હોય છે. પણ સંસારમાં સોનાની માયા અપૂર્વ હોય છે. લોકો સોના પાછળ ગાંડાતૂર બની જતા હોય છે, સોનું પ્રાપ્ત કરવા યુદ્ધો આદરે છે, કંઠાસ, કળ્યા ને વૈર સર્જે છે. ખરેખર સોનું એ માનવીને ચગદી નાખતારી એક રૂપાળી માયા છે. એજ સોનું બને માનવી શુભ કાર્યમાં વાપરે તો જરૂર તે પોતાની ભવબંધનની એડીઓ તોડવા સમર્થ થાય છે. તારામાં મેં ઉત્તમ ગુણો જોયા છે. એટલે હું ધણાં જ હર્ષથી આ વિજ્ઞાન તને શીખવીશ. પણ તારે કોઈપણ સંયોગોમાં આ જ્ઞાન કોઈને આપવું નહિ.’

‘ જરૂર હું આપની આજ્ઞાનું પાલન કરીશ. પણ મારું એક આશ્ચર્ય શમતું નથી.’

‘ કહે...હું સોનું બનાવું છું છતાં કંગાલ કેમ છું ? એ જાણવા માગે છે ને ?’

‘ એ તો હું સમજી ગયો હતો કે આપની દષ્ટિએ સોનામાં ને માટીમાં કોઈ તફાવત નથી.’

‘ તો...’

‘ મેં સાંભળ્યું છે કે, સિદ્ધ નાગાજીન નામના એક મહાન પુરુષ ભગવાન બુદ્ધના સમર્થક થઈ ગયા હતા...શું આપ...’

વચ્ચે જ સિદ્ધ પુરુષે હસીને કહ્યું : ‘ વત્સ, સિદ્ધ નાગાજીન નામના મહાપુરુષો સાત થઈ ગયા છે. એક તો મહાન રસશાસ્ત્ર અને આયુર્વેદના રસ ઔષધનાં શોધક સિદ્ધ નાગાજીન ભગવાન બુદ્ધના સમયમાં થયા ત્યાર પછી ખીજ સિદ્ધ નાગાજીન ભગવાન મહાવીર પછી પાદલિપ્તાચાર્યના કાળમાં થયા. તેઓ પણ સુવર્ણ સિદ્ધિના સાધક હતા. ત્યાર પછી એ સિદ્ધ નાગાજીનો થયા તેઓ આત્મસાધક હતા. એક બંગ દેશમાં થઈ ગઈ ગયા અને ખીજ કારમાર દેશમાં થયા. હજુ બસો વર્ષ પહેલાં એક સંગીતાચાર્ય સિદ્ધ નાગાજીન થયા જે દક્ષિણમાં થયા હતા. ખીજ મગધદેશમાં થયા. જેઓ મહાન વૈદ હતા અને દસ બાર ગ્રંથો તેઓ નિર્માણ કર્યા હતા. ત્રીજા આનંદ દેશમાં થઈ ગયા. તેઓ યોગવિદ્યાના પારંગત હતા અને બાવનમાં વર્ષે તેઓએ જૈનદર્શનની દિક્ષા અંગિકાર કરી હતી. જૈન તત્ત્વદર્શન પર એ ગ્રંથો લખ્યા હોવાનું મેં સાંભળ્યું છે આઠમો નાગાજીન હું છું. મેં જૈન દર્શનનો અભ્યાસ કર્યો છે અને મને તે વિશ્વનું સર્વશ્રેષ્ઠ ઉન્નત દર્શન લાગ્યું છે. ખીજ ક્યાં ક્યાં થયા હશે તે હું જાણતો નથી...અને લોકો નાગાજીનના નામ પાછળ સિદ્ધિની ઉપાધિ મૂકી દેતા હોય છે. હું કોઈ સિદ્ધ પુરુષ નથી પણ મને ય બધા સિદ્ધ કહે છે...’

‘ આપ તો ખરેખર ત્યાગમૂર્તિ છો.’ દેદા શાહે લાવપૂર્ણ સ્વરે કહ્યું.

સિદ્ધ નાગાજીને તેના ખભા પર હાથ મૂક્યો : પ્રસન્ન નજરે દેદા શાહ સામે જોયું.

એ દિવસ પછી દેદા શાહને લઈને સિદ્ધ નાગાજીન વન પ્રદેશમાં નીકળી પડયા.

લગભગ એકાદ કોષ દૂર જતાં નદીનાં તટ પર એક નાની વેલ

પથરાયેલી મહાત્માએ જોઈ અને તેઓ દેદા શાહ સામે જોઈ ને બોલ્યાઃ
 ‘દેદા, આ નાની પથરાયેલી વેણી જોઈ લે...એના પાન ઉપરથી લીલાં
 છે, પાછળના ભાગમાં આછા જાશુંડીયા રંગના છે પાન પૂણું ગોળ
 છે અને અતિ નાના છે. એક પાન પર માંડ ચણોડી મૂકી શકાય.
 આ દિવ્ય વનસ્પતિની વિશિષ્ટતા એ છે કે, માત્ર અડધા ગજના ઘેરાવામાં
 જ પથરાય છે...એથી આગળ જતી જ નથી...અને આ દિવ્ય
 ઔષધ પાસે કોઈ પણ પ્રકારની જીવાત બેસતી નથી. આ વેણીતું નામ
 ચિત્રાવેલી છે. બરાબર જોઈ લીધી ? આ વેણીને આછા કેસરી રંગના
 ચણોડી જેવડાં નાના ફૂલ બેસે છે, જે પાંચ સાત ફૂલો દેખાય છે,
 જોયાં ને ? સાચી ચિત્રાવેલીની ખાતરી એતું મૂલ્ય કરાવે છે. માત્ર
 એક જ ફૂલ એક વાટકી પાણીમાં નાખવું...લગભગ અર્ધ ઘટિકા
 પછી તે પાણી ઘટ બની જશે અર્થાત દહીં માફક જામી જશે. હવે
 તું આ દિવ્ય વનસ્પતિ ચિત્રાવેલીને હૃદયમાં બરાબર કોતરી લે.’

દેદા શાહે ચિત્રાવેલી સામે સ્થિર નજરે જોયું અને કહ્યું :
 ‘બરાબર મનમાં રહી ગઈ.’

‘સાડું. હવે મનમાં નવકાર મંત્ર ગણીને માત્ર એક ડાળખી
 લઈ લે.’

દેદા શાહે તે પ્રમાણે ક્યું.

ત્યાર પછી બંને આગળ વધ્યા, થોડે દૂર જતા જ ઘોળા
 આકડાનો એક છોડ દેખાયો. સિદ્ધ નાગાણુંને તે તરફ આંગળી
 ચીંધીને પ્રશ્ન કર્યો : ‘આને ઓળખે છે ?’

‘હા મહારાજ, આકડો લાગે છે. પણ ફરક દેખાય છે.’

‘કહે.’

‘આકડો લીલા પાન ને ડાઘવાળો હોય, આ સંપૂર્ણ ઘોળો
 છે. આનાં ફૂલ પાન, ડાળ, થડ બધું પ્રવેત છે.’

‘બરાબર છે. પણ આ એક દિવ્ય ઔષધિ છે. આતું નામ
 પ્રવેતઅક છે, આ ઔષધિ અતિ ગુણકારી છે. આ આકડાતું તૈવ

સિદ્ધ કરવામાં આવે તો તે તૈલને રવેડાનું ચૂર્ણ થણા ઉદર રોગમાં કામ આવે છે. પણ આનો મુખ્ય ગુણ થણા ઓછા વેદો કે લોકો જાણતાં હોય છે. સુવર્ણ બનાવવામાં શ્વેતઅકર્ક થણા સહાયક અને છે. તું ચાર પાંચ પાન લઈ લે. જો ઈષ્ટનું સ્મરણ કરીને લેજે.’

‘જી...’ કહીને દેદા શાહે નવકાર મંત્રનું સ્મરણ કરી પાંચ પાન લઈ લીધાં.

પછી બંને આગળ વધ્યા. લગભગ એએક કોસ ચાલ્યા પછી ચારે તરફ નજર કરીને સિદ્ધ નાગાર્જુને કહ્યું : ‘દેદા, હવે હું તને જે વનસ્પતિ બતાવવાનો છું તે સંસારની એક મહાન વસ્તુ છે. તેનાથી માત્ર સોનું અને છે તેમ નથી, માનવી સેંકડો વર્ષો જીવી શકે એવું કાયાકલ્પ કરનારું મહાન ઔષધ પણ તેના પ્રભાવથી તૈયાર કરી શકાય છે. પરંતુ મુશ્કેલી એક જ કે આ દિવ્ય ઔષધિ મળવી સહજ નથી. આપણા દેશમાં માત્ર ત્રણ સ્થળે આ ઔષધિ થાય છે. એક માળવાના આ ભાગમાં, બીજે આનર્તદેશના મધ્ય ભાગમાં આવેલા નહાના નદીના પહાડી પ્રદેશમાં અને ત્રીજે સરસ્વતી નદીના તટ પ્રદેશમાં. હું આ વનસ્પતિને શોધવા માટે વીસ વર્ષ પર્યંત ફર્યો છું. મને આ ત્રણ સ્થળો સિવાય અન્ય કયાંય દેખાઈ નથી. એનું નામ છે ત્રિપત્રી. ભારે પ્રભાવિક ઔષધિ છે. ઉત્તમ કોટિનાં સર્પો આ વનસ્પતિના પ્રભાવનું સેવન કરે છે અને હજાર વર્ષ પર્યંત જીવે છે.’

ચાલતાં ચાલતાં તેઓ એક સ્થળે ઊભા રહી ગયા અને બોલ્યા : ‘દેદા, તું બડભાગી છે. જો આ તરફ નજર કર...આ નાનકડો છોડ જોયો...માત્ર છથી આઠ તસુ ઊંચો છે. આ વનસ્પતિનો વિશિષ્ટ પરિચય એ છે કે એને માત્ર ત્રણ મૂળ હોય છે. ધરતી બહાર નીકળેલાં ત્રણ થડિયાં હોય છે. દરેક થડિયામાંથી ત્રણ ત્રણ શાખાઓ નીકળે છે. દરેક શાખાઓમાંથી ત્રણત્રણ પ્રશાખાઓ નીકળે છે. અને દરેક શાખા પ્રશાખા પર ત્રણ ત્રણ પાનનાં વધુમાં વધુ ત્રણ ત્રણ

ઝુમખાં હોય છે. આ ત્રિપત્રીને ફળ કે ફૂલ ચતાં જ નથી. આ પ્રદેશમાં નાગ ઘણાં અદ્વ છે એટલે આવી દિવ્ય ઔષધિ બચી શકી છે. તું બરાબર નિરીક્ષણ કરીને મનમાં ધારી લે અને ત્રણ પાનનું એક ઝુમખું ઈષ્ટનું સ્મરણ કરીને ગ્રહણ કરી લે.’

દેદા શાહે મનમાં ત્રણવાર નવકાર મંત્રનું સ્મરણ કર્યું અને ત્રણ પાનાનું એક ઝુમખું લઈ લીધું.

સિદ્ધ નાગાજીને કહ્યું : ‘પાન બરાબર જોયાં ?’

‘હા મહાત્મન !’

‘એનું વર્ણન કરી જો.’

‘ચણોડીના પાનને મળતાં પણ સહેજ મોટાં છે. ખીલીનાં પાન કરતાં જરા લાંબાં ને નાના છે...પાનનો ઉપરનો રંગ ઘેરા લીલો છે...અને પાછળનો રંગ બગલાની પાંખ જેવો ધોળો છે...અતિ મુલાયમ લાગતી રંગાટી પાછળના ભાગમાં દેખાય છે.’

‘શાઆશ...આપણું કામ પૂરું થયું પણ હું તને ત્રિપત્રીની એક વિશિષ્ટતા સમજાવું. ઔષધ બનાવવામાં આ વનસ્પતિનો કોઈ ભાગ સીધી રીતે કામમાં નથી આવતો. માત્ર આનું ચૂર્ણ કરવાનું હોય છે અને સુવર્ણ બનાવવામાં તે ચૂર્ણનો જ ઉપયોગ કરવાનો હોય છે. દેદા, તું આ દિવ્ય પ્રભાવિક ઔષધિને બરાબર ઓળખી ગયો છે ને ?’

‘હા મહાત્મન...’

‘ચાત્રો હવે કુટિરમાં...આપણે કુટિરમાં પહોંચ્યું તે પહેલાં જ ત્રિપત્રીના પાન જે તે લીધાં છે તે સૂકાઈ ગયાં હશે.’ કહી દેદા શાહ સામે જોઈને મહાત્મા આગળ ચાલવા માંડ્યા.

લગભગ ત્રણેક ખેતરવા જતાં જ દેદા શાહ ખોલી ઊઠ્યો : ‘મહાત્મન’ જુઓ અહીં પણ ત્રિપત્રીનો એક છોડવો દેખાય છે.’

સિદ્ધ નાગાજીને તે જોઈને દેદાના વાંસા પર એક હળવો ઘબ્બો માર્યો.

બંને આશ્રમ તરફ વિદાય થયા.

અકરણ ૪ થું :

; સો ટચનું સોનું

સિદ્ધ નાગાર્જુનના કહેવા પ્રમાણે કુટિરમાં પહોંચતા પહેલાં જ ત્રિપત્રીનું ત્રણ પાનનું ઝુમખું સૂકાઈ ગયું હતું. દેદા શાએ કહ્યું, ‘મહાત્મન, આ તો સાવ સૂકાઈ ગયું.’

‘હવે તારે એક કાળજી રાખવાની છે. તે ત્રણેય પાન એક પથ્થરની ખરલમાં મૂકી દેજે, અને પથ્થરના લઢણિયા વડે તરત દાઢી નાખજે. ભૂલે ચૂકે પણ ત્રિપત્રીના પાન લોઢાના ડોઈ પણ પાત્રમાં ન પડવાં જોઈ એ.’ કહી મહાત્માએ કુટિરમાં આવીને એક નાની ખરલ અને નાનો પત્તો આપ્યો.

દેદા શાહે ઝુમખું મૂકીને તરત ખત્તા વડે વાટી નાખ્યું. લગભગ એકાદ ચપટી જોટલું ચૂણું થયું હતું તે એમને એમ ખરલમાં રહેવા દીધું.

ખી.૭ ખરલ આપીને સિદ્ધે કહ્યું: ‘હવે આ ખરલમાં ચિત્રા-વેલીની ડાળખી અને આંકડાના પાન જરા ભીનાં કરીને વાટી નાખ. પછી રસોઈ કરી નાખશું, અને ભોજનથી નિવૃત્ત થયા પછી સોનું અનાવશું.’

એમ જ થયું.

અનેએ લોજન પનાવી લીધું. સાધુ મહારાજ પથ્થરનું એક પાત્ર, નાની ભટ્ટી, લાકડાં વગેરે એકત્ર કરવામાં પડયા અને દેદા શાહ માટીનાં અજીંડાં પાત્રો સ્વચ્છ કરવામાં રોકાયા.

લગભગ એ ઘડીકમાં દેદા શાહ અધું સાફ કરીને કુટિરના પ્રાંગણમાં આવ્યો ત્યારે સિદ્ધ નાગાજીન ત્રિકોણકારની માટીની ભટ્ટી, પથ્થરનું કડાઈ જેવું પાત્ર, લાકડાં વગેરે સામગ્રી એકત્ર કરીને નાનકડા ફળીના એક ખૂણામાં દેદા શાહની રાહ જોતા ઊભા હતા. દેદા શાહને જોતાં જ તેઓ જોડ્યા : ‘આવ દેદા, જો સીસુ ગરમ કરવા માટે પથ્થરનું કુડી જેવું પાત્ર જરૂરી છે. કોઈ પણ પ્રકારનાં ધાતુના પાત્રને કે ધાતુની કડછી વગેરેનો ઉપયોગ ન થવો જોઈએ. અગ્નિની ભટ્ટી માટે આ પ્રકારનો ત્રિકોણકાર ચૂનો અનાવવો જરૂરી છે. એમાં ત્રણ બાજુથી લાકડાં નાખી સકાશે. હવે તું મહત્વની વાત યાદ રાખી લે. આમાં અગ્નિ માટે જે લાકડાં બાળવાનાં છે તે કેરડાનાં હોવાં જોઈએ. જો આ ઢગલો કેરડાનાં લાકડાંનો છે. લાકડાં જડા ન હોવાં જોઈએ...અને ચાર ફાડા પણ કરી શકાય, સમજ્યું?’

દેદા શાહ મસ્તક નખાવીને હા પાડી, એટલે સિદ્ધ પુરુષે કહ્યું : ‘હવે તું મારી કુટિરમાં જા. ત્યાં માટીના ઠામમાં સીસાના ટુકડા પડયા છે...તે અહીં લઈ આવ.’

દેદા શાહ તરત કુટિરમાં ગયો અને દસ બાર સીસાના એક સરખા ટુકડાવાળું પાત્ર લઈ આવ્યો.

ત્યાર પછી સિદ્ધ પુરુષે કહ્યું : ‘જો આ ટુકડા લગભગ વીસ વીસ તોલાનાં છે. તારે માત્ર એ ટુકડા લેવાના છે. કારણ કે આ પથ્થરની કૂડી બહુ મોટી નથી. હવે તું આ ભટ્ટીમાં અગ્નિ પ્રગટાવ...કેરડાના ત્રણ લાકડાં લઈને રસોઈ ઘરમાં જા...ત્યાં ભારેવા અગ્નિ દ્વારા એને પ્રગટાવી લાવજો, પછી આ ભટ્ટી સળગાવજો.’

દેદા શાહ તરત ત્રણ લાકડાં લઈ ને રસોડામાં ગયો. થોડી

વારમાં તે આવી ગયો. ત્યારે તેના હાથમાં ત્રણેય કેરડાનાં ઢુકડાઓ સળગતા હતા.

પછી સિદ્ધ પુરુષની સૂચના મુજબ ત્રણેય બાજુથી એક એક સળગતું લાકડું ગોઠવ્યું એના પર ખીજ લાકડા પણ ગોઠવ્યાં... થોડી પળોમાં લટ્ટી ઉપર સળગતી થઈ ગઈ એટલે સિદ્ધ પુરુષે લટ્ટી ઉપર પ્રસ્તરનું પાત્ર મુકાવ્યું...લગભગ અર્ધ ઘટિકા પછી તે પાત્રમાં સીસાના બે ઢુકડા મૂકાવ્યા...ત્યાર પછી ચિત્રાવેલી અને શ્વેત અઠ્ઠ-પત્રની વાટીને કરેલી લુગદીવાળું પાત્ર અને ત્રિપત્રીનું જે સ્વરૂપ ચૂલું હતું તે પાત્ર મંગાવ્યું.

દેદા શાહ બંને પાત્રો લઈ આવ્યા.

લટ્ટીમાં ત્રણેય બાજુ એક એક લાકડું મૂકાવીને કહ્યું : ‘જે દેદા, આ લટ્ટીનો અગ્નિ જરાય મંદ ન પડવો જોઈએ. તેમ ઉગ્ર પણ ન થવો જોઈએ. અત્યારે જે અગ્નિ છે તે ખરાખર છે. આ તું યાદ રાખી લેજે. સીસાને ઓગળતાં એક ઘટિકા થઈ જશે. તારે સીસું હલાવી જેવા માટે પણ કોઈ ધાતુનો ઉપયોગ કરવાનો નથી. વેલણુ ઘાટનો પથ્થરનો એક બે હાથ લાંબો દાંડિકો જેવો ઢુકડો તૈયાર રાખવાનો. જે સામેની વાડ પાસે પડ્યો તે લઈ લે. અને કપડાં વડે લૂછી નાખજે. ભૂલેચૂકેય જળના અંશનો સ્પર્શ આ સીસાને ન થવો જોઈએ. નહિ તો કોઈ વાર સીસું ઉડીને ક્રિયા કરનારને ભારે ગુકશાન કરી બેસે છે.’

દેદા શાહ પથ્થરનો બે હાથ લાંબો વેલણાકાર દાંડિકો લઈ આવ્યો. તેણે પોતાની માથે બાંધવાની પાથડીનાં છેડા વડે સ્વચ્છ બનાવ્યો.

સીસું ઓગળી રહ્યું હતું. અગ્નિ સપ્રમાણ અપાતો હતો. સિદ્ધ નાગાણુંના કહેવા મુજબ દેદા શાહે પથ્થરના પાત્રમાં દાંડિકો ફેરવી જોયો. સીસું ઓગળી ગયું હતું.

મહાત્મા નાગાભુને પણ ખાતરી કરી લીધી. પછી કહ્યું: 'હવે આ દિવ્ય વનસ્પતિનો ચમત્કાર તું જોજો. ચાલ પ્રથમ પેલી લુગદી લઈને હાથ વડે નીચેવી તેનાં પંદર જેટલાં યુદ્ધ આ ઉકળતા સીસામાં નાખજો.'

દેદા શાહે મનમાં નવકામંત્રતું સ્મરણ કરીને પ્રસ્તર પાત્રમાં બરાબર પંદર સોળ ટીપાં નાખ્યાં, એ જ વખતે સીસું ઊભરાતું હોય એવું દેખાવા માંડ્યું. પણ નવાઈની વાત એ હતી કે, સીસું પાત્રની બહાર નીકળતું નહોતું. અને ચિત્ર વિચિત્ર ધુમાડાઓ નીકળતા હતા. લાલ, પીળા, લીલા, જાંબલી એમ વિવિધરંગી ધુમાડાઓ દેખાતા હતા.

લગભગ થોડી વાર પછી ધુમાડાઓ શમી જતા દેખાયા. અને સીસું સ્થિર થવા માંડ્યું.

'જો અગ્નિ મંદ ન પડવો જોઈએ.' સિદ્ધ પુરુષે કહ્યું.

દેદા શાહે તે કાળજી રાખી જ હતી.

સીસાનો રંગ ફરવા માંડ્યો...તામ્ર વરણ જેવો થતો દેખાયો. લગભગ ધગેલ ત્રાંબા જેવો લાલ રંગ થઈ ગયો એટલે મહાપુરુષે કહ્યું: 'હવે અગ્નિ સાવ હળવો કરી નાખ...અને સીસું સાવ સ્થિર જાળાય એટલે ત્રિપત્રીનું એક ચપટી ચૂણું નાખી દેજો.'

દેદા શાહે ત્રણે આભુથી સળગતાં લાકડાં ખેંચી લીધાં. અગ્નિ મંદ થઈ ગયો અને થોડી જ પળોમાં સીસાનો રસ સ્થિર થઈ ગયેલો દેખાયો...એટલે દેદા શાહે ત્રિપત્રીનું ચૂણું જે માત્ર એક ચપટી જેટલું જ હતું. તે પ્રસ્તર પાત્રમાં નાખ્યું.

'હવે દંડિકાથી બરાબર હલાવ. જરાયે ગભરાઈશ નહીં. ગુલાખી અને વાદળી રંગના ધુમાડાઓ નીકળશે,' સિદ્ધ પુરુષે કહ્યું.

દેદા શાહે પરચરના દંડિકા વડે પાત્રમાંનું સીસું હલાવ્યું... વળતી જ પળે ગુલાખી રંગ અને વાદળી રંગમાં મેઘ ધનુષ જેવી ધ્રુવ શેરો ગગનગામી થવા માંડી.

‘શાખાશ દેદા, તારો પહેલો પ્રયત્ન સફળ થઈ ગયો છે. ધુમાડા શાંત થાય એટલે દાંડિકો કાઢી લેજો. અને ભટ્ટીનો તમામ અગ્નિ શાંત કરી નાખજો.’

એમ જ થયું. ત્રિકોણાકાર ભટ્ટીમાંથી તમામ અગ્નિ અળગો કર્યો. પથ્થરનો દાંડિકો પણ કાઢી લીધો.

સિદ્ધ નાગાર્જુને કહ્યું : ‘હવે તું એક કમંડળ પાણી લઈ આવ અને ચુલા પાસે સાણસી પડી હશે તે પણ લઈ આવ.’

દેદા શેઠ હર્ષભયાં હૃદયે સાણસી અને ચોખ્ખું પાણી ભરેલું કમંડળ લઈ આવ્યો.

સિદ્ધ નાગાર્જુને કહ્યું : ‘દેદા, સામે વાડ પાસે આઠ દસ નળિયાં પડ્યાં છે, તેમાંથી એક લઈ આવ અને થોડી માટી લઈ આવ.’

દેદાએ તે પ્રમાણે કર્યું.

સિદ્ધ પુરુષે પથ્થરની કડાઈ સામે જોઈને કહ્યું : ‘જો ભાઈ, સુવર્ણનો રસ બરાબર થઈ ગયો છે, તેમાં સફળ બડબડ થાય છે. તે શાંત થઈ જાય એટલે સાણસી વડે પથ્થરની કડાઈ ઉઠાવી લેજો અને આ નળિયાને થોડી માટી ભીની કરી તેના પર સરખા રીતે ગોઠવી દે... પછી આ સુવર્ણ રસ તે નળિયામાં નાખી દેજો. બસ... આપણું કાર્ય પૂરું થઈ ગયું.’

બુદ્ધ બુદ્ધ શાંત થાય તે પહેલાં દેદા શેઠે થોડી માટી પસાળી અને જમીન પણ ભીંજવી. ત્યાર પછી તેના પર માટી બિંછાવી તે પર નળિયું ગોઠવ્યું.

સિદ્ધ નાગાર્જુને નળિયા સામે જોઈને કહ્યું : ‘વત્સ, હવે બુદ્ધબુદ્ધ શાંત થઈ ગયાં છે... આ નળિયામાં સોનાનો ઢાળાયો પાડી દે.’

દેદા શેઠે તરત પથ્થરની કડાઈ સાણસી વડે ઉચકી અને સીસામાંથી થયેલો સોનાનો રસ નળિયામાં નાખ્યો. તરત થોડો લાંબો ઢાળાયો પડી ગયો.

‘હવે ક્રમંડળમાં જે પાણી છે તેની ધાર નળિયામાંના ઢળિયા પર કર.’

દેદા શેઠે ઝમ જ ક્યું. થોડી વાર પાણી બળવાનો છમકારો થયો. ત્યાર પછી થોડીવાર રાહ જોઈને સિદ્ધ નાગાળુંને કહ્યું : ‘બસ દેદા, હવે સોનાનો ઢળિયો લઈ લે. આવતી કાલથી ત્રણ દિવસ પર્યંત તારે રોજ આ રીતે સોનું બનાવવાનું છે. તને સઘળું યાદ તો રહી ગયું છે ને ?’

‘હા મહાત્મન...’

‘તો કાલે વહેલી સવારે તું એકસો દિવ્ય વનસ્પતિઓ લેવા ઉપડી જજે. હું સાથે આવીશ પણ તને કશું કહીશ નહિ, તારી મેજે જ તારે ઔષધિની પરીક્ષા કરવાની છે.’

‘આમ તો મને આ ક્રિયા યાદ રહી ગઈ છે...ત્રણેય દિવ્ય વનસ્પતિઓ પણ હૈયામાં કોતરાઈ ગઈ છે. સુવર્ણના નિર્માણ માટેનાં સઘળાં સાધનો પણ મનમાં ધારી લીધાં છે...છતાં આપ મારી કોઈ ભૂલ થાય તો સૂચનો કરજો.’

‘જરૂર...હવે આ બધું યથાસ્થાને મૂકી દે...હું કુટિરમાં જઈ છું.’

‘ભલે...હું પણ હમણાં આવું છું. મારા મનનું એક આશ્ચર્ય મનને ભારે મૂંઝવી રહ્યું છે.’

‘તારી જે કાંઈ શંકાઓ હશે તેને હું શાંત કરીશ...આ તો એક મહાવિજ્ઞાન છે. એથી આશ્ચર્ય થાય તે સ્વાભાવિક છે.’ કહી સિદ્ધ નાગાળુંને કુટિરમાં ગયા.

દેદા શાહે ત્યાં પહેલાં પથ્થરનાં સાધનો વગેરે યથાસ્થાને મૂકી દીધાં. ત્યારપછી સુવર્ણનો ઢળિયો, તુંબડી વગેરે લઈને કુટિરમાં ગયો.

સિદ્ધ નાગાળુંને પોતાના આસન પર બેઠા હતા. દેદા શાહે આવી નમન કરી, સોનાનો ઢળિયો તેમની સામે મૂક્યો. સિધ્ધે પ્રસન્ન સ્વરે કહ્યું : ‘બેસ...કહે તને કઈ વાતનું આશ્ચર્ય થાય છે ?’

‘ સીસામાંથી આ રીતે સોનું કેવી રીતે બની જતું હશે ? આ સોનું ભવિષ્યમાં પુનઃ સીસાનાં કે લોઢાનાં સ્વરૂપમાં આવી જતું હશે કે કેમ ? ’

‘ સાંભળ વત્સ, પૃથ્વીના પેટાળમાં અનેક તત્ત્વો ભર્યા પડ્યાં છે....કોઈ કોઈ તત્ત્વોના મિલનથી હીરા, માણેક, નીલમ આદિ કામતી પથ્થર બને છે. કોઈ તત્ત્વોનાં યોગથી સોનું, ચાંદી, તામ્ર, બંગ, નાગ, યશદ આદિ ધાતુઓ બને છે. આપણા પ્રાચીન રસશાસ્ત્રીઓએ પૃથ્વીના પેટાળમાં રહેલા તત્ત્વોની પરીક્ષા કરી...કયા તત્ત્વો કઈ ધાતુને મળે તો સુવર્ણ બને તે શોધી કાઢ્યું. આપણા પ્રાચીન વિજ્ઞાનવીરોએ સુવર્ણ અને રૌપ્ય બનાવવાની ઘણી રીતો શોધી કાઢી મારા ગુરુદેવ સુવર્ણ બનાવવાની આ સરલ સહજ રીત મને સમજાવી અને મેં સોનું બનાવ્યું. દેદા આ પદ્ધતિથી બનાવેલું સોનું ઠાયમ માટે સોનું જ રહે છે. એનું અન્ય પરિવર્તન કદી થતું નથી. વળી, આ સોનું સંપૂર્ણ સો ટચનું સોનું જ બને છે. આ સોનું માત્ર દેખાવમાં સોનું હોય છે તેમ નથી, પણ ગુણમાંયે સોનું જ રહે છે. આ સોનાના અલંકારો બનાવી શકાય છે, કોઈ પણ અન્ય ધાતુ સાથે મેળવી શકાય છે અને આ સોનાનાં સૂક્ષ્મ પત્ર પણ બનાવી શકાય છે.’

દેદા શાહ ગંભીર બનીને સાંભળી રહ્યો. કંચન અંગેની બીજી કોઈ પણ શંકા હોય તો તેનું નિરસન કરવાની વાત કહી એટલે દેદા શાહે એ હાથ જોડીને કહ્યું : ‘ હવે મારા મનમાં કોઈ શંકા કે કોઈ આશ્ચર્ય નથી રહ્યું.’

બીજે દિવસે દેદા શાહે સિદ્ધ પુરુષની હાજરીમાં ફરી વાર સોનું બનાવ્યું.

સિદ્ધ નાગાજીન જોઈ શક્યા કે કોઈ જાતનો દોષ રહ્યો નથી. સોનું બનાવવાની રીત અથવા દિવ્યૌષધિની પરખમાં પણ કોઈ પ્રકારનો દોષ દેખાતો નથી.

આ રીતે ઉપરા ઉપરી ત્રણ દિવસ પર્યાંત દેદાશાહે સુવર્ણ
અનાવ્યું.

ચોથે દિવસે સિદ્ધ નાગાળુને કહ્યું : ‘ દેદા, તને સુપાત્ર
ધારીને આ ક્રિયા અતાવી છે...સુવર્ણ અનાવવામાં તારે સીસાનો જ
ઉપયોગ કરવો અને જેટલાં પ્રમાણમાં અનાવવું હોય તેટલા પ્રમાણમાં
અનાવી શકીશ. પણ ચાર શેર પાંચ શેરથી વધારે સીસું ન લેવું...
કારણ કે એથી વધારે કરવા જતાં કોઈ વાર પથ્થરની કુંડી ફાટવાનો
ભય રહે છે. ખીજી ખાસ સૂચના એ યાદ રાખજો કે સીસું ગાળતી
વખતે પાણીનો જરા પણ સ્પર્શ ન થવો જોઈએ.’

‘ મહાત્મન ! આપે જે જે ભયસ્થાનો અતાવ્યા છે તે હું બરા-
બર યાદ રાખીશ.’

અને તારે અષ્ટ્રાવર્ણનો ઉપયોગ દેહસુખ માટે, વિકાસ
ઐભવના સાધનો માટે ન કરવો. પુણ્ય કાર્ય સદાય કરતો રહેજો,
અને કોઈને પણ આ ક્રિયા શીખવીશ નહિ, કારણ કે સુપાત્રની
પરીક્ષા કરવી તે સહજ અને કુપાત્રનાં હાથમાં આ વિજ્ઞાન પડે
તો મોટો અનર્થ થવાનો સંભવ છે. ભાઈ, તેં મારી ખૂબ આશ્રી
કરી છે...હું તો આવતી કાલે પ્રાતઃકાળે એ ત્રણ વર્ષના પ્રવાસે
ઉપડી જઈ છું...યાત્રાતું પુણ્ય પ્રાપ્ત કરીને કર્મના ઝોળથી હું
હળવો થવા માગું છું.’

‘ મહાત્મન, જે આપ મારી એક પ્રાર્થના સ્વીકારો તો...’

વચ્ચે જ આછા હાસ્ય સહિત સિદ્ધ નાગાળુને બોલ્યા :
‘ વત્સ, તારા મનની ધરજા હું જાણી ગયો છું. તું સાંસારી જીવ
છે...ધરમાં ગુણવંતી પત્ની છે...પહેલાં તું તારી સાંસારિક ફરજ
બજાવી લે. તારે માટે પુણ્ય ને કૃતિનો માર્ગ આ સોતું જ આપશે.

મધ્યાહન પછી દેદા શાહે પોતાને ઘેર જવા ગુરુદેવના ચરણમાં
માથું નમાવ્યું.

સિદ્ધ નાગાભુને કહ્યું : 'જો દેદા, તારો પુણ્યોદય શરૂ થાય છે. જેમ પાપોદય ચાલતો હોય ત્યારે માનવીએ સ્થિર અને શાંત રહેવું જરૂરી છે તેમ પુણ્યોદય કાળે પણ અચંચળ અને ધર્માધીન રહેવું જરૂરી હોય છે. તેં આ જે સુવર્ણ બનાવ્યું છે તે તું સાથે લઈ જા.' કહી સિદ્ધ નાગાભુને સુવર્ણના પાંચેય ઢાળિયા દેદા શાહને આપ્યા. દેદા શાહે કહ્યું : 'પ્રભુ, આપના પ્રવાસ કાળે ..'

'ભાગ્યવાન, માધુકરી વડે જેને પેટ ભરવું છે, દિશાઓ જેનું રક્ષણ કરે છે, આકાશ જેનું ઝોદાણું છે અને પૃથ્વી જેની માતા છે તેને સોનાની શી જરૂર ? બેટા, બધું તારી પાસે રાખજો. અને સોનું બનાવવા માટે ત્રિકોણાકાર ચુલો, પ્રસ્તરની કડાઈ, પ્રસ્તરનો દંડિકો વગેરે તું તારી સાથે લઈ જા...હાલ તુરત તને કામમાં આવશે.'

સિદ્ધ નાગાભુને આગ્રહ કરીને સોનું અને સોનું બનાવવાનાં સાધનો દેદા શાહને આપ્યાં.

દેદા શાહ ગુરુની આ કૃપાથી ગળગળો થઈ ગયો અને વારંવાર ચરણસ્પર્શ કરીને વિદાય થયો.

સૂર્યાસ્ત પહેલાં દેદા શાહ પોતાના ઘેર પહોંચી ગયો.

પોતાના સ્વામીને આમ થોડા જ દિવસોમાં પાછા ફરેલા જોઈને પત્નીને ભારે નવાઈ લાગી.

દેદા શાહ પ્રસન્ન મુદ્રાએ પત્ની સામે જોયું. ત્યાર પછી તેણે ઘરમાં એક ખૂણામાં સોનું બનાવવાનાં સાધનો સાધનો મૂકી દીધાં.

વાળુ તૈયાર હતું. પત્નીએ રસોડામાંથી જ કહ્યું : 'વાળુનો સમય થઈ ગયો છે...પધારો.'

આ આવ્યો, કહી સોનાના પાંચ ઢાળિયાવાળું પોટલું એક તરફ મૂકી દેદા શાહ બહાર આવ્યો, હાથમુખ ધોઈ તે જમવા બેઠો.

રસોઈમાં તો ખીચડી કરી હતી. આજ ચૌદશ હોવાથી શાક ભાત કાંઈ હતી નહિ, માત્ર લીંચુનો આચાર હતો.

દેદા શેઠે ભોજનનો પ્રારંભ કરતાં કહ્યું, ‘વિમલ, લેણિયાત કોઈ આવ્યા હતા ?’

‘ના ઘેર તો કોઈ નથી આવ્યું, પણ આપ તરત કેમ પાછા વળ્યા ?’

‘એક મહાત્મા ખીમાર પડી ગયા હતા એટલે માર્ગમાં તેમની સેવા ચાકરી કરવા રોકાઈ ગયો હતો. ઉજ્જવિની તો ગયો જ નથી.’

‘કોણ હતા એ મહાત્મા ?’

‘તેં નામ તો સાંભળ્યું હશે. આપણા ગામથી ત્રણ ચાર કોસ દૂર વનમાં તેઓ રહે છે, ભારે સાત્ત્વિક અને ત્યાગી છે...તેમનું નામ સિદ્ધ નાગાભુવન !’

‘નામ તો સાંભળ્યું છે પણ...’

‘શું ?’

‘દેણું...હાટડી...’

વચ્ચે જ દેદા શાહે હસતાં હસતાં કહ્યું : ‘મહાત્માએ કહ્યું છે કે તારો પાપોદય પૂરો થયો છે ને પુણ્યોદયનો પ્રારંભ થયો છે. હવે કોઈ ચિંતાનું કારણ નથી. જો જમીને તું જલદી તૈયાર થઈ જા. આપણે પ્રથમ શ્રી નેમનાથ ભગવંતના દર્શન કરી આવીએ.’

‘હા...આજ તો અજવાળા ચૌદશ છે એટલે દર્શનેથી આવીને પ્રતિક્રમણ પણ કરી લેશું.’ વિમલશ્રીએ કહ્યું.

થોડી જ વારમાં બંને તૈયાર થઈ ગયાં. મંદિરે જતી વખતે દેદા શાહે પોતાના ફળિયાનાં છેડે ભંડાર મૂકવા માટે સોનાનો એક ઢાળિયો લીધો.

પત્ની સુશીલ હતી...તેણે કોઈ પ્રશ્ન ન કર્યો.

બંને શ્રી જીન મંદિર તરફ વિદાય થયાં. સૂર્યાસ્તને બહુ વાર નહોતી.

પ્રકરણ ૫ મું : : એક ચિંતા ઊભી થઈ!

પ્રતિક્રમણ આદિ આવશ્યક ક્રિયાથી નિવૃત્ત થઈને દેદા શાહને વિમલશ્રી મેડી ઉપર ગયાં.

ઝાંખો દીવો સળગાવીને વિમલશ્રીએ સાથે રાખ્યો હતો. તે ઓરડામાં તેના સ્થાને મૂકીને સ્વામી સામે જોઈને કહ્યું : ‘સ્વામી, હવે આપ આરામ કરો. ચાલીને આવ્યા છો વગી સાથે પાણીની કુંડી ને એવો બધો ભાર હતો એટલે તમે સૂઈ જાઓ...હું થોડીવાર આપના પગ દબાવું.’

‘વિમલ, મને જરાય થાક નથી લાગ્યો. પરંતુ તેં મને ત્યાં શું બન્યું, એ અંગે તો કશું પૂછ્યું જ નહિ.’

‘સ્વામી, મને આપનામાં એટલી અતૂટ શ્રદ્ધા છે કે આપે જે કયું હશે તે વાજબી જ કયું હશે.’

‘જતાં હું તને સઘળી વાત કહું.’ કહી દેદા શેઠે ખીમાર થઈ ગયેલા સિદ્ધ નાગાભૂંનને ખંભે લઈ, તેમના આશ્રમે લઈ ગયા પછી પોતે આજ સુવર્ણનાં પાંચ દાળિયા લઈને આવી ગયો ત્યાં સુધાની સઘળી વાત કહી. સામે નજર નોંધીને વિમલશ્રીએ કહ્યું : ‘અજબ યોગાનુયોગ થઈ ગયો. સ્વામી હવે આ વાત કોઈને કહેશો નહિ

કારણ કે લોકોમાં વાત ફેલાય તો રાજને ખબર પડે અને કદાચ આપણે હેરાન પણ થઈએ. સૌનું કંઈ કંઈ વનસ્પતિથી બનાવવામાં આવ્યું તે વાતો ભૂલેચૂકેય કોઈને કરશો નહિ. એ જાણવાનો કોઈ વાર હું આગ્રહ કરું તો મને પણ કહેશો નહિ. મહાત્માએ આપને જે કંઈ સાવધાની રાખવાનું જણાવ્યું છે તે બરાબર રાખજો અને...'

‘શું ?’

‘પ્રથમ એ ઢાળીયા વેંચી નાખીને સહુનું દેણું પતાવી દો. ત્યાર પછી હાટડી ખોલીને કશું નથી બન્યું એ રીતે ત્યાં એસો અને ગુપ્ત રીતે રોજ સૌનું બનાવતા રહો. એ માટેનાં સીસું, લાકડાં વગેરે જે કંઈ સાધનો જોઈએ તે પણ ભેગાં કરતા જાઓ. એ એક મહિના પછી સૌનું સારા પ્રમાણમાં થઈ જાય એટલે તેનો સહુપયોગ કરવા માંડજો પણ ધીરેધીરે કોઈને પણ સંશય ન આવવો જોઈએ.

‘તારી વાત ઉત્તમ છે. કોઈ ને કોઈ પ્રકારનો સંશય ન જામે એ પ્રકારે જ હું સૌનું બનાવીશ.’ દેદા શાહે પત્નીની વાતનો સ્વીકાર કર્યો.

ચાર છ દિવસ પછી શાહે હાટડીમાં દરેક મણુ જેટલું સીસું જુદા જુદા ચાર વેપારીઓ પાસેથી ખરીદીને એકત્ર કર્યું : વાત એ રીતે ફેલાણી કે દેદા શાહ હવે સીસું વેંચવાનો વ્યવસાય પણ કરશે.

આ પ્રમાણે સીસું એકત્ર કરીને ફેરડાના લાકડાનાં એ ત્રણ ગાડાં ભરાવ્યાં અને ઘરની એક ઝોરડીમાં મૂકાવ્યાં.

સુવર્ણ બનાવવા માટે નગરીમાં મળતી સામગ્રી એકત્ર કરીને દેદા શાહ વન પ્રદેશમાં નીકળી પડ્યાં. તેણે ચાર પાંચ પ્રવેત આક્રંડા જોયા અને ચિત્રાવેલીનાં દસ બાર પથરાયેલા વેલા પણ જોયા. પણ ત્રિપત્રી ન દેખાણી. દેદા શાહ અપરાન્હ સમયે ઘેર પાછો આવી ગયો.

બીજે દિવસે તે પુનઃ વનપ્રદેશમાં ગયો. ત્રિપત્રીના સાત આંક

છોડવા દેખાયા. તેણે ત્રિપત્રિની વીશેક જેટલી શાખાઓ લઈ લીધી. ઘેર આવતાં તો સૂકાઈ ગઈ અને તેણે વાટીને તેનું ચૂર્ણ કરી એક માટીના પાત્રમાં ભર્યું. લગભગ ત્રણ ચાર મણ સોનું બનાવી શકાય એટલું તે ચૂર્ણ હતું. ચૂર્ણનું માટીનું પાત્ર ચોક્કસ સ્થળે મૂકીને ખીજે દિવસથી તેણે સુવર્ણ નિર્માણનો પ્રયોગ શરૂ કર્યો. કોઈ ને પણ કહવા ન આવે અને કોઈના હૈયે સંશય ન જાગે તે રીતે દેદા શાહે સોનું બનાવવા માંડ્યું.

લગભગ બારેક દિવસ પછી એક મણ સોનું લઈને તેઓએ તેનું ધન બનાવવાનું વિચાર્યું. એટલે વિમલબ્રાહ્મણે કહ્યું : 'સ્વામી આટલું સોનું આ ગામમાં વેંચશો તો લોકોને કંઈક ને કંઈક કુતૂહલ થશે અને સંશય આવશે.'

‘તો ?’

‘હમણાં તો જેટલું અને તેટલું સોનું બનાવો...પછી માલ ખરીદવાના બહાને આપણે અને ઉજ્જયની જઈશું. ત્યાં સોનાના ઘણાં વેપારીઓ છે એટલે આપણું સો મણ સોનું હશે તો પણ ખપી જશે. પણ આપણે એક એક મણથી વધારે વેંચવું નહિ. ભલે ખેચાર આંટા ઉજ્જયનીનાં ધાય. વળતાં થોડો ઘણો માત્ર પણ લઈ આવવો અને બજારમાં વેંચવો એટલે લોકો પણ એમ જ માનશે કે હવે ધંધામાં કંઈક સરખાઈ આવી છે.’

‘ખરેખર, ધન ન હોય તો મેળવવાની ચિંતા રહે. મળે તો તેને સાચવવાની ચિંતા રહે અને વાપરવાની પણ ચિંતા રહે. શાસ્ત્ર-કારોએ ધનથી દૂર રહેવાનું જણાવ્યું છે તે જરાયે ખોટું નથી. તારી સલાહ વાજબી છે અને આપણે તે રીતે જ કરીશું.’ દેદા શાહે કહ્યું.

પુનઃ સુવર્ણ નિર્માણના કાર્યમાં અને માણસો પડી ગયા.

દોઢ મહિનામાં લગભગ ચાર મણ સોનું તૈયાર થઈ ગયું.

ત્યાર પછી એક શુભ દિવસે બે મણ સોના સાથે પતિ પત્ની

ઉજ્જવની જવા વિદાય થયાં. સારા બળદ વાણું ને વિશ્વાસુ માણસનું ગાકું ભાડે લીધું હતું. એથે દિવસે સવારે તેઓ ઉજ્જવની પહોંચી ગયા. ત્યાં જઈ ને તેઓએ એક પાંચશાળામાં ઉતારે કર્યો.

એ દિવસ સુધી બંને માણસો બજારમાં ફર્યા અને બીજા ચાર દિવસમાં એ મણ સોનું વેંચી નાખ્યું સોનૈયાની થેલીઓની થેલીઓ પાંચશાળામાં સંભાળપૂર્વક રાખી.

વળતે દિવસે, બંને માણસોએ પોતા માટેના મધ્યમ કક્ષાનાં વસ્ત્રો ખરીદ્યાં અને એક ગાકું ભરાય તેટલો માલ ખરીદીને એક આડતિયા મારફત નાદુરી રચના કર્યો અને દેદા શાહ સોનૈયાને પત્ની સાથે પોતાને ગામ જવા ઉપડી ગયો.

દેદા શાહે જે માલ ખરીદ્યો હતો તે લગભગ પચીસ મણુને આશરે હતો. તેમાં પાંચ મણ સીસું પણ ખરીદ્યું હતું. તે સિવાય બજારમાં વેચી શકાય તેવો માલ પણ ભર્યો હતો.

રાજા ઉત્તમ હોય ત્યારે ઉપદ્રવ થતો નથી. નહિ તો ચોર, અહીરવટીયા, લૂંટારા વગેરેનો ત્રાસ ઊભો જ હોય.

એથે દિવસે દેદા શેઠ નાદુરી પહોંચી ગયા. પોતાના ઘેર ગાકું ઊભું રખાવી, તેમાંથી સોનૈયાની થેલીઓ વગેરે ઓરડામાં મૂકાવી. કપડાં, અલંકારો વગેરે જે ખરીદેલ તે પણ વિમલશ્રીએ ઓરડામાં મૂકાવ્યું.

ગાડાંવાળાને મોં માગ્યું ભાકું ઉપરાંત બહિસ પણ આપી. આથી ગાડાવાળો પ્રસન્ન ચિત્તે ઘર ભણી વિદાય થયો.

બીજે દિવસે ઉજ્જવનીના માલનું ગાકું આવી ગયું. દેદા શાહે સવળો માલ પોતાની હાટડીમાં ઉતાર્યો.

પડોશના એક વેપારીએ કહ્યું : ‘કાં દેદા, કયે ગામ ગયો તો ? હમણાં દસમાર દિવસથી તારી દુકાન બંધ રહેતી હતી.’

‘હું ઉજ્જવની ગયો હતો. આ માલ ત્યાંથી લાવ્યો છું અને ઓછા નફે વેંચી નાખીશ...એટલે બીજે મગાવીશ.’

‘સારું સારું...’ પડોશી વેપારીએ કહ્યું.

અને પાંચ સાત દિવસમાં લગભગ સઘળો માત્ર રોકડેથી વેંચાઈ ગયો. પાંચ મણ સીસામાંથી પણ ત્રણ મણ વેંચી નાખ્યું.

માલ છૂટો થયો એટલે અંને માણસો પુનઃ એ મણ સોના સાથે ઉજ્જયની ગયાં. ત્યાં પહોંચ્યા પછી માલનાં એ ગાડાં ભરાવ્યાં. સીસુ પણ પાંચ મણ લીધું અને એ મણ સોનાના ઢાળિયા વેંચી તેની સુવર્ણમુદ્રાઓ મેળવી લીધી.

દસમે દિવસે પતિ પત્ની પોતાને ગામ આવી પહોંચ્યા, બીજે દિવસે માલ ભરેલાં અંને ગાડાં પણ આવી પહોંચ્યા.

અને સોનું બનાવવાનો પ્રયોગ પુનઃ શરૂ કર્યો.

લગભગ એ મહિનાના ગાળામાં બીજું ચાર મણ સોનું તૈયાર કર્યું અને સાથે સાથે હાટડી પણ ધમધોકાર ચલાવવા માંડી. ઉજ્જયનીથી તેણે આડતિયાને ખેપિયા દ્વારા સંદેશો મોકલીને એ ગાડાં માત્ર પુનઃ મગાવ્યાં.

વેપારીઓના મનમાં થયું કે દેદા શાહને ઉજ્જયનીમાં કોઈ સગો સંબંધી આડતિયો મળી ગયો લાગે છે. તેથી જ માત્ર રોકડેથી વેંચીને આડતિયાને પૈસા મોકલાવી દેતો લાગે છે.

સોનાનો નિકાલ કરવા માટે એ મણ જોટલા ઢાળિયા લઈ ને અંને માણસો ઉજ્જયિની ગયા, અને દસમે દિવસે કાર્ય પતાવી દસ ગાડાં માલ ભરી અંને પાછાં આવી ગયાં.

દેદા શેઠના મનમાં થયું કે ધણું સોનું એકત્ર થયું છે, લોકોને કોઈ પ્રકારનો સંશય પણ આવ્યો નથી. કારણ કે પતિ પત્ની હજી પણ અલંકાર વિહીન સાદા પોષાકમાં જ રહેતા હતા. ઘરમાં કોઈ દાસદાસી પણ રાખ્યા નહોતાં. આ સ્થિતિનો વિચાર કરીને અંનેએ દાન દેવાનું કાર્ય શરૂ કરવું એમ નક્કી કર્યું.

ચોમાસાનો સમય આવી રહ્યો હતો. ઉજ્જયનીની છેલ્લી ખેપ કરીને અને સોનો બદલે સુવર્ણ મુદ્રાઓની થેલીઓ ભરીને તેઓ આવી ગયા. દેદા શાહે ગામના દરવાજા બહાર એક ભોજનાલય શરૂ કર્યું. કોઈ પણ માનવી અહીં આવીને વગર પૈસે પેટ પુરતું ભોજન લઈ શકે એવી તેમાં વ્યવસ્થા રાખી.

બંને માણસો નગરીના ગરીબ લતામાં જતાં અને ગરીબ પરિવારોને અન્નવસ્ત્ર વગેરે આપવા માંડ્યા.

આ બધું જોઈને લોકોને આશ્ચર્ય થાય તે સહજ હતું. દેદા શાહ અંગે વિવિધ વાતો થવા માંડી. કોઈ માનતું દેદા શાહનો વેપાર બહુ મોટો નથી તેમ ઉજ્જયનીથી આવતો માલ પણ ઉજ્જયનીના ભાવે જ વેંચે છે એટલે આવું ભોજનાલય ચલાવી શકે અથવા તો ગરીબ પરિવારોની આર્થિક મુશ્કેલી નિવારી શકે એવો તેને નફો રહેતો નથી તો આ જાહોજલાલી ક્યાંથી ઊભી થઈ? શું ઉજ્જયનીમાં તેણે વેપાર કર્યો હશે? શું કોઈ સગા કુટુંબીજનનો વારસો મળ્યો હશે? શું ક્યાંયથી નિધાન (ખજાનો) પ્રાપ્ત થયેલ હશે?

ચોમાસામાં સોનું બનાવી શકાય પણ દેદા શાહ ચુસ્ત શ્રાવક હતો એટલે તેણે ચોમાસામાં ભટ્ટી ન કરવી એવો નિર્ણય કર્યો હતો.

ધીરે ધીરે તેની પ્રશંસા પણ વધવા માંડી. દેદા શાહે હાટડી ચલાવી શકે એવો એક વાણાતર પણ રાખ્યો અને ઘરકામ માટે એક આઘેડ બાઈ ને રોકી લીધી.

લોકો વિવિધ કલ્પના કરે છે તે વિચારીને પર્યુષણના પવિત્ર દિવસે બંનેએ અન્નકારો ધારણ કર્યા અને પર્વાધિરાજના પ્રથમ દિવસે જ પતિ પત્નીએ પાંચસો એક સુવર્ણમુદ્રાની ઝોલી ઝોલીને ભગવાન નેમનાથ પ્રભુની પૂજા અને આંગીતી રચના કરી.

જૈન સંઘમાં આથી આશ્ચર્ય ફેલાયું.

પર્વાધરાજના આઠેય દિવસો ખંનેએ અઠાઈના તપથી પૂરા કર્યા અને પારણાના દિવસે સારો એવો ઉદલાસ વ્યક્ત કર્યો. શ્રીસંઘ જમણ કર્યું અને જમવા આવેલા પ્રત્યેક નરનાર તથા બાળકોને એક એક સોનૈયાની પ્રભાવના આપી.

દેદા શાહે હજી પોતાના મનમાં કોઈ પ્રકારનો સુધારો વધારો નહોતો કર્યો... ચાતુર્માસ પછી મકાનને નવું બનાવવું. એવું ખંનેએ નક્કી કર્યું.

પરંતુ અઠાઈ નિમિત્તે દેદાશાહે કરેલી સોનૈયાની પ્રભાવના અને ઉત્તમ સામગ્રી વડે જમાડેલો શ્રીસંઘ માત્ર જૈનોમાં નહિ પણ સમગ્ર નગરીમાં ચર્ચાનો વિષય બની ગયો. તેમાંય જે વેપારીઓ દેદા શાહની આ પ્રશંસાથી મનમાં ઠંઠક બળી જળી રહ્યા હતા. તેઓના મનમાં એક જ સવાલ ઘૂંટાતો હતો કે હજી ગઈકાલ સુધી જે સાવ કંગાલ હતો, માત્ર પોતાનું પેટ માંડમાંડ ભરી શકે એટલું કમાતો હતો અને ભૂખડી ખાસ જેવી ઘાટડી ચલાવતો તે નવજવાન દેદા આજ આટલો માલદાર કેવી રીતે બની ગયો હશે ? શ્રીસંઘ જમણ, દરેક દહેરાસરોમાં પૂજા આંગીનો ઉદલાસ અને આઠેય દિવસે મોતીયા લાકુની પ્રભાવના કરવી અને પારણાના દિવસે આખાલવૃદ્ધ સર્વને ભોજન કરાવ્યા પછી એક એક સોનૈયાની પ્રભાવના કરવી... આ સિવાય ભોજનાલય ચલાવવું, ગરીબોને અન્ન વસ્ત્રની સહાય કરવી આ કેવી રીતે બને ? એવો કોઈ મોટો વેપાર ખેડયો નથી, એવો કોઈ એકાએક ભાવ વધારો થયો નથી. તો પછી આટલું નાણું તેને મળ્યું ક્યાંથી ? જરૂર દેદા શાહને ગમે ત્યાંથી ધરતીમાં દાટેલો ખજાનો મળ્યો લાગે છે અને આ અંગે આપણા મહારાજને જાણ કરવી જોઈએ. કારણ કે જમીનમાંથી નીકળેલો ખજાનો રાજ્યની માલિકીનો ગણાય છે. રાજ્યને જાણ કર્યા વગર અથવા રાજ્યનો હિસ્સો આપ્યા વગર જે કોઈ આવા ખજાનાનો ઉપયોગ કરે છે તે ભારે ગુનેગાર ગણાય છે.

દેદા શાહને પણ અંદરઅંદર થતી આવી બધી વાતોની ખબર પડી અને એ ચાર આગેવાન વેપારીઓ ચાર છ દિવસમાં રાજા પાસે જશે તે પણ જાણવા મળ્યું.

રાતે દેદા શાહે પત્નીને કહ્યું : ‘ વિમલ, કેટલાક વેપારીઓના મનમાં આપણા શુભ કાર્યો અંગે સંશય જાગ્યો છે. તેઓએ નક્કી કર્યું છે કે મને જે કંઈ મળે છે ધરતીમાં દાટેલો કોઈ ખજાનો છે. આવા ખજાનો પર રાજ્યનો અધિકાર હોય છે અને ચોરી છૂપીથી આવા ખજાનો કોઈ ઉપયોગ કરે તો તે ગુનેગાર ગણાય છે.’

‘ સ્વામી, આપણે કોઈ પ્રકારનો અન્યાય તો કર્યો નથી. સિદ્ધ પુરુષની કૃપાથી આપણે જાત મહેનતથી સોનું બનાવ્યું છે વળી આપણે કેટલાક મહિનાઓ જવા દઈ ને સોનાનો ઉપયોગ શુભ કાર્યમાં જ કર્યો છે. રાજા આપણને શું કરશે ? ’

‘ પ્રિયે રાજા, વાજાને વાંદરાનો વિશ્વાસ ન રાખી શકાય ! તું તો જાણે છે કે હું અસત્ય બોલતો નથી.’

‘ હા... પણ આપે અસત્ય શા માટે કહેવું જોઈએ ? રાજાને સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવવું જોઈએ કે મને ક્યાંથી નિધાન પ્રાપ્ત થયું નથી.’

‘ પણ રાજા પૂછે કે આટલું બધું ધન વાપર્યું ક્યાંથી તો ? ’
વિમલશ્રી વિચારમાં પડી ગઈ.

દેદા શાહે કહ્યું : ‘ સિદ્ધ પુરુષને આપેલા વચન મુજબ હું કોઈને આ પ્રયોગ બતાવી શકતો નથી...તને પણ વનસ્પતિઓનાં નામ વગેરે જાણ્યાં નથી. એટલે મારાથી સોનું બનાવવાની રીત કહી શકાય નહિ. કહું તો મહાપુરુષની આજ્ઞાનો ભંગ કર્યો ગણાય, એને સીધી વાત કરવા છતાં રાજા આગ્રહ કરે કે મારી નજરે સોનું બનાવે પછી શું થાય ? ’

મૌન રહેલી વિમલશ્રીએ કહ્યું: ‘ આપની વાત સાચી છે. આપણે કંઈક કરવું જોઈએ.’

‘ એક જ રસ્તો છે.’

‘ કહો...’

‘ આપણી પાસે સોનૈયા કેટલા છે ?’

‘ હજાર હજાર સોનૈયાની વીસ થેલીઓ પડી છે. એ સિવાય એકાદ હજાર રૂપિયા ને પરચુરણ પણ છે.’

‘ વીસ હજાર સોનૈયામાંથી હું આપણી ભોજનશાળા ચલાવવા માટે અહીંના મહાજનને પાંચ પાંચ હજાર સોનૈયા આપી દર્દશ એટલે એટલો ભાર ઝાછો થાય બાકાની પંદર થેલીઓ પથ્થરની કૂંડી, થોડુંક જ ને કંઈ બચ્યું છે. તે સોનું બનાવવાનું ચૂણું અને આપણા અલંકારો વગેરે લઈ ને તું પરમ દિવસે કોઈક ગામડામાં ચાલીશ.’

‘ એમ બરાબર નથી. આટલા જોખમ સાથે અગણ્યા સ્થળે એકલા જવું તે બરાબર ન ગણાય. એ કરતાં તો રાજ સમક્ષ તે લોકો ભલે જે કંઈ કહેવું હોય તે કહે...રાજ શું કહે છે તે જાણ્યા પછી આપણે વિચારી લેશું. પણ આવતી કાલે આપ પાંચ હજાર સોનૈયા મહાજનને સોંપી દેજો એટલે ભોજન શાળાનું શુભ કાર્ય અટકે નહિ.’

છેવટે બંનેએ રાહ જોવાનું નક્કી કર્યું. સાથેસાથ ગમે તે પણ નાસવું પડે તો નાસવાની તૈયારી પણ રાખી.

કિંમતી માલ અસખ્યાબનાં કોથળા બાંધી લીધા.

અકરણ ૬૬ :

: રાજની તપાસ

રાજ પોતાના પ્રદેશમાં ગામડાંઓની અને પ્રજાની પરિસ્થિતિ જાણવા ગયો હતો. લગભગ દસ પંદર ગામડાંઓમાં ફરીને તે નાંદુરીમાં પાછો ફર્યો હતો.

જે ચાર વેપારીઓ દેશ શાહ અંગેની વાત મહારાજને કરવા માગતા હતા, તે વેપારીઓને પણ મહારાજના આગમનના સમાચાર મળી ગયા હતા પણ આજ ને આજ મળવા જવું ઉચિત ન જણાતાં ખીજે દિવસે સવારે સૂર્યોદય પછી તેઓ રાજભવનમાં પહોંચ્યા કારણ કે રાજ સૂર્યોદય પછી મુલાકાતીઓ સાથે વાતચીત કરતો હતો.

હજી રાજએ પ્રાતઃ કાર્ય આટોપ્યું નહોતું એટલે ચારેય વેપારીઓને રાજભવનના મુખ્ય વ્યવસ્થાપકે આદર સહિત બેઠક ખંડમાં બેસાડ્યાં. આમ તો નિત્ય નિયમ પ્રમાણે રાજ એ સમયે મુલાકાતીઓને મળતો જ હતો. પરંતુ પ્રવાસનાં શ્રમના કારણે અને દસપ્રાર દિવસના વિયોગ પછીના મિલનની મસ્તીનાં કારણે તે છેક મધરાતે નિદ્રાધીન થઈ શક્યો હતો.

શિરામણ આદિ પતાવીને રાજ બેઠક ખંડમાં આવ્યો ત્યારે દિવસના પ્રથમ પ્રહરની ચાર ઘટિકાઓ વીતી ગઈ હતી. અને વેપારીઓ પણ રાહ જોતા બેસી રહ્યા હતા. રાજને બેઠકખંડમાં પ્રવેશ કરતો જોતા જ ચારેય વેપારીઓ વિનયપૂર્વક જામા થઈ ગયા અને સહુએ મસ્તક નમાવી રાજનો જયનાદ પોકાર્યો.

રાજએ પોતાના આસન પર બેઠક લઈને પ્રસન્ન સ્વરે કહ્યું :
‘ આવો, મારા પ્રિય શ્રેષ્ઠિ વર્યાં, હું આપનું ભાવ પૂર્ણ હૃદયે સ્વાગત કરું છું. કહો, આપ સહુ પરિવાર સહિત કુશળ છોને ? ’

‘ હા કૃપાનાથ, આપની હત્રછાયા તમે અમે દરેક વાતે કુશળ છીએ. આપશ્રીનો પ્રવાસ સુખભર્યો નીવડ્યો હતો ને ? ’

‘ હા...જ્યાં પ્રજા પ્રેમાળ હોય ત્યાં સુખ જ રમે છે. આપના આગમન પરથી હું કદપી શકું છું કે આપ કંઈક ફરિયાદ લઈને આવ્યા હશે. ફરમાવો. ’

‘ કૃપાળુ, આપનાં સુશાસનમાં ફરિયાદ હોવાનો કોઈ સંભવ નથી. અમે માત્ર એક વાત કરવા જ આવ્યા છીએ.’ એક વેપારીએ કહ્યું.

‘ કહો...માધુ શેઠ, સંકોચ વગર કહો.’ રાજએ માધવશેઠ સામે જોઈને કહ્યું. માધવશેઠ પત્યાસની આસપાસનો અને ઠરિયાણા બજારનો આગેવાન વેપારી હતો. તેણે પોતાના ત્રણે સાથીદારો સામે નજર કરીને કહ્યું : ‘ કૃપાનાથ, આપ માત્ર દયાળુ નથી પણ પ્રજાના રખેવાળે ય છો. નાના મોટા દરેક વેપારીઓ પર અનહદ કૃપા છે. વેપારીઓને જ્યારે આર્થિક મુશ્કેલી પડી હોય ત્યારે આપે સહારો આપીને તે મુશ્કેલી દૂર કરી હોય છે. અમારી બજારમાં એક નાનો અને ગરીબ વેપારી છે, તેનું નામ છે દેદો. આમ તો તેનું કુળ ખાનદાન છે, તેના આપદાદાઓ એક કાળે અમીર અને મોટા વેપારીઓ હતા. પરંતુ સંસારમાં કોઈના સુખ સંપત્તિ અચળ નથી રહી શકતાં તે ન્યાયે દેદો જુવાન બન્યો. ત્યારે તેની દુકાન ઘર વગેરે વહેંચાઈ ગયાં હતાં પણ તેના એક માસીએ તેને પરણાવ્યો અને સામાન્ય મૂડી આપીને દેદાને ધંધે ચડાવ્યો. પ્રથમ દેદાએ આસપાસના ગામડાંઓમાંથી મણુ પેણો મણુ જોટલું ઘી ખરીદીને અહીં વેચવું શરૂ કર્યું. પંદર વીસ ઢિંગલા મળી જતાં અને લુપ્ત સુકું ધાન ખાઈને માસી સાથે બેચ માણસો પેટ ગુજારો કરતા હતા. ધીની ફેરીમાં ઝાઝું

ફાળુ' નહિ. એટલે દેદાએ નાની હાટડી નાખી. પાંચ સાત સોનૈયાની મૂડીમાં હાટડી શરૂ કરી અને તેનાં માસીયા રામશરણ થયાં. દેદા વેપાર વધારવા માંડ્યો. પણ બસો સોનૈયાતું દેહું થઈ ગયું. તે ભારે અકળાયો. ઘરમાં કાંઈ દરદાગીનો નહિ ને હાટડીમાં કાંઈ માલ નહિ. અકળાયેલો દેદા કાંઈક ધંધા માટે ઉજ્જયીની ગયો. દસ પંદર દિવસે પાછો આવ્યો. પછી અમે સાંભળ્યું કે તે આપશ્રી પાસે આવેલો અને આપે તેના વેપારના વિકાસ અર્થે રાજ્યમાંથી સારું એવું ધન આપેલું. આ સાંભળીને અમને આનંદ થયો કે મહારાજાએ પોતાના એક ગરીબ વેપારીને ખરે ટાણે સહારો આપ્યો ! આપની કૃપાથી દેદા આજ ભારે સમૃદ્ધ બની ગયો છે. ગામમાં ગરીબોને ત્યાં ફરી ફરીને અન્નવસ્ત્ર આપે છે. નગરી બહાર એક ભોજનશાળા ખોલી છે. ગમે તે ક્ષુધાર્થીને કશું લીધા વગર ત્યાં ભોજન અપાય છે. અને ગયા પળેસણમાં બે માણસોએ અદાર્થ કરી હતી. છેલ્લા કેટલાય વરસોમાં ન થયો હોય એવો સંબનો જમણવાર કર્યો હતો અને જમવા આવનાર આખાલટૃધ સર્વને એક એક સોનૈયાની પરભાવના કરી હતી. કૃપાનાથ, આપની દયાથી અમારા ગામનો એક દુખી વેપારી તરી ગયો છે તેનો હર્ષ દર્શાવવા અમે આપશ્રી પાસે આવ્યા છીએ.' સાધુ શેઠે ઠાવકાઈથી વાત કરી.

રાજાએ આખી વાત સાંભળી. તેમણે કહ્યું : 'માધુ શેઠ, મને પણ આ વાત સાંભળીને આશ્ચર્ય થાય છે. દેદા શેઠનું નામ હું જાણું છું. ધર્મિષ્ઠ, સંસ્કારી અને સદાચારી જુવાન છે. જીવનમાં પણ સાદાઈ છે. તેણે ભોજનશાળા ખોલી છે તે વાતની પણ મને ખબર છે. પરંતુ મેં તેને કોઈ પ્રકારની સહાય કરી નથી. સાંભલ છે કે તેના કોઈ સગા સંબંધીએ મદદ કરી હોય.'

'અમને પણ આ સાંભળીને નવાઈ લાગે છે. દેદાને સગા વહાલામાં કોઈ નથી. વળી તે ઉજ્જયનીથી જે માલ મગાવે છે તે લગભગ પડત ભાવે જ વેચે છે...વળી તેનો કોઈ બીજો વેપાર

નથી. આશ્ચર્ય ! અમે તો માનતા હતા કે આપત્રીની કૃપાનું પરિણામ આગ્યું છે. આપની વાત સાંભળ્યા પછી લાગે છે કે દેદાને ક્યાંકથી નિધાન પ્રાપ્ત થયું હશે. તે વગર આ રીતે ખર્ચ કરી શકે નહિ. તેની અગાઉની સ્થિતિ તો અમે જાણીએ જ છીએ અને છેલ્લા થોડા મહિનાથી તેનું થયેલું પરિવર્તન પણ જોઈ શક્યા છીએ. જ્યારે રાજ્ય તરફથી તેને કોઈ સહાય નથી મળી તો જરૂર તેને કોઈ ગુપ્ત નિધાન પ્રાપ્ત થયું હોવું જોઈએ.’

રાજએ કહ્યું : ‘માધુ શેક, એવું હોય તો મને ખબર પડ્યા વગર કેમ રહે ? જે કોઈને ક્યાંયથી પણ ગુપ્ત ધન મળ્યું હોય તો તે રાજને જાહેર કરવું જોઈએ એવો નિયમ છે. દેદા શાહે એવી કોઈ જાહેરાત કરી લાગતી નથી.’

‘ખરું છે કૃપાનાથ, જરૂર દેદા શાહનું ભાગ્યબળ જોર વેરનું હોવું જોઈએ.’ કહી ચારેય વેપારીઓ ઊભા થયા.

રાજએ કહ્યું : ‘મારું આશ્ચર્ય શમાવવા માટે હું તપાસ કરીશ. કદાચ મારી ગેરહાજરીમાં દેદા શાહે મુખ્યમંત્રીને કે નગરપાલને વાત કરી હોય.’

વેપારીઓ મસ્તક નમાવી જ્યનાદ જોલાવી વિદાય થયા. વેપારીઓ મહારાજના ચિત્તમાં શંકાની ચિનગારી મૂકવામાં સફળ થઈ ગયા હતા.

રાજના મનમાં થયું કે આ અંગે આડકતરી તપાસ કરાવવી પડશે. તેઓએ રાજસભાના કાર્યથી નિવૃત્ત થયા પછી મહામંત્રીના ઠાન પર આ વાત નાખી. મહામંત્રીએ કહ્યું : ‘દેદા શાહે કોઈ પણ પ્રકારનું નિધાન મળ્યું હોય તેવી સૂચના મને કે નગરપાલકને કદી આપી જ નથી. આમ તો એ નવજવાન વેપારી છે. ખાનદાન કુટુંબનો નહીંરો છે. અને ધર્મપ્રેમી છે. સાવ સાદાઈથી રહે છે. વળીએ કોઈ પાસે પણ અસત્ય જોલતો નથી તે તદ્દન ઘસાઈ ગયેલો હતો અને મુશકેલી વચ્ચે જીવન વીતાવતો હતો. આમ છતાં

તેણે કદી કોઈ સમક્ષ હાથ લાંબો નથી કર્યો કે મદદ પણ નથી માગી. છેલ્લા થોડાક સમયથી તેની સ્થિતિમાં પસંદો આવ્યો છે. કદાચ વ્યાપારના કારણે પણ હોય.’

‘મહામંત્રીશ્વર, વ્યાપારના કારણે તે ધનવાન નથી થયો તે વાત તેના પરિચિત વ્યાપારીઓએ કહી છે. વળી તેને કોઈ સગા સંબંધીનો દલો મળ્યો હોય તેમ બન્યું નથી. એટલે મને લાગે છે કે આપણે કંઈક તપાસ કરવી જોઈએ.’

‘હાલે...પ્રથમ તો આપણે તેના ચોપડા તપાસવાનીએ એટલે તેણે કરેલ ખર્ચની વિગત અને આવકની વિગત મળી જશે. જો વ્યાપારમાં કમાયા હોય તો આપણે કથું પૂછવાપણું નથી રહેતું. અને જો શંકાસ્પદ લાગે તો આપ એને બોલાવીને પૂછશો તો તે કદી ખોટું નહિ બોલે. જે હશે તે જણાવી દેશે.’ મંત્રીશ્વરે રસ્તો દર્શાવ્યો.

રાજાને આ વાત ગળે ઊતરી ગઈ અને બીજે દિવસે નગરપાલકને આ અંગે વહીવટ તપાસવાની આજ્ઞા કરી.

પ્રતિક્રમણ, સ્નાન શ્રીગ્નિન પૂજન શિરામણ આદિથી નિવૃત્ત થઈને દેદા શાહ હાટડીએ જવા રવાના થયો. ગામનાં એક ઉપાશ્રયમાં પાંચ સાધ્વીજીઓ પધારેલાં હોવાથી વિમલશ્રી ઉપાશ્રયે જવા નીકળી.

દેદા શાહની હાટડી વાણોતરે વાળી ચોળીને સ્વચ્છ કરી હતી. દેદા શાહને ત્યાં પરચુરણ ધરાકી રહેતી હતી કારણ કે આહકને માલ સારો, તોલમાં નમતો અને ગામ કરતાં કંઈક સસ્તો મળતો હતો.

ગોળ ઘી, ચોખા વગેરે લેનારો મધ્યમવર્ગ અહીં સારી સંખ્યામાં આવતો હતો.

દેદા શાહ હાટડીએ પહોંચ્યા. ઉંબરાને ત્રણવાર નમન કરીને તેઓ કોથળાની ગાદી પર થડે બેસી ગયા.

વાણોતરે કહ્યું : ‘શેકજી, થોડીવાર પહેલાં નગરપાલ આવ્યા હતા.’

‘નગરપાલ ? કંઈ ખોલ્યા હતા ?

‘આપનું કંઈક કામ હતું... થોડીવારમાં આવવાનું કહીને ચાલ્યા ગયા.’ વાણીતરે કહ્યું.

દેદા શાહના મનમાં થયું, જરૂર ગઈ કાલે વેપારી ભાઈએ મહારાજને મળ્યા હશે. આમ નગરપાલને મારું શું કામ હોય ? સાથેસાથ સંશય પણ જાગ્યો કે મારી પ્રવૃત્તિ આંખે ચડી લાગે છે ! તરત ખીજે વિચાર આવ્યો. કદાચ અન્ય કોઈ કામે આવ્યા હોય. એકવાર એમને આવવા દે.

ત્યાં તો એકાદ ઘટિકા પછી નગરપાલ પુનઃ આવી પહોંચ્યો. તેની સાથે એક સેવક પણ હતો.

દેદા શેઠે ઊભા થઈ નગરપાલનો સત્કાર કર્યો અને આદર સહિત પોતાની ગાદી પર બેસાડી કુશળ પૂછ્યા.

નગરપાલે પણ કુશળ પૂછ્યા અને કહ્યું : ‘દેદા શાહ, પ્રથમ હું ક્ષમા માગી લઉં છું કે મારે આપની પાસે રાજજ્ઞાને વશ થઈ એક કાર્ય માટે આવવું પડ્યું છે.’

‘ફરમાવો શી આજ્ઞા છે ?’

‘આપ ચોપડા રાખો છો ને !’

‘હા... વાણિયાનો દિકરો ચોપડા વગરનો ન હોય.’

‘ચાલુ સાલ ને ગઈ સાલનું નામું જોવાની મને આજ્ઞા થઈ છે.’

‘ઘણી ખુશીથી. ગઈ સાલનું તો સરવૈયું પણ આંકેલું છે.’

‘મારે તો માત્ર આપના ધંધાની આવક જવકનો જ હિસાબ જોવો છે.’

‘તો આપ અંદરના ભાગમાં પધારશો ? અથવા કહો તો ચોપડા લઈને આપની સાથે આવું.’

‘અંદર આવું છું. ચાલો.’ કહી નગરપાલ ઊભો થયો.

દેદા શેઠે ત્યાં પડેલા ચોપડા ઉઠાવ્યા અંદરના ભાગમાં ગયા.

આમ તો ચોપડામાં બહુ મોટા હિસાબ નહોતા. ગઈ સાલનો વેપાર ઠીકઠીક હતો. પણ ખાસ કશી આવક નહોતી. તેમ ખર્ચનો પણ આંક એવો નહોતો કે જે શંકાજનક ગણાય.

એક યાગળમમાં ગઈ સાલની આવક જવકની નોંધ ઠરીને નગરપાલે આ વર્ષના ચોપડા જોવા શરૂ કર્યાં. વેપાર સારો હતો. આવક જવકનાં પાસાં સરખાં હતાં.

દેદા શાહે પોતે બનાવેલા સોનાનો હિસાબ ચોપડામાં રાખ્યો નહોતો. કારણ કે તે સોનું કોના નામે જમે કરવું? તે પ્રશ્ન તેમને અકળાવી ગયો હતો એટલે તેઓએ માત્ર હાટડીના વ્યવહારનો જ હિસાબ રાખેલો. હાટડી માટે જે સીસું મંગાવેલું તે પણ વેંચાણ ખાતામાં લઈ લીધું હતું, અર્થાત્ પોતે સોનું બનાવવા માટે જે સીસું લીધેલું તે વકરા ખાતે જમામાં આવી જતું હતું.

આમ ટુંકા નોંધ કરી, તસ્વી આપવા બદલ ક્ષમા યાચી નગરપાલ નમસ્કાર કરીને વિદાય થયો.

ચાર છ ગ્રાહકો ઊભા હતા. આમ તો બધા શેર બશેરના ગ્રાહક હતા. દેદા શાહે દરેક ગ્રાહકોને સંતોષપૂર્વક પતાવ્યાં આજે જમવા જવામાં જરા મોડું કરવું પડે તેમ હતું, કારણ કે વિમલશ્રી સાધ્વીજી, મહારાજાઓ પાસે ગઈ હતી અને આવીને રસોઈ માંડવાની હતી.

એટલે બીજો પ્રહર પૂરો થયા પછી દેદા શાહ જમવા માટે ઘેર જવા નીકળ્યા.

જે ચાર વેપારીઓએ આડકતરી રીતે અર્થાત્ કોથળામાં વીંટીને પાનશેરીનો ધા ક્યો હતો અને રાજના મનમાં સંશયનું બીજ રાખ્યું હતું તે વેપારીઓ પણ નગરપાલને દેદા શાની હાટડીમાં જતો જોઈ ગયા હતા.

દરેક વેપારીઓ જાણતા હતા કે દેદા શાહ જુદું બોલતો નથી એટલે તેણે નગરપાલને સાચું જ કહ્યું હશે. પણ નગરપાલ અને દેદા શાહ વચ્ચે કઈ વાત થઈ હશે તે કોઈ વેપારી જાણી શક્યા નહિ.

ધેર આનીને દેદા શાહે જોયું, તો પત્ની રસોડામાં બેઠી હતી. એ વખતે કશું ન બોલતાં અને જ્યારે જમી પરવારીને ચોરડામાં ગયાં ત્યારે દેદા શાહે કહ્યું; 'વિમલ, આજે રાજસાથી નગરપાલ હાટ્ટીએ આવ્યો હતો અને એ વરસનાં ચોપડા જોઈ ને ચાલ્યો ગયો હતો.'

‘કેમ ચોપડા જોયા હશે ?’

‘મને લાગે છે કે ગયા પચુપણ પર્વમાં આપણે જે ખર્ચ કરેલ તે કોઈ હિતચત્રુની આંખે ચડ્યો હશે અને રાજ સમક્ષ વાત કરી હશે.’

‘એ બધો ખર્ચ તો આપે ચોપડામાં લખ્યો નથી.’

‘હા...પણ લખું કેવી રીતે? એટલી આવક બતાવવા માટે મારે ખોટું નામું ચીતરવું પડે. ઉજ્જયનીથી આવેલો સઘજો માલ મેં ઉજ્જયનીના માલ ખાતે જમા કર્યો છે અને થયેલો વકરો ઉધારીને રાખેલો છે...એટલે ને માલમાં થયેલો સામાન્ય નફો જ બણી શકાશે. પણ મને લાગે છે કે મને રાજ એક બે દિવસમાં બોલાવશે. અને આ બધું ધન ક્યાંથી આવ્યું તે પૂછશે. ત્યારે મારે એ વખતે મૌન રહેવું પડશે. સોનાની વાત મારાથી કહી શકાશે નહિ એટલે તું આવતીકાલે વહેલી સવારે જરજોખમ ને જરને સામાન જે આંધી રાખ્યો છે તે લઈને ચાલતી ચળે. નજીકના કોઈ સુખી ગામમાં રોકાઈ જળે. ગાડાવાળાને હું બેચાર દિવસ સાથે જ રહેવાનું જણાવીશ.’

‘પછી ?’

‘જો રાજ મને નિર્દોષ બણી મુક્ત કરશે તો હું તને મળવા આવીશ.’

‘પણ આપ મને શોધશો કયા ગામમાં ? જો તમને યાદ હોય તો આપણા માસીબાને એક ભત્રીજે પોતાના પરિવાર સાથે ખજુરીયા નામના ગામડામાં વસે છે સાધારણ સુખી છે હું એમને ત્યાં આપની રાહ જોતી રોકાઈ જઈશ.’ વિમલશ્રીએ કહ્યું.

થોડો વિચાર કરીને દેદા શાહે કહ્યું: ‘એ પણ ઠીક છે. જો મારા શબ્દો પર રાજા વિશ્વાસ રાખશે તો મને પકડવાનો કોઈ સંભવ નથી. ત્યાર પછી હું સીધો ત્યાં આવીશ અથવા કોઈ ખેપિયા સાથે સંદેશી મોકલીશ. પણ તું આપણા ગાડાવાળા ને ત્યાં જ રોકી રાખજે.’

આ રીતે યોજના નક્કી કરીને દેદા શાહ હાટડીએ ગયો. સાંજે વાળુ કરવું નહોતું એટલે તે સીધો ગાડાવાળા પાસે ગયો અને આઠ દસ દિવસ સુધી ખજુરીયામાં રોકાવું પડે તો રોકાઈ રહેવા જણાવ્યું અને વહેલી સવારે ઘેર આવી જવાનું કહ્યું.

ત્યાર પછી ઘેર આવીને પતિપત્ની શ્રીજિન મંદિર ગયાં.

ખીજા દિવસે વહેલી સવારે વિમલશ્રી જોખમ લઈ ને વિદાય થઈ અને દેદા શાહ સ્થાન પૂનાથી નિવૃત્ત ગઈ હાટડીએ જવાનાં કપડાં બદલાવતો હતો એ જ સમયે ડેલીનું દ્વાર ખખડ્યું. દેદા શાહે દ્વાર ખોલ્યું. નગરપાલ પોતે આવ્યો હતો. સાથે એક સૈનિક પણ હતો. દેદા શાહે નગરપાલનું સ્વાગત કર્યું. નગરપાલે કહ્યું: ‘શેઠ, હું જાણું છું કે આપ ધર્મિષ્ઠ પવિત્ર અને સદાચારી સજ્જન છો છતાં રાજાજ્ઞાને વશ થઈ મારે આવવું પડ્યું છે, મહારાજાએ આપને અત્યારે જ ખોલાવ્યા છે.’

‘હું આવું છું, મહારાજાના નિયંત્રણને સહર્ષ સ્વીકારું છું.’ કહી દેદા શાહે કામવાળી બાર્ષ ને ઘરની સંભાળ માટે સૂચના આપી અને પોતે નગરપાલ સાથે વિદાય થયો.

આજ તીથિ હોવાથી તેણે એકાસણું કર્યું હતું. એટલે દૂધ કે શિરોમણુ કર્યું લેવાનું નહોતું.

શેરીની બહાર એક રથ બિભો હતો. તે રથમાં નગરપાલ બેસી ગયો. દેદા શાહ પરગામ જવા સિવાય કોઈ વાહનમાં બેસતા નહોતા. રથ રાજભવન તરફ રવાના થયો. સૈનિક પોતાના અશ્વ પર બેસીને રથની પાછળ પાછળ જવા માંડ્યો.

પ્રકરણ ૭ મું :

: સત્યનો રણકાર !

નગરપાલ અને દેદા શાહ રાજબવનની સોપાનચેણી પર ચડવા માંડ્યાં.

ખેઠક ખંડમાં મહારાજા અને મહામંત્રી રાહ જોતા ખેડા હતા ત્યાં મહાપ્રતિહારે આવી, જય ખોલાવીને કહ્યું : ‘કૃપાનાથનાં દર્શને નગરપાલ દેદા શાહને લઈને આવી ગયા છે.’

‘ખંનેને સત્વર અહીં મોકલ.’ રાજાએ કહ્યું.

થોડી જ પળો પછી નગરપાલ દેદા શાહને લઈને ખંડમાં દાખલ થયો.

દેદા શાહે ખે હાથ જોડી નમન કર્યાં. તે એક તરફ રાજાની સામે ઊભો રહ્યો

રાજાએ દેદા શાહનું નખશિખ નિરીક્ષણ કર્યું. ચહેરો સૌમ્ય હતો. આંખો અવિકારી દેખાઈ. કપાળ લગ્ન હતું. જીવાન વય હોવા છતાં કોઈ પ્રકારની ચંચળતા ઉભરાતી નહોતી. વસ્ત્રો સાવ સાદાં હતાં. ગુલાખી રંગની પાઘડી, લાલ કિનારની ઘોતી, ઘોળું અને ખે ટેકાણે સાધેલું અંગરખું, ઘોયેલો ખેસ.

દેદા શાહના વદન પર કોઈ પ્રકારની કૃટિલતા દેખાઈ નહિ. રાબઝે આવકાર આપતાં કહ્યું: 'દેદા શાહ. તમને કેટલાં વરસ થયાં હશે?'

'થોડા દિવસો પછી બત્રીસમું વરસ પૂરું થશે.'

'ધંધો શું કરો છો?'

'ઠરિયાણાની નાની હાટડી ચલાવું છું.'

'ઘરમાં કેટલાં માણસો છો?'

'હું, મારાં પત્ની અને એક કામવાળી.'

'નાની હાટડીના વેપારમાં તમારું ગુજરાન ચાલે છે?'

'કરકસર અને સાદાઈથી મારો વ્યવહાર નબી જાય છે.'

'તમારા ચોપડા જોયા પછી નગરપાલે કોઈ પ્રકારની અતીતી નથી જોઈ પરંતુ એક વસ્તુ મારી સમજમાં નથી આવતી'

'કઈ વસ્તુ કૃપાનાથ?'

મેં સાંભળ્યું છે આપ એક ક્ષુધાર્તો માટે કંઈ પણ લીધા વગર ભોજનાશાળા ચલાવો છો. ગરીબ પરિવારોને ઘેર જઈને અન્ન, વસ્ત્રો વગેરે આપો છો અને આપે ગયા પુરુષણમાં ઘણા ઉદ્વેગાસથી શ્રી સંઘ જમણ કરેલું અને આખાલ વૃદ્ધ સર્વને એક એક સોનૈયાની પ્રભાવના આપેલી. ગઈકાલે મને એવા સમાચાર પણ મળ્યા છે કે ભોજનશાળાના નિભાવ માટે પાંચ હજાર સોનૈયા દાનરૂપે મહાજનને આપ્યા છે...આ વાત સાચી છે!'

'હા કૃપાનાથ, આપે જે કંઈ સાંભળ્યું છે તે સત્ય છે?'

'તો પછી ગરીબ હોવા છતાં આટલું ધન આપે ક્યાંથી કાઢ્યું?'

'કૃપાનાથ પ્રશ્નનો ઉત્તર હું નહિ આપી શકું...કારણ કે હું કદી અસત્ય ખોલતો નથી અને ધમનો રસ્તો કદી ન ચૂકવો પડે એટલો સાવચ રહું છું.' દેદા શાહે શાંત સ્વરે જણાવ્યું.

‘ તો શું આપને આ ધન આકાશમાંથી પ્રાપ્ત થયું છે ? ’
રાજાએ વ્યંગમાં કહ્યું.

‘ કૃપાનાથ, પૂર્વ જન્મના કોઈ દુષ્ટકર્મનો અંત આવે છે અને શુભ કર્મનો ઉદય થાય છે ત્યારે માનવીની કલ્પનામાં પણ ન હોય તે રીતે તેને સુખ, સંપત્તિ વગેરે પ્રાપ્ત થતા જ હોય છે, એ રીતે મને પણ પ્રાપ્ત થયેલ છે.’ દેદા શાહે કહ્યું.

‘ તમારા ચેતપડામાં તમે જે કંઈ દાન કર્યું કે પ્રભાવના કરી કે કોઈને કશું આપ્યું તેની કોઈ નોંધ શા માટે નથી ? ’

‘ કૃપાનાથ મને કેવી રીતે ધન મળે છે તે વિગત મારે અસત્ય જણાવવી નથી એટલે મેં ક્યાંથી મળે છે ને કેવી રીતે તેનો ઉપયોગ થાય છે, તે વાત હું લખી શકતો નથી. પરંતુ હું આપને એક વાતની ખાતરી આપું છું કે, ક્યાંય ચોરી કરીને કે કોઈ સાથે જુગાર રમીને કે એવો કોઈપણ અનુચિત વ્યાપાર કરીને મેં એક દોકડો પણ મેળવ્યો નથી.’ દેદા શાહે કહ્યું.

રાજાએ એ પણ વિચારીને કહ્યું : ‘ દેદા શાહ, મેં સાંભળ્યું છે તે મુજબ તમને કોઈ નિધાન પ્રાપ્ત થયું છે. તમે એ વાત શા માટે છુપાવો છો ? ’

‘ મહારાજ એવું કોઈ નિધાન મને સ્વપ્નમાં પણ મળ્યું નથી, અને જો મળ્યું હોય તો તેને હું આપની આજ્ઞા વગર રાખી પણ ન શકું. કારણ કે હું જાણું છું કે ધરતીના પેટાળમાં દારૂં કોઈપણ નિધાન બહુધા ખીનવારસી હોય છે અને એવી ખીનવારસી સંપત્તિ પર ત્યાંના રાજાનો જ અધિકાર જ હોય છે.’

‘ તો પછી તમારે આ બધું ધન ક્યા ઉપાયથી અથવા ક્યા માર્ગેથી અથવા કોની પાસેથી મળે છે તે બહર કરવું પડશે. જો તમે સત્યના આગ્રહી હો તો આ વાત છુપાવવાતું કોઈ પ્રયોજન મને લાગતું નથી.’ રાજાએ કહ્યું.

‘કૃપાનાથ, આ બધું મને ક્યાંથી પ્રાપ્ત થાય છે વાત તે કહેવામાં મને અન્ય કોઈ બાદ નથી કારણ કે હું કર્મવાદને માનનારો છું પરંતુ મારી મુશ્કેલી એક જુદી જ છે. આ ભેદ કોઈને જણાવવો નહીં એવા વચનથી હું બંધાયેલો છું. વચનભંગનો દોષ વહોરવા કરતાં આ અંગે મારે મૌન રહેવું એ જ કર્તાવ્ય છે એમ હું માનું છું.’

‘હું આપને સાંજ સુધીનો સમય આપું છું...તે દરમિયાન આપ વિચારીને મને જણાવજો. નહિ તો આપ રાજ્યને છેતરીને કોઈ નિધાન છૂપાવી રહ્યા છો એવું માનવાને મને કારણ મળશે... અને આપ તો જાણો છો કે રાજ્યને છેતરનાર વ્યક્તિ બહુ જ આકરી સળને પાત્ર હોય છે.’ રાજ્યએ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવ્યું.

દેદા શાહે એવા ને એવા સ્વસ્થ સ્વરે કહ્યું : ‘મહારાજ, આપ પ્રજાના પિતા સમાન છો, પ્રજા પ્રત્યે પ્રેમ રાખનારો છો અને પ્રજાના રખેવાળ પણ છો, આપે પ્રજાના શબ્દો પર વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ. જે રાજા પ્રજા પ્રત્યે વિશ્વાસ નથી રાખી શકતો તે રાજા સાચો ન્યાય પણ નથી કરી શકતો. સંભવ છે કે આપના કાને કોઈએ આવી વાત નાખી હોય અને આપના ચિત્તમાં સંશય જાગ્યો હોય જેના પરિણામે આપ મારા શબ્દો પર મહત્ત્વ ન આપી શકો તે સહજ છે. છતાં હું આપને ખાતરીપૂર્વક કહું છું કે મને કોઈ સ્થળેથી ખબરનો મળ્યો નથી. મળ્યો હોય તો હું જાહેર કર્યા વગર રહું નહિ. એ સિવાય કોઈ પણ પ્રકારનો અતીતિમૂલક ધંધો કરીને પણ ધન મેળવ્યું નથી. લૂંટનો માલ, ચોરીનો માલ કે જુગારીઓનો માલ લઈને પણ હું ધનવાન બનવામાં માનતો નથી. મને મજેલી સંપત્તિ પાછળ રહેલું સત્ય હું આપ સમક્ષ વચનબદ્ધતાના કારણે ખુલ્લું કરી શકતો નથી. આ મારો સ્પષ્ટ ઉત્તર છે. વિચાર કરવાનો સમય સાંજ સુધીનો આપો કે, આઠ દિવસ સુધીનો આપો, મારા કથનમાં કોઈ પરિવર્તન થવાનું નથી.’

મહારાજા આજીવું હસ્યા અને મહાપ્રતિહાર સામે જોઈને ખોલ્યા, ' શેઠજીને આપણા અતિથિગૃહમાં લઈ જા. તેઓના ભોજનની વ્યવસ્થા તેમની ઈચ્છા મુજબ કરવાની છે. રાત્રિના પ્રથમ પ્રહરે જ શેઠજીને મારી સમક્ષ હાજર કરજો.'

મહાપ્રતિહાર દેદા શાહને લઈને ચાલ્યો ગયો. રાજાએ મહામંત્રી સામે કહ્યું : ' મેં એવો વિચાર કર્યો છે આજે એના ઘરની અને હાટડીની જડતી લઈ લેવી. સંભવ છે કે, સાંજ સુધીમાં દેદા શાહને કંઈ હશે તે ખતાવી દેશે.'

મહામંત્રી કશું ખોલ્યા નહિ, કારણ કે, તેઓને દેદાશાહના શબ્દો પાછળ સત્યનું તેજ દેખાતું હતું. તેમને એમ પણ થયું કે, રાજા અત્યારે આગ્રહી બન્યો છે, એટલે સમજાવવા છતાં પણ લીધી વાત નહિ મૂકે.

ત્યાર પછી રાજાએ નગરપાલ સામે જોઈને પ્રશ્ન કર્યો : ' દેદા શાહના ઘરના હાલ હવાલ કેવા છે ?'

' કૃપાનાથ, દેદા શાહનું ઘર એક સામાન્ય માનવી જેવું જ છે. જરા જીલ્લું પણ થઈ ગયું છે. અને ઘરમાં કંઈ કીમતી અસખ્યા મને દેખાયો નહોતો.'

' સારું...તમે ભોજનથી નિવૃત્ત થયા પછી ચાર પાંચ રૌનિકો સાથે દેદા શાહના ઘેર જાઓ અને બરાબર તપાસ કરજો. કોઈ શંકાસ્પદ સ્થળ જણાય તો ત્યાં ખોદાણું પણ કરાવજો. અને ખીજ તમારા માણસોને કામદાર સાથે દેદા શાહની હાટડીની તલાશી લેવા મોકલજો.'

નગરપાલકે મસ્તક નમાવી આજ્ઞા માથે ચઢાવી.

મધ્યાહન પછી નગરપાલક અને તેની નીચેના કામદાર બંને પાંચપાંચ રૌનિકો સાથે દેદા શાહની હાટડી અને તેનું ઘર તપાસવા નીકળી પડ્યા.

લગભગ એકાદ પ્રહરની તપાસ પછી કામદાર દેદા શાહના વાણીતરને હાટડી સોંપી પાછો ફર્યો. હાટડીમાં કોઈ સ્થળે કોઈ પ્રકારનું ધન સુવર્ણરૂપે કે, ઝવેરાત રૂપે હવું જ નહિ. માલ પણ વધારે પ્રમાણમાં હતો નહિ.

એજ રીતે દેદા શાહનું ઘર તપાસવા ગયેલા નગરપાલકે પણ નાના ધરના ખૂણે ખૂણા શોધી-તપાસી જોયા, ધરમાં પણ પાકા તપાસ કરી...પરંતુ ક્યાંયથી કશી શંકાસ્પદ વસ્તુ પ્રાપ્ત ન થઈ. હા એક મજબુસમાં સો એક જેટલી કોરીઓ પડી હતી અને એક કુતડીમાં થોડા ત્રાંબાના ઢિંગલા ભર્યા હતા. નગરપાલકે શંકા જણાવ્યે એવા જે સ્થળે ખોદાણુ પણ કરાવ્યું...પરંતુ કશું મળ્યું નહિ.

કામવાળી બાઈને પૂછતાં પણ નગરપાલ કંઈ વિશેષ જણાવી શક્યો નહિ. નગરપાલકે પ્રશ્ન કર્યો: ' તારાં શેઠાણી કેમ દેખાતાં નથી ?'

' મહારાજ, હું ગઈ કાલ સાંજે મારે ઘેર ગઈ હતી ત્યારે તેઓએ મને કશી સૂચના નહોતી આપી. ઘણીવાર તેઓ પર્વતીચિના દિવસોએ ઉપાશ્રયમાં રહેતાં હોય છે. આજ સવારે હું અહીં આવી ત્યારે શેઠાણી ધરમાંથી નીકળી ગયાં હતાં...મને કશી સૂચના નહોતી આપી. બંને માણસોને એકાસણાનું તપ હોવાથી રસોઈના કોઈ પ્રકારના પ્રબંધની પણ મને સૂચના નથી આપી.

માત્ર શેઠજીએ મને એટલું દહેલું કે, ' રાજદરબારમાંથી હું વહેલો મોડો આવું તો કશી ચિંતા ન કરવી. પડોશમાં ડેલીના તાળાની ચાવી આપીને તમારે જવું.

નગરપાલને લાગ્યું કે, શેઠ દેદા શાહ પાસે કોઈ ખજાનાનું ધન હોય એમ દેખાતું નથી. અપરાન્હ કાળે તે કામવાળીને ઘર સોંપીને ચાલ્યો ગયો. પડોશના માણસો ભેગા થઈ ગયેલા. નગરપાલ ઘરની જડતી લેવા શા માટે આવ્યો હશે તે કોઈથી કદખી શકાયું નહિ. લોકોએ વિવિધ કલ્પનાઓ કરવા માંડી. કોઈ લેણદારે આમ કર્યું.

હશે. અથવા રાજનું કંઈ લેણું હશે માટે આવી તપાસ આદરી હશે. નગરપાલે પણ પાડોશીઓમાંથી પાંચ સાત પુરુષોને દેદા :શાહની સ્થિતિ વિષે પૂછ્યું તો તેને જાણવા મળ્યું કે, દેદા શાહ પાસે ધન હોય એવું અમે માનતા નથી. એના માસીનો એને જે કાંઈ વારસો મળેલો તેમાંથી તેણે ધંધો શરૂ કરેલો અને ગયા પગ્ગેસણ વખતે પહેલીવાર અંને માણસોએ સુવર્ણના અલંકારો ધારણ કરેલા.’

આવી વિગત એકત્ર કરીને નગરપાલકને ખાતરી થઈ હતી કે, દેદા શાહ ઉપર મહારાજને જે તહોમત મૂક્યું છે ને સત્ય લાગતું નથી. જે તેને ખબરનો મળ્યો હોય તો ઘરની પરિસ્થિતિ સાવ જુદી હોય... ઘર પણ નાનું છે અને સારો વરસાદ થાય તો ભોં ભેગું થાય એવું જર્જરિત છે.

નગરપાલક પાંચે ય સૈનિકો સાથે વિદાય થયો અને સંધ્યા પહેલા જ મહારાજને મળીને પોતે કરેલી તપાસની માહિતી આપી, કામદારે પણ હાટડીની તપાસની માહિતી આપી.

રાજાએ નગરપાલકને રાત્રિના પ્રથમ પ્રહર પછી આવવાનું જણાવીને રજા આપી.

કામદાર પણ તપાસ કરીને નગરપાલ સાથે જ વિદાય થયો.

રાજાના મનમાં થયું, જરૂર આમાં કંઈક રહસ્ય છૂપાયેલું છે. દેદા ભારે ચપ્પરાક લાગે છે, દુકાનમાં કે ઘરમાં તેણે કોઈ પ્રકારનો પુરાવો રાખ્યો નથી, તેમ પોતાની સ્થિતિ ગરીબ છે તે ચપ્પરાજ જાણવી રાખેલ છે. આ છતાં તેણે પુષ્કળ દાન ક્યું છે અને તેણે પણ તે બધું કબુલ ક્યું છે માત્ર કોઈ ને આપેલા વચનનું બહાનું આગળ ધરીને આ ધન ક્યાંથી આવે છે તે જણાવતો નથી. ભારે ચાલાક છે ! ભારે ખંધો છે !! પણ એના સત્યવાદીપણાનો ચુરખો હું ખેંચી લઈશ. મોતનો ભય સામે આવે ત્યારે માનવી જે હોય તે કહી નાખે છે.’

આ પ્રમાણે નક્કી કરીને રાજા ખીજા કાચમાં પરોવાયો.

રાત્રિનો પ્રથમ પ્રહર પૂરો થતાં જ મહાપ્રતિહાર અતિથિગૃહ-

માંથી દેદા શાહને લઈને આવી પહોંચ્યો. મહામંત્રીનો રથ પણ આવી પહોંચ્યો હતો. એક જ અંડમાં મહામંત્રી ચિંતાભર્યા વદને ખેડા હતા... કારણ કે નગરપાલકે પોતાની તપાસની સઘળી માહિતી થોડી વાર પહેલાં જ મહામંત્રીને આપી હતી.

દેદા શાહને એક અંડમાં લઈ ગયા, અંદર દાખલ થઈ તે તેણે મહામંત્રીને નમસ્કાર કર્યા અને એક તરફ ઊભો રહ્યો.

મહામંત્રી તેના નિર્દોષ ચહેરા સામે જોઈ રહ્યા.

અને નગરપાલ પણ આવી ગયો.

થોડી પળો પછી મહારાજ અંડમાં દાખલ થયા. મહામંત્રી અને નગરપાલ ઊભા થઈ ગયા. દેદા શાહ તો ઊભો જ હતો. મહારાજ ત્રિહાર દ્વાર પાસે જ ઊભો હતો. સહુએ મહારાજનો જય પોકાર્યો, મહારાજ પોતાના આસને ખેસી ગયા. દેદા શાહ સિવાય અન્ય ખેસી ગયા.

મહારાજએ મહામંત્રી સામે જોઈને કહ્યું, 'મંત્રીશ્રી નગરપાલે આપને તપાસની માહિતી તો આપી જ હશે.'

'જ હા...'

'આપને શું લાગ્યું?'

'મહારાજ, એના ઘરમાંથી કે હાટડીમાંથી શંકારપદ લાગે એવું કશું પ્રાપ્ત થયું નથી.'

'મને પણ એવી જ વાત કહી છે પરંતુ દેદા શાહ આપણે ધારીએ છીએ તેવા ભોળા ને ભગત નથી, તે ખૂબ જ ચાલાક અને ખંધો લાગે છે. સવાલ તો એ છે કે તેણે હજારો સોનૈયા શુભ કાર્યમાં વાપર્યા છે, તે સોનૈયા તેને કોઈ તરફથી વારસા રૂપે કે ઉધાર રૂપે કે ભેટ રૂપે નથી મળ્યા. તેની કબુલાત પણ આવી જ છે. વચન બદલાતું બહાતું આગળ કરીને તે ઘણી જ સિદ્ધતથી આખી વાતને છૂપાવે છે, આ બધા સંયોગો એવા છે કે તેને કોઈપણ સ્થળેથી ગુપ્ત ખજાનો મળેલો લાગે છે.'

નગરપાલ કે મહામંત્રી રાજનું મંતવ્ય સાંભળ્યા પછી મૌન જ રહ્યા. ત્યાર પછી રાજાએ દેદા શાહ સામે જોઈને કહ્યું : ' કેમ દેદા શાહ તમે શું વિચાર્યું ? '

' કૃપાનાથ, મારે વિચારવા જેવું કંઈ છે જ નહિ, મેં તો આજ સવારે જ આપશ્રી સમક્ષ મારે જે કહેવાનું હતું તે કહ્યું છે ' દેદા શાહે કહ્યું.

' તો પછી આપે હજારો સોનીયા વાપર્યાની કબૂલાત પણ સવારે કરી હતી. હવે પ્રશ્ન એ થાય છે કે આટલું ધન આકાશમાંથી વર્ષા રૂપે કદી પડતું નથી...તેમ તમે પણ એ કબુલ કર્યું છે કે વચન-અદ્ધ થયો હોવાથી અને અસત્ય ન ખોલતો હોવાથી કશું કહી શકાશ નહિ ખરી રીતે ન્યાય સમક્ષ કોઈ વાત છૂપાવવી તે પણ ગુનો છે. તમે જે સત્ય હકીકત જે હોય તે જણાવશો તો હું તમને માનસહિત છૂટા કરી દઈશ. તમારે મને એ જણાવવું જ પડશે કે તમને ગુપ્ત નિધાન ક્યાંથી પ્રાપ્ત થયું છે ? '

' મહારાજ, મને ક્યાંયથી ગુપ્ત નિધાન મળ્યું જ નથી પછી હું કેવી રીતે આપને જણાવું ? વળી આપની પાસે ગુપ્તચરો હોય છે. તેઓને ગોઠવીને પણ અત્યારે આપ તપાસ કરાવી શકો છો... આવો ગંભીર ગુનો મારા હાથે થયો નથી એ હકીકત છે છતાં મારા પર કોઈપણ પ્રકારનાં પ્રશ્ન પુરાવા વગર આક્ષેપ મૂકવામાં આવે છે, તે ન્યાય યુક્ત કેમ ગણી શકાય ? '

' દેદા શાહ, તેં હજારો સોનીયા વાપર્યા છે એ શું નાનો પુરાવો છે ? '

' એ પુરાવો જ નથી. કારણ કે મારા પર મૂકાયેલો આક્ષેપ પૈસા વાપરવા અંગેનો નથી પણ કોઈ નિધાન પ્રાપ્ત થયા અંગેનો છે, મેં સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે કે મને કોઈ ગુપ્ત ખજાનો મળ્યો નથી, મેં અનીતિ મૂલક કોઈ વ્યવસાય પણ કર્યો નથી, જે મારી સ્પષ્ટ વાત આપ ન માની શકતા હો તો આપે આપના ગુપ્તચરો મારફત મેં

ક્યાંથી ધન મેળવ્યું છે તે શોધી કાઢવું જોઈએ. એવો પુરાવો પ્રાપ્ત કર્યા વગર આપ શ્રીમાન મને દોષિત કેમ ગણી શકો ?' દેદા શાહે કહ્યું

દેદા શાહના આ શબ્દો પર મહામંત્રી અને નગરપાલ પ્રભાવિત બની ગયા. થોડી પળો વિચારીને રાજ્યએ કહ્યું : ' દેદા શાહ, તારી કબૂલાત એ કંઈ નાનો સૂનો પુરાવો નથી, તે વચન બહુતાનો પડદો રાખીને મારી સમક્ષ કારણ છૂપાવ્યું છે...હું હજી પણ તારી જીવાની સામે નજર કરીને કહું છું કે તું જે હોય તે ખુલ્લું કહી દે.'

' કૃપાનાથ, જે હું કહી શકતો હોત તો મેં કોઈપણ પ્રકારનો પડદો રાખ્યા વગર સવારે જ સંધળું કહ્યું હોત, હું પ્રાણ કરતાં પણ વચન આપ્યાની અને તેને પાળવાની કાંમત અધિક સમજું છું. મારા આટલા ખુલાસા પછી પણ આપને જે યોગ્ય લાગે તે નિર્ણય લઈ શકો છો.'

રાજ્ય જરા કોષિત બની ગયો, તે જોઈએ : ' નગરપાલ, આ દેદા શાહને કારાગારમાં પૂરી દે. જે દિવસ પછી સોમવારે રાજસભામાં એને હાજર કરજે, એ વખતે એનો ફેંસલો કરવામાં આવશે ?

નગરપાલ ઊભો થયો.

દેદા શાહે મહારાજ અને મહામંત્રીને નમસ્કાર કર્યા.

તેના ચહેરા પર કોઈ પ્રકારનો ભય કે નિરાશા હતાં જ નહિ. નગરપાલ દેદાશાહને લઈને ખંડ બહાર નીકળી ગયો.

મહામંત્રીએ કહ્યું : ' મહારાજ, આ પ્રશ્ન એવો છે કે આપે જરાય ઊતાવળ ન કરતાં ન્યાયને વિશુદ્ધ રાખવો જોઈએ. દેદા શાહની હકીકત પાછળ મને સત્યનો રજુકાર દેખાય છે. મને લાગે છે કે દેદા શાહ આપણા ન્યાય પંડિતાને પણ સંશયમાં મૂકી શકશે.'

' સોમવારે જે હશે તે જણાઈ આવશે.' કહી રાજ્ય ઊભો થયો. મહામંત્રી પણ ઊઠીને ખંડ બહાર નીકળ્યા.

પ્રકરણ ૮મું :

: આશ્ચર્ય...! !

રત્નિના બીજો પ્રહર ચાલતો હતો.

કારાગારમાં ગયા પછી દેદા શાહે સામયિક અથવા પ્રતિક્રમણ માટેનાં સ્વચ્છ વસ્ત્રો અને સાધનો ન હોવાથી મનમાં નવકારમંત્રનું સ્મરણ કરવાં માંડ્યું. આજ તેને એકાસણું ક્યું હતું. ખપોરે રાજ તરફથી આવેલી સેાઈ તેને ખપે તેવી નહોતી. કારણ કે તેમાં દાળ-શાકમાં લીલોતરી હતી. આથી તેનો રક્ષક દૂધ, ભાત અને રાત્રી લઈ આવ્યો અને તેણે એકાસણું ક્યું હતું. ત્યાર પછી તો દેદા શાહ કશો ખોરાક લઈ શકે તેમ નહોતો. સંધ્યા પહેલાં જ ઉઠાણે પાણી પીને તેણે ચોવિચાર વાળી લીધા હતાં.

નવકારમંત્ર પૂરા કરીને તેના મનમાં થયું, મારાં કોઈ પાપો-દયના કારણે જ આ વિપત્તિ આવી પડેલ છે, એમાં નથી કોઈ વેપારીઓનો કે નથી કોઈ રાજકર્મચારીઓનો કે નથી રાજનો દોષ. મારા કોઈ દૂષિત કર્મનું જ આ પરિણામ છે. તેના મનમાં એક મુનિવરે કહેલું પ્રવચન યાદ આવ્યું. મુનિવરે કહ્યું હતું કે, ‘કોઈપણ પ્રકારની વિપત્તિ અથવા દુઃખ અથવા વેદના આવી પડે તો કોઈ કાળે વિપત્તિને દોષ ન દેવો અને હસતા હૃદયે કર્મકળ

ભોગવી લેવું. દુષ્ટ કર્મના નિવારણ માટે ધર્મની આરાધના એજ સર્વોત્તમ ઉપાય છે. તેમાં આ પાંચમાં આરામાં જે વિપત્તિમાં સપડાયેલા માણસો ચિત્ત સ્વચ્છ રાખી, મનોવિકારથી દૂર રહી, નિર્મળ હૃદયે ભગવાન પાર્શ્વનાથ પ્રભુની માનસિક આરાધના કરે તો અવશ્ય, વિપત્તિ નિર્મૂળ બને છે. વર્તમાન કાળમાં શ્રી. પાર્શ્વનાથ ભગવાંતના અધિષ્ઠાયક દેવો જગૃત અને સદ્ય કૃળ આપનારા હોવાથી મહામંગલમય ઉવસગ્ગહર સ્તોત્રની આરાધના કરવી તે ઉત્તમ છે. ગુજરાત પ્રદેશમાં આવેલા સ્થાનતીર્થ નગરીમાં વિરાજતા સ્થાન પાર્શ્વનાથ પ્રભુ પ્રગટ પ્રભાવી છે.’

દેદા શાહને આ યાદ આવતાં જ તેમણે મનમાં સંકલ્પ કર્યો ‘આ વિપત્તિમાંથી હું મુક્ત થઈશ તો સ્થાન તીર્થની યાત્રા કરીને અને સ્થાન પાર્શ્વનાથ પ્રભુના નવે અંગે સુવર્ણ વડે પૂજા કરીશ. મનમાં આવો સંકલ્પ કરીને દેદા શાહે નિર્મળ હૃદયે મહામંગલદારી ઉવસગ્ગહર સ્તોત્રની આરાધના શરૂ કરી.

લક્ષ્મી, સત્તા, કાંતિ, કલા, ચતુરાઈ કે શારીરિક શક્તિ વગેરે ભૌતિક બજો વડે ઘણાં કામ થતાં હશે પરંતુ કર્મની નિર્જરા તો આવાં કોઈ બજોથી થઈ શકતી નથી. એ માટે સંસારનું સર્વ શ્રેષ્ઠ ધર્મશ્રદ્ધા રૂપી બજા જ દામ કરે છે. શ્રદ્ધાના બજા સમક્ષ બીજાં બધાં બજો ઠાં તો પામર પુરવાર થાય છે અને શરમાઈને શિર મૂકાવતાં હોય છે.

દેદા શાહના હૃદયમાં ધર્મરૂપી રત્ન પ્રત્યે અપૂર્વ શ્રદ્ધા હતી. તે માત્ર સત્યવાદી નહોતો, માત્ર ક્રિયારસિક નહોતો, માત્ર ધર્મનો અંચજો ધારણ કરવામાં માનતો નહોતો. એના હૃદયમાં કોઈ પ્રકારની આશા વગરની અપૂર્વ ધર્મશ્રદ્ધા હતી.

આવા નિર્મળ શ્રદ્ધાસહિત દેદા શાહે ઉવસગ્ગહર સ્તોત્રોની આરાધના કરવા માંડી. એક ગડી, બે ગડી, ચાર ગડી...સમયનું

ભાન ન રહ્યું. હૃદયમાં ભગવાન પાર્શ્વનાથ પ્રભુની મનોહર પ્રતિમા ખિરાળ રહી હતી અને એની સન્મુખ તે ઉવ્વસગહર સ્તોત્રની આરાધના કરી રહ્યો હતો.

તેણે સ્થંભનતીથ' જ્ઞેયું' નહોતું, તેમ, સ્થંભન પાર્શ્વનાથ ભગવ તની અતિ સૌમ્ય પ્રતિમાના કદી દર્શન કર્યો નહોતાં. હા, તે ભગવાન શ્રી. પાર્શ્વનાથ પ્રભુના જીવન વહેણનો પરિચિત હતો. વર્તમાન કાળે શ્રી. પાર્શ્વનાથ પ્રભુનું સ્મરણ અતિ પવિત્ર અને કદ્યાણુ-કારી છે તે વાત પણ તેની જાણમાં હતી.

ખીજે પ્રહર પૂરો થયો. કારાગારના દ્વાર રક્ષકે પ્રહર પૂરો. થયાની ઝાંઝરી વગાડી. પણ ધ્યાનમગ્ન દેદા શાહના કાન પર ઝાંઝરીનો રણકાર ન અથડાયો.

સમય તો એની ગતિએ ચાલ્યે જ જતો હોય છે. ત્રીજે પ્રહર પૂરો થયો. ચોથા પ્રહરનો પ્રારંભ થયો. ત્રીજા પ્રહરની ઝાંઝર પણ દેદા શાહે સંભાળી નહિ. કારણકે તે ભગવાન પાર્શ્વનાથ પરમાત્માની ભક્તિમાં લીન બની ગયા હતા. જ્યાં સુધી આવી લીનતા પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી ધ્યાનની સિદ્ધિ ક્યાંથી મળે ?

રાત્રિના ચોથા પ્રહરની એકાદ ઘટિકા પૂરી થતાં જ કારાગાર-માંની તેની ઓરડીનું દ્વાર ખુલ્યું. દેદા શાહ ધ્યાનમગ્ન હતા. તેમને એ પણ ખ્યાલ નહોતો કે પોતે રાજના એક કારાગારમાં છે, તેમને એ પણ સ્મરણ નહોતું રહ્યું, કે પોતાના મસ્તકે ન્યાયની તલવાર લટકી રહી છે અને માત્ર ત્રણ દિવસ પછી સોમવારે રાજસભા સમક્ષ પોતાને એક ગુનેગાર તરીકે ઊભું રહેવું પડશે અને રાજના ન્યાય વિશારદે એક કલ્પિત ગુનાનો ન્યાય જ્ઞેષ્ઠમે પોતાની નવ-જવાન પત્ની, ખજુરિયા ગામ તરફ ગઈ છે, તે પહોંચી હશે કે માર્ગમાં કોઈ વિપત્તિમાં સપડાઈ હશે કે તેનું શું થયું હશે તે બાબતની કોઈ ચિંતા તેના ચિત્તને સ્પર્શતી નહોતી. તે તો મહામંગલકારી

ઉવસગઢર સ્તોત્રનાં સ્મરણુમાં અને શ્રીસ્થાંબન પાશ્વનાથ ભગવંતનાં ધ્યાનમાં તદાકાર બની ગયો હતો.

રાત્રિનો અંતિમ પ્રહર શરૂ થયો હતો. સમગ્ર વિશ્વ જાણે ગાઠ અંધકારમાં વિશ્રામ લઈ રહ્યું હતું. કારાગારમાંની તેની કોટડીતું દ્વાર ખુલ્લું છતાં તે સ્મરણુ ભાવનામાં મસ્તી માણી રહ્યો હતો.

પુસ્તકા પારણામાંથી એક તેજસ્વી પુરૂષ અંદર દાખલ થયો. તે કદાવર, સશક્ત, બળવાન અને તેજરૂપ જણાતો હતો. તેણે ક્ષાલરતોનો મુગટ ધારણ કર્યો હતો. તે રત્નો એટલાં તેજસ્વી હતાં કે આસપાસ અજવાળુ વેરાઈ રહ્યું હતું. તેની છાતી પહોળી અને વિશાળ હતી. વૃષભ જેવા તેના સ્કંધ શોભતા હતા. તેની બંને લુન્ગઓ ઢીંચણુ પયંતની દીધં હતી. તેની સમગ્ર કાયા જાણે શ્યામ રંગમાં અખતરથી મઢાયેલી હતી. તેણે દેદા સામે આવીને ગંભીર સ્વરે કહ્યું : 'દેદા શાહ, ધ્યાન મુક્ત થઈ ત્રણ નવકાર ગણી મારી યાછળ પાછળ આવ.'

આવો ગંભીર સ્વર સાંભળીને દેદા શાહનાં નયનો ખુલ્યાં. તેણે જોયું તો સામે જ કોઈ પ્રકાશવંત સુભટ ઊભો છે. એના તેજનો પાર નથી. એની મુખ મુદ્રા સૌમ્ય છે. દેદા શાહે ત્રણ નવકારતું સ્મરણુ કરીને કહ્યું, મહાત્મન, હું લોહઅંધન વડે અંધાયેલો છું. લોખંડની સાંકળો દીવાલમાં જડેલી છે. કેવી રીતે ઊભો થાઉં ?

'તું તારે ઊભો થઈ જા. તારે કશી ચિંતા કરવાની નથી.'

દેદા શાહ ઊભો થયો. પગમાં ભરાયેલી બંને લોહ જંજીરો જાણે ગારા જેવી બનીને નીકળી ગઈ. તે આશ્ચર્ય અનુભવતો અનુભવતો તેજસ્વી પુરૂષને નમન કરીને તેની પાછળ ચાલવા માંડ્યો.

વિશાળ કારાગાર જાણે સાવ શૂન્ય સમુ બની ગયું હતું. બધા પ્રહરીઓ જાણે ઘસઘસાટ ઊંઘી ગયા હતા.

કારાગારના મુખ્ય દ્વારમાંથી બહાર નીકળીને સુભટે કહ્યું : 'જે હું આ અશ્વ પર બેસું છું. તું મારી પાછળ બેસી જાશે.'

'હા...' કહી દેદા સુભટની પાછળ અશ્વ પર બેસી ગયો. તેણે બેસ્યું. કારાગારનું મુખ્ય દ્વાર આપોઆપ બંધ થઈ ગયું છે ?

અને દેદા શાહ આવા આશ્ચર્યથી મુક્ત અને તે પહેલાં જ સુભટે કહ્યું : 'દેદા શાહ, તારી પત્ની આ મકાનમાં છે. તેને મળજે.'

દેદા શાહ તરત નીચે ઉતર્યો અને અશ્વસહિત સુભટ અદ્રશ્ય થઈ ગયો.

પ્રાતઃકાળનો સમય થઈ ગયો હતો. દેદાના આશ્ચર્યનો પાર નહોતો. તેણે પોતાના માસીના ભત્રીજાનું મકાન જોયું. અહીં નાનો હતો ત્યારે એક વાર માસી સાથે આવેલો. તેણે ડેલીનું કમાડ ખખ-કાવવાનો વિચાર કર્યો ત્યાં જ એક પુરુષ હાથમાં જળનો ભરેલો લોટો લઈને બહાર નીકળ્યો. આ અભણ્યા જીવાનને જોઈને તે બોલ્યો : 'આપ કોણ છો ?'

'હું દેદા શાહ છું. મારાં પત્ની અહીં આવી ગયાં છે ને ?'

'હા...હા તમારાં પત્ની સામેના ઝોરડામાં સૂતાં છે. તેઓ તો પરમ દિવસે મધ્યાહ્ન પછી જ સુખરૂપ પહોંચી ગયાં હતાં. પરંતુ આપ...'

'હું હમણાં જ એક સુભટ સાથે આવ્યો છું. નાનપણમાં માસીબા સાથે અહીં આવેલો...મારા લગ્ન વખતે આપ પણ આવેલા દેદા શાહે કહ્યું.'

'આપ અંદર પધારો. જુઓ સામે ઝોસરીના જમણા હાથ પરના પહેત્રાં ઝોરડે વિમલદેવી સૂતાં છે. કદાચ તેઓ જાગ્યાં પણ હશે. હું જરા પાદર જઈને આવું છું.'

દેદા શાહે ડેલીમાં દાખલ થતાં કહ્યું : 'હા. આપ પ્રાતઃકાર્ય કરી આવો.'

માસીયાને ભત્રીજો વિદાય થયો. દેદા શાહ ઝોસરીમાં જઈ જમણા હાથનો પહેલો ઝોરડો ખખડાવ્યો. ત્યાં જ વિમલશ્રીનો મધુર સ્વર આવ્યો. ‘ઉત્તાડું છું. ભાભી, રાજ વહેલાં જાગી જાઓ છો?’

દેદા શાહ મનમાં આછું હસ્યો.

મોસૂઝ એવો પ્રકાશ થઈ ગયો હતો. વિમલશ્રીએ ઝોરડાનું ખારણું ખોલ્યું. જોતાં જ તે ચમકી. ઓલી : ‘આપ?’

‘હા...કહીને તે ઝોરડામાં ગયો. વિમલશ્રીએ પ્રશ્ન કર્યો : ‘પરંતુ આપનો કોઈ સંદેશો તો આવ્યો જ નથી.’

‘ક્યાંથી આવે! મને તો રાજ્યે કારાગારમાં પૂરી રાખ્યો હતો.’

‘કારાગારમાં?’

‘હા દેવી એ વાત હું તને વિગતથી કહીશ...પણ આપણે સ્નાનપૂજન આદિથી પરવારીને તરત વિદાય થવાનું છે.’

‘કેમ?’

‘આ જામ આપણા નાંદુરી નરેશનું છે એટલે આપણે પુનઃ વિપત્તિમાં પડીએ એવો સંભવ છે.’

વિમલશ્રીએ વધુ કોઈ પ્રશ્ન ન કર્યો.

દેદા શાહ શૌચ માટે જળપાત્ર લઈને વિદાય થયા.

ત્યાં તો ભાભી પણ જાગ્યાં અને વિમલશ્રી સાથે શૌચ જવા ગામ બહારના સ્ત્રીઓના વાડા તરફ ગયાં.

દિવસનો પ્રથમ પ્રહર પૂરો થાય તે પહેલાં જ દેદા શાહ અને વિમલશ્રી સ્થાન પુજન આદિથી પરવારી ગયા. પોતે તરત પ્રવાસે જવા માગે છે તે વાત તેમણે માસીયાના ભત્રીજાને જણાવી એટલે તેઓએ અહીં થોડા દિવસ રોકાવાનો ઘણો આગ્રહ કર્યો પરંતુ દેદા શાહે પોતા પર રાજની ખફગી છે અને અહીં રહેવાથી તમે પણ મુશ્કેલીમાં મૂકાઈ જાઓ એમ છે એટલે નાંદુરી રાજ્યની હદ છોડ્યા

વગર છૂટકો નથી. દેદા શાહની આ વાત સાંભળીને ભત્રીજાએ દુઃખભર્યાં હૃદયે વિદાય આપવાની સંમતિ આપી.

તરત રસોઈ અને ભાતુ કરવામાં આવ્યું.

દેદા શાહે જ્યેષ્ઠ કે માસીયાના ભત્રીજાની સ્થિતિ ખાધેપીધે ઠીક છે છતાં સારી રીતે વેપાર ખેડી શકાય અને સત કમ કરી શકાય એવી ભાવના સાથે ઘણો આગ્રહ કરીને એક હજાર સોનૈયાની એક થેલી આપી અને કહ્યું : 'જુઓ વેપારમાં કંઈક સમૃદ્ધ બનેા ત્યારે આ એક હજાર સોનૈયા મને પાછા આપવાની ચિંતા ન કરતા. પણ આ ગામના દેરાશરના જીર્ણોદ્ધારમાં ખર્ચજે.'

ત્યાર પછી ભોજનથી નિવૃત્ત થઈ, ગાડું જોડાવીને બાવીસ કોસ દૂર આવેલા વિદ્યાપુરનગર તરફ જવા દેદા શાહ પત્ની અને જર જોખમ સાથે વિદાય થયા.

માર્ગમાં દેદા શાહે પત્નીને શ્રી. સ્થંભન પાર્શ્વનાથની ગઈ રાતે કારાગારમાં કરેલી આરાધનાની અને ઉવસગગહર સ્તોત્રનાં સ્મરણની પહેલેથી છેલ્લી સુધી વાત કરી.

માર્ગમાં એક નાના ગામમાં એક રાત્રિ શકાવું પડે તેમ હોવાથી દેદા શાહે તે ગામના ગોંદરે આવેલી એક પાંચશાળામાં ઉતારો કર્યો.

પરંતુ નાંદુરીની પરિસ્થિતિ ભારે વિચિત્ર બની ગઈ હતી. દેદા શાહવાળી કારાગારની કોટડી અને કારાગારનું મુખ્ય દ્વાર ખુલ્લું જ નહોતું. છેવટે મધ્યાહ્ન સુધીના શ્રમ પછી કશું પરિણામ ન આવ્યું ત્યારે કારાગારની બહાર આવેલા બેચાર સૈનિકો રાજભવનમાં આ સમાચાર તરત આપવા જણાવ્યું. સૈનિકો બહારના ચોકિયાતો હતા. તેમાંથી બે સૈનિકો તરત રાજભવનમાં ગયા અને મહારાજા બેચાર રાજકર્મચારીઓ અને મહામંત્રી સામે બેઠા બેઠા રાજ્યનાં પ્રશ્નો અંગે વિચારણા કરતાં બેઠક ખંડમાં બેઠા હતા. અને સૈનિકો બેઠક ખંડના દ્વાર પાસે ગયા. અને સૈનિકોને જોઈને મહાપ્રતિહારે પ્રશ્ન કર્યો : કેમ ? અત્યારે કેમ આવવું પડ્યું ?'

‘કૃપાનાથ, એક મહત્વના સમાચાર આપતા છે. કારાગારમાં બારે નવાઈ જેવું બની ગયું છે. દેદા શાહ નામના બંદિની કોટડીનું દ્વાર કોઈપણ ઉપાયે ખુલ્લું નથી અને કારાગારનું મુખ્ય દ્વાર પણ ખુલ્લું નથી.’

‘આશ્ચર્ય!’ કહી મહાપ્રતિહારે મહારાજ પાસે જઈને નમન કરીને કહ્યું: ‘કૃપાનાથ, બંદિવાન દેદા શાહની કોટડી કોઈપણ ઉપાયે ન ખુલ્લતી હોવાના અને કારાગારનું મુખ્ય દ્વાર પણ ખુલ્લું ન હોવાના સમાચાર લઈને બે સૈનિકો આવ્યા છે.’

રાજા, મહામંત્રી રાજકર્મચારીઓ આશ્ચર્યમાં પડી ગયા. રાજાએ તરત બંને સૈનિકોને લઈ આવવાની આજ્ઞા કરી.

બંને સૈનિકો નમન કરીને રાજા સામે ઊભા રહ્યા. રાજાએ તરત પ્રશ્ન કર્યો: ‘શું બન્યું છે?’

‘કૃપાનાથ, આજ સવારથી જ દેદા શાહની કોટડી અને કારાગારનું મુખ્ય દ્વાર ખુલ્લતાં જ નથી.’

‘એ બંને જ કેવી રીતે? કોટડી અંદરથી બંધ કરી શકાય એવી છે જ નહિ. કદાચ તેના તાળાઓની ચાવીઓ ખોવાઈ ગઈ હશે અથવા બળતી જ ચાવી ગઈ હશે. તમે તત્કાલ તાળાંઓ તોડી નાખો.’

‘કૃપાનાથ ચાવીઓ બરોબર છે અને તાળાંઓ પણ ખુલ્લી ગયાં છે. કમાડ ખુલ્લતાં જ નથી.’

‘દેદા શાહ શું કરે છે?’

‘કૃપાનાથ, અમે તો બહારનાં ચોકમાં હતા એટલે અંદરની બીજી કોઈ માહિતી નથી. કારાગારના મુખીએ અંદરથી દ્વાર ખોલવા માટે છેક મધ્યાહ્ન સુધી પ્રયત્ન કર્યો હતો પણ કમાડ મચક જ આપતાં નથી.’

‘સાડું. તમે જે લુહારને તેના સાધનો સાથે લઈને જાઓ. હું થોડી જ વારમાં ત્યાં આવી પહોંચું છું.’

આ બંને સૈનિકો નમન કરી વિદાય થયા. મહામંત્રીએ કહ્યું: ‘કૃપાનાથ, આ તો ભારે નવાઈ કહેવાય. દેદા શાહને ગર્ધકાલે એકાસણું હતું. તેને જળ પણુ નહિ મળ્યું હોય અને આપણા કારાગારનાં દ્વાર તો ઘણા સરસ છે.’

‘હા. મને પણ એ વાતનું આશ્ચર્ય થાય છે કે કોટડીનું બારણું અને મુખ્ય બારણું કેમ ખુલતું નથી? કારાગારમાં લગભગ એંસી જેટલા બંદિવાનો છે, સો જેટલા રક્ષકો છે અને રસોયા વગેરે બીજા પણ ઘણા માણસો છે.’

‘બરાબર છે. બંદિવાનો અને તેની રક્ષા માટે રોકાયેલા સૈનિકો સિવાયના બધા મુક્ત જ હશે. પણ અત્યાર સુધી અંદર રહેલાઓને અન્ન પાણી નહિ મળ્યાં હોય. આપ સત્વર તૈયાર થાઓ.’ મહામંત્રીએ કહ્યું.

‘આપ પણ મારી સાથે પધારો.’ ત્યાર પછી મહા પ્રતિહાર સામે જોઈને કહ્યું: ‘રથ તૈયાર કરો.’

‘જી’ કહીને મહા પ્રતિહાર ચાલ્યો ગયો.

લગભગ અર્ધ ઘટિકા પછી રાજા અને મહામંત્રી રથમાં બેસીને કારાગાર તરફ વિદાય થયા.

કારાગાર ઘણું મજબૂત હતું. વિશાળ જગ્યામાં સ્થિત હતું. કારાગાર બહારના ભાગમાં રસોઈગૃહ, ભંડાર, માણસોને અને સૈનિકોને રહેવાનાં મકાનો, અશ્વશાળા, ગોશાળા, રથશાળા વગેરે આવેલાં હતાં અને કારાગાર ફરતું સુંદર ઉપવન હતું. અને આ બધા ફરતી ચારે દિશાએ વંડી આવેલી હતી. ચાર ચોકિયાતો સન્નિભર કારાગાર ફરતા પહેરો ભરતા હતા. જે લુહારને લઈને બંને

સૌનિકો મુખ્ય ઝાંપામાંથી દાખલ થયા અને એજ વખતે રાજનો રથ આવી પહોંચ્યો.

રાજનો રથ સીધો કારાગારના મુખ્ય દ્વાર પાસે ઊભો રહી ગયો. રથમાંથી રાજ અને મંત્રી બહાર આવ્યા.

બહાર રહેતા કેટલાક નોકરો, સૌનિકો વગેરે એકત્ર થઈ ગયા અને મહારાજનો જયનાદ પોકારવા માંડ્યા.

અને લુહારો પણ આવી દ્વાર પાસે ઊભા રહી ગયા હતા.

રાજ અને મહામંત્રી કારાગારના મજબૂત સળિયાવાળા વિશાળ દરવાજા પાસે પહોંચ્યા. અંદર કારાગારનો મુખી અને ખીજા થોડા માણસો ઊભા હતા. તેઓએ મહારાજનો જયનાદ પોકાર્યો.

મહારાજએ કારાગારના મુખી સામે જોઈને પૂછ્યું : ‘ આ દ્વાર ન ખુલવાતું શું કારણ લાગે છે ? ’

‘ મહારાજ, દેખીતું કારણ તો કોઈ નથી લાગતું. આવન જવનની આ નાની બારી પણ બંધ છે. અને આખો દરવાજો પણ ખુલતો નથી. ’

‘ અંદરનાં તાળાં ? ’

‘ બધાં ખોલી નાખ્યાં છે. ’

‘ દેદા શાહ શું કરે છે ? ’

‘ અમે એને ઘણી ખૂમો મારી પણ જવાબ નથી મળતો. ગઈ રાતે સુતા પહેલાં તે આ તરફની દીવાલ પાસે બેસી ગયો હતો. તેની શય્યા તો સામે જ છે પણ તેમાં કોઈ દેખાતું નથી ’ મુખીએ કહ્યું.

મહામંત્રીએ કહ્યું : ‘ કોટડીનો દરવાજો અંદરથી બંધ થઈ શકે એવો તો છે નહિ. તમે દેદા શાહને જગાડવાનો પ્રયત્ન ફરીવાર કરાવો. ’

‘ મહામંત્રીશ્વર, અમે આઠ દશ વાર પ્રયત્ન કર્યો. ’

રાજાએ લુહારો સામે જોઈને કહ્યું : ‘ આ દરવાજાને શું થઈ ગયું છે તે તપાસો અને ગમે તે ઉપાયે ખોલવાનો પ્રયત્ન કરો.’

જેવી આજ્ઞા કરીને બંને લુહારો આગળ આવ્યા.

લગભગ અર્ધઘટિકા પયાં તબારી, દરવાજા અને તેની આસપાસની જગ્યા જોઈને એક લુહારે કહ્યું : ‘ કૃપાનાથ, દરવાજા કે બારી ન ખુલવાનું કોઈ આસ કારણ દેખાતું નથી જે આપ આજ્ઞા આપો તો અમે આ બારી તોડવાનો પ્રયત્ન કરીએ.’

રાજાએ મહામંત્રી સામે જોયું. મહામંત્રીએ કહ્યું : ‘ આ સિવાય કોઈ માર્ગ દેખાતો નથી પણ મને નવાઈ એ વાતની લાગે છે કે દેદા શાહ કેમ કંઈ ખોલતા નથી ? ’

રાજા શું જવાબ આપે ?

બંને લુહારે દરવાજાની બારી તોડવાનો પ્રયત્ન શરૂ કર્યો.

સંધ્યા થઈ ગઈ પણ ન બારી તૂટી કે ન એક સળિયો તૂટ્યો !

બંને લુહારો પરસેવાથી નીતરી રહ્યા હતા.

મહામંત્રીએ કહ્યું : ‘ મહારાજ, મને કંઈક નવું જ કારણ લાગે છે ? ’

‘ શું ? ’

‘ આપ એક ધર્મિષ્ઠ અને પવિત્ર માણસ પર જે વગર વિચાર્યું પગલું ભર્યું છે. તેનું જ મને આ પરિણામ લાગે છે. બધી કોટડીઓના દ્વાર ખુલ્યા છે ને દેદા શાહની કોટડીનું દ્વાર કેમ ન ખુલે ! દેદા શાહ કેમ દેખાય નહિ કે ઉત્તર ન આપે ! ’

રાજા વિચારમાં પડી ગયો. છતાં બારી તોડવાની આજ્ઞા કરી.

બંને લુહારોએ પોતાના ઘેરથી કેટલાંક સાધનો મંગાવ્યાં ઘણું છીણી વગેરે.

અને આ પુરુષાર્થ કરતાં કરતાં આખી રાત પસાર થઈ ગઈ

પણુ દ્વાર કે બારીના સળિયામાં એક ધસારો ન લાગ્યો છ ધીણીઓ તૂટી ગઈ. બે ઘણુના હાથ તૂટી ગયા.

લુહારો નિરાશ થઈને પડી ગયા.

કારાગારમાં પુરાઈ ગયેલા માણસો માટે અન્ન જળની વ્યવસ્થા સળિયા વચ્ચેની જગ્યા દ્વાર માંડ માંડ થઈ શકી હતી.

સૂર્યોદય થઈ ગયો.

રાજા મહામંત્રી ત્યાં જ રોકાઈ ગયા હતા. હવે શું કરવું ? એ પ્રશ્ન ભારે વિકટ બની ગયો હતો.

જ્યારે દેદા શાહ પોતાની પત્ની સાથે ગામડામાં રાતવાસો કરીને વિદ્યાપુર નગર તરફ આગળ વધી રહ્યા હતા.

વિદ્યાપુર રાજ્યની હદમાં દેદા શાહે પ્રવેશ કર્યો. અહીંથી વિદ્યાપુર માત્ર બે કોસ દૂર હતું.

પણુ દેદા શાહને સુવર્ણ બનાવનારી ત્રણે વનસ્પતિઓ સારા પ્રમાણમાં દેખાઈ.

અને મધ્યાહ્ન સમયે તેઓ વિદ્યાપુર નગરમાં પહોંચી ગયા.

અને એજ વખતે નાંદુરીના કારાગારની લોખંડી બારી વગર પ્રયત્ને ખુલી ગઈ.

ત્યાં ઊભેલા સર્વને આશ્ચર્ય થયું.

પ્રકરણ ૯ મું :

: યાત્રા થઈ ગઈ?

કારાગારનું મુખ્ય દ્વાર ખુલ્લું થઈ જતાં આશ્ચર્યની લાગણી દરેક જોનારાઓમાં પ્રસરી ગઈ હતી એટલું જ નહિ પણ મહારાજ અને મહામંત્રી પણ ચકિત થઈ ગયા હતા.

મહારાજ અને મહામંત્રી તો થોડી વાર પહેલાં જ પ્રાતઃકાર્યથી નિવૃત્ત થઈને આવ્યા હતા. તેઓ બંને કારાગારમાં દાખલ થયા. ત્યાં એક માણસે આવીને કહ્યું : ‘કૃપાનાથ, દેહ શાહની કોટડીનું આરણ્ય ખુલી ગયું છે પણ...’

‘શું?’

‘કોટડીમાં દેહ શાહ નથી.’ રક્ષકે કહ્યું.

‘કોટડી તો બંધ હતી પછી દેહ શાહ જાય ક્યાં? જેચાર જણા ચારે તરફ તપાસ કરો.’ મહારાજને આજ્ઞા કરી.

મહામંત્રીએ કહ્યું : ‘મહારાજ, આપ એ ન ભૂલી જાઓ કે દેહ શાહ પવિત્ર, ધર્મિષ્ઠ અને સત્યનો પૂજારી હતો. આવા પુરુષોને જ તેઓના આરાધ્ય દેવતાઓ સહાયક બને છે. મને લાગે છે કે દેહ શાહ કારાગારમાં તો નહિ હોય પણ આપણી નગરીમાં યે નહિ હોય.’

દે. ૬

રાજાએ આજા હાસ્ય સહિત કહ્યું : ‘ મંત્રીવર, આજે સતયુગ નથી...કલિયુગમાં દેવતાઓ કોઈ ને સહાયક થતા નથી.’

કારાગારમાં ફરીને તેમજ દેદા શાહની કોટડી નીરખીને મહારાજા અને મહામંત્રી પાછા કારાગાર બહાર નીકળી ગયા.

એ વખતે તપાસ કરવા ગયેલા સૈનિકો પણ આવી પહોંચ્યા. એકે કહ્યું : ‘ કૃપાનાથ, દેદા શાહ કારાગારમાં નથી, તેમજ કોઈપણ અન્ય કોટડીમાં છુપાયેલ નથી.’

‘સારું...સંભવ છે કે આ દ્વાર ખોલવાની ધાંધલમાં દેદા શાહ છટકી ગયો હોય. હું હમણાં જ નગરીમાં તપાસ કરાવું છું.’ કહી મહારાજા રથ તરફ વળ્યાં.

મહામંત્રી રાજાના આ શબ્દો સાંભળીને આછું હસ્યા. તેઓ પણ રથ તરફ વળ્યાં.

નગરપાલ પણ અહીં આવ્યો હતો. તે મહારાજાની પાસે રથ સામે આવ્યો અને ખોલ્યો : ‘ કૃપાનાથ કારાગારની સંપૂર્ણ તપાસ થઈ ગઈ છે. દેદા શાહ તો નથી પણ તેના સગડ કોટડી સિવાય અન્ય કોઈ સ્થળે નથી.’

‘હાં...તમે દેદા શાહનાં ઘેર અને હાટડીએ જાઓ અને આઠ દસ સૈનિકોને ગામમાં તપાસ કરવા મોકલી દો.’

‘જેવી આજ્ઞા...’ કહીને નગરપાલે મસ્તક નમાવ્યું.

રથ ગતિમાન થયો.

દેદા શાહ અંગેની તપાસ પૂરી કરીને નગરપાલ સૂર્યાસ્ત પછી રાજા પાસે આવી પહોંચ્યો. તેણે નમન કરીને કહ્યું : ‘ કૃપાનાથ, દેદા શાહ નગરીમાં ક્યાંય નથી. ઘરમાં પણ કોઈ આવ્યું નથી. દેદા શાહનાં પત્ની પણ તે દિવસે સવારનાં ગયાં હતાં તે પાછાં ફર્યાં નથી. દેદા શાહની હાટડીનો વાણોતર પણ શેઠની રાહ જોઈ રહ્યો છે. દેદા શાહને એવા કોઈ મિત્રો કે સ્વજનો નથી કે જેઓને ત્યાં તે ગયા હોય અને નગરીમાં પણ દેદા શાહને કોઈએ જોયા નથી.’

‘ત્યારે તો મહામંત્રીની વાતમાં જરૂર તથ્ય હશે. હવે કોઈ પ્રકારની તપાસ કરવાનો અર્થ નથી લાગતો’. રાજ્યએ કહ્યું.

આમ રાજ્યએ આ પ્રશ્ન પરથી પોતાના મનને અળગું કર્યું.

વિદ્યાપુર નગરીમાં પહોંચ્યા પછી દેદા શાહને એક મકાન ચારસો સોનૈયામાં મળી ગયું. મકાન સરસ હતું એ ઝોરડા, એક કોઠાર, એક રસોડું, એક સ્નાનગૃહ આ પ્રમાણે નીચે સગવડ હતી. ઉપરના ભાગમાં એક ઝોરડો ને દક્ષિણ તરફની અગાશી હતી. મકાન નવા જેવું જ હતું. મોટું ફળી અને મકાનની પાછળના ભાગમાં નાતું સરખું ઉપવન હતું. ઉપવનની પાછળ એક નાની ગોશાળા હતી અને બાબુમાં નોકર ચાકરને રહેવા માટે એક ઝોરડો ને એક રસોડા ઝોસરીવાળા એ ખંડ હતા.

ત્રણ ચાર દિવસમાં મકાનને ચુનો વગેરે દેવાઈ ગયાં, વાટા-વુટ્ટી થઈ ગયાં અને પાંચમે દિવસે દેદા શાહ સપત્ની તે મકાનમાં રહેવા ગયા. મકાનની નજીકમાં જ એક શ્રીજિનમંદિર અને એક ઉપાશ્રય આવેલો હતો.

જે દિવસે દેદા શાહ રહેવા ગયા તે દિવસે તેઓએ શ્રી શાંતિ-નાથ ભગવંતની અંગરચના કરવા સાથે પૂજા લાલ્યાતી પૂજામાં ભાગ લેવા આવેલા સર્વને પાંચ પાંચ લાકુની પ્રભાવના આપી. નાંદુરીના ગાડાવાળાને ખૂબ પ્રસન્ન કરીને વિદાય કર્યો.

એ ત્રણ દિવસમાં જ નવું મકાન બંનેને ફાવી ગયું. એક કામવાળી પણ મળી ગઈ અને એક જ સપ્તાહ પછી દેદા શાહે સુવર્ણ બનાવવાનો પ્રયત્ન શરૂ કર્યો. દસેક મણ સીસું મેળવ્યું, કેરડાનાં લાઠડાનાં ત્રણ ભર ભેગા કર્યાં.

ચિત્રાવેલી અને શ્વેત અકંપત્ર તે સહજ પ્રાપ્ત હતા. ત્રિપત્રી પણ સારા પ્રમાણમાં મળતી હતી.

દેદા શાહે પુરુષાર્થનો પ્રારંભ કર્યો. અઢી મહિનામાં દસ મણ

સુવર્ણનાં ઢાળિયા તૌયાર કર્યાં અને એક ઝારડામાં ભોંય પટારામાં ગોઠવી દીધા.

આટલું કાર્ય પત્યા પછી મકાનમાં કાચમી વસવાટ કરી શકે એવો એક નોકર રાખ્યો અને શ્રી. સ્થંભન પાશ્વનાથ પ્રભુના નવે અંગે શોભે એવા સુવર્ણના અલંકારો કરવા આપ્યું.

વીસેક દિવસમાં અલંકારો આવી ગયા એટલે એક શુભ દિવસે પાંચ હજાર સોનૈયા, થોડું રૂપા નાણું વગેરે લઈને પત્ની સાથે સ્થંભન-તીર્થ જવાનું એક ગાડામાં પ્રયાણ કર્યું. સાથે બે ચોકિયાતો પણ લીધા.

સાથે સાડું એવું જોખમ હતું, વળી પોતે નવજવાન હતો, પત્ની પણ રૂપવતી અને નવજવાન હતી. પ્રવાસમાં ભયસ્થાન તો અવારનવાર આવતા જ હોય. પરંતુ જેનો પુણ્યોદય વાદળ વિહોણો હોય તેને પગલે નિર્ભયતા, હિંમત અને ધર્મની છાયા રહેતી જ હોય છે.

બારીસ દિવસના દીર્ઘ પ્રવાસમાં દેદા શાહને કોઈ મુશ્કેલી ન પડી. પ્રવાસમાં બંને માણસોએ એકાસણાનું તપ ચાલુ રાખ્યું હતું. અને તિથિઓ આવે ત્યારે બંને ઉપવાસ કરી લેતાં. ચોકિયાતો અને ગાડાએકું પણ દેદા શેઠ અને વિમળા શેઠાણીની આવી નિષ્ઠા જોઈને ભારે પ્રભાવિત બની ગયા હતા.

ત્રેવીસમે દિવસે તેઓ પરમ મંગલમય ગણાતી સ્થંભનતીર્થ નગરીમાં પહોંચી ગયા. સ્થંભન તીર્થ જૈનપુરી ગણાતું હતું. સત્યાસી નાનાં મોટાં જિનાલયો હતાં. ઠેરઠેર ઉપાશ્રયો અને યાત્રાળુઓ માટેનાં અતિસ્વચ્છ તેમ જ સગવડતા ભરેલાં પાંચઝૂંડો પણ હતાં.

દેદા શાહે એક પાંચશાળાના વિશાળ રૂળામાં પોતાનું ગાડું જીજી રાખ્યું. પાંચશાળાના મુનીમે માલવદેશના આ યાત્રાળુને બે ઝારડાવાળું એક ગૃહ કાઢી આપ્યું. પોતાનો સંવેગો સરસામાને

નિવાસગૃહમાં મૂકીને બંને ચોકિયાતો તથા ગાડા ખેડૂતને વિસામો લેવરાવ્યો અને દંપતીને આજે ઉપવાસ હોવાથી બંને ચોકિયાતો ને ગાડાખેડૂને પાંચશાળાનાં ભોજનગૃહમાં જમાડ્યા.

સાંજ પડી ત્યારે બંને શ્રી સ્થંભન પાર્શ્વનાથનાં જિનાલયે દર્શન માટે ગયાં.

બીજે દિવસે દેદા શાહ અને વિમલશ્રીએ વહેલી સવારે સ્નાનાદિ કાર્ય પતાવી, અલંકારોને થાળ ધારણ કરી ભગવંતની પૂજા અર્થે વિદાય થયા.

દેદા શાહે ઘણા જ ભાવ અને શ્રદ્ધા સાથે ભગવંતની પૂજા કરી. નવેનવ અંગે સુવર્ણના અલંકારો વડે પોતાની માનતા પૂરી કરી. વિમલશ્રીએ પણ સુવર્ણને એક હાર ભગવંતને પહેરાવ્યાં.

એક પ્રહર પર્વત પૂજન; ભક્તિ, સ્તવનાદિ કરી. બંને લાખેણી લહાવો મળ્યો તેથી પુલકિત હૃદયે વારંવાર નમન કરતા પાંચશાળાએ વિદાય થયા. ત્યાં પહોંચ્યા પછી બંનેએ પારણું કયું. જમ્યાં.

બીજે દિવસે દંપતી એક સ્થાનિક ભોમિયા સાથે ચૈત્ય પરિપાટી કરવા ગયા અને દરેક મંદિરમાં બંનેએ સુવર્ણમુદ્રાઓ વડે અંડારની પૂજા કરી.

પાંચમે દિવસે દેદા શાહ તરફથી સંઘજમણ કરવામાં આવ્યું. અને વધુ ત્રણચાર દિવસ રોકાઈ બધાં દર્શનીય સ્થળોનું નિરક્ષણ કયું એટલું જ નહિ પણ નગરીના અન્ય જૈનેતર મંદિરમાં સોનૈયા મૂક્યા.

આમ દસ દિવસ રોકાઈ ને તેઓ વિદ્યાપુરનગરી તરફ જવા વિદાય થયા.

બે દિવસના પ્રવાસ પછી એક નદી તટે આવેલા મધ્યમ ગામમાં દેદા શાહને રાત્રિકાળ વીતાવવા વિસામો લેવો પડ્યો.

ગામ નાનું હતું. તરંગા નામની સ્વચ્છ અને ખારે માસ વહેતી નદી

હતી. આ નદી માટે એમ કહેવાતું હતું કે, હજારો વર્ષ પહેલાં
બ્રહ્મર્ષિ વિશ્વામિત્રે આ નદી પોતાના તપોબળ વડે પ્રગટાવી હતી.
જન્મથી જ તરંગવતી અને તેજસ્વિની હોવાથી લોકો તેને તરંગાના
નામથી ઓળખતા હતા. આ મધ્યમ ગામ પણ વેદકાળનું પ્રાચીન
તીર્થ હતું. અહીં મહાત્મા અંગિરાએ સ્વહસ્તે પ્રતિષ્ઠિત કરેલા ભગ-
વાન શંકર, ભગવાન વિષ્ણુ અને ભગવાન શ્રી બ્રહ્માજીની મૂર્તિઓ
એક મંદિરમાં ગિરાજતી હતી. શ્રાવણ શુદ્ધ પુનમના દિવસે તે
તરંગાના કિનારે લગભગ એકાદ લાખ માનવાનો મેળો ભરાતો હતો.
આ મેળામાં ભાગ લેવા માટે સાધુ, સંત, ભક્ત, જોગી વગેરે મોટી
સંખ્યામાં આવતાં. મેળો ત્રણ દિવસ ચાલતો. નાના મોટા વેપારી-
ઓની રાવટીઓ પડતી. ભજનિકોની મંડળીઓ આવતી, ગુજરાત-
જોના રાસ ગરબા લેવાતા. રમકડાંવાળાઓની દુકાનો અને હલવાઈ-
ઓની દુકાનો આ મેળાનું આકર્ષણ બનતી. મણિયારા માટે તો એક
નાની બજાર ભરાતી અને છેક કચ્છ સૌરાષ્ટ્રના વેપારીઓ આવી ચડતા.

પોલાદનાં તીર કામઠાં ભદલ, તલવારો, છૂરિકાઓ, ખંજરો,
સૂડીઓ, ચપ્પુઓ, બેધારી તલવારો, શત્રુઓ પર દૂરથી ફેંકી શકાય
એવાં એંસી કાંગરાવાળાં તીવ્ર ધારદાર ચક્કરો વગેરે બનાવનારા લુહારો
પણ છેક શિરોહી, કચ્છ, સિંધુ સૌવીર આદિ દેશોમાંથી આવતા હતા.

મધ્યમગ્રામનો આ મેળો જોવો તે પણ એક લ્હાવો ગણાતો.

આ ગામના પાદરમાં જ આઠેક જેટલી પાંચશાળાઓ બનાવ-
વામાં આવી હતી.

આવી એક પાંચશાળામાં દેદા શાહે રાત્રિવાસ માટે સ્થાન
મેળવ્યું.

વહેલી સવારે આગળ પ્રવાસ કરવાનો હોવાથી દેદા શાહ ગામના
એ મંદિરોના દર્શનાર્થે પત્નીને લઈને નીકળી પડ્યા. આજે પંચમી

હોવાથી બંનેએ ઉપવાસ કર્યા હતા અને ચોકિયાતો તેમજ ગાડા-વાળાનાં ભોજનનો પ્રબંધ પાંચશાળામાં જ કર્યો હતો.

એ મંદિરોમાં એક શ્રી. જિનમંદિર હતું. તે નાનું હતું પરંતુ પ્રતિમાજી તેજસ્વી હતાં. બંનેએ શ્રી આદિનાથ ભગવંતની પ્રતિમા સામે વિધિવત ચૈત્યવંદન કર્યું, ત્યાર પછી મંદિરના નાનકડા ભંડારમાં બંનેએ પાંચ પાંચ સોનૈયા નાખ્યા અને બીજા મંદિરનાં દર્શન માટે વિદાય થયા.

બીજું શ્રીરામ મંદિર હતું. રામ, લક્ષ્મણ અને જનકીજીની પ્રતિમાજીઓ અતિ સોહામણી હતી. મંદિર પણ વિશાળ હતું.

અહીંના ભંડારમાં પણ બંનેએ પાંચપાંચ સોનૈયાઓ નાખ્યા અને પાંચશાળાએ જવા વિદાય થયા.

સૂર્યાસ્તને ત્રણેક ઘટિકાની વાર હતી એટલે નાની બજારમાં ન રોકાતાં સીધા પાંચશાળાએ આવ્યા. બંનેએ ઉકાળેલા પાણીનું પાન કર્યું અને ચોવિયારના પચ્ચકખાણ લીધાં.

ત્યાર પછી થોડીવાર બેસીને બંનેએ પ્રતિક્રમણ શરૂ કર્યું.

દેદા શાહે જાણી લીધું હતું કે આ ગામમાં જૈનોના માત્ર પાંચ ઘર છે અને પાંચેય ઘર સુખી છે.

અને વહેલી સવારે પ્રતિક્રમણ કરીને પ્રવાસ ચાલુ કરવામાં આવ્યો. આ રીતનો પ્રવાસ ખેડતાં ખેડતાં અને માર્ગમાં આવતાં નાનાં મોટાં તીર્થસ્થાનોની આરાધના કરતાં કરતાં દેદા શેક લગભગ એક માસ ને તેરમે દિવસે વિદ્યાપુર નગરમાં આવી ગયા. આમ તો તેઓ પોણા મહિનામાં આવી શકતા હતા. પણ માર્ગમાં આવતા તીર્થસ્થાનોનો લાભ લેવાના કારણે આટલા દિવસો થયા હતા.

તેઓ પોતાની સાથે પાંચ હજાર સોનૈયા લઈ ગયા હતા. તેમાંથી લગભગ એકસો સોનૈયા ને થોડુંક રૂપાનાણું રહ્યું હતું.

બંને ચોકિયાતો અને ગાડાખેડૂને ઉદારતાપૂર્વક મહેનતાણું

આપીને છૂટા કર્યા અને બીજે દિવસે વહેલી સવારે પ્રાતઃકાર્ય આટોપી બંને શ્રી જિનપૂજન કરવા દહેરાસરમાં ગયા.

આઠ દિવસનો વિશ્રામ લીધા પછી દેદા શેઠે બગ્ગરમાં એક દુકાન ભાડે લીધી અને ઘણા વિચારના અંતે તેઓએ ઘીનો વેપાર શરૂ કર્યો.

તે કાળ એવો હતો કે ઘી, તેલ, સાકર વગેરે આજની દૃષ્ટિએ પાણીના મૂલ્યે મળતાં. તે સિવાય મોટાભાગના વેપારીઓ પોતાની શાખ બગાડતા નહિ. નફાનું ધોરણ ઘણું નીચું રાખતા અને ભેળ-સેળ કરવામાં તો નરકની ગતિ જ માનતા.

દેદા શાહે બે વાણોતર પણ રાખી લીધા. એક ગામડામાં જઈને ઘી એકત્ર કરે. બીજે હાટ સંભાળે.

અને દેદા શાહનું જીવન તો પ્રથમથી જ ધર્મપ્રિય, આદર્શ, નિરપદ્રવી અને સંતોષી હતું.

બંને માણસો વહેલા ઊંઠે પ્રતિક્રમણ આદિ કરી પ્રાતઃકાર્ય આટોપી શ્રીજિન પૂજન માટે જાય. ત્યાંથી આવીને દેદા શાહ રોજ પાંચશેર જેટલું સુવણું બનાવે. ત્યાર પછી જમીને દુકાને જાય. દુકાને જઈને પણ કોઈ વેપારીની ઈર્ષ્યા ન કરે. ઓછે નફે વ્યાપાર કરે.

બે મહિના પછી તો ચોમાસાનો પ્રારંભ થવાનો હતો એટલે તેઓ હંમેશ સોનું બનાવતા અને ભેયું કરી રાખતા. અઠવાડિયે એકાદ વાર સોનું વેંચવા ઉજ્જયની પણ જતા. ઉજ્જયની અહિંથી બહુ દૂર નહોતું. એક દિવસનો રસ્તો હતો એટલે કામ પતાવીને પુનઃ ત્રીજે દિવસે સાયંકાળે ઘેર આવી જતા.

સોનું બનાવવાની ગુપ્તતા તેઓએ બરોબર જાળવી રાખી હતી. પત્ની સિવાય કોઈ ને ખબર નહોતી પડવા દીધી.

આમ કરતાં ચોમાસાનો પ્રારંભ થયો. ભટ્ટીઓ બંધ થઈ ગઈ અને નાની નગરીના સહભાગ્યે એક મુનિવર ચાર શિષ્યો સાથે

ચાતુર્માસ કરવા આવી ગયા હતા. એ પાંચ સાધવીજી મહારાજાઓ પણ ચાતુર્માસ નિમિત્તે આવ્યા હતા. આથી વિમલશ્રી અને દેદા શાહને સોનામાં સુગંધ મળ્યા જેવું થયું. અને માણસો હંમેશા વ્યાખ્યાન સાંભળવા પણ જતા અને ટાણે અવસરે નાનો મોટો જમણવાર કરતા, ગરીબ શ્રાવકોને ધંધે ચડાવવા સહાયક પણ થતા. વિમલશ્રી પણ ધર્મકાર્યમાં પૂરેપૂરી સાથ આપતી હતી.

એક ધનધોર રાત્રિએ પતિપત્ની સૂઈ રહેવાની તૈયારી કરતાં હતાં ત્યારે વિમલશ્રીએ કહ્યું, 'સ્વામી, આપણી પાસે સોનાનો ઘણો સંગ્રહ થઈ ગયો છે. મને લાગે છે કે ધન પ્રત્યે મનમાં મોહ જાગે તે પહેલાં દાન પ્રવૃત્તિ શરૂ કરવી જોઈએ.'

'પ્રિયે, તારી વાત સાચી છે. હું સોનું બનાવું છું તેની પાછળ નથી મોહ કે નથી લોભ. આપણે કંઈક ઉત્તમ કામ કરી શકીએ એ જ મારો હેતુ છે. હું બરાબર સમજું છું કે આયુષ્ય પૂરું થતાં આ બધું છોડીને ચાલ્યા જવું પડશે. વળી જે આપણું નથી, તેના પ્રત્યે મમત્વભાવ શા માટે રાખવો જોઈએ ? તું એક કાર્ય કરજે. કોઈપણ યાચક આપણા આંગણેથી ખાલી હાથે પાછો ન જવો જોઈએ. એક પાકશાસ્ત્રી રાખી લઈએ. એક એ બાઈઓ ને એકાદ વધુ દાસ પણ રાખી લઈએ. એથી તું પણ ધર્મકાર્યમાં કંઈક નિવૃત્ત થઈ શકીશ. મને બીજો વિચાર એ આવે છે કે અન્ન દાન જેવું મહાદાન આપણે શરૂ કરીએ, આ નગરીમાં પણ આપણે એક ભોજનગૃહ બિલું કરીએ. કોઈ યાત્રિક, અભ્યાગત કે સાધુ સંત ત્રણ દિવસ સુધી જમી શકે એવી વ્યવસ્થા વિચારીએ.'

'આપનો વિચાર ઉત્તમ છે. ચાતુર્માસ પૂરા થાય તે પહેલાં જ આપ આ અંગે વ્યવસ્થા કરી લો. તમને યાદ હોય તો ગઈ કાલે મહારાજાશ્રીએ પણ વ્યાખ્યાનમાં આવા ગામને પાદર એક શુદ્ધ અને સાત્વિક ભોજનશાળા હોવી જોઈએ તેમ જણાવ્યું હતું.'

‘મને ખરાબર યાદ છે અને એ કામ માટે અહીંના મહાજન-
નને મળીને કાયમી વ્યવસ્થા કરી લઈશ.’

વાત કરતાં કરતાં એક પછી એક પ્રશ્નો ઊભા થતા જ હોય
છે. વિમલશ્રીએ વાત વાતમાં કહ્યું : ‘સ્વામી હું એક વાત કહેતાં
હંમેશ ભૂલી જઈ છું.’

‘કઈ વાત ?’

‘આપ કોઈ ઉત્તમ ગુણવતી કન્યા સાથે લગ્ન કરવા તૈયાર
થાઓ.’

‘લગ્ન કરવા ?’

‘હા પ્રાણેશ, આપણા લગ્ન પર ઘણો સમય થયો છતાં
આપણા ઘરમાં પારણું બંધાયું નથી.’ વિમલે કહ્યું.

‘પ્રિયે, જે વસ્તુ ભાગ્યાધીન હોય છે, તે વસ્તુમાં માનવીએ
શા માટે માથું મારવું જોઈએ? વળી ભાગ્યમાં સંતાન હશે તો તે
તારાથી જ થશે. અને નહિ હોય તો પાંચ દસ સ્ત્રીઓ કરીશ તો
પણ પારણું બંધાશે નહિ. એ સિવાય તું તો જાણે છે કે મેં એક
પત્નીવ્રતની પ્રતિજ્ઞા લીધી છે.’

પત્ની સ્વામી સામે સ્થિર નજરે જોઈ રહી.

પ્રકરણ ૧૦ મું :

: સત્કાર....!

યાતુર્માસ પૂ રૂં થયું. દેદા શા અને વિમલશ્રીએ વોળામણું ક્યું અને એ કોસ દૂરના ગામે વોળાવવા આવેલા સર્વને જમાડ્યાં. પરંતુ દેદા શાહ તો પર્વાધિરાજના દિવસોમાં વિઘ્નાપુરી નગરીમાં ભારે પ્રખ્યાત થઈ ગયો.

તેણે એ નોદારશી જમાડી. એક અતરવાણાની ને ખીજી પારણાની. એ સિવાય અઠાઈ મહોત્સવ ઘણા જ ઉદલાસથી કર્યો. ભગવાન મહાવીર પરમાત્માના જન્મ વાચનના દિવસે તેણે પિત્તળની થાળીઓની લહાણી કરી.

અને નવા વર્ષના પ્રથમ દિવસે તેણે શ્રી. જૈન સંઘના આગેવાનોને દસ હજાર સોનીયા આપી એક ભોજનશાળા ઠાયમ માટે ચાલુ રહે અને જૈન જૈનેતર સર્વકોઈ ત્રણ દિવસ જમી શકે એવી વ્યવસ્થા કરી.

શ્રી સંઘના આગેવાનોએ આવા દાનવીર દેદા શાહની ખૂબ ખૂબ અનુમોદના કરી.

સહુના મનમાં થયું કે દેદા શાહ માત્ર ધીનો વેપાર કરે છે.

પરંતુ તેની પાસે પરંપરાનું પુષ્કળ ધન હોવું જોઈએ. શ્રીસંઘના આગેવાનોએ દેદા શાહને બહુ માનપૂર્વક શ્રીસંઘમાં સત્કાર્યો અને તેમના પત્ની શ્રી વિમલશ્રીને પણ શ્રીસંઘે આદરભર્યો સત્કાર કર્યો.

શ્રીસંઘના આગેવાનોએ દેદા શાહને એવી વિનંતી કરી કે આપ શ્રીસંઘનું કાર્ય સંભાળો...

પણ દેદા શાહે બે હાથ જોડીને કહ્યું : ‘આપનો પ્રેમ અને આપની ભાવના મારા માટે પ્રેરણા રૂપ છે. પરંતુ આપણી પરંપરા આપણા હાથે ખંડિત બને તે મોટામાં મોટો અધર્મ છે. પેઢી દર પેઢીથી જે મહાતુલાવો શ્રીસંઘનું શ્રી દેરાસરજીનું, ઉપાશ્રય આદિનું કાર્ય સંભાળે છે તે બરાબર છે. એમાં કોઈ પ્રકારનું ખંડન ન થવું જોઈએ : એટલે હું આપ સર્વને બે હાથ જોડીને પ્રાર્થના કરું છું કે મને કેવળ શ્રીસંઘનો દાસાનુદાસ રહેવામાં જ મોટો લાભ છે. એટલે મારા પર કૃપા કરો.’

દેદા શાહની આ ભાવના જોઈને શ્રીસંઘ તેમના પ્રત્યે આકર્ષાયો.

એક આદેશ વેપારીએ ઊભા થઈ પ્રશ્ન કર્યો : ‘દેદા શાહજીએ જે પરંપરાની વાત કરી છે, તેનો અર્થ એવો નથી કે કોઈ સુયોગ્ય વ્યક્તિને આવું કાર્ય ન સોંપી શકાય. હું તો ઇચ્છું કે, શ્રી-દેદા શાહજી જેવા પવિત્ર માણસના હાથમાં આવી જવાબદારી મૂકવી જોઈએ.’

તરત દેદા શાહે ઊભા થઈ નમન કરીને કહ્યું : ‘વડિલશ્રી, આપની વાતમાં તથ્ય રહેલું છે તે હું સ્વીકારું છું. પરંતુ પરંપરાનો આદર્શ તુટવો ન જોઈએ. એ આદર્શ પાછળ લોહીમાં રહેલી સેવા, ભક્તિ અને ભાવનાનું બળ પડ્યું છે અને શ્રી સંઘના સંચાલનની જવાબદારી પોતાના જે ઉત્તમ કુળો હોય તેના પર જ મૂકી હોય છે. આવાં કોઈ કુળ શ્રેષ્ઠ થાય ત્યારે શ્રીસંઘ અવશ્ય અન્યને ઉત્તમ-

કુળ, ગુણ અને શ્રદ્ધાની ખાતરી કરીને મૂકી શકે છે અથવા કોઈ કાર્યવાહક અંધશ્રદ્ધાળુ, અન્યાયી અને ધર્મ ભાવનાથી વિમુખ હોય તેવાઓને પણ શ્રીસંઘ બદલાવી શકે છે. જ્યારે આ નગરીમાં શ્રીસંઘપતિ દરેક રીતે પવિત્ર અને ઉત્તમ છે. હું ન જૂલતો હોઉં તો આ નગરી જ્યારથી વસી હતી, ત્યારથી આ મહાન વંશને શ્રીસંઘપતિની જવાબદારી સોંપવામાં આવી હતી. તે સિવાય આપણા નગરમાં મુખ્યત્વે વીસા પોરવાડ વિસા શ્રીમાળી વીસા અને ઓસાવાળ ત્રણ જ્ઞાતિ સંસ્થાઓ છે. નાતના શેઠ તરીકે જેઓ ધિરાજે છે તેઓ પણ ખાનદાની અને વંશની ઉજ્જવલતામાં અપૂર્વ છે. તે ત્રણેય શેઠીયાઓ શ્રી સંઘપતિને સહાયક બનીને શ્રદ્ધાપૂર્વક કાર્ય કરતા જ હોય છે. તેઓને નથી માન કે કીર્તિ, ધન કે લાગવગને કોઈ મોહ...જે ઉત્તમ છે તેને આપ સહુ સંભાળી રાખો...જે એમાં આપણે કંઈ પણ નવું કે ખંડન કરીશું તો ભવિષ્યમાં આપણી શ્રીસંઘ સંસ્થા તૂટી પડશે અને ગુણરૂપી સામગ્રીની ઉપેક્ષા થશે.'

સહુએ હર્ષનાદથી દેદા શાહને વધાવો લીધા.

શ્રીસંઘપતિએ તો ઊભા થઈને દેદા શાહને બેટી પડતાં કહ્યું :
'દેદા શાહ, ખરેખર તમે શાસનના હિતચિંતક છો. તમારી કહેલી વાત મને ખરાખર લાગે છે.'

દેદા શાહે શ્રીસંઘપતિના ચરણનો સ્પર્શ કરી મસ્તક નમાવ્યું.

આમ દેદા શાહની દિલાવરી, સાદાઈ અને વિનમ્રતાની વાતો સમગ્ર વિઘાપુર નગરીમાં સૌમ્યગંધાની સૌરભ માફક પ્રસરી ગઈ.

આ સૌરભ છેક રાજના સન્મુખ પહોંચી. મહામંત્રીએ કહ્યું :
'મહારાજ, આપણી નગરીમાં એક નાનો પરિવાર આવ્યો છે. શેઠનું નામ છે દેદાશાહ અને શેઠાણીનું નામ છે વિમલશ્રી. બંને સુખી, સમૃદ્ધ અને પરમ ધાર્મિક છે. દેદા શાહ અને તેમનાં પત્ની હજારો સોનૈયા શુભ કાર્યમાં ખરચે છે પરંતુ પોતે સાવ સાદાઈથી રહે છે.'

‘હવે મને યાદ આવ્યું. અહીં આવીને તેઓએ એક નાનું મકાન લીધું હતું. ત્યાર પછી તેઓ યાત્રાએ ગયા હતા એ જ ને ?’

‘હા મહારાજ, અહીં તેમણે ધીનો વ્યવસાય શરૂ કર્યો છે. સાંભળવા પ્રમાણે તેનો વ્યાપાર ઉજ્જવનીમાં પણ છે કારણ કે મહિનામાં એક બે વાર તેઓ ત્યાં જતાં હોય છે.’

‘અહીં દેદા શાહ કેવળ ધીનો જ વ્યવસાય કરે છે ?’

‘હા. મહારાજ.’

‘તેઓ આવ્યા છે ક્યાંથી ?’

‘આપણા પડોશી રાજ્ય નાંદુરી નગરીમાંથી. ત્યાંના રાજના કંઈક સંતાપથી તેઓ સાત સાત પેઢીનો વસવાટ છોડીને અહીં આવ્યા છે.’ મહામંત્રીએ કહ્યું.

‘બરાબર છે...ઉત્તમ, ધર્મિષ્ઠ અને સદાચારી પુરુષો તો રાજ્યનું સાચું ધન કહેવાય’ રાજ્યએ કહ્યું.

દેદા શાહે અહીં કરેલા નાનાં મોટાં શુભ કાર્યોની અને ઉદારતાની વાતો મહામંત્રીએ કરી.

સાંભળીને રાજા ખૂબ જ હર્ષિત બન્યો અને બોલ્યો : ‘જુઓ, આવાં રત્નોને જાળવી રાખવાં જોઈએ. આપણા રાજ્ય તરફથી તેમને કોઈ પ્રહારનો સંતાપ ન રહે તેની કાળજી રાખવાનું કોટવાળ વગેરેને કહી દેજો. પુણ્યશાળીઓનાં પુણ્ય બળે જ લોકો સુખ અને સંતાપ પ્રાપ્ત કરતા હોય છે. જો બની શકે તો દેદા શાહને રાજભવનમાં પધારવાનું આમંત્રણ આપજો. રાજ્ય તરફથી આવા પુણ્યવંતા સન્નનોનો આદર થવો જોઈએ.’

‘જેથી આપની આજ્ઞા. શેઠશ્રીને બેચાર દિવસમાં જ અહીં લઈ આવીશ.’

‘એમનાં પત્ની બાળકો પણ સાથે જ આવે.’

‘સાંભળવા પ્રમાણે તેઓ માત્ર બે જ માણસો છે. તેઓ સંતાનસુખથી વંચિત હોય એમ લાગે છે.’ મહામંત્રીએ કહ્યું.

રાજ્યએ કહ્યું : ‘તો ખંનેને નિમંત્રણ આપજો. મહારાણી પણ શેઠાણીને જોઈ ને પ્રસન્નતા અનુભવશે.’

ત્યાર પછી મહામંત્રી વિદાય થયા.

ખીજે દિવસે સ્નાન પૂજન આદિથી નિવૃત્ત થઈ દુકાને જવાનાં કપડાં ધારણ કરી દેઠ શાહ ઝોસરીમાં આવ્યા અને ખીજા ઝોસરીમાં વસ્ત્રો પહેરીને કંઈ કામ કરી રહેલાં પત્નીને ઉદ્દેશીને બોલ્યા : ‘હું દુકાને જઉં છું. કંઈ લાવવાનું છે?’

‘કંઈ લાવવાનું તો નથી. પરંતુ આપે શિહોરીનાં કટાસણાનું શું ક્યું?’ કહેતી કહેતી વિમલશ્રી ખંડ બહાર નીકળી.

દેઠ શાહે કહ્યું : ‘પાંચસો કટાસણા ને બસો સંચારીયા અંગે ગઈકાલે જ ખેપિયા સાથે કહેવરાવ્યું છે. એકાદ અડવાડિયામાં આવી પણ જશે.’

એ જ વખતે ડેલી ખખડી.

દેઠ શાહે ડેલી તરફ જોયું. એક સેવક ડેલી ઉઘાડી રહ્યો હતો. ત્યાં તો રાજ્યનો એક સેવક ડેલીમાં દાખલ થયો અને બોલ્યો : ‘શેઠજી છે?’

દાસે હા કહી. દેઠ શેઠ ઝોસરી પર ઊભા રહીને બોલ્યા : ‘આપ ક્યાંથી પધારો છો?’

‘શેઠજી, નમસ્કાર મહામંત્રીજી આપને મળવા પધાર્યા છે... બહાર રથમાં બેઠા છે.’

‘ઝોહો હો...મારાં ધનભાગ્ય...’ કહેતા કહેતા દેઠ શાહ ડેલી તરફ ગયા. રથ ડેલીની બહાર જ ઊભો હતો. દેઠ શાહ તરત રથ પાસે ગયા. તેઓ મહામંત્રીશ્વરને ઝોળખતા હતા. ધારણ કે કોઈ કોઈ વાર મોટા દેરાસરે તેઓ મળી જતા.

દેઠ શાહે રથ પાસે ઊભા રહી, બે હાથ જોડતાં કહ્યું : ‘પધારો પધારો...આ સેવકનું જે કંઈ કામ હોય તે જલાવવાની કૃપા કરો.’

મહામંત્રી રથમાંથી નીચે ઉતર્યા. દેદા શાહનો હાથ પકડીને બોલ્યા. 'શેઠજી, હું આપને જ મળવા આવ્યો છું.'

દેદા શેઠને મનમાં આશ્ચર્ય થયું. છતાં તેઓ પ્રસન્ન ભાવે મહામંત્રીને જાવનમાં લઈ ગયા. મહામંત્રીએ જોયું. આવો ધનવાન માણસ અને આટલી સાદાઈ. ઓસરીમાં એક સાદી પાટ બાંધી છે. માત્ર લોખંડની સાંકળ કોઈ પ્રકારના વૈજવનો દેખાવ નથી વસ્ત્રો સાદા છે. વધુ પડતું રાચરચીલું દેખાતું નથી...

દેદા શાહ મહામંત્રીને એક ઓરડામાં લઈ ગયા. જ્યાં એક તરફ ગાદી બિછાવેલી હતી. સાવ સાદી શેત્રંજી હતી અને ચારેક ચાકળા રાખ્યા હતા.

દેદા શેઠે મહામંત્રીને ધણુ જ આદર સાથે ગાદી પર બેસાડ્યા અને વિનયાવનત ભાવે કહ્યું : 'મંત્રીશ્વરજી, આપ અને આપના પરિવારનાં સહુ સુખરૂપ છે ને !'

'હા શેઠજી, ધર્મની કૃપાથી સહુ કુશળ છે...' મહામંત્રીએ કહ્યું.

ત્યાં તેા વિમલશ્રી પોતે જળનાં બે પાત્રો લઈને ખંડમાં આવી. દેદા શાહે બંને જળપાત્રો પત્નીના હાથમાંથી લઈ લીધાં. અને કહ્યું : 'આપણા માનનીય મહામંત્રી છે...શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતના આરાધક છે.'

વિમલશ્રીએ બે હાથ જોડી નમસ્કાર કર્યાં.

મહામંત્રીએ રૂપ, તેજ અને પવિત્રતાના સત્વ સમી શોભી રહેલ વિમલશ્રી સામે જોઈને આશીર્વાદ આપ્યા.

દેદા શાહે જળનું પાત્ર સામે ધરતાં કહ્યું : 'જળ...'

'લાવો...' કહીને મહામંત્રીએ જળપાન કર્યું.

દેદા શાહે પત્ની સામે જોઈને કહ્યું, 'તમે દૂધ, મીઠાઈ, કંઈક લઈ આવો.'

તરત મહામંત્રી બોલી ઊઠ્યા : ‘ નહિ દેદા શેઠ. હું કાયમ એક વખત જ જમું છું. પછી જળ સિવાય કશું નથી લેતો.’

‘ ઝોહ, ધન્ય છે આપને ’ દેદા શાહે કહ્યું.

મહામંત્રીએ પ્રસન્ન સ્વરે કહ્યું : ‘ દેદા શાહ, આપને તથા આપના પત્નીને મહારાજાએ નિમંત્રણ આપ્યું છે. આવતી કાલે લગભગ આ સમયે આપ બન્ને તૈયાર રહેજો. રાજભવનનો રથ આપને લેવા આવશે.’

‘ હું ધન્ય બન્યો. આવતી કાલે અમે બન્ને જરૂર આવીશું.’ મહારાજાશ્રી કુશળ છેને ? ’

‘ હા શેઠજી. તેઓએ આપના સાત્વિક જીવનની પ્રશંસા સાંભળી હતી એટલે તેઓ આપના દર્શન ઇચ્છે છે. મહારાજા ધર્મ પ્રિય છે અને પોતાના રાજ્યમાં આપના જેવા ભાગ્યવાંતો વસે એમાં ગૌરવ લે છે.’

‘ હું એક નાનો વેપારી છું. સંસારની જાળમાં સપડાયેલો છું. હું તો એક વિનમ્ર સેવક છું. મહારાજાની આવી કૃપા પ્રાપ્ત થવી એ પણ પુણ્યોદયની એક રેખા છે.’ દેદા શાહે કહ્યું.

ત્યાર પછી થોડીક સામાન્ય વાતો કરીને મહામંત્રી વિદાય થયા. તેમને વાળાવીને દેદા શાહ પુનઃ ધરમાં આવ્યા અને પત્ની સામે જોઈને બોલ્યા : ‘ દેવી, રાજા પાસે જવું છે તો બેટણાં તૈયાર કરવા પડશે...એમ કરજો સોનાની બે માળાઓ તૈયાર રાખજો.’

‘ બે બેટણાં ? ’

આજા હાસ્ય સહિત દેદા શાહે કહ્યું : ‘ હું મહારાજાને ધરીશ, આપ મહારાણીને ધરજો. ખીજી વસ્તુઓ હું સાંજે આવીશ ત્યારે લેતો આવીશ.’

‘ સાડું...’ વિમલશ્રીએ કહ્યું.

‘ દેદા શાહ દુકાને જવા વિદાય થયા.

તેઓ સાંજે પાછા આવ્યા ત્યારે એક ઉત્તમ સાડી અને એક ભરતની ગરમ શાલ લેતા આવ્યા.

અને વસ્તુઓ વિમલશ્રીને પસંદ પડી.

અને બીજે દિવસે રાજનો રથ આવ્યો ત્યારે અને દેવદર્શન, પૂજન પ્રાતઃકાર્ય આદિથી નિવૃત્ત થઈ ગયા હતા.

રાજનો મહા પ્રતિહાર ખાસ સાથે આવ્યો હતો.

શેઠાણી રથમાં બેસી ગયાં અને શેઠ ચાલતા ગયા.

તેઓ રાજભવનમાં પહોંચ્યા ત્યારે ઝોસરીમાં જ રાજ અને રાણીએ અનેનું ભાવભયું સ્વાગત કર્યું.

મધ્ય ખંડમાં ગયા પછી દેદા શાહે મહારાજના ચરણમાં ભેટણાંનો થાળ મૂક્યો. એ જ રીતે વિમલશ્રીએ મહારાણીના ચરણમાં ભેટણાંનો થાળ ધર્યો.

મહારાજએ કહ્યું : 'દેદા શાહ, આવો વિનય...'

વચ્ચે જ દેદા શાહે પ્રસન્ન સ્વરે કહ્યું : 'કૃપાનાથ, આ માત્ર વ્યવહાર કે વિનય નથી. સુયોગ્યતા યોગ્યતા દર્શાવવાનો ઉરભાવ છે. હું તો આપનો એક સામાન્ય પ્રભાજન છું.'

ત્યાં તો મહામંત્ર પણુ આવી પહોંચ્યા.

રાજએ અને રાણીએ અનેનો પુષ્પહાર વડે આદર કર્યો. અને બે પરિચારિકાઓ મિષ્ટાનનો થાળ અને દૂધનાં પાત્રો લઈને આવી પહોંચી.

એક તરફ મહારાણી અને વિમલશ્રી બેઠાં હતાં. બીજી તરફ રાજ, મંત્રી અને દેદા શાહ બેઠા હતા.

મંત્રીશ્વર તો કશું લેતા નહોતા એટલે તેમણે જળપાત્ર મંગાવ્યું. દૂધ પીતાં પીતાં મહારાજએ પ્રશ્ન કર્યો : 'શેઠજી, મેં સાંભળ્યું છે કે નાંદૂરી નરશે આપના પર કંઈક વિપત્તિ જેવું કરેલું...'

'નાંદૂરી પતિનો એમાં કોઈ દોષ નથી. મારાં કોઈ દુષ્ટ કર્મનં

જ એ ફળ હતું. પણ મને એ વાતનું કોઈ દુઃખ નથી કે કોઈ સ્મરણ પણ નથી. આપત્તિ, વિપત્તિ, સુખ કે વેદના આ બધું સંસારમાં રહેવાઓ માટે સહજ હોય છે. જ્ઞાની પુરુષોએ સંસારનો ત્યાગ બહુ સમજી વિચારીને જ કર્યો છે. એ વાત જરાયે ખોટી નથી.’

‘આપની વાત સાચી છે.’ રાજાએ કહ્યું : ‘આ સંસારમાં સત્તા, સમૃદ્ધિ, વૈભવ વગેરે મળવા છતાં કંઈ ને કંઈ વેદના ઊભી થતી જ હોય છે. આપનો વ્યવસાય તો ખરાખર ચાલે છે ને ?’

‘હા કૃપાનાથ, મને કોઈ વાતનો અસંતોષ નથી.’

‘મેં સાંભળ્યું છે કે આપ દાનવીર છો...ઉદાર દિલ છો...’

વચ્ચે જ એ હાથ જોડીને દેદા શાહે કહ્યું : ‘કૃપાનાથ, ઉદારતા કે દાનવીરપણું તો દૂર રહ્યું...હું માત્ર એટલું સમજ્યો છું કે દાન એ ત્યાગના ભાગે જઈ શકાય એવું એક વાહન છે...અને જે આપણું નથી એને વળગી રહીને શું કરવું ? સંસારમાં અમે એ જ માણ્યો છીએ. પુણ્યયોગે અમારી જરૂરિયાત કરતાં અમને વધુ પ્રાપ્ત થયું છે. વધારાને અમારે શું કરવું ? કોઈ ને કોઈ ઉપયોગમાં આવે એ ભાવનાએ આપી દઈ એ છીએ.’

વાતો નીકળે ત્યારે તેનો છેડો સહજમાં આવતો નથી.

છેક ખીજા પ્રહરના અંત સમયે સહુએ સાથે ભોજન કર્યું.

રાજા દેદા શાહના સ્વભાવથી ખૂબ જ પ્રભાવિત બન્યો અને રાણી પણ વિમલશ્રીના સ્વભાવથી ખૂબ જ હર્ષિત બની.

વિદાય આપતી વખતે રાજાએ એક મોતીની માળા દેદા શાહને પહેરાવી અને મહારાણીએ વિમલશ્રીને વજ્ર નીલમનાં જડતરવાળાં વલય પહેરાવ્યાં.

રાજારાણીને નમન કરીને પતિપત્ની વિદાય થયાં.

પ્રકરણ ૧૧ મું :

: રાજનો ભાવ...

દેદા શાહ અને વિમલશ્રી વિદાય થયાં. ત્યાર પછી મહામંત્રી પણ વિદાય થયા અને મહારાજા પોતાના આરામ ખંડમાં ગયા.

થોડી પળો પછી મહારાણી પણ ખંડમાં આવ્યાં. રાજાએ પત્ની સામે જોઈને કહ્યું : ‘આવ ત્રિયે, દેદા શાહ કેટલો સાદો દેખાયો !’

‘મને તો તેમનાં પત્ની પણ બહુ સાદાં અને સાત્ત્વિક જણાયાં. આટઆટલું ધન હોવા છતાં તેણે ખાસ કોઈ અલંકારો પહેર્યાં જ નહોતા. એક માત્ર સોનાની પાતળી કંઠી, કાનમાં સોનાનાં કર્ણકૂલ અને હાથમાં એક વીંટી. અરે, મને આશ્ચર્ય તો એ વાતનું થયું કે વિમલશ્રીએ કાંડામાં કે આવડે પણ સુવર્ણ નહોતું ધારણ કર્યું. માત્ર કાચનાં એ કંગન ! આવી સાદાઈ તો મેં પહેલી જ વાર જોઈ.’

‘ખરું છે. સાદાઈ અને સંસ્કાર એ જ નરનારનો સાચો શણગાર છે. બંને કેટલાં તંદુરસ્ત હતાં ? બંનેનાં નયનો કેટલાં તેજસ્વી હતાં ? આટઆટલું રૂપ હોવા છતાં કોઈ પ્રકારનો દહેરા નહોતો. આ બંનેને જોયા પછી મને તો એમજ લાગ્યું છે કે રૂપ યૌવનને શણગારવાનો કોઈ અર્થ નથી. જેમ સૂર્ય સ્વયં પ્રકારો છે

તેમ રૂપયૌવન પણ સ્વયં પ્રકાશતું રહે છે.' મહારાજને ભાવભર્યાં સ્વરે કહ્યું.

રાણી બાબુના આસન પર બેઠી અને મધુર સ્વરે બોલી : 'મહારાજ, જો રૂપયૌવન સ્વયં પ્રકાશતું હોય તો સ્ત્રીઓના સોળ શૃંગારની શી જરૂર ? વિવિધ પ્રકારના સ્વરૂપ મૂલ્ય અને બહુ મૂલ્ય અલંકારોની પણ શી જરૂર ?'

'પ્રિયે, તું મારા શબ્દોને સમજી શકી નહિ. મારું કહેવાનું એ છે કે રૂપ-યૌવન પોતે સ્વયં પ્રકાશિત હોય છે. સોળ પ્રકારના શૃંગાર અને વિવિધ અલંકારો તો સ્ત્રીઓની શોભા પુરતા હોય છે, અથવા પુરુષના નયન રંજન માટે હોય છે અથવા ઢળતા યૌવનને ઉપસાવવા માટે હોય છે, પરંતુ સાચો શૃંગાર તો સ્ત્રી પુરુષનાં સુગઠિત દેહમાં રહેલાં નિર્મળ યૌવન અને રૂપમાં રમતો હોય છે. તારું જ ઉદાહરણ લે ને...'

'મારું ઉદાહરણ ?'

'હા પ્રિયે, તને પિસ્તાલીસમું ચાલે છે. મને આવનમું. તારું યૌવન ઢળવા માંડ્યું છે એમાં તો કોઈ શક નથી. છતાં તું અતિ સુંદર શા માટે દેખાય છે ? તારા દેહને શોભાવનાર શૃંગાર અને અલંકારો સિવાય બીજું કંઈ મને દેખાય છે ? એક વાર શૃંગાર અલંકાર વિહીન તું જો તારી કાયા દર્પણ સામે રાખીને નિહાળીશ તો તને પણ પ્રત્યક્ષ થશે કે અલંકારો અને શૃંગાર સાધનો કેવળ કાયાનાં રમકડાં માત્ર છે. એ નથી કાયાને સ્થિરતા આપતાં કે નથી રૂપ યૌવનને બાંધી શકતાં.'

રાણી વિચારમાં પડી ગઈ. તેને થયું કે સ્વામી જે કહે છે તેમાં સત્ય પડ્યું છે. એ પગનાં મૌન પછી રાણીએ કહ્યું : 'સ્વામી, આપની વાત મારા બંને જિતરી છે. રૂપ અને યૌવન જ્યાં ખીલેલાં હોય ત્યાં કાયાને કોઈ રમકડાંથી શણગારવાની જરૂર નથી રહેતી

અને કાયા પોતાના ધર્મ પ્રમાણે ઉત્તરોત્તર પરિવર્તન પામતી જ જાય છે. મારા માથામાં એક પણ શ્વેત વાળ નહોતો. વાળ ખરતા પણ નહોતા. છેલ્લા એકાદ માસથી હું જોઈ શકું છું કે માથામાં ચાર છ ઘોળા વાળ દેખાય છે અને કેશમાર્જન કરતી વખતે વાળ ખરતા પણ હોય છે.’

‘ખરાખર છે...એજ રીતે યૌવન વિદાય લેતું હોય છે. યૌવન અને રૂપતું સરી જવું એટલું ધીમું હોય છે કે માનવી તે પારખી શકતો નથી. વિમલશ્રીનું યૌવન શૃંગાર-અલંકાર વિહીન હોવા છતાં શા માટે શોભે છે તે તું સમજી શકી. અને દેદા શાહનું શરીર પણ કેટલું સ્વસ્થ અને સુદ્રઢ છે ?’

‘હા સ્વામી, બંને પૂર્ણ સ્વસ્થ અને નીરોગી છે. પરંતુ...’

‘શું ?’

‘એક પ્રશ્નનો મને કોઈ ઉકેલ સૂઝતો નથી.’

‘કયો પ્રશ્ન ?’

‘બંને નિરોગી, સ્વસ્થ અને સુદ્રઢ હોવા છતાં સંતાન વિહીન કેમ હશે ?’

‘પ્રિયે, સંતાન થવાં કે ન થવાં તે માત્ર સ્વસ્થતા ઉપર કે નીરોગીપણા પર આધારિત નથી. ઘણાં રોગી માણસો એવા હોય છે કે જેના ઘરમાં પાંચ સાત બાળકો રમતાં હોય છે અને ઘણા સ્વસ્થ માણસો એવા પણ હોય છે કે તેનું બાળકું બાળકો વગરનું દેખાય છે. જૈન દર્શન તો માને છે કે સંતાન થવાં ન થવાં એ બધું કર્મજન્ય છે. હા. સ્ત્રી કે પુરુષ કોઈ અબ્યંતરિક રોગ હોય તો એમ બની શકે. આ માટે હું એક વાર દેદા શાહને આપણા વૈદરાજને દેખાડવાની બલામણ કરીશ.’

ત્યાર પછી સ્વામીને આરામ લેવાની બલામણ કરીને તાણી પોતાના ખંડ તરફ ગઈ.

એકાદ સપ્તાહ પછી રાજ્યે દેદા શાહને બોલાવ્યા. દેદા શાહ એકલા ગયા. વિમલશ્રી આજે સાધ્વીજના ઉપાશ્રયે ગઈ હતી. કારણ કે ચાર દાણાઓ ગઈકાલે જ વિહાર કરી આવ્યાં હતાં.

રાજ રાણી શિરામણ આદિ પ્રાતઃકાર્ય પતાવીને એઠક ખંડમાં આવી ગયાં હતાં. આજ અહીં મહામંત્રી કે કોઈ આવ્યું નહોતું. ખંડને સામાન્ય વાતો કરતાં હતાં અને દેદા શાહની રાહ જોતા હતા. એ જ વખતે આદર સહિત દેદા શાહને એઠક ખંડમાં લઈ જતો મહાપ્રતિહાર આવ્યો.

રાજ રાણીએ બોલા થઈ : 'મીઠી નજરે સત્કાર કર્યો. રાજ્યે કહ્યું : 'આવો શેઠજી, આજ આપને એક અશ્રુ માટે તકલીફ આપી છે તો પ્રથમથી જ હું ક્ષમા માગી લઉં છું.'

'કૃપાનાથ, હું તો એક નાનો પ્રજાજન છું.' કહી દેદા શાહે રાજ રાણીને નમન કર્યાં. પરસ્પર કુશળ પૂછાયા પછી મહારાજ દેદા શાહને એક આસન પર બેસવાની વિનંતિ કરી. દેદા શાહ પુનઃ નમન કરીને સામેની ગાદી પર બેસી ગયા.

મહારાણીએ દેદા શાહનું નિરીક્ષણ કરી લીધું હતું. તેઓ સમજી શક્યાં હતાં કે દેદા શાહ માત્ર સુરૂપ છે તેમ નથી પણ વિનયાદિ ગુણોથી અલંકૃત છે, તેજસ્વી છે અને પ્રભાવશાળી પણ દેખાય છે. મહારાણીએ મૃદુ મંજુલ સ્વરે અશ્રુ કર્યો : 'શેઠજી મારાં બહેનને સાથે કેમ ન લાવ્યાં ?'

'મને મહા પ્રતિહારે કહ્યું હતું પણ ગામના ઉપાશ્રયમાં ગઈ કાલે ચાર સાધ્વીજ મહારાજઓ વિહાર કરતાં કરતાં આવેલાં, એટલે તેઓને વંદન કરવા અને વચ્ચાવચ્ચનો કંઈ લાભ મળે તો પામવા ગયાં છે. આપ જ્યારે આતા કરશો ત્યારે તે આપને મળવા પ્રસન્ન હૃદયે આવશે.'

'સારું. તો એક બે દિવસ પછી હું મારી દાસીને મોકલીશ.' મહારાણીએ કહ્યું.

‘તો આપે એક ઉપકાર કરવો પડશે. આપ રથ કે કોઈ વાહન ન મોકલશો. પશુઓથી ચાલતા વાહનોમાં એસવાથી મનને જરા દુઃખ થાય છે.’ દેદા શાહે કહ્યું.

‘આપે ઘરમાં રથ કે વાહન કશું રાખ્યું નથી?’ મહારાજએ પૂછ્યું.

‘ના. કૃપાનાથ, ચાલવાનો આનંદ જતો કરીને પશુઓને શા માટે હેરાન કરવાં જોઈએ?’ હસતાં હસતાં દેદા શાહે કહ્યું.

‘તો પછી પરગામ જવું હોય ત્યારે...?’ રાણીએ કહ્યું.

દેદા શાહે કહ્યું: ‘મહાદેવી, એવા પ્રસંગે કોઈ ગાડું કે રથ ભાડે લેવો પડે. સંસારમાં રહીને જેટલું સંભાળી શકાય તેટલું સારું એમ અમે બંને માનીએ છીએ. અમારા અંગત ઉપયોગ માટે જેટલો અદ્ય પરિગ્રહ થાય તેટલો કરીએ છીએ.’

‘ઉત્તમ! આવા કલિકાળમાં આટલું જાળવવું તે પણ મોટી વાત છે, શેઠજી, આપ સમા પ્રજાજનો એજ અમારી શોભા છે અને સાત્વિક પુરુષોનાં પુણ્ય પ્રભાવે જ રાજ્ય સુખી અને સંતોષી રહે છે.’ મહારાજએ કહ્યું.

સહુને પોતાની પ્રશંસા ગમતી હોય છે, પણ દેદા શાહ એમાં અપવાદરૂપ હતા. તેઓને પ્રશંસા ગમતી નહોતી. તેઓ ધરતી તરફ જોઈને મૌન એસી રહ્યા.

મહારાજએ દેદા શાહ સામે જોઈને કહ્યું: ‘શેઠજી એક પ્રશ્ન અંગે અમે આપને બોલાવ્યા છે.’

‘આજ્ઞા કરો મહારાજ.’

‘આપના લગ્ન જીવન પર દશક વર્ષ તો વીત્યાં હશે...’

‘હા મહારાજ...’

‘મેં સાંભળ્યું છે કે આપને આંગણે બાળકનો કલરવ નથી. એ સાંભળીને મને થયું કે આવા પુણ્યશાળીને ત્યાં બાળક ન હોય

તે યરાયર નથી. એથી અમને બંનેને જરા દુઃખ પણ થયું. માડું અનુમાન છે કે આપે કોઈ ઉત્તમ વૈદની સલાહ નહિ લીધી હોય.'

'ના મહારાજ, અમે તો એ અંગે સાવ નિશ્ચિંત છીએ. કોઈ વૈદની સલાહ લેવાનો વિચાર પણ અમને આવ્યો નથી.'

'તો પછી આપ બંને માણસોએ યોગ્ય ચિકિત્સા કરાવવી જોઈએ. અમારા વયોવૃદ્ધ રાજઠોદ ભારે વિદ્વાન અનુભવી અને આવા દરદોમાં અતિ નિષ્ણાત છે હું રાજઠોદને તમારા ભવન પર મોકલીશ... યરાયર છે ને?' મહારાજએ દેદા શાહ સામે નજર કરી

દેદા શાહ નીચું જોઈને મૌન ભાવે બેસી રહ્યા. તેમના મનમાં એમ હતું કે ધન, સંતાન કે એવા ભૌતિક સુખોની પ્રાપ્તિ પાછળ પ્રારબ્ધ મુખ્ય હોય છે અને પુસ્પાર્થ ગૌણ હોય છે. વળી કેવળ સંતાન માટે ઉપચારનો આશ્રય લેવો તે પણ યરાયર નથી અને મહારાજએ નિખાલસ ભાવે ઠોદરાજને મળવાતું કહ્યું છે, એમની વાતને પાછી ઠેકવી પણ તે યરાયર નથી.'

દેદા શાહને વિચારમગ્ન જોઈને મહારાજએ પ્રશ્ન કર્યો : 'કેમ શેઠ શું વિચાર કરે છે?'

'કૃપાનાથ, ભાગ્ય માટે ફાંફાં મારવા તે રાખમાં લીંપણ જેવું જ હોય છે પરંતુ આપની ભાવનાને સત્કારવી તે માડું કર્તવ્ય છે. એટલે હું મારાં પત્નીને પૂછીને આજ રાતે અથવા કાલે સવારે મારા માણસ સાથે કહેવરાવીશ અથવા હું જાતે આવીને કહી જઈશ.' દેદા શાહે કહ્યું.

મહારાજીએ તરત પ્રશ્ન કર્યો. 'શેઠાણીજી શું આવવાનો ઈન્કાર કરે એવી આપને દહેશત જેવું કંઈ લાગે છે?'

'ના મહાદેવી, હું પરમ દિવસતું આપને કહું અને તે પૌષ્ઠ લઈને ઉપાશ્રયમાં બેઠા હોય તો શું થાય? એટલે હું નક્કી કરીને

કહેવરાવીશ.' ત્યાર પછી મહારાજ સામે જોઈને કહ્યું : 'આમ તો અમે બંને ઠોઠરાજના ઘેર જઈશું, ઠોઠરાજ વયોવૃદ્ધ છે એટલે એમને મારા ઘેર જોલાવવા તે યોગ્ય ન કહેવાય.'

રાજા રાણીને આ વાત ગમી ગઈ.

ત્યાર પછી કેટલાક સામાન્ય વાતો કરીને દેદા શાહ વિદાય થયા.

સૂર્યાસ્ત પછી પ્રતિક્રમણ આદિ નિત્ય ધર્મક્રિયાથી પરવારીને દેદા શાહ પત્ની સાથે નગરીના મુખ્યમંદિરે દર્શનાર્થે જવા વિદાય થયા. દેદા શાહે આજ મહારાજ સાથે થયેલી વાત હજી સુધી પત્નીને કહી નહોતી. રાતે સૂતી વખતે નિરાંતે કહેવી એમ મનમાં ધારી રાખ્યું હતું.

ત્રણેક શ્રીજિન મંદિરોમાં દર્શન કરીને બંને ઘેર આવી ગયાં.

કામવાળી એક દાસી પાછળના ઉપવનમાં આવેલી ઝોરડીમાં જ રહેતી હતી અને તેનો ધણી પણ શેઠના કામમાં રોકાઈ ગયો હતો. બીજી દાસી, રસોયણ અને બીજો એક માણસ બધું પતાવીને ચાલ્યાં ગયાં હતાં.

બંને ઘેર આવી ગયાં.

સોનું ઘણું બનાવી લીધું હતું અને કોઈને કહવના ન આવે તે રીતે ગોઠવીને મૂકી રાખ્યું. દેદા શાહની ભાવના એવી હતી કે સોનું વધારે બનાવવું અને ભવનમાં જ એક ભૂમિગૃહ બનાવીને રાખવું. જ્યારે આ બાબતમાં વિમલશ્રીનો વિચાર એવો હતો કે કાયાનો કંઈ ભરોસો ન ગણાય. વધુ પડતું સોનું શા માટે બનાવવું જોઈએ? જરૂર પડે ત્યારે ક્યાં તથી બનાવી શકાતું ?

શયનગૃહમાં ગયા પછી વિમલશ્રીએ સ્વામી સામે જોઈને કહ્યું : 'આપ સૂઈ જાઓ. હું જરા પગ દબાવી દઉં.'

'તું તારું બધું પતાવીને અહીં એસ. મારે તને એક ખાસ વાત કહેવી છે.'

‘સારું. હું જરા બહાર તપાસ કરી આવું.’ કહી વિમલશ્રી ખંડ બહાર નીકળ્યા. અને સીધી રસોઈગૃહમાં ગઈ ત્યાર પછી તેણે રૂબરૂમાં નજર કરી. છેલ્લે ઓસરીનું દ્વાર બંધ કરી તે લગભગ અર્ધ ઘટિકાએ પુનઃ શયનગૃહમાં આવી અને બોલી: ‘મારું બધું કાર્ય પતી ગયું છે. કહો શી મહત્ત્વની વાત કરવાના હતા?’

‘તું કંઈ દેખના કરી શકે છે?’

શંકની બાબુમાં ખસતાં વિમલશ્રીએ કહ્યું: ‘મને દેખના કેવી રીતે આવે? સિદ્ધાયલ્લની યાત્રાનો કંઈ વિચાર આવ્યો છે કે પછી સોનું બનાવવા માટે...’

‘ના પ્રિયે, ગઈ કાલે મહારાજાએ મને બોલાવ્યો હતો. આપણે સંતાન વિહોણા છીએ તે જાણીને મહારાજા અને મહારાણીને ભારે દુઃખ થયેલું. મેં તેમને કહ્યું, અમને આ અંગે કોઈ પ્રકારનું દુઃખ કે ચિંતા છે જ નહિ. એટલે તેઓએ પોતાના રાજવૈદને તબિયત બતાવવાની સલાહ આપી.’

‘પછી...’

‘એ હું ના પાડું તો તેઓને દુઃખ થાય અથવા તેઓની આપણા પ્રત્યેની લાગણીનું અપમાન જણાય.’ આથી મેં તેને પૂછીને ઉત્તર આપવાનું જણાવ્યું હતું... રાજવૈદને તબિયત બતાવવાની મેં હા પાડી હતી પણ ક્યારે તે તારા પર રાખ્યું હતું.’

વિમલશ્રી વિચારમાં પડી ગઈ. આમ તો તેને ઘણી વાર સ્ત્રીઓએ દવા કરવાની કે કોઈ કંઈ બાધા હોય તો તેનું નિવારણ કરવાની કે કોઈ અડ નડતા હોય તો તે અંગે કંઈક કરી છૂટવાની સલાહ આપેલી પરંતુ વિમલશ્રીએ કદી આ પ્રશ્નને મહત્ત્વ આપ્યું નહોતું. તે સ્વામીના હૃદયને સમજતી હતી અને માનતી પણ હતી કે ભાગ્યમાં જે અંકાયું હશે, તે કદી મિથ્યા થવાનું નથી. વિચારમગ્ન અને લી પત્નીનાં ખભા પર હાથ મૂકાને દેદા શાહે કહ્યું: ‘વિમલ આવતી

કાલે સવારે જ મારે મહારાજને કહેવરાવવાતું છે. ખોલ તારો શું વિચાર છે ?’

‘આમ તો આપણે બંને સ્વસ્થ અને નીરાગી છીએ...મને કોઈ ખીજું કારણ લાગતું નથી. પરંતુ મહારાજની બાવનાનો આપણે અનાદર કરીએ તો તે ઘણું ખોટું ગણાશે એટલે આપને જે દિવસ યોગ્ય લાગે તે દિવસ જણાવો.’

‘સારું. તો હું મહારાજને કહેવરાવી દઈશ કે પરમ દિવસે શુક્રવારે અમે રાજગૌદના ઘેર જઈશું. પરમ દિવસે આમેય આપણે એકાસણું કરવાતું છે. એટલે ભૂખ્યા પેટે જઈ શકાશે.’

વિમલશ્રી આ વાતમાં સમંત થતાં ખોલી : ‘બરાબર છે. પરંતુ હું આપને એક વાત કહી દઉં.’

‘શું ?’

‘આમ તો હું નિયમિત ઓગણત્રીસમા દિવસે રજઃસ્વલા થઉં છું. પણ આ વખતે તેના નિયમિતપણામાં જરા ખલેલ પડી છે. છ દિવસ ઉપર ચડી ગયા છે.’

દેદા શાહે પત્નીને હૈયા સરસી લેતાં કહ્યું : ‘પ્રિયે, તો તો ગૌદરાજ પણ કંઈક સ્પષ્ટ નિદાન કરીને જરૂર માર્ગદર્શન આપશે.’

આમ વાતો કરતાં કરતાં બંને સૂઈ ગયાં.

સવારે પ્રાતઃક્રમ, સ્નાન પૂજન આદિ પતાવીને દેદા શાહે પોતાના હાટના વાણોતરને એક ચિટ્ટી સાથે રાજબચન તરફ રવાના કર્યાં.

પ્રકરણ ૧૨ મું :

: દેવગિરિ તરફ.....

મહારાજએ પોતાના વિશ્વાસુ મહા પ્રતિહાર સાથે રાજ-
વૌદને સંદેશો મોકલાવી દીધો કે : ‘ આવતી કાલે મારા મિત્ર સમાન
દેદા શાહ અને તેમનાં પત્ની વિમલશ્રી કંઈ પણ ખાધા પીધા વગર
આપને મળવા આવશે. અનેની તખ્તીયત જોઈ યોગ્ય સલાહ આપવા
કૃપા કરશો.’

અને શુક્રવારે સ્નાનાદિથી નિવૃત્ત થઈ દેદા શેઠ પત્ની સાથે રાજ-
વૌદના ઘેર ગયા ત્યારે હજી દિવસનો પ્રથમ પ્રહર પૂરો નહોતો થયો.

રાજવૌદે અંનેને આદરભર્યો આવકાર આપ્યો અને એક જુદી
કુટિરમાં બેસાડ્યા. ચાર પાંચ પરગામના દરદીઓને તપાસ્યા પછી
રાજવૌદ કુટિરમાં ગયા. દેદાશાહે અને વિમલશ્રીએ ઊભાં થઈ પ્રણામ કર્યાં.

રાજવૌદ એક ગાલા જેવા આસન પર બેઠા અને અંનેને પોતાની
સામેના ચાકળા પર બેસવાનું જણાવ્યું. ત્યાર પછી તેઓએ દેદા શાહ
સામે જોઈ ને કહ્યું : ગઈ કાલે મહારાજનો સંદેશો મળ્યો હતો. આપ
તેઓના મિત્ર છો તે જાણીને આનંદ થયો. હમણાં હમણાં મેં પણ
આપની ઉદારતાની વાતો સાંભળી છે. ઘણું ઉત્તમ. ઘણું ઉત્તમ. જે
ધન છાતીએ ધાંધવા છતાં સાથે આવવાનું નથી, તે ધનનો પરહિત માટે
ઉપયોગ કરવો એજ શુભ કર્મનો સંચય છે.’ ત્યાર પછી થોડી પળો

સુધી બંને સામે જોઈને કહ્યું : ‘ શેઠજી, આપ બંને સંપૂર્ણ સ્વસ્થ, નીરોગી અને સદાચારી છે. એમાં કોઈ શંકા નથી. માનવીના ગુણો, આરોગ્ય અને સ્વભાવના લક્ષણો આકૃતિ ઉપરથી પારખી શકાય છે.’

‘ દાદાજી, આમ તો અમે બંને તંદુરસ્ત, નીરોગી અને સ્વસ્થ છીએ. પરંતુ મહારાજની મમતાને વશ થઈને મારે આપ પાસે આવવું પડ્યું છે.’

‘ કોઈ ચિંતા નહિ. વૈદ્યનું ઘર તો પ્રજ્ઞના આરોગ્ય વિશ્રામ-સ્થાન ગણાય. હું પ્રથમ મારી દીકરીની નાડી તપાસી લઉં...આપની નાડી જોવાપણું મને કંઈ લાગતું નથી.’ કહી રાજગૌદે વિમલશ્રી સામે જોઈને વાત્સલ્યભર્યા સ્વરે કહ્યું : ‘ દીકરી, તારો ડામો હાથ ખતાવ.’

વિમલશ્રીએ પોતાનો ડામો હાથ ધર્યો. રાજગૌદે તેની નાડી હાથમાં લઈ, આંખો બંધ કરી.

લગભગ પાંચટિકા સુધી નાડી દ્વારા યોગ, પ્રકૃતિ અને સ્થિતિનું દર્શન કરી વૈદરાજે પ્રસન્ન હાસ્ય વડે કહ્યું : ‘ દીકરી, લગ્ન થયાંને દસ વર્ષ વીતી ગયાં લાગે છે.’

‘ જી...’

‘ પણ આજક માટે ચિંતા કરવાનું કોઈ કારણ નથી. આજક તો તારા ઉદરમાં જ પોષાઈ રહ્યું છે. હજી માત્ર પંદર વીસ દિવસ ધયા હોય એમ મને લાગે છે. પણ તારે થોડી કાળજી રાખવી પડશે.’ વૈદરાજે કહ્યું.

વિમલશ્રી વયોવૃદ્ધ વૈદ દાદા સામે જોયું. દેદા શાહ પણ આશ્ચર્યમુગ્ધ બની ગયા હતા. વૈદરાજે કહ્યું : ‘ જો દીકરી, જે સ્ત્રીઓને લાંબે ગાળે દિવસ ચડે છે. તે સ્ત્રીઓએ ખૂબ સંભાળવું જોઈએ. થડકો લાગે તેવા વાહનમાં બેસવું નહિ, બહુ ભૂખ્યા પેટે રહેવું નહિ, ખાટા, વાયડા અને ભારે પદાર્થોથી બચવું, વજન

ઉચ્કવું નહિ... દીકરી, તું સગલાં છે એમાં કોઈ સંશય નથી અને તારી કાયામાં કોઈ પ્રકારનો રોગ છે નહિ. જેમ જેમ દિવસો જશે અને તને ખીજો મહિનો પૂરો થવા આવશે ત્યારે મોળ, ઊલટી કે અરુચિ જેવું લાગે તો તે અંગેની કોઈ ચિંતા કરવી નહિ. રોજ સવારે તારે કાળી ધરાખતું પાણી પીવું. એ તોલા જેટલી કાળી ધરાખ ચપટી ધાણુ અને ચપટી કરિયાતાનો બૂકો એક માટીના પાત્રમાં રાતે દસ તોલા પાણી નાખીને પલાળવાં. સવારે ચોળી, ગાળીને તે પાણી પી જવું.’

‘બરાબર પણ...’

‘શું ?’

‘અમે જૈન ધીએ. આયંબિલ, એકાસણા કે ઉપાસના જેવા તપ અવારનવાર કરવાં પડે છે. એટલે આવા વ્રતના દિવસોમાં કાળી ધરાખતું પાણી લઈ શકાય કેવી રીતે?’ વિમલશ્રીએ પૂછ્યું.

‘હું સમજી ગયો. તારે એક કાળજી ખાસ રાખવી. દર મહિને ઉપવાસ કેટલા થાય છે?’

‘એથી વણ.’

‘તો તારે એક ઉપવાસ કરવો. અને એકાસણા, આયંબિલ કેટલાં કરવાનાં હોય છે?’

‘ચાર આયંબિલને ચાર એકાસણા કરવાના હોય છે.’

‘સમજ્યો, વારતીથિ પાળતાં હશે.’

વિમલશ્રીએ મસ્તક નમાવીને હકાર જણાવ્યો,

વૈદ્યાએ એ પળ વિચારીને કહ્યું : ‘જો દીકરી તારે મહિનામાં એક ઉપવાસ કરવો, એક આયંબિલ કરવું, ચાર એકાસણા કરવા અને ચાર મેસણાં કરવાં. તપ જળવાઈ જશે. ભાવનાને આદ નહિ આવે અને ગર્ભને કોઈ પ્રકારનો વધો નહિ આવે.’

દેદા શાહતું હૃદય તો આ શુભ સમાચાર સાંભળીને જ પ્રસન્ન બની ગયું હતું. તેઓ બોલ્યા, તો પછી કોઈ પ્રકારના ઔષધની...

‘ના શેઠિયા, ઔષધ તો રોગનું હોય. તમે બંને નીરોગી છે અને જ્યારે કોઈ પ્રકારનું કંઈ પણ પૂછવું પડે તો આ તમારું જ. ઘર છે એમ માનીને ચાલ્યાં આવજો. મનમાં જરાયે સંકોચ ન રાખશો.’

દેદા શાહે અને વિમલશ્રીએ ઠીકઠીક નમન કર્યાં.

રાજવેદે બંનેને આશીર્વાદ આપ્યા.

દેદા શાહે અંગરખાનાં ગજવામાંથી દસ સોનૈયા કાઢીને ઠીકઠીક સામે મૂક્યા. ઠીકઠીક તરત કહ્યું, ‘કેમ દેદા શેઠ. આ શા માટે?’
‘માત્ર વિનય...આપ સમા મહાત્માની પૂજા કેવી રીતે કરી શકાય?’ દેદા શેઠે આછા હાસ્યસહ કહ્યું.

રાજવેદે ગંભીર સ્વરે કહ્યું.

‘ભાઈ, મારાથી પાપ ન કરી શકાય. ઠીકઠીક ધર્મ છે કે તેની પાસે આવેલા કોઈપણ દરદીને તપાસીને યોગ્ય સત્કાર આપવી. આ ધર્મમાં જે દિવસે લેવાનો લાભ ઊભો થશે તે દિવસે ઠીકઠીક સત્કાર સાવ જડ બની ગઈ હશે.’ ઠીકઠીક કહ્યું.

દેદા શાહે ઘણો આગ્રહ કર્યો પણ ઠીકઠીક પોતાના નિર્ણયમાં અટલ રહ્યા એટલે દેદા શાહે કહ્યું, ‘તો મારા પર એક કૃપા કરો.’
‘શી?’

‘કોઈ એવું શુભ કાર્ય ચીંધો જે હું કરી આપું.’

ઠીકઠીક પ્રસન્ન નજરે જોઈને કહ્યું, ‘દેદા શાહ, આ નગરીના આશીર્વાદરૂપ એક સુંદર ભોજનશાળા તો તમારા તરફથી ચાલે છે.’
‘છતાં આપ કંઈક સૂચવો.’

એ પણ વિચારીને ઠીકઠીક કહ્યું: ‘દેદા શાહ, એક વાર તમે પિતા બનો. પછી હું આપને કંઈક કામ ચીંધીશ.’

‘એ કરતાં પહેલાં જ કહો. કાયાનો શો ભરોસો?’

‘તો એમ કરજો અહીંથી ઉજ્જવની જતાં માર્ગમાં જળાશય ઘણા અદ્ય આવે છે. એટલે ચાર પાંચ જળાશય અંધાવવામાં આવે તો મુસાફરોને ભારે રાહત મળે.’ ઠીકઠીક કહ્યું.

દેદા શાહે પ્રસન્ન વદને કહ્યું : ‘ માત્ર પાંચ નહિ, આસપાસના અન્ય માર્ગો પર જ્યાં જ્યાં મુરઢેલી છે ત્યાં ત્યાં જળાશય ઊભા કરીશ અને આ કાર્ય હું અહીંના મહારાજનને જ સોંપી દઈશ.’

રાજવૈદે દેદા શાહનો વાંસો ચાખડ્યો અને કહ્યું : ‘ તમે બંને માણસો ખૂબ જ પુણ્યવાન છો. ભગવાન તમારા હાથે અનેક શુભ કાર્યો કરાવે.’

ત્યાર પછી દેદા શાહ અને વિમલશ્રી વૈદ્યરાજને પુનઃ નમન કરીને વિદાય થયાં.

દેદા શાહ અને વિમલશ્રી ઘેર ન જતાં સીધાં નગરીના મુખ્ય મંદિરે ગયાં. ત્યાં ભગવાન શ્રી. જિનેશ્વર પરમાત્માને નમન કરીને બહાર આવ્યાં. બંનેના મનમાં થયું, કર્મની ગતિ કેવી વિચિત્ર છે ? ઘેર બાળક હોય એવી ભાવનાં થયા કરતી હતી, એ માટે આખો પ્રશ્ન કર્મ પ્રત્યે શ્રદ્ધાપૂર્વક છોડવો હતો, કોઈ પ્રકારની ચિંતા કે શું થશે શું નહિ થાય એવી કલ્પના કરતાં નહોતાં, આજ સુધી કોઈ વૈદ્યરાજને કે કોઈ નિષ્ણાત દાયણને પૂછવાનો પણ વિચાર કર્યો નથી અને મહારાજની ભાવના ખાતર રાજવૈદેને ત્યાં ગયાં...ત્યાં તેો સગર્ભાવસ્થા હોવાથી આશા ઊભી થઈ. ખરેખર કર્મનાં રંગ ન કદપી શકાય એવા પરચંગી જ હોય છે.

વિમલશ્રી ઘર તરફ ગઈ અને દેદા શાહ દુકાને આવ્યા. દેદા શાહના મનમાં થતું હતું કે એક વાર સારી રીતે સોનું બનાવી લેવું. ક્રિયા માટે ઉપયોગમાં આવતી ત્રણેય વનસ્પતિઓ આ સ્થળે સહજ સુલભ છે.

અને બીજે જ દિવસે તેઓએ સો મણ સીસું ઉજ્જયનથી મંગાવ્યું. સોનું બનાવવા માટેનાં સાધનો પણ મોટાં કરાવ્યાં. લગભગ એક સાથે અધમણ સોનું કરી શકાય તેવડા. સાથેસાથ કેરડાનું બળતણ ભેગું કરવું શરૂ કર્યું.

આઠેક દિવસ પછી દેદા શાહ મહાજનને મળવા ગયા અને રાજવૈદ સાથે થયેલી વાતચીત જણાવી.

અને મહાજનના આગેવાનોને એકત્ર કરી આસપાસમાં જ્યાં જ્યાં જળાશયની જરૂર હોય ત્યાં ત્યાં જળાશયો બંધાવી આપવાની પોતાની ભાવના જાહેર કરી. મહાજનના આગેવાનો ખૂબ જ ખુશ થયા અને મહાજને ખેપિયાઓ મોકલીને તપાસ કરાવી.

ખીજા આઠેક દિવસમાં ક્યાં ક્યાં જળાશયની જરૂર છે તે હકીકત મળી ગઈ, ખચંતો અંદાજ મુકાઈ ગયો અને લગભગ એકસો ફૂવા વાવ આદિના સ્વરૂપે જળાશયો બંધાવવાનું નક્કી થયું.

મિસ્ત્રીઓએ આપેલા અંદાજ કરતાં પણ વધુ દાન દેદા શાહે મહાજનને અર્પણ કર્યું. વીસ હજાર સોનૈયા અને જ્યાં જળાશય થાય ત્યાં વિસામો લઈ શકાય એવાં પથ્થરનાં વિશ્રામગૃહો પણ બંધાવવાનું નક્કી કર્યું. વિશ્રામગૃહો સાદાં વિચાર્યાં. ત્રણ ખાલુ ભીંત, ઉપર અગાસી અને મુક્ત દ્વારવાળું હાટડા જેવું મકાન. આઠ દસ માણસો નિરાંતે વિસામો લઈ શકે એવી સગવડતા.

આ સમાચાર નગરીમાં પ્રસરતાં વાર ન લાગી. લોકો દેદા શાહને વર્તમાન યુગનો દેવ માનવા માંડ્યા. ચોરે ને ચોટે લોકો તેની જ પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. લોક માનસ એવું હોય છે કે કોઈ દાની, તપસ્વી, સત્તાધારી કે જ્ઞાની હોય અને તેની પ્રશંસા કરે ત્યારે ઘણી વાર એ પ્રશંસા પાછળ અતિરેક છૂપાયો હોય છે. અને આવા અતિરેકો રજવું ગજ પણ કરતાં હોય છે.

અને જો જેની પ્રશંસા થાય તે માનવી કીર્તિના લપસણા પથ્થર પરથી લથડે તો તેની ભારે વિપરીત ગતિ થતી રહે છે. કીર્તિ, દાન, જ્ઞાન કે સત્તાનો મોહ માનવી માટે વિષરૂપ બની જતો હોય છે.

દેદા શાહ અને વિમલશ્રીએ મનમાં ભારે સ્વચ્છ અને સાખૂત હતાં. તેઓ પ્રશંસાથી કુલાતા નહિ અને નિંદાથી અકળાતા નહિ.

વિમલશ્રીએ પણ પોતાના ભવન પર ગમે તે યાચક આવે તેને કંઈ ને કંઈ તો આપવું જ એ રીતે વ્યવસ્થા કરી જ હતી. અનાજ, કાપડ, કોરી, તાંબિયા વગેરે ઢગલા બંધ રાખવામાં આવ્યા હતા અને વિમલશ્રી શ્રીજિન મંદિરેથી પૂજન પતાવીને આવે અને પરચ-ખાણુ પાળવા બેસે ત્યારે યાચકોને બે ઘટિયા પર્યાંત કંઈ ને કંઈ દાન આપવું એવો પોતાના સ્વામી સાથે વિચારીને નિર્ણય લીધો હતો.

આમ આવા પ્રસંગે દાન કરવું એ જ સર્વશ્રેષ્ઠ શુભકાર્ય છે. તેમ સમજીને દેદા શાહ પણ પત્નીને ખૂબ જ પ્રેરણા આપ્યા કરતા. અને દેદા શાહે સુવર્ણ બનાવવું શરૂ કર્યું.

રોજ અધમણુ સોતું.

અને સોતું રાખવા માટે કરેલા ભૂગર્ભગૃહમાં તે સોતું સંભાળ-પૂર્વક મૂકી દેવામાં આવતું.

દુકાન ચાલ્યા કરતી. દેદા શાહ સત્યવાદી, પ્રમાણિક અને સદાચારી છે એ વાત કેવળ વિદ્યાપુર નગરીમાં જ નહિ, આસપાસના પ્રદેશોમાં પણ પ્રસારિત થઈ હતી. એથી દેદા શેઠને ત્યાં ધીનાં ઘણાં ઠામ આવતાં અને દેદા શેઠ ઉચિત ભાવ આપીને સંતોષતા, વેપારીની સાચી જાહેરાત તેની પ્રમાણિકતા અને પ્રતિષ્ઠા છે, દેદા શાહને ત્યાંથી માલ લેવો કે ત્યાં માલ આપવો તેમાં કોઈ ને પણ છેતરાવવાનો સંશય રહેતો નહિ.

આમ ધીનેા વેપાર સારી રીતે વિકસ્યો.

વિમલશ્રી દિવસે દિવસે ૩૫ યૌવન અને ગાંભીર્ય વડે વધુ ને વધુ ખીલવા માંડી. જે નારીના ૩૫-યૌવન પર માતૃત્વની છાયા પ્રસરે છે, તે નારી દિવસે દિવસે અનિદ્ર સુંદરી બનતી જાય છે.

ત્રીજો મહિનો પૂરો થયો. આ દરમિયાન તે બે વાર મહારાણી પાસે પણ જઈ આવી હતી અને દેદા શાહ તો દર સોમવારે રાજ-ભવનમાં જતો હતો. તે મોટે ભાગે દિવસના પ્રથમ પ્રહરે જ જતા અને મહારાજ સાથે બેઘડી વાતો કરી દુકાને ચાલ્યા જતા.

વિમલશ્રી સગર્ભા થઈ તે જાણીને કેને હપ્ ન થાય ? મહારાણી-
એ વિમલશ્રીની સારસંભાળ રાખવા પોતાની એક અનુભવી વૃદ્ધ
દાસીને પણ મોકલી દીધી.

પાંચમો એટો ત્યારે તો વિમલશ્રીના રૂપનું તેજ સોળે કળાએ
ખીલેલા અંદ્ર માફક ઉજ્જવળ અને આંખને ઠારે એવું સ્તિગ્ધ બની
ગયું હતું.

દેદા શાહે સો મણથી પણ વધારે સુવર્ણુ બનાવી નાખ્યું હતું.
આમ સારો એવો જથ્થો થઈ ગયા પછી તેઓએ આવી રહેલા ચોમાસા
તરફ દ્રષ્ટિ કરીને વિસામો લીધો.

દાન આપવાનો ક્રમ વિમલશ્રીએ અને દેદા શાહે બરાબર
જાળવી રાખ્યો હતો.

અને એક દિવસ સાંજે વાણુ કરવા આવ્યા ત્યારે દેદા શાહે
પત્નીને કહ્યું : ‘વિમલ, પરમ દિવસે મારે દેવગિરિ જવું પડશે.’

‘દેવગિરિ ?’

‘હા દેવી, બહુ મજબૂત તીર્થસ્થળ છે. પાદરમાં જ સુંદર નાનો
પવંત છે. ત્યાંથી આજે જ વાવડ મળ્યા છે કે મહાત્મા શ્રી. સિદ્ધ
નાગાણુન ત્યાં પધાર્યા છે અને થોડા દિવસ રોકાઈને તેઓ હિમાલય
તરફ જવાના છે.’

‘વાહ, પણ આપને આ સમાચાર કોણે આપ્યા ?’

‘દેવગિરિથી ખાસ એક ખેપિયો આવ્યો હતો. પ્રથમ તે
નાંદુરી ગયો હતો અને ત્યાંથી સીધો અહીં આવેલો.’

‘તો પછી એને ઘેર ન લાવ્યા ?’

‘કેવી રીતે લાવું ? મેં ઘણો આગ્રહ કર્યો હતો પરંતુ તે મહાત્માના
કોઈ કાર્ય માટે દક્ષિણ ભારતમાં જવાનો છે. એ તો મને સંદેશો
આપીને તરત વિદાય જ થયો. બહુ આગ્રહ કર્યો છતાં તેણે ઘેર
આવવાનું ન માન્યું. મેં તેને પ્રવાસ ખર્ચમાં વાંધો ન આવે
એટલે પરાણે સો સોનીયા આપ્યા.’

‘ઈ સાડું કયું’...પણ દેવગિરિ જતાં દિવસો કેટલા થાય ?’

‘સાતથી આઠ દિવસ થાય. હું એક અથ્થ ને એક માણસને લઈને જ જઈશ. આમ તો દેવગિરિ સાડું એવું નગર છે. મારો વિચાર છે કે જે એક મણ સોનું સાથે રાખું.’

‘તો પછી એકાદ રથ બાંહે લઈ લ્યો. અને જે માણસ રાખો તે ચોકિયાત જેવો રાખજો પ્રવાસમાં.....’

‘પ્રવાસમાં કોઈ પ્રકારની મુશ્કેલી નહીં પડે. વળી દેવગિરિ પહોંચ્યા પછી કદાચ દસ પંદર દિવસનું રોકાણ ત્યાં થઈ જાય.’

‘તો તો આપને પાછા ફરતાં એકાદ મહિનો સહેજે થઈ જવાનો.’

‘હા દેવી, વખતે વધારે દિવસો થાય એવું જણાશે તો હું તરત સંદેશો મોકલીશ. પણ તારે વૈદરાજની સૂચના જરાયે વીસરવાની નથી.’

વિભવશ્રી સ્વામી સામે જોઈને આશ્ચું હસી.

ખીજે દિવસે સવારે દેદા શાહ રાજભવનમાં ગયો ત્યારે તેણે સામાન્ય સ્વરૂપે દેવગિરિ જવાની વાત કહી. મહારાજને તરત રાજનો રથ રાજના જે ચોકિયાતો મોકલવાની વાત કરી અને દેદા શાહને સ્વીકારવી પડી.

પ્રકરણ ૧૩ મું :

: મહાત્માનું મિલન ?

દેવગિરી નગરીનો રસ્તો કંઈક પહાડી અને નદીઓવાળો હતો, પરંતુ દેદા શાહ છૂટું દિવસે મધ્યાહ્ન સમયે લગભગ ગામના પાદરમાં પહોંચી ગયા. નગરી સમૃદ્ધ અને સોહામણી હતી. દેદા શાહ જોનોની એક પાંથશાળામાં ઉતર્યા. પાંથશાળાના મુનીમે એ ઝારડા કાઢી આપ્યા.

દેદા શાહે મુનીમને કહીને સાથે આવેલા ચોકિયાતો, રથચાલક, નોકરને માટે જમવાની વ્યવસ્થા કરી. પોતાને આજ એકાસણું હતું એટલે તેઓએ માગમાં જ સાથેનું લાતું વાપરી લીધેલું. ઉઠાળેલા પાણીનો મોરિયો સાથે હતો અને તેમાં પાણી હતું.

આ રીતે સઘળી વ્યવસ્થા કરી, વસ્ત્રો ખદલાવી, જળપાન પતાવી લીધું અને પછી દેદા શાહ મુનીમ પાસે ગયા. મુનીમે એ હાથ જોડી નમન કર્યાં. દેદા શાહે વળતા નમન કરી પૂછ્યું : ‘ગામના પાદરમાં એક આંખાવાડી છે તે કયાં આવી ?’

‘આંખાવાડી તો છે. પણ એક ડોસ દૂર છે. કંઈ કામ હોય તો જણાવો. આંખાવાડીનો માળી મારો પરિચિત છે.’ મુનીમે કહ્યું.

‘ ખાસ કોઈ કામ નથી. મારે ત્યાં જવું છે. અહીંથી કોઈ ડમણી કે એવું મળશે ? ’

‘ હા શેઠજી, આપને ક્યાં રહેવું ? ક્યાંથી આવવું થયું અને કઈ તરફ જવાનું છે ? ’ મુનીમે પ્રશ્ન કર્યો.

હું વિદ્યાપુર નગરીનો રહેવાસી છું. મારું નામ છે દેદા શાહ અને હું આ નગરીમાં જ કામે આવ્યો છું.’

‘ હું વિદ્યાપુરવાળા દેદા શાહ આપ પોતે ? અરે અમે તો આપની પ્રશંસા ધણી વાર સાંભળી છે. આપના દર્શનથી આજ અમે ધન્ય બન્યાં. આ તો મેં માત્ર ધર્મશાળાના નિયમ ખાતર પૂછ્યું હતું. આપને આંખાવાડીએ જવું હોય તો હું વાહન મંગાવી દઉં છું.’ મુનીમ જાણે ભારે હર્ષમાં આવી ગયો હતો.

થોડી વાર પછી એક ડમણી આવી ગઈ અને દેદા શાહ આંખાવાડીએ જવા વિદાય થયા.

સૂત્ર્ય અસ્તાચળ તરફ પ્રયાણ કરી રહ્યો હતો. ડમણી જાણે તાલબદ્ધ ગતિએ ચાલી રહી હતી. દેદા શાહના મનમાં હતું કે, ‘ મહાત્મા નાગાણુ’ન મળી જાય તો ઘણું ઉત્તમ ! એમની કૃપાથી હું આજ પાંચમાં પૂછાઈ રહ્યો છું. જો તેઓએ મારા પર કૃપા ન કરી હોત તો આજ મારી ને વિમલશ્રીની કોણ જાણે શી યે દશા હોત ? ’

આવા વિચારોમાં ને વિચારોમાં ડમણી આંખાવાડયામાં આવી પહોંચી અને હાંકનારે વછેરા જેવા નાના દેખાતા અશ્વને ઊભો રાખ્યો. દેદા શેઠે ચારે તરફ જોયું. આંખાવાડિયું અતિ સોહામણું હતું. દેદા શેઠે હળવેથી નીચે ઉતર્યા ત્યાં આંખાવાડિયાનો માલિક દોડતો આવી પહોંચ્યો અને એ હાથ જોડી બોલ્યો : ‘ પધારો શેઠજી, શી આરા છે ? ’

‘ આ આંખાવાડિયામાં કોઈ મહાત્મા પધાર્યા છે ? ’

‘ હા શેઠજી, તેઓ સામે દેખાતી કુટિરમાં બિરાજે છે.’

‘તેઓ એકલા છે કે સાથે કોઈ...?’

‘ના રે ના એકલા ફક્કડરામ છે.’

‘એમના દર્શને જવું છે.’ કહી શેઠે ડમણીવાળાને કહ્યું ;
‘ભાઈ તું આટલામાં જ રહેજે. હું થોડી વારમાં જ પાછો આવું છું.’
ડમણીવાળાએ ‘જેવી આજ્ઞા’ એમ કહીને ડમણીના અશ્વને
છોડ્યો.

દેદા શાહ માળીએ બતાવેલી કુટિર તરફ ચાલવા માંડ્યા. દરેક
કદમ ગયા પછી તેઓએ માળી સામે જોઈને કહ્યું : ‘માળી, આ
ગાડીવાળાને ભોજન મળી શકશે ?’

‘હા શેઠજી.....’

‘તો તું એમને જમાડી લેજે અને ઘોડા માટે પણ જોગણુ
વગેરે આપજે. લે આ પૈસા.’ કહી દેદા શેઠે અંગરખાનાં ગજવામાંથી
એક રૌપ્યમુદ્રા કાઢીને માળી તરફ ફેંકી. ત્યાર પછી તેઓ ચાલવા
માંડ્યા.

રૌપ્યમુદ્રા જોઈને માળી તો ખુશ થઈ ગયો. કયાં બેચાર
ત્રાંખીઆ ને કયાં રૂપાનાણું !

દેદા શાહ કુટિરની સામે પહોંચ્યા. ચાર પાંચ આગ્રવક્ષોના
ઝૂંડ વચ્ચે આ સાદી ને નાનકડી કુટિર બારે રળિયામણી લાગતી હતી.

સૂર્યાસ્ત થઈ રહ્યો હતો. સાયંગાન ગાતાં પંખીઓ પોતાના
માળે એકત્ર થઈ રહ્યાં હતાં. જાણે સમગ્ર દિવસનો શ્રમ સહીને મીઠો
વિશ્રામ લેવા ન આવી રહ્યાં હોય !

કુટિરને કોઈ પ્રકારનું પ્યારણું હતું નહિ. દેદા શાહ પ્રસન્ન
ભાવે અને ઉલ્લાસિત હૃદયે કુટિરની નાની ઓસરીમાં ગયા, સામે
જ કુટિરનો મુખ્ય ખંડ હતો. તેમાં એક મૃગચર્મ પર સિદ્ધ
નાગાજુન તાલપત્ર પર કંઈક લખી રહ્યા હતા.

દેદા શાહે અંદર દાખલ થઈ ઘણા જ હર્ષભર્યા સ્વરે કહ્યું :

‘ મહાત્મનના ચરણ કમળમાં દાસાનુદાસના ત્રિવિધ નમઃસ્કાર’ આમ કહીને તેઓ ધરતી પર મસ્તક નમાવીને ઢળી પડ્યા.

સિદ્ધ નાગાજીને દેદા શાહ તરફ જોતાં જ વાતસલ્યભર્યાં સ્વરે કહ્યું : ‘ આવ દેદા... દરેક વાતે કુશળ છે ને ?

દેદા શાહે મહાત્માના ચરણ પર હાથ મૂકી પ્રસન્ન હૃદયે કહ્યું : ‘ આપની કૃપાથી દરેક વાતે કુશળ છું. આપ અહીં’ આવ્યાનો સંદેશો મળ્યો કે તરત હું વિદ્યાપુરથી નીકળી ગયો હતો. કૃપાળુ, કહો આપની તમિયત તો સારી છે ને ? યાત્રામાં આપ કઈ તરફ કશો તે તો હું જાણી શક્યો નથી. નહિ તો એવા કોઈ તીર્થસ્થાને અવરય દર્શન કરવા આવત.’

‘ સાધુને દેહના દુઃખની કોઈ ચિંતા રહેતી નથી...વળી એની સામે રોગ કે વિપત્તિ શું મેળવવા આવે ? હું સ્વસ્થ અને કુશળ છું. પણ તું વિદ્યાપુરથી આવ્યો તે કેમ બન્યું ? શું નાંદુરીને છોડ્યું છે ? ’

‘ હા, મહાત્મન, આપે આપેલી રીતે પ્રમાણે મેં સુવર્ણ બનાવવાનો પ્રારંભ કર્યો હતો. પરિણામે નાંદુરી નરેશને મારા પ્રત્યે સંશય જાગ્યો. હું એક ગરીબ માનવી આટલું ધન ક્યાંથી મેળવતો હર્ષશ, એ સંશયના કારણે મારા પર એ નવી વિપત્તિ આવી પડી.’ આમ કહીને દેદા શાહે નાંદુરીનો કેવી રીતે ત્યાગ કર્યો અને વિદ્યાપુર કેવી રીતે પહોંચ્યો સ્થંભન... પાર્શ્વનાથ ભગવંતની યાત્રા વગેરે સર્વ વાત ટૂંકમાં કહી સંભળાવી.

આખી વાત સાંભળ્યા પછી મહાત્મા નાગાજીને કહ્યું : ‘ દેદા શાહ, જીવનમાં જે કંઈ બને છે તે આપણા સારાં માઠાં કર્મોનાં ફળ રૂપ હોય છે, તું આકરી કસોટીમાંથી પાર ઉતર્યો અને સત્યને વળગી રહ્યો તે જ તારા શુભ કર્મોનાં ઉદયનું ચિહ્ન છે. વિદ્યાપુરીમાં ફાવી તો ગયું છે ને ? ’

‘મહાત્મન, રાજનો ભાવ સારો છે અને નગરીનાં માણસો પણ નિરપદ્રવી છે. વળી આપની આજ્ઞા મુજબ અને આપના ઉપદેશને નજર સામે રાખીને હું સોનાના રંગમાં સપડાયો નથી, તેમ વૈભવ વિલાસને સુખના સાધન માની શક્યો નથી. સોનું બનાવ્યા કરું છું. વિદ્યાપુરમાં ત્રણેય વનસ્પતિ પુષ્કળ છે. એટલે ઘણી સરળતા પડે છે. તે સુવર્ણનો મોટો ભાગે હું શુભ માર્ગે વ્યય કર્યાં કરું છું. પુણ્યાગે ઘરવાળી પણ સુશીલ, સંસ્કારી અને ધર્મપ્રિય મળી છે.’

મહાત્માએ દેદા શાહના માથા પર હાથ મૂકીને કહ્યું : ‘વત્સ, હું પરમ દિવસે અહીંથી ચાલ્યો જવાનો છું. હવે તો છેક હિમગિરિ જવાનું છે. કદાચ ત્યાં બે ત્રણ વર્ષ થાય અથવા કોઈ આશ્રમમાં કાયમ માટે રહી જઉં, મનમાં તને એકવાર જોઈ લેવાની ભાવના હતી એટલે મેં અહીંથી એક બેપિયો પાઠવેલો. મને ખાતરી જ હતી કે તું આવવાનો.’

‘શું આપ આ ઉંમરે હિમાલય...’

વચ્ચે જ મધુર હાસ્ય સહિત મહાત્મા બોલ્યા : ‘દેદા, સંસારનો અંચળો દૂર કરી ઠીરાગ્યનો આશ્રય લેનાર સાધુને ઉંમરનો કોઈ હિસાબ હોતો નથી. એ તો જે દિવસે ભગવાં ધારણુ કરે છે તે જ દિવસે સમજી જતો હોય કે આ કાયા કોઈની થઈ નથી ને કોઈની થવાની નથી. સંસારના દરેક પ્રાણીઓએ પોતાના આયુષ્યકર્મ પૂરાં થયે આ કાયા ગમે તે પણ છોડવાની છે. જીવની ઇચ્છા ન હોય, મમત્વનો એક વિરાટ ખટકયો હોય અને કાયાને જાળવવા માટે ક્રાંતિક્રાંતિ ઉપાય કરી ચૂક્યો હોય તો પણ જે મારું નથી તે મારું કેવી રીતે રહે ? સર્વ શાસ્ત્ર વેત્તાઓએ આ સત્યમાં કયાંય મતભેદ જાણો નથી કર્યો. વળી વર્તમાન જન્મનું તો જે કર્તવ્ય હોય તે કરી છૂટ્યા પછી આવતા જન્મની પણ કંઈક તૈયારી કરવી જોઈએ ને ? આ શબ્દો સાંભળી ને દેદા શાહનાં નેત્ર પદ્મવ સન્ન જાની

ગયાં. તેણે કંઈક બીના સ્વરે કહ્યું : ‘કૃપાળુ, દેશમાં રહીને શું આવતા જન્મ અંગેનો કોઈ પુરુષાર્થ...?’

વચ્ચે જ મહાત્માએ કહ્યું : ‘અધું થઈ શકે છે. પણ સાધુ તો જ્યાં જાય ત્યાં તેનો દેશ જ છે. મારા પ્રત્યેનો તારો ભક્તિભાવ તને મોહાવિષ્ટ કરી મૂકે તે હું સમજું છું. પણ મારો વિચાર હવે જુદો જ છે. જ્ઞાન, વિજ્ઞાન, કલા, સાહિત્ય, કાવ્ય વગેરે કોઈ ચિર-કાલિન છે જ નહિ. વળી હિમગિરિની યાત્રા કરીને હું સીધા ત્રિવિષ્ટપ જવાનો છું. ત્યાં એક શૈલગુહા આવેલી છે. આ ગુહામાં જ્ઞાનારાધનની અપૂર્વ સગવડતા છે. તું તો જૈન છે એટલે તને ખ્યાલ હશે કે જૈન દર્શનના એક મહાજ્ઞાની આચાર્ય ભગવંત શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી થઈ ગયા હતા !

‘હા. જેઓ સમર્થ હતા અને નેપાલથી આગળ ક્યાંક રહેતા હતા. અમારા એક મહા પુરુષ ભગવાન સ્થૂળભદ્રજી ત્યાં પૂર્વનું જ્ઞાન લેવા ગયા હતા.’

‘અસ એજ મહાપુરુષે એક શૈલ ગુહામાં જ્ઞાનારાધનનો એક મહામંડપ રચ્યો છે. એમની પરંપરાના હવે માત્ર ચાર જ યતિવર્યો ત્યાં ધિરાજે છે અને તત્ત્વજ્ઞાનનાં અમૃતનું પાન કરીને વિરકત દશામાં રહે છે. મારી ભાવના તેઓ પાસે જઈ ને રહેવાની છે અને જન દર્શનનાં મહાન તત્ત્વ જ્ઞાનને હૈયામાં પચાવવું છે. દેદા, મને સમજાવું છે કે સંસારનું કોઈપણ જ્ઞાન કે વિજ્ઞાન, કોઈપણ ચમત્કાર કે સર્જન જૈન તત્ત્વજ્ઞાનની હરોળમાં મૂકી શકાય તેમ નથી. તો પછી આયુષ્યનો અંતિમ છેડો શા માટે ત્યાં ન સોંપવો !’

દેદા શાહ શું બોલે ? એ ઘડી મૌન છવાયું. ત્યાર પછી દેદા શાહે કહ્યું : ‘ગુરુદેવ મારી એક ભાવના છે.’

‘કહે.’

‘નાંદુરી પ્રદેશમાં આપ જ્યાં રહેતા હતા ત્યાં એક ધર્મશાળા, મંદિર અને ભોજનગૃહ બનાવું...’

મહાત્માએ દેદા શાહના વાંસા પર ધબ્બો મારીને કહ્યું :
 ‘ નહિ ખેટા, એવા સ્મરણોના વનમાં જઈશ નહિ. વળી તે એવું
 સ્થળ છે કે ત્યાં કોઈ યાત્રાળુ આવે નહિ એ તો આપોઆપ નષ્ટ
 થઈ જશે. તું તારે તીર્થસ્થાનોમાં ભોજનગૃહો ખનાવજો જેથી
 યાત્રિકોને લાલ મળે.’

વાત વાતમાં રાત્રિનો પ્રથમ પ્રહર પૂરો થવા આવ્યો હતો.
 દેદા શાહે વિદાય લીધી.

બીજો દિવસે ચૈત્યદર્શન, સ્નાન શ્રીજિનપૂજન આદિ કાર્યો
 પતાવીને દેદા શાહ મહાત્મા નાગાર્જુનને મળવા આવ્યા. ખૂબ વાતો
 કરી. વિવિધ કાર્યો અંગે માર્ગદર્શન લીધું. સાંજતું વાળુ પણ
 માળીને કહીને ત્યાં જ ક્યું અને રાતે પોતાના ઉતારે પાછા ફર્યા.
 જતી વખતે મહાત્માએ કહ્યું, ‘ દેદા શાહ, શુભ કાર્યમાં જરાયે
 વિલંબ ન કરતો. હું તો આવતીકાલે વહેલી સવારે ચાલ્યો જઈશ
 ઝટલે ધમંમાં અટક રહેજો; તારી સાદાઈ એજ તારો શણગાર છે.
 આવતી કાલે વહેલી સવારે તું આંટો ન ખાઈશ.’ દેદા શાહ સજ્જ
 નયને ઉમણીમાં ખેસી ગયા હતા.

મહાત્મા નાગાર્જુનને પણ દેદા શાહને મળ્યા પછી પૂરતો
 સંતોષ થયો હતો કે તેઓએ સુપાત્રના હાથમાં પોતાની સુવર્ણસિદ્ધિ
 સોંપી છે.

અને વહેલી સવારે સિદ્ધ નાગાર્જુન ભગવંતનું સ્મરણ કરીને
 કુટિરમાંથી બહાર નીકળ્યા.

માળી ત્યાં જ બિભો હતો; માળીએ સાષ્ટાંગ દંડવત કર્યા અને
 પ્રશ્ન કર્યો : ‘ ભગવંત, હવે આપના દર્શનનો યોગ કયારે મળશે ? ’

‘ ભાઈ, સાધુનો કોઈ ભરોસો નહિ. હિમાલયથી યાત્રાએ
 જઈ છું...તું ભગવાનને ભૂક્ષીશ નહીં.’ કહી મહાત્મા આગળ વધ્યા.

આંખાવાડિયાના દ્વાર પાપે આવતાં જ દેદા શાહની ઉમણી
 આવતી દેખાણી.

મહાત્મા ઊભા રહી ગયા... માળી પણ ડમણી સામે જોતો ઊભો રહી ગયો.

થોડીજ પળોમાં ડમણી આવી પહોંચી. દેદા શાહ ઝડપથી ઉતરીને ઉતાવળી ગતિએ ઝાંપા પાસે પહોંચ્યા કાંઈ પણ બોલ્યા વગર તે મહાત્માનાં ચરણમાં ઢળી પડ્યો. મહાત્માએ તેને પ્રેમથી ઊભો કર્યો અને હૈયા સરસો દબાવ્યો. કહ્યું: 'બેટા, મેં તો તને ના પાડી હતી ને ?'

‘હું સમજું છું... પણ જીવ કેમ માને ? હવે તો આપનાં દર્શનની આશા કેવી રીતે ઊભી થાય ? મહાત્મન આપ સુખ શાતામાં રહેજો. આપના ઉપદેશનું પાલન એ જ મારું કર્તવ્ય બનશે.’ કહેતાં કહેતાં દેદા શાહ ગળગળા થઈ ગયાં.

ત્યાર પછી ધર્મમાં સ્થિર રહેવાનું કહીને મહાત્મા ચાલતા થયા.

બંને તેમની પાછળ થોડે સુધી ગયા... પણ આ વૃદ્ધ મહાત્માની ગતિ એટલી ઝડપી હતી કે બંનેને રોકાઈ જવું પડ્યું હતું. પ્રાત્કાળનો સમય હતો... ઉપા દર્શનને થોડી વાર હતી અને મહાત્મા દષ્ટિ મર્યાદાથી દૂર થયા ત્યારે દેદા શાહ અને માળી પાછા ફર્યા. માળી જોઈ શક્યો કે દેદા શાહ પોતાના ખેસના છેડા વડે આંસુ લૂછી રહ્યા છે.

બંને ઝાંપા પાસે આવ્યા.

દેદા શાહે ડમણીમાં એક રૌધ્યમુદ્રાની કોથળી રાખી હતી તે બહાર કાઢીને માળી તરફ ધરતાં બોલ્યો : ‘ભાઈ, ગુરુદેવની આટલી પ્રસાદી સંભાળજે. એક હજાર રૂપૈયા છે... તારે જે કાંઈ લાવવું કરવું હોય તે પુશીથી ખરીદજે.’

માળી દેદા શાહના ચરણમાં ઢળી પડ્યો.

દેદા શાહ ડમણીમાં બેઠા અને ડમણી ધર્મશાળા તરફ વિદાય થઈ.

દેદા શાહ સ્નાન પૂજનથી નિવૃત્ત થઈ પોતાના ઉતારે આવ્યા. ગામના ઉપાસ્રયમાં પોતાના ચાર શિષ્યો સાથે એક મુનિવર ધિરાજતા હતા એને હજી થોડા દિવસો રોકવાના હતા. આ સમાચાર દેદા

શાહને આજે મંદિરમાંથી પ્રાપ્ત થયા હતા. એટલે તેઓ પોતાના માણસને ઉતારે રાખી ઉપાશ્રયે જવા નીકળી ગયા.

ઉપાશ્રય બહુ દૂર નહોતો...તેઓ પૂછતા પૂછતા પહોંચી ગયા, મુનિવરને બાવપૂર્વક વંદના કરી ત્યાં બેઠા. ઉપાશ્રયના સામે ખૂણે દસ બાર જૈન આગેવાનો ચર્ચા કરવા બેઠા હતા. આઠેક જેટલા જૈનો મહારાજ શ્રી સામે બેઠા હતા.

એક શ્રાવક સામે જોઈને મહારાજશ્રી કહી રહ્યા હતા : 'આપની વાત સાચી છે, ઉપાશ્રય બારે જીર્ણુ બની ગયા છે. સંભવ છે કે આવતા ચોમાસામાં કદાચ તૂટી પડે એ સિવાય અન્ય બે ઉપાશ્રયો સાવ નાના હોવાથી ત્યાં માંડ પચાસ માણસો વ્યાખ્યાનમાં બેસી શકે. સાધ્વીજીઓ માટેનો ઉપાશ્રય સારો...પણ આ ઉપાશ્રયનો જીર્ણોદ્ધાર થાય તો ગામ માટે ઉત્તમ છે.'

ખીજા એક શ્રાવકે કહ્યું : 'આમ તો આ ઉપાશ્રય પાયામાંથી કરવામાં આવે એવું જૈનો ઇચ્છે છે.'

'નગરમાં ઘણા જૈન પરિવારો એવા છે કે જે તેઓ ધારે તો ક્યાંય હાથ લાંબો કરવા જવું ન પડે...અમે તો એમ જ માનીએ છીએ કે શુભકાર્યમાં ધન કોઈ દિવસ આડું આવતું નથી.'

ખીજે ખૂણે બેઠેલા આગેવાનો ઊભા થઈ ગયા હતા અને સહુ મુનિમહારાજ પાસે આવ્યા. એક આગેવાને કહ્યું : 'અમારા સ વપતિ આજે સાંજે ઉજ્જયનીથી આવી પહોંચશે એટલે આવતી કાલે વ્યાખ્યાન પછી અમે બધા અહીં વિચારણા કરશું.'

મુનિરાજશ્રીએ માત્ર પ્રસન્નતા દર્શાવી.

અને સહુ નમન કરીને જવા માંડ્યા. દેદા શાહ પણ નમન કરીને બહાર આવ્યા. તેઓ એટલું જાણી શક્યા હતા કે ઉપાશ્રય બાંધવા માટે આવતી કાલે આગેવાનો મળશે.

પ્રકરણ ૧૪ મું :

: દેદા શાહની ભાવના

સવારનેા પ્રથમ પ્રહર લગલગ અડધેા વીતી ગયેા હતેા. દેવગિરિનગરીના શ્રાવકેા ઉપાત્રયનાં એકત્ર ચઈ ચૂકયા હતા. ઉજ્જનીથી ગઈ સાંજે પાછા ફરેલા ન્નારશેઠ પણ આવી ગયા હતા.

દેદા શાહ પણ સેવાપુત્રથી પરવારીને આવ્યા હતા અને પોતે અજ્ઞાણ્યા હોવાથી મહારાજશ્રીને ભાવપૂર્વક વંદના કરીને એક ખૂણામાં બેસી ગયા હતા.

મુનિવરશ્રીએ વ્યાખ્યાનનેા પ્રારંભ નવકારમંત્રની આરાધનાથી શરૂ કર્યેા. મીઠેા અને ગંભીર સ્વર. વિશુદ્ધ વિચાર નવકારમંત્રનાં શબ્દો જાણે સાંભળનારના પ્રાણમાં પ્રકાશ વેરી રહ્યા હતા.

મુનિમહારાજે દાનધન ઉપર પ્રવચન શરૂ કર્યું. દાન આપવાથી સંચયની મૂર્છાનેા ત્યાગ થાય છે અને દાન આપનારના કર્મોનેા ક્ષય કેવી રીતે થાય છે તેના બે એક દાખલા આપીને દાન એ સંસારીએા માટે ત્યાગનું એક પ્રતીક છે, અપરિગ્રહની આરાધના છે અને શુભ કર્મોના ઉપાજ્ઞનનેા એક લભ્ય પુરુષાર્થ છે તે વાત કહી. ભૂતકાળના દાનેશ્વરીએાને દાનથી પ્રાપ્ત થયેલાં ફળોનાં દાખલા સાથે દાનનેા મહિમા કેટલેાં અપર છે તે વાત જણાવી.

દેદા શાહ એકચિત્તે સાંભળી રહ્યા હતા. તેમના મનમાં થતું હતું કે આવા ઉપાશ્રયો અંધાવવા તે ભારે પુણ્યતું ઉપાજ્ઞન બને છે. એક તો ઉપાશ્રયમાં સાધુ સંતો પધારે, ધર્મ અને ત્યાગનો શ્રેષ્ઠ પ્રચાર થાય. ભગવંતની વાણીનો શ્રોતાઓને લાભ મળે, ઘણા ભાગ્ય-શાળી આત્માઓ જ્ઞાન દ્વારા ભવને તરી જવાનું બળ પ્રાપ્ત કરી શકે. ઉપાશ્રય એ તો ત્યાગ માર્ગની તરણી ગણાય. આવો ભાગ્ય ઉપાશ્રય બનાવવાની મને તક મળે તો કેટલું ઉત્તમ ?

આવા વિચારોને બળ આપે એવું જ મુનિશ્રીનું પ્રવચન હતું. પ્રવચન પૂરું થયા પછી ઉપાશ્રયના એક ખૂણામાં આગેવાનો જવા માંડ્યા અને બીજા શ્રાવકો મહારાજને નમન કરી કરીને બહાર નીકળવા માંડ્યા.

દેદા શાહ પણ મહારાજને વંદના કરીને આગેવાન શ્રાવકો ન્યાં ભેગા થયા હતા તે તરફ ગયા અને સાધર્મી બંધુઓને વંદન કરીને એક તરફ બેસી ગયા.

નવો ઉપાશ્રય બનાવવાની ચર્ચાનો આરંભ નગરશેઠ દ્વારા થયો. તેઓએ કહ્યું : ‘ આપણો આ ઉપાશ્રય મોટે ભોગે જીર્ણ બની ગયો છે. જો સારો વરસાદ પડે તો મને ભય છે કે ઉપાશ્રય ધબ્બી પડે. વળી આવા જીર્ણ ઉપાશ્રયના અંગે આપણે કોઈ મુનીવરને આનુર્મસ માટે નિમંત્રણ આપી શકતા નથી. આપણે ગઈ સાલ આ ઉપાશ્રયને ફરીથી કરવાનો વિચાર કર્યો હતો, પરંતુ તે વખતે આપણા સંઘમાં મતભેદો ઊભા થતાં આપણું કાર્ય અપૂર્ણ રહી ગયું હતું. તે વખતે આ ઉપાશ્રયને મોટો બનાવવામાં ઉપયોગી થઈ પડે એવા આને લાગતાં બે મકાનો પણ મળી શકે એમ હતાં. આજપણ તે બંને મકાનો આપણને મળી શકે એમ છે. અને જો આપણે અંતપૂર્વક પ્રયત્ન કરીએ તો ચાર મહિનામાં ઉપાશ્રય પૂરો કરી શકાય એમાં કોઈ સંશય નથી. પણ મુશ્કેલી એ છે કે એનો ખર્ચ એટલો બધો આવે એમ છે કે એના ખર્ચનો પ્રયત્ન આપણો સંઘ કરી શકે તે

શક્ય નથી. એટલે આ માટે આપણા સંઘના ચાર છ આગેવાનોએ ઉબજાવ્યા, નાંદુરી આદિ નગરોમાં ફાળા માટે બે એક મહિના જવું પડશે.’

એક આગેવાને વચ્ચે જ પ્રશ્ન કર્યો: ‘ગઈ સાલ તમે સ્થપતિ સાથે આ ઉપાશ્રય અંગે કંઈક વાત તો કરી હતી. તેણે ખર્ચાનું અનુમાન કેટલુંક આપ્યું છે ?’

‘આને આ ઉપાશ્રયના પાયા પર જીર્ણોદ્ધાર કરવો હોય તો માત્ર દસ હજાર રૌપ્યમુદ્રાઓનો ખર્ચ આવે અને ભગતાં મકાનો લઈ વિશાળ ઉપાશ્રય બનાવીએ તો લગભગ સીત્તરે હજારનો ખર્ચ થાય. પણ મેં ઉપાશ્રયની મજબૂતી, ઉપાશ્રયના અંદરના ભાગમાં આવેલી શ્રીપુજની ગાદી પાસે પદ્માવતી દેવીના મંદિરની રચના અને વ્યાખ્યાન મંડપ વગેરે વિશાળ બનાવવા હોય અને મુની મહારાજનો માટેનાં નિવાસગૃહો તૈયાર કરવાં હોય તો લગભગ વધુમાં વધુ એક લાખ રૌપ્યમુદ્રાઓનો ખર્ચ આવે.’ નગરશેઠે કહ્યું.

‘અહોહો ! એક લાખ રૂપૈયા ! રાજનો દરબારગઢ પણ દસ પંદર હજારમાં થઈ જાય. આટલા રૂપૈયા ભેગા કરતાં પાંચ વરસ થઈ જશે. આપણો સંઘ આટલો બોજ ઝીલી શકે એવો નથી. આ કરતાં બે પાંચ હજાર રૂપૈયા ખર્ચીને વટાવુટીને રંગરોગાન કરાવવા શું ખોટા ? અપાસરો કંઈ સાંકડો છે નઈ ને ચોમાસા પહેલાં બધું થઈ જશે.’ એક વૃદ્ધ શેઠિયાએ કહ્યું.

પછી તો ચર્ચાના વળાંક જુદો જ લેવાઈ ગયો. આજના સંજોગોમાં આટલું નાણું ભેગું કરવું ભારે કઠણ છે, ભવ્ય ઈમારત શા માટે કરવું જોઈએ, જે ભાગ નબળો છે તે સુધારી લેવો, વાટાવુટી કરાવીને ફરતો ધીસીને લેપ કરાવવો, સો વરસની આવરદા મળી જશે. ને અપાસરો ભર્યોભર્યો થઈ જશે. આ રીતે વળાંક વળી ગયાં. દેદા શાહ જોઈ શક્યા કે આ સંઘ નાણાં ઠાઠવામાં ભારે દે. ૯

નબળાઈ બતાવનારો છે. આ વિચાર આવતાં જ તે ઊભા થયા અને બોલ્યા : ‘ શેડ્યાઓ, હું એક સેવક છું. બેચાર દિવસથી આપનો અતિથિ બન્યો છું. સ્વાભાવિક આપની ચર્ચામાં મને રસ પડ્યો અને હું પણ એક સ્વામી ભાઈ હોવાથી આપની સાથે કંઈક વાત કરવા પ્રેરાયો છું. આ ગામનો શ્રીસંઘ સામાન્ય નથી, સમૃદ્ધ અને ભાગ્યવંત છે, એ ધારે તો આ ઉપાશ્રયને વિરાટ બનાવી શકે છે. ગઈ કાલે મેં આ ઉપાશ્રય બરાબર જોયો છે. સાવ જીર્ણ બની ગયો છે અને તેના પર થાગડ થીગડ કરવામાં આવે તો પણ તેની આવરદા વધી શકે એમ નથી. હું આપ શ્રીસંઘ સમક્ષ એક પ્રાર્થના કરું છું કે આ ઉપાશ્રયનું વિરાટ રૂપ બનાવવાની મને આજ્ઞા આપો. અને એક પરોણાને પુણ્યનો લાભ આપવાની કૃપા કરો. હું આ ઉપાશ્રયના નિર્માણમાં જે કંઈ ખર્ચ થશે તે હર્ષપૂર્વક આપવા તૈયાર છું ’ આટલું કહીને દેદા શાહ પોતાના સ્થાને બેસી ગયા.

સમગ્ર શ્રીસંઘના આગેવાનો વિચારમાં પડી ગયા. કેટલાકના મનમાં થયું કે આ તક શાસનદેવે સામે ચાલીને આપી છે તો વધાવી લેવી. કેટલાંકને એમ પણ થયું કે આવી માગણી સ્વીકારવાથી સંઘની આબરૂ શું રહે? અને એક અબળ્યા માનવીનો વિશ્વાસુ પણ કેમ કરી શકાય...’

આમ વિવિધ પ્રશ્નો ને વિચારો વચ્ચે સંઘના આગેવાનો ગંભીર બની ગયા હતા. એક માણસે નગરશેઠ સામે જોઈને કહ્યું, ‘ શેઠજી, આપ જ માર્ગદર્શન આપો તે વધારે ઈષ્ટ છે.’

‘ આપ સર્વના વિચારો જાણ્યા વગર હું શું માર્ગદર્શન આપું ? ’ નગરશેઠે કહ્યું.

તરત પેલા વૃદ્ધ આગેવાન ઊભા થયા અને બોલ્યા : ‘ જીઓ ભાઈઓ, જે અબળ્યા શ્રાવકે આપણી સામે પોતાની ભાવના વ્યક્ત કરી છે તે ઉત્તમ હોવા છતાં મારે કહેવું જોઈએ કે વ્યક્ત

કરતાં શ્રીસંઘ મહાન છે. જે આપણે પરાયાની માગણીનો સ્વીકાર કરીએ તો આપણા શ્રીસંઘની આખર શી રહે? શ્રીસંઘના ગૌરવ ખાતર પણ આપણે જે કંઈ અને તે આપણી રીતે જ કરવું જોઈએ.’

આ વૃદ્ધ આગેવાનના વિચારોને અનુમોદન આપનારા પાંચ છ સભ્યો મળી ગયા. એકે તો ઊભા થઈને કહ્યું: ‘ભાઈઓ, સામે કોઈનો મહેલ દેખાય એટલે આપણે આપણા ઝુંપડા પાડી નાખવા જોઈએ તે સુયોગ્ય નીતિ ન કહેવાય. અને દેવગિરિનો સંઘ સૌકાઓથી પોતાની રીતે કામ કરતો જ રહ્યો છે. એનું કોઈ કામ અટક્યું નથી. તો પછી આપણે જે ગૃહસ્થને ઝાળખતા નથી, જેનો આપણને કોઈ પરિચય નથી અને જેના અંગે આપણે કશું જાણતા નથી એવા એક અજાણ્યા ગૃહસ્થની ઈચ્છાને સ્વીકારવી તે આપણા શ્રીસંઘનું ઘોર અપમાન ગણાય. નગરશેઠજીને તો મારી પ્રાર્થના છે કે પછેડી જેવી સોડચ ખેંચવામાં કોઈ પ્રકારનું દુષણ ગણાવું નથી.

દેદા શેઠ ઊભા થયા અને સહુ સામે જે હાથ જોડયા. દરેક સભ્યો દેદા શેઠને જોઈ રહ્યા હતા. સાવ સાદો ને કંઈક મેલો વેષ! માથાની પાઘડી ગુલાબી રંગની હતી, પણ તેના પર મેલના જાણ્યે થર જામ્યા હતા. હાથમાં હીરાભાણેકની કે એવી બહુ મૂલ્ય વીંટી પણ નહોતી. ગળામાં એક સોનાની પાતળી કંઠી હતી. તે પણ ખજુરીના ચાલુ ધાટની! કયાંય વેઠ નહિ. કડાં નહિ અને જીવાનિયો! દેદા શાહે કહ્યું: ‘મારા પૂજ્ય વડીલો અને સાધર્મિક સ્વજનો, મેં જે ભાવના વ્યક્ત કરી છે તે અત્રેના શ્રીસંઘનું અપમાન કરવાની મનમાં ઈચ્છા રાખીને નથી કરી. હું એક શ્રાવક છું, પરગામનો રહીશ છું અને અહીં ચાર પાંચ દિવસથી આવ્યો છું. મેં આપની ચર્ચા સાંઝળી હતી અને પૂજ્ય મુનિ મહારાજશ્રીની વાણી પણ સાંભળી હતી. મને થયું કે મારા હાથે આવું શુભ થાય તો કંઈક શુભ કર્મ પાંધી શકું. આ સિવાય મારા મનમાં અન્ય કોઈ હેતુ નથી. વળી આપ સહુને ખાતરી થાય એટલા ખાતર એ પણ

જણાવ્યું છે કે આ ઉપાશ્રયનો તમામ ખર્ચ હું ભોગવીશ પરંતુ ઉપાશ્રય શ્રીસંઘનો જ ગણાશે. મારા નામની કે મારા દાનની કોઈ પ્રકારની નોંધ ન થાય તો હું વધારે રાજી થઈશ.’

એક બટકબોલો તરત બોલી ઊઠ્યો; ‘ભાઈ, તમારી વાત સાચી છે પણ શ્રીસંઘ એવી રીતે અજ્ઞાણી વ્યક્તિને સંમતિ આપી પોતાનું નાક હાથે કરીને ન કપાવે.’

‘શેઠજી, મારે નામની જરૂર નથી, તપ્તીની જરૂર નથી, કીર્તિની પણ જરૂર નથી. પછી શ્રીસંઘની નાનપ ક્યાંથી જણાય? મારી તો આગ્રહભરી પ્રાર્થના છે કે મને આ લાભ લેવા દો. ખર્ચ માટે હું જરાય લોભ નહિ રાખું. એક લાખ તો શું બે લાખ રૂપૈયા ખર્ચ થશે તો હું ભોગવી લઈશ. અને સારામાં સારા કારીગરો રોપ્પાને સો વર્ષમાં તેનો વાટો પણ ન ખરે એવું કામ કરાવવાની મારી ઇચ્છા છે.’ દેદા શાહે કહ્યું.

ચાર છ જણા આછું હસ્યા. પેલો બટકબોલો કંઈક વ્યંગભર્યાં સ્વરે બોલ્યો : ‘ત્યારે તો તમે અપાસરો સોનાનો પણ ખનાવી દેશો કાં?’

‘હા શેઠિયા, હું તો નાનો માનવી છું. પણ શ્રીસંઘ મને ઉદાર હૃદયે રજા આપતો હોય તો હું આ વિશાળ ઉપાશ્રયને સોને મહાવવા પણ તૈયાર છું.’ દેદા શાહે શાંત ભાવે કહ્યું.

દેદા શાહના આ શબ્દો કોઈને બળવાળા લાગ્યા તો કોઈને ડંકાસ જેવા પણ લાગ્યા. સોનાના અપાસરો ખનાવનારના કપડાં લતા કંઈ આવાં મેલાધેલાં ન હોય. તેને ગળે તો હીરાનો કંઠો ખૂલતો હોય!

નગરશેઠે શાંત ભાવે કહ્યું: ‘શેઠજી આપ આ નગરીમાં કેટલા દિવસથી પધાર્યા છો?’

‘ ચાર પાંચ દિવસ થયા છે.’

‘ આપ કોના પરોણા છો ?’

‘ હું તો શ્રીસંઘનો સેવક છું. મારા એક પરોપકારીને મળવા આવ્યો હતો. અહીં હું શ્રીસંઘની ધર્મશાળામાં ઉતર્યો છું.’ દેદા શાહે કહ્યું.

‘ આપનું નિવાસસ્થાન ક્યાં આવ્યું ? આપનું શુભનામ જણાવશો ?’

દેદા શાહે એવાને એવા શાંત સ્વરે કહ્યું : ‘ મૂળતો સાત પેઠીથી હું નાંદુરીનો વતની છું. પણ હવે હું વિદ્યાપુર નગરીમાં રહું છું. ત્યાં મારો જથ્થાબંધ ઘીનો વેપાર છે. માતું નામ છે દેદો.’

દેદો ! સાંભળનારાઓના હૈયા પર જાણે આશ્ચર્યનો પડવો પડ્યો !

નગરશેઠે તરત ખુલાસો કર્યો : ‘ આપ પોતે જ દેદા શાહ ?’

‘ હા શેઠજી...’

બધાંએ હર્ષથી કહ્યું : ‘ અરે આજ તો તમારી નગરી પાવન થઈ ગઈ. શેઠજી, તમે ઉપાત્રય બનાવો. શ્રીસંઘની સંમતિ છે. શ્રીસંઘ આપ સમા ભાગ્યશાળીને ઉદારતાપૂર્વક ઉપાત્રય કરાવવાની મંજૂરી આપે છે.’

દેદા શાહનાં નયનો હર્ષના કારણે સજ્જ બની ગયાં. તેણે એ હાથ જોડી સહુને નમન કરતાં કહ્યું : ‘ આપ શ્રીસંઘે આજ મારા ઉપર મહાન ઉપકાર કર્યો. મારા જીવતરને આપ આપ્યો. અરેખર આપ મારા માટે મહાન ઉપકારી બન્યા છો. હું આપનો આભાર ક્યા શબ્દોમાં માતું ? શેઠીયાઓ, મારી એક પ્રાર્થના આપે સ્વીકારવી પડશે.’

‘ આપ શ્રીમાનને જે કહેવું હોય તે મુક્ત મનથી કહો. આપને નજરે નથી જોયા, પણ આપની નામના સાંભળીને અમે જરૂર ધન્ય બન્યા છીએ. ફરમાવો.’ નગરશેઠે કહ્યું.

‘ ઉપાશ્રય અંધાવવામાં જરાયે કરકસર ન થવી જોઈએ, સો વર્ષ સુધી તેની એક કાંકરી પણ ન ખરે એવું કામ બનવું જોઈએ, ઉપાશ્રય બનાવવામાં દેદા શાહતું નામ પણ ન આવવું જોઈએ. અને શ્રીસંઘ સમક્ષ હું બોલી ગયો છું તે વચન નિરર્થક ન જવું જોઈએ. અર્થાત્ ઉપાશ્રયને સોને મઢવાની અને અનુમતિ મળવી જોઈએ.’

નગરશેઠે જિભા થઈ દેદા શાહને બાથમાં લેતાં કહ્યું: ‘ શેઠજી, આપ નિશ્ચિંત રહો, ચાલો આપણે મુનિવર પાસે જઈએ અને એમની નિશ્રામાં જ્ય બોલાવીએ.’

ઉપાશ્રયના સામેના છેડે ઢાળેલી પાટ પર હજી મુનિ મહારાજ બેઠા હતા. તેમની સામે પાંચસાત આવકો પણ બેઠા હતા અને ત્યાં બેઠા બેઠા શ્રીસંઘના આગેવાનોની ચર્ચા સાંભળી રહ્યા હતા.

થોડી જ પળોમાં સંઘના આગેવાનો દેદા શાહ સાથે આવી પહોંચ્યા. સહુએ વિધિવત્ નમન કરીને બેઠક લીધી. દેદા શાહે પણ મુનિ ભગવાંતના ચરણ સ્પર્શ કરીને બેઠક લીધી.

નગરશેઠે કહ્યું: ‘ પૂજ્યશ્રી, આપણા અતિથિરૂપે વિદ્યાપુર નગરીના દેદા શાહ આજ પાંચેક દિવસથી અહીં આવ્યા છે તેઓએ વિશાળ ઉપાશ્રય બનાવી આપવાની શ્રીસંઘની અનુમતિ માગી છે. આવા મહા દાનીને અનુમતિ આપવી એતો ઉત્તમ છે એમ સમજીને અમે સહુએ આદેશ આપવાનો વિચાર કર્યો છે.’

મુનિશ્રીએ દેદા શાહ સામે જોઈને કહ્યું: ‘ દેદા શાહ, આપને મળવાનો યોગ નથી બન્યો પરંતુ જે શાસનમાં સાધુઓ નિષ્ઠાપૂર્વક પોતાનાં મહાન વ્રતોનું પાલન કરતા હોય છે તે શાસનનો શ્રાવક વર્ગ કેવો છે તે અમારે નજરમાં રાખવું જ પડે છે. એ દૃષ્ટિએ હું આપના નામ અને કાર્યથી પરિચિત છું. તમારી ચર્ચા અહીં બેઠાં અમે સાંભળી છે. આદેશ તો મનથી આપી જ દીધો છે પરંતુ

નિયમ પ્રમાણે આવતી કાલે વ્યાખ્યાન સમયે શ્રીસંઘ મળશે ત્યારે નગરશેઠજી આદેશ આપશે.’

‘કૃપાળુ, ઉપાશ્રય સોનાનાં પાત્રો વડે મઢવાની મારી ભાવના સાકાર અને એ રીતે મને આદેશ મળવો જોઈએ.’ દેદા શાહે કહ્યું.

‘આપની ભાવના સર્વોત્તમ છે. પરંતુ સાધુઓએ તો પોતાના વ્રતો અને વ્યવહાર ધર્મનો વિચાર કરવો જોઈએ. કંચન અને કામિનીનાં ત્યાગીઓ સોનાના ઉપાશ્રયમાં એક પળ માટે પણ શોભી શકે ખરા? જે વસ્તુનો ત્યાગ કર્યો હોય તેને સ્પર્શ શું વ્રત ભંગ ન કરે? વળી વ્યવહારિક રીતે ઉપાશ્રયને સોનાના પાત્રો વડે મઢાવીએ તો લૂંટ, ચોરી ને કોઈનું મન બગડે એવો ભય સતત રહ્યા કરે. તે સિવાય અન્ય ધર્મીઓના પ્રાણમાં ઈર્ષાનો ભાવ પણ જાગે; એટલે સુવર્ણથી મઢવાની વાત બરાબર નથી. દેદા શેઠ, ઉપાશ્રયની રચના તો છેલ્લા કેટલાક સૌક્યોથી થઈ છે. સાધુ, ત્યાગી, મુનિ કે એવા નિરૂપદ્રવી આત્માઓ તો વન-ઉપવનમાં પડ્યા રહે. આતો સાધવીજી મહારાજાઓનાં વ્રત, તપ જળવાય એ હેતુ લક્ષમાં રાખીને જ ઉપારામાગારોની રચના પૂર્વે થઈ હોવી જોઈએ અને ઉપાશ્રયો મોટે ભાગે ધર્મરાધનના હેતુ નિમિત્તે માત્ર સંસારીઓ માટે યોજાયા છે. એટલે આપ એવો આગ્રહ રાખ્યા સિવાય ઉપાશ્રય બનાવશો તો તે ધર્મ કરણીનું અને સાધુ સંતોના વિરામનું પ્રતિક બનશે.’

‘ભગવંત, મારા આ આગ્રહ પાછળ ખીલું એક કારણ છે.’

‘કહો.’

‘હું સમજણો થયો ત્યારથી અસત્ય બોલતો નથી. જે હું બોલ્યો છું તે પ્રમાણે ઉપાશ્રયમાં સોનાનો ઉપયોગ ન કરું તો મને મિથ્યાવચનનો દોષ લાગે; આપે જે ભયસ્થાન બતાવ્યાં છે તે હું બરાબર સમજું છું. તો આપ મને એવો માર્ગ બતાવો કે જેથી

હું મિથ્યા વચની ન બનું અને આપ કહો છો તે રીતનો ઉપાશ્રય બનાવી શકું.’ દેદા શાહે કહ્યું.

બધા વિચારમાં પડી ગયા. થોડી પળો પછી મુનિશ્રીએ કહ્યું : ‘ દેદા શેઠ આપની ભાવના સર્વ અનુકરણીય છે. આપને નામ માટે કીર્તિ કે એવો કોઈ મોહ નથી તે નાનીસૂની વાત નથી. પણ મને એક મધ્યમ માર્ગ સૂઝે છે. આ ઉપાશ્રયમાં પૂજ્ય શ્રી પૂજની ગાદી છે અને તેની જમણી તરફ શ્રી પદ્માવતી દેવીનું નાનું મંદિર છે. આપ ઉપાશ્રયમાં શ્રી પદ્માવતી દેવીના મંદિરને જરૂર મોના વડે મઠાવી શકો છો. એમ થવાથી આપ બોદ્યું મિથ્યા નહિ થાય અને ઉપાશ્રયનો આદર્શ જળવાઈ રહેશે.’

આ માર્ગ સહુને ખેસી ગયો. ત્યાર પછી હર્ષ, આનંદ અને ઉત્સાહપૂર્વક સહુ ઊભા થયા.

બહાર નીકળ્યા પછી નગરશેઠે દેદા શાહને કહ્યું : ‘ દેદા શાહ, હવે મારા પર એક કૃપા કરો. આપ ધર્મશાળામાં રહો એ તો અમારા શ્રીસંઘ માટે ભારે શરમાવાનું બણાય. આપની સાથે હું ધર્મશાળાએ આવું છું. ત્યાંથી આપનો જે કંઈ સરસામાન હોય તે મારા અતિથિ વાસમાં લઈ આવીએ.’

નગરશેઠની ભાવનાનો અનાદર કેમ થઈ શકે ?

એમ જ થયું.

ખીજે દિવસે વ્યાખ્યા વખતે આખો ઉપાશ્રય ચિકકાર ભરાઈ ગયો. કારણ કે આ વાત જાની રહી શકી નહોતી, તેથી સ્ત્રી પુરુષો વગેરે ઘણા આવ્યા હતા.

મહારાજ સાહેબે માંગલિક કહીને સાદાર્થથી જીવવામાં કેટલો લાભ છે અને ચિત્ત પરિવ્રઠમાં ખૂંચતું નથી તે વાત પોતાની શૈલીમાં જણાવી અને દેદા શાહનો દાખલો આપતાં કહ્યું : ‘ વિદ્યાપુર નગરીના શ્રાવકરત્ન શ્રી. દેદા શાહ આજ આ નગરીના શ્રીસંઘના પરોણા

બન્યા છે. તેઓનું નામ તો તમે સાંભળ્યું હશે. તેઓ દાન ભાવનાને જાણે વરેલા છે. નામ કે કીર્તિનો જરાયે મોહ રાખ્યા વગર તેઓ દાન આપતા જ રહે છે. તમે તેઓની સાદાઈ જોઈને આશ્ચર્ય પામી જશો. અંગ ઉપર એક વાણિયાને શોભે એવાં સાદાં વસ્ત્રો અને એક પાતળી સોનાની ઠંઠી સિવાય કશું ધારણ કરતા નથી. હું ગર્દકાલે જ જાણી શક્યો છું કે તેઓ માત્ર સાદા છે એમ નથી પણ મિથ્યા વચન કદી બોલતા નથી. એક સુશ્રાવકનાં સઘળાં લક્ષણો તેમના વદન પર અંકિત થયેલાં છે. આવા નિરાભિમાની શ્રાવક કંઈ વૃદ્ધ નથી પણ પાંત્રીસેક વરસનો જુવાન છે. અને પરિગ્રહનો જીતનાર છે. તેઓએ આ નગરીમાં એક ભવ્ય ઉપાશ્રય અંધાવવાનું મનથી નક્કી કર્યું છે. આ અંગે સઘળી માહિતી આપશે.’

પ્રવચન પૂરું થયા પછી નગરશેઠે અને બીજા આગેવાનોએ ઉપાશ્રયના નિર્માણ અંગેની માહિતી આપી અને ત્યાર પછી સહુએ હર્ષોલ્લાસપૂર્વક શ્રી દેદા શાહની ભાવનાને વધાવી લીધી.

દેદા શાહે ઊભા થઈ સકળ સંઘને નમન કર્યાં, ત્યાર પછી મહારાજશ્રીનાં ચરણ કમળમાં મસ્તક મૂકી કહ્યું : ‘કૃપાળુ, હું આજ ધન્ય બની ગયો.’

મહારાજશ્રીએ સૂર્યમંત્રથી સિદ્ધ કરેલો વાસક્ષેપ દેદા શાહના મસ્તક પર મૂક્યો.

પ્રકરણ ૧૫ મું :

: રાજની ભાવના

નગરશેઠના ભવન પર આવ્યા પછી ભોજનાદિથી નિવૃત્ત થઈ ને દેદાશાએ કહ્યું : ‘ આજ રાતે શિલ્પશાસ્ત્રી આવશે ને ? ’

‘ હા શેઠજી, પેલા બંને મકાનો પણ મળી જશે. પરંતુ આ ચોમાસા પહેલાં ઉપાશ્રય કેવી રીતે થશે ? ’

‘ મને પણ એ પ્રશ્ન સતાવે છે. છતાં આપણે કાર્યનો પ્રારંભ કરવો જોઈએ. અને આવતી કાલે મારા તરફથી શ્રી. સંઘને જમણુ-વાર કરવાનો છે. ’

‘ આવતી કાલે જ ? ’

‘ હા. કારણ કે મારાથી વધારે રોકાઈ શકાય એવા સંયોગો નથી અને બીજું કામ આજ મધ્યાહન પછી પતાવવાનું છે. ’

‘ ફરમાવો... ’

‘ આ નગરીમાં સોનાનો ભાવ શું છે ? ’

‘ વેંચવા જઈએ તો સાડાપ્રારનો તોલો જમ અને લેવા જઈએ તો તેરનો ભાવ પડે. ’

‘ ત્યારે તો ઉજ્જયની કરતાં કંઈક ભાવ બિંચા લાગે છે. ’

‘હા શેઠજી, અડધો ટકો ભાવ જિંચો જ રહે છે. કારણ કે અમારે ત્યાં સોનું ઉજ્જવનિથી જ આવે છે. સોનાના ભાવનું કેમ પૂછવું પડ્યું ?’

‘મારે થોડુંક વેચવું છે...’

‘કેટલુંક છે...?’

‘ઐ મણના આશરે. સાથે જ લઈને જ આવ્યો હતો.’

ઐ મણ સોનું ! નગરશેઠ તો ચમકી જ ગયા. જે માણસ ઐ મણ સોનું સાથે ફેરવતો હોય તેના ઘરમાં કેટલું સંઘરાયું હશે ? નગરશેઠ કહ્યું : ‘આપનું સોનું વેંચાઈ જશે. મારું હાટ પણ સોના ચાંદીના વેપારનું છે અને ખીજા પણ દસ ખાર ઝવેરીઓ સોનાચાંદીનો વેપાર કરે છે. આપણે ઘડીક આરામ લઈને જઈશું ત્યારે સોનું લેતા જઈશું. ત્યાં ગયા પછી વેપારીઓને ઓલાવશું. હમણાં સોનાની કંઈક અછત છે. એટલે આજને આજ વેંચાઈ જશે.’

‘તો આવતી કાલના શ્રીસંઘ જમણ માટેની વ્યવસ્થા કેવી રીતે કરશું ? હું તો અહીંનો સાવ અજાણ્યો છું એટલે આ બધું કામ આપે જ લેવું પડશે.’

‘આપણા સંઘમાં લલ્લુશા ભારે હોંશિયાર છે. જમણવારના કામમાં તો તેનો જેટલો નહિ મળે. અહીં સાંજના જમણનો સિવાજ છે’ નગરશેઠે કહ્યું.

‘ભલે. અમારે ત્યાં પણ સંઘ કે નોકારશીનું જમણ દિવસના ત્રીજા પ્રહર પછી જ થાય છે. સંભાગ એટલી રાખવી પડે છે કે સૂર્યાસ્ત પહેલાં રસોડું સમેટાઈ જવું જોઈએ.’

‘બરાબર છે...અમારે ત્યાં પણ તેમજ છે. હવે મિષ્ટાન શું બનાવશું ?’

‘ઉત્તમમાં ઉત્તમ મિષ્ટાન બનાવીએ. જમણવારમાં જરાયે લોભ નથી રાખવો. આપણે નોકારશી જમાડીએ તો ?’

‘હું પણ એજ કહેવાનો હતો. માત્ર દસ ઘર દિગંબરનાં છે. એ લોકો સંપ રાખે છે.’

‘તો પછી નોકારશી જ કરો. એ માટેનો જે વિધિ હોય તે કરવામાં મને કોઈ વાંધો નથી.’

‘આજ રાતે થાળી પીટવી પડશે. તે થઈ જશે. વિધિમાં તો નગરશેઠની આજ્ઞા લેવી જોઈએ. એતો આપને મળી ગઈ છે. જમણુ વખતે નગરશેઠને એક પાઘડી ને સવા રૂપિયો શ્રીફળ સાથે ચાંદલો કરીને આપવાનો. શ્રીસંઘ તરફથી પણ આપને પાઘડી અંધાવવામાં આવશે, અને ચાંદલો કરવામાં આવશે.’

‘નોકારશીમાં નાનાં મોટાં કેટલાં માણસો જમશે ?’

‘આમ તો પાંચસોને સીત્તોરનો સમુદાય છે. આપણે રસોઈ સો માણસની વધારે કરાવવી પડે છે. દેરાસરના પૂજારી, માળી, વસવાયાં વગેરેને પ્રસાદી રૂપે થાળીઓ આપવી પડશે.’

‘બરાબર છે. તો આજ એક હજાર રૂપિયા રોકડા મગાવી રાખજો. દરેક જમનારાઓને ચાંદલો કરીને પ્રભાવના રૂપે એક એક રૂપિયો આપવાની મારી ભાવના છે.’ દેદા શાહે કહ્યું.

‘અતિ નહિ કહેવાય ! એ કરતાં એક એક થાળી આપીએ. રૂપિયાની ચાર પાંચ મળશે.’ નગરશેઠે કહ્યું.

‘આપવામાં વળી લોભ શા માટે ! અધાં વસવાયા જે સંઘના હોય તે સર્વને પ્રભાવના આપવાની છે.’ દેદા શાહે કહ્યું.

પછી વાતોમાં વિષામનો સમય રહ્યો નહિ. જળપાન કરીને અંને પગપાળા નગરશેઠની પેઢી તરફ ગયા. કારણ કે દેદા શાહ મોટે ભાગે પશુઓવાળા વાહનમાં ખેસતા નહોતા. માર્ગમાં દેદા શાહે જ્ઞેયું દેવગિરિનાં લોકો તંદુરસ્ત અને સુખી દેખાય છે બાળકો પણ ચોક્ખાં અને મસ્ત દેખાય છે. સ્ત્રીઓ તરફ નજર કરવાની દેદા શાહને ટેવ નહોતી. અને અંને નગરશેઠની ખે બારણાવાળી

વિશાળ દેખાતી પેઢી પર પહોંચ્યા. નગરશેઠના બંને દીકરાઓએ પેઢીનું ઠામ સંભાળી લીધું હતું. બંનેને પરણાવ્યા હતા અને બંને સંસ્કારી તેમજ માતૃ પિતૃ ભક્ત હતા.

નગરશેઠે ઘણા જ આદર સહિત દેદા શેઠને પોતાની બાલુમં ગાદી પર બેસાડ્યા. ત્યાર પછી બે માણસોને ઘેર સોનાના બે કોથળા ભાવવા રવાના કર્યા અને પોતાના મોટા દીકરાને આઠ દસ ચોક્કસીઓને બોલાવવા મોકલ્યો. એક વાણીતરને લલ્લુકાકાનું ઘેર રવાના કર્યો.

લગભગ એકાદ ઘટિકા પછી વેપારીઓ આવી ગયા. ત્યાં તે સોનાની લગડીઓવાળી મણુમણુની બે કોથળીઓ પણ આવી ગઈ. ભાવતાણની વાત શરૂ થઈ. એક ઢાળિયો કાઢીને તેનો દસ ઠાઢવો શરૂ થયો. સોનું નિર્ભેળ હતું. આવું સોનું તો ભાગ્યે જ પ્રાપ્ત થાય. સો ટચનું સોનું.

સાડા બારને પાંચ ઢિંગણાના ભાવે સોનું વેંચાઈ ગયું. અધમણુ સોનું નગરશેઠે રાખ્યું. દોઢમણુ સોનું અન્ય વેપારીઓ લઈ ગયા.

અધા વેપારીઓના ગયા પછી દેદા શેઠે કહ્યું : ‘નાણાં તમારે ત્યાં જમા રાખજો. મારે કંઈ જરૂર નથી. આશરે બેંતાલીશ હજાર આવશે. ચાલીશ હજાર ઉપાશ્રયના ખાતે જમા કરજો. બાકીનામાં જમણુ વગેરે પતી જશે.’

ત્યાં તે લલ્લુકાકા આવ્યા. સાઠ વરસનો ખડતલ પુરુષ, દુબળી કાયા પણ મોઢા પર તેજ ઘણું...તેમણે તેર વરસની વયે ચોથાવતની બાધા લીધી. અને બાધે પીધે સુખી હતા. પોતે કોઈ પ્રકારનો ધંધો કરતા નહિ. બે મોટા ભાઈ ધંધો કરતા. બંને પરણેલા હતા.

નગરશેઠે લલ્લુ શાહને આરદ્રપૂર્વક બેસાડ્યા. પછી તેઓએ દેદાનો શાહનો પરિચય આપ્યો અને આવતી કાલે નોકારશીના જમણુની વાત કરી.

લલ્લુ શાહે દેદા શેઠ સામે જોઈને કહ્યું : ‘ શેઠીયા, તમારાં વખાણુ તો ખૂબ સાંભળ્યાં છે. પૂર્વની પુન્યાઈનો આવો સદુપયોગ વીરલા જ કરતા હોય છે. ખોલો શેઠીયા આવતી કાલની નોકારશીમાં શું શું બનાવવું છે? અમારે ત્યાં તો મોટે ભાગે સુખડી ને સેવ, ગાંઠીયા ને તબ્યા ચૂરમાના લાડવા, શીરો ને મગ આ પ્રમાણે થતું હોય છે. દાળ ભાત પણ ખરા. આવતી કાલે તીથિ નથી એટલે લીલું શાક પણ થઈ શકશે.’

‘ શેઠજી, મારો વિચાર તો જે ઉત્તમ હોય તે બનાવવાનો છે.’

‘ ઉત્તમ તો મગની દાળનો શીરો ગણાય છે.’

‘ તો તે બનાવો. સાથે બે શાક, કુલવડાં, પાપડ, ચટણી, મગની દાળ, ભાત, કઠી.’ દેદા શેઠ વાક્ય પૂરું કરે તે પહેલાં જ નગરશેઠ બોલી ઊઠ્યા : ‘ આ તો ઘણું સરસ થઈ પડશે.’ પછી લલ્લુ શાહ સામે જોઈને કહ્યું : ‘ લલ્લુભાઈ, આ બધી સામગ્રી તૈયાર થઈ શકશે ? ’

‘ તમારે કરી ચિંતા ન કરવી. મગની દાળ વાટવા માટે હું પંદર ગોલણોને કહી દઈશ... કાઠીયાઓને અત્યારે જ કહી દઈશ કે લીલાં શાક સવારનાં આપી જાય... કારેલાં અને કોણુ ગવારનાં બે શાક સરસ થશે. મગની લચકા દાળ, સારા માયલા ચોખા અને કઠી. આમાં કયો વખત લાગે તેમ હતો. આપણે છસો માણસોની રસોઈ કરવી પડશે.’

દેદા શેઠે કહ્યું : ‘ કાકા, આપને જે યોગ્ય લાગે તે કરવાનું ખર્ચમાં કોઈ પ્રકારનો ખોટો લોભ નહિ કરવાનો. મારે સહુ સાધમી ભાઈઓને ઉદ્ધાસ અને પ્રેમથી જમાડવા છે એટલે પૈસા કરતાં મારા મન સામે જોજો. રસોઈ તો કેટલા માણસોની કરવી એ તમારો વિષય છે પણ મને લાગે છે કે સો બસો માણસની રસોઈ વધારે

થાય તો કંઈ ખોટું નથી. હું સમજું છું કે વસવાયો વર્ગ કદી સંતોષ નથી પામતો પણ આપણે તેને ધરવી દેવા છે. વળી રાજના કમંચારીઓ, સંઘના આગેવાનો, રાજ, ચોકિયાતો કેટલાણ, અન્ય ધર્મના આગેવાનો અને અહીં કોઈ અખાસ કે અન્ય ધર્મીઓ, સંતમહંતો વગેરેને ત્યાં આપણે પીરસણા પણ મોકલવાનાં છે.

લલ્લુ શાહે દેદા શાહના ખલા પર હાથ મૂકીને કહ્યું : ‘શેડીયા, હવે તું જોજે કાલનો જમણવાર. તારું મન હું સમજી ગયો છું. પણ એક પ્રશ્ન નડે છે...’

‘ ખોલો...’

‘ મગનો શીરો કાંઈ શેકયા વગર રાતવાસી રાખી મૂકે તો દોષ જીભો થાય.’ બરાબર છે...પણ આપણે વસવાયા કે એવા વર્ગને જે શીરો આપવાનો છે તે શેકાવીને જ આપવો.’ દેદા શાહે કહ્યું.

નગરશેઠ તો દેદા શાહનું ઉદ્ધાર દિલ જોઈને ભારે પ્રભાવિત બની ગયા હતા. તેઓએ તરત પાંચસો રૂપિયાની એક થેલી લલ્લુ શાહને આપતાં કહ્યું : ‘ આ પાંચસો છે. સહુને રોકડા ચૂકવવાના છે. વળી કાલે સંઘ જમણુ પછી શેઠજી તરફથી એક એક રૂપિયાની પ્રભાવના થવાની છે. તમારે પૈસાની જરૂર પડે ત્યારે ચિટ્ટી લખીને કોઈ માણસ દ્વારા મગાવી લેજો.’

લલ્લુ શાહે ફરી વાર દેદા શાહનો વાંસો થાખડીને કહ્યું : ‘તમારા જેવા મરદ ને મોટા દિલના માણસો જે દરેક ગામમાં હોય તો જૈન ધર્મનો જય જયકાર ખોલાઈ જાય.’

ત્યાર પછી લલ્લુ શાહ વિદાય થયા.

દેદા શાહ એક વાણીતરને લઈને ઉપાશ્રયે મુનિવરને વંદવા ગયા. અને વાણુ વખતે નગરશેઠના ઘેર આવી ગયા.

રાતનો પ્રથમ પ્રહર પૂરો થાય તે પહેલાં જ શિલ્પશાસ્ત્રી આવી ગયા. નગરશેઠે આવકાર આપીને પોતાની ખેઠકમાં બેસાડયા...ગઈ

સાલ ઉપાશ્રય મોટો બનાવવાની વાત નીકળી હતી ત્યારે શિલ્પ-શાસ્ત્રીએ બે નકશા તૈયાર કરેલા. એક જે છે તેને જ ફરી બનાવવાનો અને બીજો બંને મકાનો સાથે બેળવીને વિશાળ બનાવવાનો.

આ નકશાઓ દેદા શાહ જોઈ ગયા. ઉપાશ્રયનું વિશાળ સ્વરૂપ ધણુ મજબુત હતું અને તે નકશો તેઓએ પસંદ કર્યો, ત્યાર પછી ખર્ચની વાત નીકળી. શિલ્પશાસ્ત્રીએ એંશી હજાર રૂપિયામાં વિશાળ ઉપાશ્રય થઈ જશે એવો આનુમાનિક ખર્ચ દર્શાવ્યો. 'દેદા શાહ કહ્યું: 'શાસ્ત્રીજી, આ ઉપાશ્રયને બનતાં કેટલો સમય લાગશે?'

'ઓછામાં ઓછા ચાર માસ થઈ જાય, પણ વચ્ચે ચોમાસું આવે છે એટલે આવતા માગસરમાં ઉપાશ્રય સંપૂર્ણ તૈયાર થઈ જશે.'

'બરાબર છે...આપણે ઉતાવળ કરીને કામ બગાડવું નથી તેમ ઠંડી રીતે વધારે સમય પણ બગાડવો નથી. જુઓ શ્રીપૂજની બેઠક સામે આપે જે પદ્માવતીજીનું મંદિર દેખાડ્યું છે તેને મારે સોનાનાં પતરાંથી મઢવું છે એટલે આપ એ ગણતરીએ જ તેના નકશી કામની વિચારણા કરજો.'

નગરશેકે પણ માત્ર સામાનની યાદી તૈયાર કરવાની અને ઉત્તમ કારીગરો ભેગા કરવાની લક્ષ્યમણ કરી.

આમ મધરાતે શિલ્પશાસ્ત્રી આનંદ અને ઉત્સાહ સાથે વિદાય થયો. બીજો દિવસે તો નવકારસીનું જમણ હતું.

ગામમાં દેદા શેઠની વાતો વિધવિધ સ્વરૂપે પ્રસરી ગઈ હતી.

યથા સમયે નવકારસીનું જમણ પતી ગયું. દેદા શાહ તરફથી સહુને એક રૂપિયાની પ્રભાવના કરવામાં આવી. દેદા શાહની વાહવાહ બોલાઈ ગઈ. પણ દેદા શાહ માન વગેરેથી સાવ અળગા જ રહેતા. પોતે એક સામાન્ય માનવી છે એ વાત તેઓ કદી ભૂલતા જ નહિ એટલું જ નહિ પણ એ રીતે સાદાઈથી રહેવામાં તેઓને પરમ સંતોષ હતો.

દેદા શાહની ઉદારતાની વાત તો સમગ્ર નગરીમાં પરગંધિલા કેવડાની સૌરજ માફક પ્રસરી ગઈ હતી.

શ્રીસંઘે પણ દેદા શાહને નિયમ પ્રમાણે પાઘડી બંધાવી હતી અને દેદા શાહે નગરશેઠને ચાંદલો કરીને એક સોનૈયો અપૂણ્ય કર્યો હતો, એક પાઘડી બંધાવી હતી અને એક ભરેલી શાલ મૂકી હતી.

જેનોના ઘેર ઘેર દેદા શાહની ઉદારતાની વાતો ચર્ચા રહી હતી. એજ રીતે રાજા જ્યારે રાતના પ્રથમ પ્રહરે એકક બંડમાં મંત્રીઓ વગેરે સાથે વાતો કરતાં એઠાં હતાં ત્યારે પણ એક મંત્રીએ દેદા શાહની ઉદારતાની વાત કરી.

વાતો જ્યારે વાયરે ચડે છે ત્યારે તેતું મૂળ નાતું અને છે ને વેલડી વિરાટ થાય છે. મંત્રીની આ વાતને વધાવી લેતાં એક પાષંદે કહ્યું : 'કૃપાનાથ, દેદા શાહ છે તો જીવાનડો પણ ભારે ઠરેલ છે ને એની ઉદારતા તો જાણ્યે આડો આંક! મેં તો સાંભળ્યું છે કે એને ઘેર જે કોઈ યાચક જાય તેને સોનૈયો આપે છે. પાણીનાં પરખ તો ચારે બાજુ બંધાવ્યા છે ને એની થાપેલી ભોજનશાળામાં તો મનગમતું સાત્તિક ભોજન મળે ને કોઈ પાસે એક ત્રાંબિયું પણ માગે નહિ.'

'મેં સાંભળ્યું છે કે દેદા શાહે આપણા ગામમાં અપાસરો બંધાવવાતું જાહેર કર્યું છે.'

'હા મહારાજ, ઈ વાલ્હિયો તો સોનાનાં પતરાં મહાવીને અપાસરો બનાવવાની હઠ લઈ એટો હતો પણ અમારા ગુરૂદેવે એને સમજાવ્યો. અને બોલ્યું વચન મિથ્યા ન થાય એટલા માટે સોને મહેલું એક મંદિર અપાસરામાં બનાવવાતું કહ્યું.'

'ભારે ધનવાન લાગે છે.'

'કાચે છે કે જે પાંચ વરસ પહેલાં તો એને ભોજનનાય સાંસા હતા. પણ વેપારમાં લાગ્ય ચમક્યું અને કોઈ સગાનો વારસો મળ્યો.

ઝેટલે ધન હલકાવા માંડ્યું. મહારાજ, નવાઈની વાત તો ઈ છે કે એય માણસો સાવ સાદા ને સદાચારી છે...ગરીબ જેવાં સાદાં વસ્ત્રો પહેરે છે ને ગળામાં એક પાતળી કંઠી સિવાય દેહ પર કોઈ અલંકાર નથી.' એક જીન મંત્રીએ કહ્યું.

રાજાએ મુખ્યમંત્રી સામે જોઈને કહ્યું : 'મહામંત્રી, આવાં રત્નો વડે જ પૃથ્વી શોભે છે. પોતાની પાસે અઢળક ધન હોય છતાં વૈભવ વિલાસમાં એનો ઉપયોગ ન કરવો તે કંઈ નાની સૂતી વાત નથી. દેદા શાહ ક્યાં ઉતર્યા છે ?'

મહામંત્રીએ કહ્યું : 'કૃપાનાથ, એની સાદાઈનો સીધો દાખલો. આવીને ઉતર્યા વાણિયાની ધર્મશાળામાં અને જ્યારે તેની ભાવનાની ખબર પડી ત્યારે નગરશેઠ તેમને પોતાના ભવનમાં લઈ આવ્યા.'

દેદા શાહની વિગત સાંભળીને રાજા ધણે જ આનંદિત થયો હતો. તેમણે મહામંત્રીને કહ્યું : 'મહામંત્રી, આવતી કાલે દેદા શાહને નિમંત્રણ આપી દેજો. સંધ્યા પછી રાજભવનમાં નગર શેઠ સાથે પધારે, આના પુણ્યવંત માનવીનાં પગલાં પડે તો પાપના અંધારા અળગાં થાય. દેદા શાહને પોષાક આપવો છે ઝેટલે તેની પણ વ્યવસ્થા કરી રાખજો. શ્રી સંઘ તરફથી રાજભવનમાં પિરસણુ આવ્યું હતું. શું રસોઈ બનાવી હતી! રાજના ઘેર પણ આવી રસવતી ન બને !'

મહામંત્રીએ તરત કહ્યું : 'કૃપાનાથ, આપના ઉત્તમ વિચારો અને પ્રજા પ્રત્યેનો આપનો ભાવ ખરેખર અદ્ભુત છે. રાજાએ કલાકારો, પંડિતો, દાનીપુરુષો, કવિઓ, સંતો, મુનિઓને સત્કારવા જોઈ એ રાજાનો આવશ્યક ધર્મ ગણાય છે. હું દેદા શાહને અને નગરશેઠને મળીને કાલે આ સમયે અહીં આવવાનું આમંત્રણ આપીશ.'

ત્યાર પછી બીજી કેટલીક પ્રાસંગિક ચર્ચાઓ કરીને એકક પૂરી થઈ.

બીજે દિવસે પ્રાતઃકાર્ય અને દર્શન-પૂજનથી નિવૃત્ત થઈ ને

મહામંત્રી રથમાં બેસી નગરશેઠના વિશાળ ભવનના પ્રાંગ-
ણમાં આવ્યા.

નગરશેઠના બંને પુત્રોએ મહામંત્રીનું ભાવપૂર્વક સ્વાગત કર્યું.
અને મહામંત્રીને બેઠકગૃહમાં બેસાડયા.

દેદા શાહે અને નગરશેઠ બાબુમાં આવેલા શ્રીજિનમંદિરે પૂજા
માટે ગયા હતા, તેમને વાર ન લાગી. ઘેર આવી, વસ્ત્રો બદલાવી
બંને દેવગિરિનગરીના મહાઅમાત્યને મળ્યા. મહામંત્રીએ આજ
રાત્રિના પ્રથમ પ્રહરે શ્રીમાન દેદા શાહેને રાજભવનમાં પધા-
રવાનું નિમંત્રણ આપ્યું.

રાજના નિમંત્રણનો અસ્વીકાર કેમ થઈ શકે ? સહર્ષ નિમંત્રણ
સ્વીકાર્યું. ત્યાર પછી અન્ય કેટલીક વાતો કરી મહામંત્રી વિદાય થયા.

આજે શુદ્ધિ આઠમ હોવાથી દેદા શાહે ઉપવાસ નક્કી કર્યો હતો,
નગરશેઠે આયંબિલનો સંકલ્પ ધાર્યો હતો.

બંને વસ્ત્રો બદલાવીને ઉપાશ્રયે ગયા. વ્યાખ્યાનમાં થોડુંક
મોડું થયું હતું. બંનેએ મુનિરાજશ્રીને અને સકળ સંઘને નમન કરીને
ત્યાં સ્થાન લીધું.

અને સાંજે દેવદર્શન, પ્રતિક્રમણ આદિ ધર્મકરણીથી નિવૃત્ત
થઈ બંને રાજભવનમાં જવા તૈયાર થઈ ગયા. નગરશેઠનો રથ દ્વાર
પાસે ઊભો હતો.

દેદા શેઠે કહ્યું : ‘આપ રથમાં પધારો...હું કોઈ માણસને
લઈને પગપાળા આવીશ.’

‘એમ તે કંઈ ચાલે ?’

દેદા શાહે કહ્યું : ‘અમ તો હું ચાલીને જઈ શકાય તેવા
સ્થળે પશુ વાહનમાં બેસતો નથી.’

‘તો આપણે બંને ચાલીને જઈએ. રાજભવન બહુ દૂર
નથી.’ નગરશેઠે કહ્યું અને બંને પગપાળા રવાના થયા.

મહારાજાએ મંત્રીઓ, પંડિતો, ભાયાતો વગેરેને નિમંત્રણ આપ્યું હોવાથી તેઓ પોતપોતાના વાહનોમાં આવી ગયા હતા. મહારાજા પણ પોતાની ત્રણેય રાણીઓ સહિત નીચેના વિરાટ બેઠક ખંડમાં આવી ગયા હતા.

ત્યાં જ ભવનના સંચાલકે આવીને કહ્યું : ‘ નગર શેઠજી મેમાન સાથે પધારે છે.’

અને થોડી જ વારમાં નગરશેઠ અને દેદા શાહ બેઠક ખંડનાં દ્વાર પાસે આવી ગયા.

બે મંત્રીઓ દ્વાર પાસે જ સ્વાગતાથે ઊભા હતા.

દેદા શાહને નિહાળવા માટે સહુનાં નયનો તે તરફ સ્થિર બન્યાં હતાં. રાજાની ત્રણેય રાણીઓ, બે કુંવરીઓ, બે કુંવર, રાજા પરિવારની અન્ય સ્ત્રીઓ, દાસીઓ વગેરે સાવ સાદા વસ્ત્રોવાળા, નવજવાન અને તેજસ્વી વદનવાળા દેદા શાહને જોઈ રહ્યાં.

દેદા શાહે સૌ પ્રથમ મહારાજાનો અગિયાર રૂપિયા વડે ઘોળ ઉતાર્યો. ત્યાર પછી ત્રણેય રાણીઓ, બંને કુંવરીઓ અને રાજકુંવરનો પણ ઘોળ ઉતાર્યો. નીકળતાં પહેલાં જ શ્રી નગરશેઠે આ બધી વ્યવસ્થા સમજાવી હતી.

ત્યાર પછી મહારાજાએ કેસરિયાં દૂધનાં કટોરા મંગાવ્યા. ત્રીજમ પાનક મંગાવ્યું. અને દેદા શાહને નગરશેઠની આજુમાં બેસાડ્યા.

સામાન્ય વાતો થવા માંડી દેદા શાહ તો મૌન ભાવે બેઠા હતા, ત્યાં મહારાજાએ પ્રશ્ન કર્યો : ‘ શેઠજી, મેં સાંભળ્યું છે કે આપને આપના કોઈ સગાનો વારસો મળ્યો હતો.’

‘ કૃપાનાથ, એવું કશું નથી બન્યું. લોકો તો પોતાની કલ્પનાનાં રંગે રંગીને વાતો કરતા હોય છે. હું તો કેવળ પુણ્યનો યોગ જ માતું છું. પુણ્યનો ઉદય હોય તો તેની આસપાસ સુખના સાધનો સરળતાં જાય છે. માતું પણ એવું જ બન્યું છે.’

‘ ખરેખર આપને ધન્ય છે. ધન હોવા છતાં વૈભવથી અલિપ્ત છો. આપની સાદાઈ જોઈને એમ જ લાગે કે આપને માન, કીર્તિ, યશ કે અલંકારનો કોઈ મોહ જ નથી.’ મહારાજએ કહ્યું.

ત્યાર પછી નગરશેઠે દેદા શાહે કરવા ધારેલા ઉપાશ્રયની વાત કરી.

રાજ અને બધા માણસો ખૂબ આનંદિત બની ગયા. મહારાજએ દેદા શાહ સામે જોઈને કહ્યું ; ‘ શેઠજી, ઉપાશ્રય બનાવવામાં આપને કોઈ વસ્તુની જરૂર હો તો મને સંકોચ વગર જણાવજો. આવા શુભ કાર્યમાં સહકાર આપવો તે પણ શુભ કર્મ છે.’

ત્યાર પછી વેપાર અંગેની અનેક વાતો નીકળી.

ત્યાં સેવકો દૂધ, પાનક, મુખવાસના થાળ વગેરે લઈને આવ્યા.

રાજએ પોતે ઊભા થઈ દેદા શાહ સામે દૂધનો કટોરો ધર્યો દેદા શાહે કટોરો લઈ મસ્તકે અડાડી, એક તરફ મૂકતાં કહ્યું :

‘ કૃપાનાથ, આજ મારે ઉપવાસ છે અને સૂર્યાસ્ત પછી તો હું જળ પણ નથી લેતો તો ક્ષમા માગી લઉં છું.’

સહુના આશ્ચર્યમાં વૃદ્ધિ થઈ.

ત્યાર પછી રાજએ દેદા શાહને પહેરામણી કરી. પોષાક આપ્યો અને થોડી વારે સહુ વિદાય થવા માંડ્યાં.

પ્રકરણ ૧૬ મું :

: નાગિની દેવી !

બીજે દિવસે ઉપાશ્રયને લગતી ભેંણીના બંને મદાને મળી ગયાં. શિલ્પશાસ્ત્રી સાથે ઉપાશ્રય અંગેનો કરાર થઈ ગયો, ઉપાશ્રય અંગેના તમામ માલ સામાનની યાદી કરાવવામાં આવી અને લોખંડ લાકડું, વગેરેની યાદી એક ખેપિયા મારફત ઉજ્જવ્યનીનાં વેપારી પર નગરશેઠે રવાના કરી.

સર્વથી ઉત્તમ વાત એ બની કે મુનીવરશ્રીનાં આતુર્માસતું નક્કી કરવામાં આવ્યું અને મહાજન વાડીમાં તે અંગે સગવડ કરવાતું શ્રીનગરશેઠે માથે લીધું.

ત્રીજે દિવસે દેદા શાહ નગરીનાં સઘળાં મંદિરોના દર્શન કરવા નીકળ્યા અને દરેક મંદિરના ભંડારમાં એક એક સોનૈયો મૂક્યો.

ઉપાશ્રયના નવા મકાનનો પાયો ખોદવાતું મુદ્દત્ છોક અપાઠ માસમાં આવ્યું. વૈશાખ જ્યેષ્ઠમાં તે કોઈ શુભ યોગ મળતો નહોતો. આમ બે મહિનાનો ગાળો મળવાથી બધી વ્યવસ્થાને પહોંચી વળાશે એવી નગરશેઠને ખાતરી થઈ.

અને એથે દિવસે દેદા શાહે પોતે લાવેલા રથમાં વિદાય લીધી. પોતાની સાથે નગરશેઠના એક વિશ્વાસુ મુનીમને પણ સાથે લીધો. કારણ કે તેઓ તેની સાથે સોનું મોકલવા ઇચ્છતા હતા.

આમ એક શુભ કાર્યનું સ્વપ્ન સ્થિર કરીને દેદા શાહ યથા-સમયે વિદ્યાપુર નગરીમાં આવી પહોંચ્યા.

નગરશેઠના મુનીમને પાંચ દિવસ રોકાઈ જવાનો દેદા શાહે આગ્રહ કર્યો. મુનીમે તે સ્વીકાર્યો અને દેદા શાહે આસપાસનાં તીર્થ-દર્શન અંગે એક ડમણી ભાડે લીધી અને એક માણસને પણ સાથે જવાનું જણાવ્યું.

આમ જ્યે દિવસ રોકાઈ ને નગરશેઠનો મુનીમ તીર્થદર્શન નિમિત્તે નીકળી ગયો. તે શેઠની અને શેઠાણીની સાદાઈ જોઈને ભારે ચકિત ખની ગયો હતો. તેણે જોયું, દેદા શેઠ માત્ર પોતાના કપડા પુરતા જ સાદા નથી, તેમનાં પત્ની પણ સાદાં છે અને નાના એવા ભવનમાં સાદાઈ મહેંકતી હોય છે. નહિ જોસવાના સોનાના કે રૂપાના આસનો, નહિ ક્યાંય ત્રિપદ્મિઓ કે ચતુષ્પદ્મિઓ ભોજન માટે પણ ચાલુ વાસણો અને તે પણ મોટે ભાગે કાંસાના. ભોજન માટે આસનિયા પાટલા પણ સાવ સાદા. ત્રાંયા પિત્તળનાં ઠામ વાસણ, ક્યાંય વૈભવ વિલાસની એકાદી પણ જાંખી દેખાતી નથી. નગરશેઠનો મુનીમ એમ પણ ન સમજી શક્યો કે શેઠ શેઠાણી લોભી છે! કારણ કે જ્યે દિવસમાં તે જોઈ શક્યો હતો કે રોજ સવારે શેઠાણી યાયકોને દાન આપવામાં જરાય લોભ રાખતાં નથી કોઈને સોનું, કોઈને રૂપૈયા, કોઈને વસ્ત્રો, કોઈને અન્ન વગેરે આપતાં હોય છે. જ્યારે શેઠનો તો પરિચય થઈ જ ગયો છે. તેઓ તો ખીજને આપવામાં જરાય કૃપણતા દર્શાવતા નથી. અને જમવાનું પણ કેટલું સાદું ને સાત્વિક! રોટી, ખાટી, ગોળ, દાળ અને ભાત, એકાદ લીલોતરી શાક! ખરેખર વૈભવનાં કુંડાળાં વચ્ચે રહીને વૈભવથી અલિપ્ત રહેવું તે એક મોટામાં મોટું તપ છે! આમ ખૂબ જ પ્રભાવિત ખનીને નગરશેઠનો મુનીમ તીર્થદર્શન ગયો હતો.

દેદા શેઠે ચાર મણુ સોનાનાં ઢાળિયાનાં ચાર કોથળાઓ પેક કરાવીને ઝોરડામાં રખાવ્યા હતા. તેઓએ વિમલશ્રીને દેવગિરિમાં ઉપાશ્રય

કરવા અંગેની વાત પણ કરી અને ત્યાં સંઘ જમણુ, રાજનો ભાવ મુનિવરનો ચાતુર્માસનો નિર્ણય વગેરે સઘળી માહિતી આપી. સ્વામીના કાર્યની વાત સાંભળીને વિમલશ્રીએ ખૂબ જ આનંદ થયો. મહાત્મા શ્રી નાગાભુવન હવે ફરી વાર નહિ મળે એ સાંભળીને મનમાં જરાક દુઃખ થયું. આ દુઃખ વ્યક્ત કરતાં તેમણે કહ્યું : ‘સ્વામી, હું કમ-ભાગી કે આપણા પર મહાન ઉપકાર કરનારનાં દર્શન ન પામી શકી.

દેદા શાહે પત્નીનો પ્રસન્નતાપૂર્વક હાથ પંપાળતાં કહ્યું : ‘પ્રિયે, સાધુ, સંત, ત્યાગી, ભક્ત એ સહુ કયાંય મમતાના અંધનથી અંધાતા નથી અને આ ઉંમરે તો તેઓ છેક ત્રિવિષ્ટપ પાસેના કોઈ પહાડમાં આવેલા ગુફાગૃહમાં જવાનાં છે અને ત્યાં તેઓ જૈનદર્શનનો તત્ત્વપરિચય પામવા ઇચ્છે છે. તેઓએ મને એકવાર કહ્યું હતું સંસારનાં સમગ્ર દર્શનો કરતાં જૈન દર્શનનું તત્ત્વચિંતન અનેરું છે, અપ્રતિહત છે અને શાશ્વાત છે. અરેખર મને તો એમ જ લાગે છે કે ગુરુદેવ પોતાના કાર્યમાં જરૂર સફળ થશે.’

ત્યાર પછી દેદા શેઠ અને વિમલશ્રી વળતે દિવસે વૈદરાજને મળવા ગયા. વૈદરાજે વિમલશ્રીની નાડી પરીક્ષા કરીને ખૂબ જ પ્રસન્નતા દર્શાવી અને કોઈ પ્રકારના ઔષધની હાલમાં જરૂર નથી તેમ જણાવ્યું. સાથેસાથ પ્રવાસની વાહનમાં ખેસવાની અને વાયડા તેમ જ ખાટા પદાર્થો ખાવાની પરહેજ આપી, અને દ્રાક્ષનું પાનક પીવાનું ચાલું રખાવ્યું.

રાજવૈદને નમન કરીને બંને વિદાય થયાં.

એ દિવસ તીર્થદર્શન કરીને દેવગિરિના નગરશેઠનો મુતીમ આવી ગયો. તેના માટે વાહન અને એ ઝોકિયાતની વ્યવસ્થા કરી રાખી હતી. દેદા શેઠે તેની સાથે ચાર મણુ સોનું, વિદ્યાપુરની વખણાતી મીઠાઈના પંદર જેટલા કરંડિયા અને મહારાજને અર્પણ કરવાનો એક મીઠાઈનો મોટો કરંડિયો પણ રવાના કર્યો.

નાંદુરી નગરીમાં દેદા શાહની ઉદારતાનાં સાદાર્થના દાનવૃત્તિના

અને વિનમ્રતાનાં સમાચારો તો ઘણા સમયથી પ્રસરી ચૂક્યા હતા, પરંતુ હવે તો દેવગિરિમાં ઉપાશ્રય બનાવવાની ભાવનાનાં, તેમાં સોનાતું મંદિર કરી આપવાના, શ્રીસંઘ જન્મણના વગેરે સમાચારો પણ વૃદ્ધિ પામીને આવી ગયા હતા અને લોકો પોતાના રાજ્યને વગર વિચાર્યે એક પવિત્ર અને દાનેશ્વરી નાગરિકને હેરાન કર્યો હતો અને સારા થે રાજ્યની કાલિને ઝાંખપ લગાડી હતી તે વાત પણ દેદા શાહની પ્રશંસા સાથે જનતાના મુખે રમવા માંડી હતી. રાજ્યને આ અંગે મનમાં ઘણું દુઃખ થયું હતું. પણ તેને પોતાની ભૂલના સંશોધનનો કોઈ ઉપાય પ્રાપ્ત થતો નહોતો. મહામંત્રીએ એક ઉપાય સૂચવ્યો હતો કે વિદ્યાપુર નરેશને વિનંતી કરવી અને દેદા શાહને આદર સહિત અહીં લાવવા માટે એક ઉચ્ચ કક્ષાનું પ્રતિનિધિ મંડળ મોકલવું. પણ આ ઉપાયથી દેદા શાહ પુનઃ નાંદુરીમાં આવશે કે કેમ? તે અંગે રાજ્યને શ્રદ્ધા ન હોવાથી તેઓએ મહામંત્રીની સૂચનનો કોઈ અમલ નહોતો કર્યો. છેવટે તેમણે એમ માનેલું કે માનવી બધું ભૂલી જાય છે, પણ પોતાની જન્મભોમકાને કદી વીસરતો નથી. એટલે દેદા શાહ પોતાની જન્મધારાના આકર્ષણે ગમે ત્યારે પાછો આવશે.

પણ આ આશા પર દિવસો નહિ મહિનાઓ વીતવા માંડ્યા. અને દેદા શાહની પ્રશંસા ગુલામના સત્વ સમી સમગ્ર દેશમાં પ્રસરવા માંડી.

નાંદુરી નગરીમાં દેદા શાહ પાછા આવે તો શ્રી જૈન સંઘનું ગૌરવ વધે એવું શ્રી જૈન સંઘને વારંવાર થયા કરતું અને દેદા શાહે દેવગિરિમાં ઉપાશ્રય બનાવવાની વાત સાંભળી એટલે શ્રીસંઘે દેદા શાહને નિમંત્રણ આપવા પાંચ આગેવાનોને વિદ્યાપુર નગરી તરફ રવાના કર્યા.

પાંચ આગેવાનોમાં ત્રણ દેદા શાહને ઝાળખતા હતા. બેને ખબર હતી પણ કોઈ વાર મળેલો નહિ.

નાંદુરી નગરીની ગણિકા નાગિની દેવી માત્ર ૩૫ યૌવનથી પ્રસિદ્ધ નહોતી પરંતુ નૃત્ય, કલા અને ગમે તેવા પુરુષને પરવશ બનાવવામાં પણ કુશળ હતી. તેનું વય માત્ર ત્રીસ વર્ષનું હતું પરંતુ ૩૫ યૌવન જળવવાનું જેને પરંપરાનું જ્ઞાન મળેલું હોય છે તેવી નાગિની તે કલામાં પણ નિષ્ણાત હતી. ગમે તેવો ચક્રોર નિરીક્ષક અથવા ચિકિત્સક અથવા માનસશાસ્ત્રી અથવા કલાકાર નાગિનીને જોઈને કોઈ પણ રીતે એમ ન કહી શકે કે આ ૩૫વતી નારી વીસ વર્ષથી મોટી હશે !

નાગિની છેલ્લા પાંચ વર્ષથી માતાનું અવસ્થાન થતાં લવ્ય ભવનની સ્વામિની બની ગઈ હતી. તેના ગણિકા ભવનમાં વીસથી વધારે ગણિકાઓ અને સાઠથી વધારે ઠાસીઓ, ચાલીસ જેટલા સેવકો કામ કરતા હતા. નાગિની પાસે બહુ વિશાળ ધનભંડાર નહોતો કારણ કે તેની માતાની માતાએ એ કરોડ સોનૈયા પોતાના એક પ્રેમીને આપી દીધા હતા અને તે પાછા મળી શક્યા નહોતા. જ્યારે નાગિનીની માતા એટલી આકર્ષક નહોતી છતાં તે કામશાસ્ત્રમાં નિષ્ણાત હતી અને પોતાનો ખર્ચ સુખથી કાઢતી હતી. તેમણે નાગિની ત્રણ વર્ષની હતીત્યારે વેંચાતી લીધી હતી. તેનું બાલ સ્વરૂપ જોઈને તેની કિંમત એક હજાર સોનૈયા આપી હતી અને તે પાંચ વર્ષની થઈ ત્યારથી તેને નૃત્ય, સંગીત અને અન્ય કલાઓમાં તૈયાર કરવા માંડી હતી. તે જ્યારે સોળ વરસની થઈ ત્યારે તેણે સંગીત, નૃત્ય, કામશાસ્ત્ર, શંગાર શાસ્ત્ર, કાવ્ય, ભાષા, વ્યાકરણ વગેરેનો સરસ અભ્યાસ કર્યો હતો. તેનું મૂળ નામ શું હતું તે લગભગ કોઈને યાદ રહ્યું નહોતું પણ તેની માતાએ તેનું નામ નાગિની રાખ્યું હતું. કારણ કે તે અતિ કોમળ, તેજસ્વિની અને સુંદર હતી.

સોળ વર્ષની વય થઈ એટલે નાગિની દેવીનાં ૩૫ની કવિતાઓ વિલાસપ્રિય વર્ગમાં રમતી થઈ એટલું જ નહિ પણ તેના ૩૫ની સૌરભ સમગ્ર માલવ પ્રદેશમાં પ્રસરી ગઈ.

સત્તરમા વર્ષે ઉન્નત ઉરોજ્જ નાગિની દેવીનો કંચુકીઅંધ ખોલવાનો ઉત્સવ ઉજવાયો. ગણિકા સંપ્રદાયમાં આ ઉત્સવ અતિ મહત્વનો હોય છે. અને કચુકીઅંધ મુક્ત કરનારો કોઈ પણ પુરુષ વધુમાં વધુ રકમની ઓલી કરીને તેને પ્રથમવાર ભોગવે છે. ખરી રીતે સાત દિવસ પર્વ ત નાગિની તે પુરુષની સહચારિણી બનીને રહે છે.

આમ ઉત્સવ રચાયો. આબુના પ્રદેશનો એક રાજકુમાર જે ચાલીશ વર્ષનો હતો. તે દસ હજાર રૂપિયાની ઓલી ઓલીને નાગિનીના યૌવનનો પ્રથમ સહયોગી બન્યો હતો.

માત્ર સાત દિવસ....!

પછી તો નાગિનીના રૂપની વાત નગરીના રાજાએ સાંભળી અને તેણે નાગિનીને પોતાના રંગભવનમાં નૃત્ય માટે ખેલાવી.

નાગિનીનું રૂપ તો મદભયું હતું જ, યૌવન પણ કામદેવને ય રમાડે તેવું હતું અને તેનું નૃત્ય જ્નેનારના પ્રાણમાં નારી પ્રત્યેનો વિલાસ જાગૃત કરે એવું કામણગારું હતું.

નગરીના રાજા આ રૂપ-યૌવન અને મદભરી નાગિનીના નયન પદ્મવમાં સપડાઈ ગયો. અંને વચ્ચે ત્રણ વર્ષ પર્વ ત સંબંધ રહ્યો. આ ત્રણ વર્ષમાં નાગિનીએ જે ત્રણ લાખ સોનૈયાનો માલ ઉપહાર રૂપે પડાવેલો.

પરંતુ રાજા પરિવારમાં ભારે અસંતોષ ઊભો થયો. રાજાની આખરે પર કટાક્ષો થવા માંડ્યા. પ્રજાના હૈયામાં રાજા પ્રત્યે શોષ જાગવા માંડ્યો અને તે વખતે તેની માતા જીવતાં હતાં તેણે એકનાએક પુત્રને ઘણો વાર્યો અને માંડમાંડ ગણિકાના અંધનમાંથી મુક્ત કરાવી ઉત્તમ મંત્રીઓની અને પંડિતોની નિશ્રામાં ગોઠવી દીધો.

માત્ર ત્રણ વર્ષ !

નાગિનીને રાજા ગયો તેનું કોઈ દુઃખ નહોતું પણ તેની માતાને તો હતું જ. કારણ કે આવી સંપત્તિ બીજુ કોણ આપી

શકે? પરંતુ જ્યાં રૂપ, યૌવન અને મદહર નયનો હોય છે ત્યાં સંપત્તિ લગી લગીને આવતી હોય છે.

માતાએ જોયું કે, દીકરી ભવિષ્યમાં ઠીક દુઃખી નહિ થાય. આવા સંતોષ વચ્ચે ખીજાં ચાર વર્ષ વીતી ગયાં અને માએ ટુંકા મંદવાડ પછી વિદાય લીધી.

આજ તે ત્રીસ વર્ષની થઈ હતી, પરંતુ જોનારના નયનો અને હૈયાં છેતરાઈ જતાં હતાં. સહુની નજરે તે વીસ વર્ષની નવોદા જ દેખાતી.

નાગિનીનો વ્યવસાય ગણિકાલય ચલાવવાનો હોવા છતાં, માલવ ગુજરાત, લાટ, કચિંગ, અંગ, મગધ આદિ પ્રદેશોમાંથી અનેક નવ-જવાનો કામશાસ્ત્રનું શિક્ષણ લેવા આવતા હોવા છતાં નાગિની પોતાની કાયાને જાળવી રાખવામાં વધારે સજ્જ હતી. તે પોતાના કામ જીવનમાં પણ ઘણી મર્યાદા રાખતી તે સમજતી હતી કે ગાંડપણબધું કામ જીવન કાયાને વહેલી ખતમ કરે છે.

આજે વહેલી સવારે જ શ્રાસંઘના પાંચ આગેવાનો વિદ્યાપુર-નગરી તરફ એ રથ સાથે વિદાય થયા હતા અને તેમાં ગયેલા એક શ્રીમંત વ્યાપારીનો જુવાન પુત્ર નાગિનીદેવીનો આશક બન્યો હતો. તે એ ચાર દિવસે આવતો અને ગીત નૃત્યનો આનંદ માણી જતો. કોઈ ગણિકા સાથે સહવાસની તેને કલ્પના પણ નહોતી આવતી. હા, તેનું મન નાગિનીને હૈયા સરસી લેવા માટે તલપતું થયું હતું, પરંતુ તે પોતાની ભાવના વ્યક્ત કરી શકતો નહોતો, નહિ તો પાંચ પયાસ હજાર રૂપિયા આપી દેવામાં તેને ખીજ કોઈ મુશ્કેલી પણ નહોતી. વેપાર ઘણો સારો ચાલતો હતો. મુખ્ય પેઢી ઉજ્જયનીમાં હતી, સિંધુસૌવિર, મગધ અને દક્ષિણ ભારતમાં પણ જથ્થાખંધ માલની પેઢીઓ હતી. પોતે પાંચ ભાઈઓ હતા. મોટા એ પૂર્વ ભારત અને દક્ષિણ ભારતની પેઢીઓ સાચવતા. ઉજ્જયનીની પેઢી પોતે

સંભાળતાં અને સિંધુ સૌવિરમાં બે પ્રમાણિક મુનીઓ સંભાળતાં. નાંદુરીની પેઠી તો આરામગૃહ જેવી જ હતી. કારણ કે રૂનો વ્યવસાય મુખ્ય હતો અને તે કામ મોટે ભાગે વાણીતરો કરી લેતા. બે ભાઈ હજી નાના હતા. ગુરૂના ઘેર અભ્યાસ કરવા જતાં હતા.

શ્રેષ્ઠીનો આ વચેટ પુત્ર નાગિની પ્રત્યે આકર્ષાયો હતો અને તેના મનમાં થયું હતું કે, જે નાગિનીને ઉજ્જવની લઈ જવામાં આવે તો તેનો વ્યવસાય ખીલી જીકે. લાખો સોનૈયા તેના ચરણમાં પથરાય. આજે સમગ્ર માલવમાં આવી રૂપવતી અને મદલર યૌવનથી શોભતી ખીજી એક પણ નર્તકી, ગાયિકા કે ગણિકા છે જ નહિ.

આજે નાગિની દેવીએ નૃત્યસંગીતની મિજલસ રાખી હતી, પણ આજે સવારે જ તેણે આ બેઠકને સંમેલનમાં ફેરવી નાખી હતી. કારણ કે માલવ પ્રદેશના બે મહાકવિઓ નાંદુરી નગરીમાં આવ્યા હતા. નાંદુરીમાં પણ દસઆર કવિઓ હતા અને કદપનાના બેસાડી ગણાતા. નાગિનીએ સવારે જ માલવના બંને મહાકવિઓનો સત્કાર કરવાની ભાવના સાથે આજ રાત્રિના પ્રથમ પ્રહરે પધારવાનું નિમંત્રણ આપ્યું હતું, જે બંને મહાકવિઓએ સ્વીકાર્યું હતું. રૂપયૌવનની જે સ્વામિની હોય તેના નિમંત્રણનો કોણ અસ્વીકાર કરે ? નગરીના સધળા કવિઓને નિમંત્રણ મોકલી આપ્યાં હતાં. વળી નાગિની પોતે પણ કોઈ કોઈ વાર કાવ્યો બનાવી લેતી.

કવિ સંમેલનની બેઠકમાં માત્ર કેટલાક ખાસ નાગરિકોને ગ્રાહકોને નિમંત્રણ અપાયાં હતાં. જેમાં શ્રેષ્ઠ પુત્ર નીલવરણ કુમારનો સમાવેશ થતો હતો.

વેપારીને ને કવિતાને તો અહૂધા બાપે માયાં વેર જેવું જ હોય છે. પણ આ નિમંત્રણ કેવળ કવિતાનું નહોતું, હતું મદલરી નાગિનીનું.

નીલવરણના લગ્ન ગઈ સાલની હેમંતમાં થયાં હતાં. પત્ની

પણ સુંદર અને સરલ મળી હતી. પણ છેલ્લા બે માસથી તે સુવાવડ માટે પિયર ગઈ હતી એથી નીલવરણ બાબાપુત્રી સેવા માટે અને દેશમાં આરામ લઈ શકાય એ ભાવનાએ અહીં આગ્યો હતો તે બ્યારે અહીં આવતો ત્યારે નાગિની દેવીની મિજલસમાં જતો આજ તેને કવિ સંમેલનમાં પધારવા નિમંત્રણ મળ્યું હોવાથી તે ખુશ ખુશ થઈ ગયો હતો. કવિતાનો જીવન સાથે તે ઘણો સ્પર્શ હોય છે, પણ વ્યવસાય સાથે નથી હોતો. તેમાંય નવજીવન હૈયાને કવિતા ન સમજાય છતાં ગદ્યગતિયાં તો ઠરતી જ હોય છે. અને નાગિનીનું રૂપ યૌવન પોતે જ એક માદક કવિતા સમું હતું.

તે અવારનવાર આવતો, સો-બસો રૂપિયા વેરી જતો, પરંતુ મંદિરા પાન કે કોઈ પણ પ્રકારના ખાદ્યપેય દ્રવ્યો લેતો નહોતો. કારણ કે તે જૈન હતો અને પરિવારના પરંપરાગત સંસ્કારો તેને ય મળ્યા હતા.

વહેલું વાળુ પતાવી તે પેઢીએ ગયો. પેઢીમાંથી બસો રૂપિયા પોતાના ખાતે લખાવીને લીધા. મુખ્ય સુનીમે પૂછ્યું : 'નાના શેક, વિગત શું લખું ?'

'આમ તો કાકા, આજે કવિ સંમેલન છે ..રાતે ત્યાં જવું છે. વખતે કોઈ કવિની દર્દભરી કવિતા ઉત્પટ બીભી કરે તો ભેટ રૂપે કંઈક આપી શકાય. વિગતમાં એટલું જ લખજો કે કવિ સંમેલનનાં ભેટ સોગાદ માટે.' નીલવરણે કહ્યું.

સુનીમે વિગતમાં તે જણાવ્યું.

ત્યાર પછી તેનો એક મિત્ર આગ્યો એટલે ઘડીક વાતો કરીને બંને એકના શ્રી જિનમંદિરે દર્શનાર્થે ગયા.

ત્યાં આરતી ઉતરવાનો સુયોગ મળી ગયો એટલે બંને મિત્રોએ આરતિ મંગલ દીવો ઉતાર્યો અને પછી બંને મિત્રો

ફરતા ફરતા નાગિની દેવીના ભવન તરફ ગયા. રાત્રિનો પ્રથમ પ્રહર ચાલતો હતો.

બંને મિત્રો નાગિની દેવીના રંગ મંડપમાં દાખલ થયા. આજના જલસામાં ભાગ લેવાનું કોઈ શુદ્ધ હતું નહિ.

ધીરે ધીરે નિમંત્રિતો આવવા માંડ્યા નગરીના. કવિઓ પણ આવી પહોંચ્યા અને નાગિની દેવી આવનારાઓનાં સ્વાગત નિમિત્તે મુખ્ય દ્વાર પાસે પરિચારિકા સાથે બેઠી હતી.

નાગિની દેવીએ બંને મહા કવિઓને એક એક માળા પહેરાવી અને કહ્યું : ' મહાકવિ, આપના આગમનથી મારું આંગણું પવિત્ર થયું. મારા નિમંત્રણને માન આપીને આપ બંનેએ મારા પર મહાન ઉપકાર કર્યો છે. હું ભાવભર્યા હૈયે માલવના બંને મહાપુરુષોનો સત્કાર કરું છું.'

એક મહાકવિએ કહ્યું : ' દેવી, આપ પણ કવિયત્રી છો એ અમે જાણ્યું છે. આજ તો આપે પણ એક કાવ્ય રજૂ કરવું પડશે.'

નાગિની લજ્જમણીની વેલ માફક લળા પડી. શરમાઈ ગઈ.

ત્યાર પછી બંને મહાકવિઓને નિયત કરેલા આસનો પર બેસાડીને નાગિનીએ પોતાની મુખ્ય પરિચારિકાને ઈશારો કર્યો અને પોતે રંગમંચના એક ખૂણા પાસે બેસી ગઈ.

લગભગ બહારના સાંકથી વધારે પ્રેક્ષકો હતા. મહાકવિઓ તરફથી પણ દસ પ્રેક્ષકો આવ્યા હતા અને નાગિનીના ભવનના પણ કેટલાક નરનાર આવી પહોંચ્યા હતા. આમ પ્રેક્ષકસમૂહ દોઢસોની આસપાસ પહોંચી ગયો હતો.

આઠ દસ પરિચારિકાઓ પાનનાં પાત્રો, ભરેલા થાળ અને મૈથુના કુંભ લઈને આવી પહોંચી.

પ્રકરણ ૧૭ મું :

: કવિ સંમેલન !

રંગમંડપ રણિયામણો હતો. પૂર્વાભિમુખ રંગમંચ શોભતો હતો. આ રંગમંચ પર મોટે ભાગે નૃત્ય અને સંગીતની મહેકીઓ સપ્તાહમાં ત્રણ વાર થતી હતી. કોઈ વિશિષ્ટ મહેમાન આવ્યા હોય તો તેના મનોરંજન માટે આડે દિવસે પણ મહેકીલ જામતી.

રંગમંચ પર ફરતા ગાદી તકીયા ગોઠવ્યા હતા અને ખાદીઓ પર મખમલી રંગીન ચાદરો બિછાવી હતી. સામે સભાપતિ રૂપે નગરીના વયોવૃદ્ધ સંગીતાચાર્યને બેસાડ્યા હતા. તેમની બાજુમાં અને મહાકવિઓ અને ખીજા આસનો પર નગરીના કવિઓને બેસાડ્યા હતા. નાગિની દેવી એક ખૂણામાં બેઠી હતી. તેની પાછળ તેની બે મુખ્ય પરિચારિકાઓ હતી અને જમણા હાથ તરફ વાઘમંડળી બેઠી હતી.

ત્રેક્ષકગૃહમાં પણ નિમંત્રિતો, નાગિનીદેવીનાં દાસદાસીઓ, ગણિકાઓ, અભ્યાસ માટે અહીં રહેતા દસ યુવાનો વગેરે ગોઠવાઈ ગયા હતા તે સિવાય મહાકવિઓનાં આઠ દસ સંબંધીઓ અને સ્થાનિક કવિઓનાં વીસેક જેટલા સંબંધીઓ પણ ગોઠવાઈ ગયા હતા.

નીલવરણ પોતાના મિત્ર સાથે કંઈક વહેલો આવેલો હોવાથી આગલી હરોળમાં આરામથી બેસી ગયો હતો.

વયોવૃદ્ધ સંગીતાચાર્યે દેવી સરસ્વતીની આરાધના કરીને મહાકવિઓનો ટૂંકો પરિચય આપ્યો અને કવિ સંમેલનનો પ્રારંભ કર્યો.

સૌ પ્રથમ નાગિનીનાં ભવનની દાસીઓએ આવીને ભગવાન શંકરની પ્રાર્થના કરી, કટ્યાણુ રાગમાં.

ત્યાર પછી બે બાલિકાઓએ બે ટોપલામાંથી ફૂલોની માળા કાઢવા માંડી અને નાગિનીએ ઉભા થઈ સંગીતાચાર્ય, અને મહાકવિઓ અને અન્ય સર્વ કવિઓને આરોપી.

નાગિની જેવી રૂપરાણીના હાથે માળા પહેરાવવાનું ભાગ્ય સાંપડે તે પણ એક પ્રકારનું સૌભાગ્ય ગણાતું.

અને સભાપતિશ્રીએ પ્રથમ નામ ઉચ્ચાર્યું નાંદુરીના નવજવાન કવિ મણિભદ્ર ભટનું.

મણિભદ્ર ઊભા થઈ સહુ કવિઓને નમન કરીને પ્રેક્ષકોને નમન કર્યાં. ત્યાર પછી બુલંદ સ્વરે તેમણે ‘આર્યોત્તીષમ સમાજ’ એ નામનું સ્વરચિત ઠાવ્ય સંભળાવ્યું. ઠાવ્યમાં ગીળમ ઋતુના વર્ણન સાથે વિરહિણી નારીની કહી ન શકાય એવી ગોપનીય વેદના દર્શાવી હતી. ગીત પૂરું થયું ત્યારે સહુએ હર્ષનાદ વડે કવિને લડાવ્યો.

ત્યાર પછી શિવદત્તશ નામના એક ચારણ કવિ ઊભા થયા. શિવદત્તને ઊભા થયેલા જોતાં જ સહુએ હર્ષધ્વનિ કર્યો. કારણ કે કવિવર શિવદત્તશ સમગ્ર માલવ પ્રદેશનાં લોકલાડિકા કવિ ગણાતા હતા. તેઓ કોઈપણ રસનો સાક્ષાત્કાર પોતાના ઠાવ્યમાં દર્શાવી શકતા હતા. તેઓએ સહુને નમન કરી એક વીરરસ પ્રધાન કવિતા લલકારી. આ કવિતા તેઓએ આજ સવારે જ બનાવી હતી અને તેમાં પાંડવ કૌરવના યુદ્ધનો એક પ્રસંગ ઉઠાવ્યો હતો.

બધા પ્રેક્ષકો આ વીર કાવ્ય સાંભળીને ભારે રંગમાં આવી

ગયા. કાવ્ય પૂરું થયા પછી સહુએ હર્ષનાદ કર્યો અને કવિને વિવિધ રીતે ખિરદાવ્યા.

અન્ય ચાર સ્થાનિક કવિઓએ પોતાની કવિતાઓ ગાઈ. ત્યાર પછી સભાપતિએ કહ્યું : ‘હવે આપ સહુ સમક્ષ મહાકવિ ઈન્દુપ્રકાશજી ઊભા થશે. તેઓ આપણા માત્રવ દેશના ગણ્યાગાંઠયા ઉત્તમ કવિઓમાંના એક છે. અને તેઓની વાણી ખૂબ જ અર્થ ગંભીર હોય છે. તેઓશ્રી આપ સમક્ષ એક કાવ્ય રજૂ કરે છે. જે કાવ્ય તેઓએ ગઈ રાતે જ રચ્યું છે.’

કવિવર ઈન્દુપ્રકાશજી ઊભા થયા. હર્ષધ્વનિ અને ઉલ્લાસધ્વનિ ધડીબર પ્રથમ અષાઢની મેઘમસ્તી જેવો બની ગયો.

મહાકવિએ સર્વને નમન કરીને એક કાવ્ય લલકાર્યું, કાવ્યમાં શિવ પાર્વતીના નિષ્કામ અનુરાગનું ભવ્ય અલંકારોથી મટેલું વર્ણન હતું. એ વર્ણન પાછળ હૃદયમાં ધમકતો અધ્યાત્મવાદ પ્રદાશી રહ્યો હતો : દુન્યવી પ્રેમ એ મોહનું જ એક સ્વરૂપ છે તે સાત્ય રજૂ કરીને પરસ્પરના સમર્પણથી શોભતાં નર-નાર વચ્ચેનો અનુરાગ કેટલો મહાન અને કેટલો જિવંત હોય છે. તે વાત કવિએ વ્યક્ત કરી હતી.

આ કાવ્ય સાંભળીને માત્ર ત્યાં એઠેલાં કવિઓ જ નહિ પણ પ્રેક્ષકગૃહમાં એઠેલા દરેક માણસો પોતાની જાતને ધન્ય ધન્ય માનવા લાગ્યાં.

હર્ષધ્વનિથી રંગમંડલ ઉર્મિલ બની ગયો. ‘ધન્ય કવિ ધન્ય મહાકવિ’ના શબ્દોચ્ચાર ધડીબર ગુંજવા માંડ્યા.

મહાકવિ સહુને નમન કરીને પોતાના સ્થાને બેસી ગયા. ત્યાર પછી એ સ્થાનિક કવિઓએ હાસ્યરસમાં બે કાવ્યો રજૂ કર્યા અને સાંભળનારાઓ ખરેખર હાસ્યરસથી તરખોળ બની ગયા.

સભાપતિએ એકા એકાં કહ્યું : ‘હવે આપ સહુ સમક્ષ નાંદુરી નગરીનાં કલાપ્રિય દેવી નાગિની આપ સમક્ષ પોતાનું એક કાવ્ય રજૂ

કરશે...તેઓ ઉત્તમ ગાયિકા હોવા છતાં કવિ હૃદય ધરાવે છે, તેમનાં કાવ્યો સંગીતમય હોય છે. ત્યાર પછી આપણા નવજવાન કવિ રસિક ભાટ ગઈકાલે જ બનાવેલું 'પોતાનું' એક કાવ્ય સાંભળાવશે. તેઓ છેલ્લા પંદર દિવસથી વિદ્યાપુર નગરીમાં પોતાના કાર્ય નિમિત્તે ગયા હતા. ત્યાં તેઓએ આપણી નગરીનું એક રત્ન જોયું. તેઓ તેમના ભવન પર ગયા અને કાવ્યની સામગ્રી પ્રાપ્ત કરીને બે દિવસ પહેલાં જ અત્રે પાછા ફર્યા છે. ત્યાર પછી મહાકવિ ધુન્નરદેવ પોતાનું આજે જ બનાવેલું કાવ્ય રજૂ કરશે. ત્યાર પછી થોડી પ્રશ્ન ગોળિયું કર્યા બાદ આજનો રસભરપુર સમારંભ પૂરો થશે.'

નાગિની જીભી થઈ અને સર્વને નમન કરીને મંડળાની મધ્યમાં બેસી ગઈ. વાદ્યકારોએ પોતાનાં વાદ્ય પર સ્વરાંદોલનો ઉપસાવવા શરૂ કર્યાં.

દરેક કવિઓની નજર નાગિનીના નયન પર સ્થિર બની ગઈ હતી. દરેક પ્રેક્ષકો પણ જાણે નાગિનીને જ સાંભળવા ન આવ્યા હોય !

હૃષ્ઠવનિ શાંત થયા પછી નાગિનીએ દરબારી કાનડામાં એક ગીત લલકાયું.

એક તો કવિ હૃદયવાળી નાગિની સુંદર રૂપવતી નારી !

બીજું તેનો અતિ મધુર ઠંઠ !

ત્રીજું સંસારમાં નારી એક જ અપરાજિતા શક્તિ છે તે ભાવને દર્શાવતું ગીત અને તે પણ દરબારી કાનડાની માધુરી સાથે.

લોકો સ્થિર હૃદયે, મને, નયને જાણે પોતાનું અસ્તિત્વ પણ ભૂલી ગયા હતા.

નાગિનીએ કાવ્યમાં ઠહું હતું કે નારી અખળા છે પણ એવીય વિશેષ પ્રશ્ન છે. નારીની સહનશક્તિ એટલી અપૂર્વ હોય છે કે, સહુ એને અખળા જ માની લે છે. અનંત વિપત્તિઓ, વેદનાઓ,

દુઃખો પીવાની તાકાત સંસારમાં નારી સિવાય કોનામાં છે ? આવી પ્રયત્ના નારી ધારે તે કરી શકે છે. સુનીવરોને, મહાપુરુષોને કે ગમે તેવા સાધકને પણ તે પોતાની શક્તિ વડે પોતાના નયન પલ્લવ રૂપી કારાગારમાં ઝકડી લે છે.

શબ્દનો ભાવ ઘણો ઉત્તમ હતો. જાણે પુરુષો સામે એક પડકાર સમો બની ગયો !

ગીત પૂરું થયું.

સહુએ ધન્ય ધન્ય વડે વધાર્ષ કરી.

નાગિની દેવી સહુને નમન કરીને પોતાના આસન પર બેસી ગઈ.

અને નાંદુરી નગરીનો નવજવાન, આકર્ષક અને કંઠમાં ભરેલા દર્દ વડે ગાનારો કવિ રસિક ભાટ બિભો થયો. સર્વને નમન કરી તેણે દેવી સરસ્વતીની મૂર્તિ સામે જોઈ મસ્તક નમાવ્યું. તે મેધગંભીર સ્વરે બોલ્યો : ‘ આ ભવ્ય કવિ સંમેલનનાં યજમાન શ્રી નાગિનીદેવીનું કાવ્ય સાંભળીને મારું હૃદય પ્રસન્ન બન્યું છે પરંતુ દેવીશ્રીએ નારીની પ્રયત્ન શક્તિને બિરદાવવા જતાં પુરુષની વિરાટ શક્તિનો જે પ્રચ્છન્ન ઉપહાર કર્યો છે તે મને યરાયર નથી લાગ્યો. હું અત્યારે એક એવા પુરુષનું ચિત્ર રજૂ કરીશ કે જે પુરુષને મેં નજરે જોયેલો છે, જે પુરુષ મન, વચન અને કર્મથી સ્વદ્વારા સંતોષ વ્રતમાં પણ સંયમીપણે જીવે છે. જે સુવર્ણના દાતાર તરીકે જાહેર થયેલો હોવા છતાં અને જેણે લાખો સૌનૈયાઓ પોતાના નામની પણ લાલસા સેવ્યા વગર વાપર્યાં છે. નવાણો અંધાવ્યા છે, ભોજન-ગૃહો બિભા કર્યાં છે. દરેક સંપ્રદાયમાં દેવસ્થાનોનાં જીર્ણોદ્ધાર માટે ધન આપતા જ રહે છે. તે પુરુષને નથી કીર્તિ રૂપી નારી ચલાયમાન કરી શકી કે નથી કોઈ નવયૌવના રૂપવંતી તેના પર જાહુ બિછાવી શકી. આવો આ નવજવાન પુરુષ અન્ય કોઈ નથી પરંતુ આ નગરીનો જ વતની દેદા શાહ છે. જેની તેજસ્વિની પત્ની વિમલશ્રી

આજ પણ પોતાના સાદા નિવાસમાં રોજ સવારે સવાશેર સોનાતું દાન પ્રસન્નચિત્તે આપે છે. આ નગરી જેની જન્મભોમકા છે અને જેના વડવાઓ આ નગરીમાં જીવ્યા હતા તે શ્રી દેદા શાહતું એક પ્રશસ્તિ કાવ્ય મેં બનાવ્યું છે. જે હું આપ સર્વ સમક્ષ વિનમ્રઆવે રજૂ કરું છું.'

હર્ષનાદ વડે રંગમંડપ ગહેંકી બીઠચો.

રસિક ભાટે કાવ્ય ગાનનો પ્રારંભ કર્યો. ત્રિભંગી છંદમાં બનાવેલું આ કાવ્ય ભાષાની ભવ્ય સંગીતથી સભર બન્યું હતું. એક તો કંઠ મધુર, ગંભીર, વ્રજ ભાષાના પચરંગી સુશોભનથી મહેલું કાવ્ય અરે દેદા શાહના દાનવીરપણાનો, ભક્તિ શ્રદ્ધાનો અને ચારિત્ર્યવાનપણાનો ઉદાત્ત ભાવ !

જેમ અષાઠમાં મોરલો ટહુકે અને તેનો મધુર ગંભીર સ્વર વનવગડા વીંઝતો વીંઝતો કોઈ ગિરિગંઢરને સ્પર્શી જાય તેમ કવિનો મધુરકંઠ સાંભળનારના અંતરતરને સ્પર્શવા લાગ્યો.

એ ઘટિકા પચીત કાવ્ય ચાહ્યું. કાવ્યમાં કવિએ નાંદુરી નગરીના મહારાજાની પણ ખબર લઈ નાખી હતી અને દેદા શાહને નાંદુરીમાંથી ભાગવું પડ્યું. તેને નાંદુરી નગરી અને રાજ્યની પડતીનાં પાદચિહ્ન રૂપે ગણાવ્યું હતું. કવિએ નાંદુરીના જૈન સંઘને પણ છોડવો નહોતો. આમ આખું કાવ્ય દેદા શાહની પ્રશસ્તિતું હોવા છતાં કવિએ રાજના કર્મચારીઓ, રાજા, મંત્રીઓ, શેઠિયાઓ વગેરેને બરાબર સંભળાવ્યું હતું.

વળી આજના આ સમારંભમાં નગરીના ગણમાન્ય નાગરિકો અને એ રાજકર્મચારીઓને પણ નિમંત્રિત કર્યા હતા. તે સિવાય શ્રી જૈનસંઘના ત્રણેક જૈન જીવાનો પણ હતા.

આમ આ કાવ્ય માત્ર સમારંભ પુરતું મર્યાદિત બને તેમ નહોતું પણ સમગ્ર નગરીમાં તેની જાહેરાત થવાનો પુરતો સંભવ હતો.

પ્રેક્ષકોએ કવિના આ કાવ્યને હર્ષપૂર્વક ' ધન્ય ધન્ય ' વડે બિરદાવ્યું અને રાજને પણ ઉતારી પાડવામાં કવિએ દર્શાવેલી નિહરતા દરેક કવિઓ અને પ્રેક્ષકોને સ્પર્શી ગઈ હતી.

થોડી વાર પછી દાસીઓ અને દાસો પાનકના પાત્રો, પાન ખીડાંના થાળ, મૌરેય પીનારાઓ માટે મૌરેય વગેરે પીરસવા નીકળી પડ્યાં.

લગભગ એકાદ ઘટિકા પછી શાંતિ સ્થાપિત થઈ ગઈ.

મહા કવિ ધુન્નરદેવ ઊભા થયા. સહુએ હર્ષનાદ વડે તેમને વધાવ્યા કારણ કે ધુન્નરદેવ માળવાના મહાકવિ ગણાતા હતા. તેઓનાં કાવ્યો મોટે ભાગે લોકભોગ્ય રહેતા. પ્રેમ, શંગાર, વિરહ, મિલન, નારીનાં રૂપ, નારીની નબકત, નારી જીવનની રસ માધુરી વગેરે અનેક વસ્તુઓ તેમના કાવ્યોમાં ગૂંથાયેલી રહેતી.

તેમણે સર્વને નમસ્કાર કરીને સૌ પ્રથમ દેવી સરસ્વતીની ચાર શ્લોક વડે આરાધના કરી. ત્યાર પછી તેઓએ રાધા અને શ્રીકૃષ્ણનાં વિરહનું એક અલંકારો અને ભાષા સમૃદ્ધિથી શોભતું કાવ્ય શરૂ કર્યું.

વ્રજનારીના અંતરમાં રહેલી પ્રિયમિલનની ચિરકામના અને રાધિકાના હૃદયમાં શ્રી બાલકૃષ્ણના રૂપમાં અરૂપ બની જવાની મસ્તીભરી તમન્ના કવિએ એવા ભાવથી રજૂ કરવા માંડી કે બધા પ્રેક્ષકો ડોલવા માંડ્યા. કવિઓ ' ધન્ય ધન્ય ' પોકારવા માંડ્યા. નાગિનીના હૃદયમાં થયું કે મહા કવિ ગાય ને હું નાચ્યા કરું !

રાત્રિના ત્રીજા પ્રહરની માત્ર બેઝ ઘટિકા બાકી રહી હતી.

અને જ્યારે મહાકવિ ધુન્નરદેવે કાવ્ય પૂરું કર્યું ત્યારે રાત્રિને ત્રીજે પ્રહર લગભગ પૂરો થવા આવ્યો હતો. પ્રેક્ષકોએ મહાકવિને સારી રીતે બિરદાવ્યા. મહાકવિ પોતાના આસને બેસી ગયા.

થોડી જ વાર પછી પ્રશ્ન ગોઠિનો પ્રારંભ થયો. પ્રશ્ન ગોઠિમાં એવો શિરસ્તો હતો કે કવિમંડળ સિવાયના પ્રેક્ષકભાઈઓ પણ ગમે

તે પ્રશ્ન પૂછી શકે અને તેનો જવાબ મહાકવિઓ, અથવા સલા-પતિજી આપે.

સલાપતિજીએ ઊભા થઈ ને પ્રેક્ષકો સામે જોઈને કહ્યું: 'સજ્જનો, હવે પ્રશ્નગોષ્ઠિ શરૂ થાય છે. આપે આ કવિ સંમિલનમાં જે જે કાવ્યો સાંભળ્યાં, તે કાવ્યો અંગે અથવા સંગીત, નૃત્ય, શૃંગાર, કામ, પ્રેમ આદિ વિષયોનાં શાસ્ત્રો અંગે જે કંઈ પ્રશ્ન પૂછવો હોય તે ખુશીથી પૂછી શકો છો.'

પ્રેક્ષકગૃહમાંથી એક ચાલીસેક વર્ષનો નાગરિક ઊભો થયો અને ખોટ્યો: 'મહાકવિ ધુન્નરદેવનું કાવ્ય સાંભળ્યા પછી મારા હયામાં એક પ્રશ્ન અણઉકેલ રહ્યો છે. કવિશ્રીએ વિરહની વ્યથા પોતાના ભવ્ય કાવ્યમાં દર્શાવી અને મિલનની આતુરતાનું પણ દર્શન કરાવ્યું. પરંતુ એ એમાં મહત્તા કોની? મિલનની કે વિરહની?'

આછા હાસ્ય સહિત મહાકવિ ધુન્નર ઊભા થયા અને સલા-પતિની આજ્ઞા માગીને ખોટ્યા: 'ભાઈ, આપનો પ્રશ્ન મજ્જનો છે. વિરહ એક વ્યથા છે. પરંતુ એ વ્યથા પાછળ પ્રિયની સ્મૃતિ રમતી હોય છે. જ્યારે મિલનમાં વિરહની વસમી પગોની વિદાય હોવા છતાં એમાં ચિર તૃપ્તિનો અભાવ હોય છે. એથી જ કવિઓએ ચિરતૃપ્તિની ઝંખના સમા વિરહને વિશેષ મહત્ત્વ આપ્યું છે. જે વિરહ ન હોય તો મિલનની તૃપ્તિનો અનુભવ કેને મળે? એટલે રસશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ મહત્તા વિરહની છે. કારણ કે વિરહ એ એક પ્રકારનો ત્યાગ છે, તપ છે. અગ્નિને પચાવવાનું અમૃત છે અને પોતાના પ્રિયમાં સર્વદા તન્મય રહી શકાય એવો યોગ પણ છે.'

કવિનો ઉત્તર સાંભળીને સહુએ હર્ષધ્વનિ કર્યો જે માણસે પ્રશ્ન કર્યો હતો તેણે પણ હર્ષનાદ કર્યો.

ત્યાર પછી એ વાર પ્રશ્નો કવિ મંડળમાંથી પૂછાયા અને એના ઉત્તર એવા આપ્યા કે સહુને સંતોષ થયો.

અને પ્રેક્ષકગૃહમાંથી નિલવરણ ઊભો થયો. નવજવાન શ્રેષ્ઠ પુત્ર નીલવરણ! તે એ હાથ જોડી નમન કરતાં બોલ્યો : ‘ સભાપતિશ્રી, શ્રીનાગિની દેવીએ પોતાના સંગીતમય કાવ્યમાં નારીને અપરાજિતા ગણાવી હતી, જ્યારે કવિવર રસિક ભાટે એક પ્રશસ્તિ કાવ્યમાં આ નગરીના દેદા શાહ નામના વલ્લિકને કોઈપણ નારીથી અપરાજિત રહેલો એક ભવ્ય દાનવીર દર્શાવ્યો હતો. સવાલ એ વાતનો છે કે, દેવી નાગિનીએ નારીને અપરાજિત જણાવતાં પહેલાં દેદા શાહ જેવા કોઈ સમર્થ માનવીના હેયાને વાંચવું જોઈતું હતું. અથવા એવા કોઈ ઉન્નત પુરુષનો ચરણસ્પર્શ કરવો જોઈતો હતો. પરંતુ દેવીએ તેમ ન કરતાં નારીને અપરાજિત કહીને બિરદાવી છે. જ્યારે કવિવર રસિક ભાટે પોતાના પ્રશસ્તિ કાવ્યમાં દેદા શાહના ગુણોનું વર્ણન કરીને નારીની શક્તિને ઉપેક્ષાની નજરે નિહાળી છે. કવિશ્રીએ સ્પષ્ટ દર્શાવ્યું છે કે પોતે દેદા શાહ અને તેમના પત્નીને મળીને સઘળું જાણ્યું છે. પણ મળવા માત્રથી અથવા તે વાતચીત કરીને અથવા તેમના ચહેરાનું નિરીક્ષણ કરીને આ રીતે પ્રશસ્તિ બનાવવી તે યોગ્ય ભણે હોય પણ તેમાં કંઈક ઉતાવળિયો નિર્ણય કરીને નારીની શક્તિની ઉપેક્ષા કરી જ છે. મારી સામે સવાલ એ જાગ્યો છે કે અપરાજિત કોણ ? પુરુષ કે નારી ?

થોડી પજો માટે રંગમંડપમાં સન્નાટો છવાઈ ગયો. નીલવરણ તરત સહુને નમન કરીને પોતાના આસન પર બેસી ગયો.

સભાપતિની આજ્ઞા લઈને નાગિની દેવી ઊભી થઈ. તે નીલવરણને બરાબર ઓળખતી હતી, કારણ કે તે અવારનવાર તેની મિજલસમાં આવતો અને ભેટ સોગાદ પણ આપતો.

એક વાર સમગ્ર પ્રેક્ષકગૃહ તરફ નજર કરીને નાગિનીદેવીએ મૃદુ મધુરસ્વરે કહ્યું : ‘ નારી અપરાજિત છે એ મારા કાવ્ય ધ્વનિ પાછળ મારો હેતુ કેવળ જગજનની નારી શક્તિને બિરદાવવાનો હતો, અને મેં જે ભાવના વ્યક્ત કરી હતી તે ભાવના જરાયે

અસત્ય પણ નથી. ભગવાન શંકર સમા પણ પ્રતાપી અને કાળને થંભાવનારા તેજસ્વી પુરુષ શ્રેષ્ઠ પણ બીલડી સમક્ષ પરાજિત થયા હતા. જેના તપનો પ્રભાવ ઈન્દ્રના સિંહાસનને ઉખેડવા માટે તત્પર થયો હતો, તે મહાન રાજર્ષિ વિશ્વામિત્રની અજ્ઞેક શક્તિને મેનકાએ રૂંધી નાખી હતી. મહાસતી દ્રૌપદીના તેજ આગળ કૌરવો યુદ્ધના મેદાનમાં પામર-પંગુ બની ગયા હતા. મહાદેવી સીતાજી રાવણ જેવા રાક્ષસરાજના અનેક ઉપાયો ને આકર્ષણો સામે અણુનમ રહ્યાં હતાં. આપણા ઇતિહાસમાં આરા સેંકડો કિસ્સાઓ છે અને સ્ત્રી પોતાના શુદ્ધિ વૈભવથી પોતાના સમર્પણ ભાવથી અને પોતાની આત્મશક્તિથી ભોટે ભાગે હંમેશાં અપરાજિત રહી છે. જ્યારે કવિ-વર રસિક ભાટે ગાયેલી પ્રશસ્તિમાં તો એક જ વ્યક્તિ પૂરતો સવાલ છે. પરંતુ રાજમાર્ગ નથી. રાજમાર્ગ તો મેં કહ્યો તે જ છે. નારી કદી પરાજિત થઈ નથી, થશે પણ નહિ.'

સહુએ હર્ષપૂર્વક આ વિચારને વધાવી લીધો.

કવિવર રસિક ભાટ ઊભો થયો અને સભાપતિની આરા પ્રાપ્ત કરીને સહુને નમન કરી બોલ્યો : 'આ ચર્ચામાં હું માત્ર એટલું જ કહેવાનો છું કે શ્રી નાગિની દેવી સાચાં છે, પરંતુ રૂપ અને યૌવનના પ્યાસી પુરુષોની નજરે! દેદા શાહ માત્ર દાની નથી પણ ભવ્ય પુરુષ છે. વૈભવ વસાવી શકાય એવી સંપત્તિ હોવા છતાં તે સાવ સાદાઈથી રહે છે. તેઓ જે સ્થિતિમાં અહીં રહેતા હતા. તે સ્થિતિમાં જે આવા પુરુષ પર કોઈ નારી વિજય પ્રાપ્ત કરી શકે તો હું મુકા હૈયે નારી અપરાજિત છે તે સત્યનો સ્વીકાર કરું.'

ત્રેક્ષકેએ હર્ષધ્વનિ કર્યો.

પરંતુ કવિવરે મારેલો એક ચાણુક નાગિનીના હૈયાને સમ-સમાવી ગયો... તેણે પણ મનમાં કંઈક નિર્ણય કર્યો.

પ્રાતઃકાળ થવા આવ્યો હતો એટલે સભાપતિએ ટુંકમાં સમા-રૂપ કરીને કવિ સંમેલન સમાપ્ત થયેલું જાહેર કર્યું.

પ્રકરણ ૧૮ મું :

: હોડય...!

પ્રશ્ન ગોઠિ તો પૂરી થઈ ગઈ. પરંતુ પ્રશ્ન ગોઠિમાં ચમકેલા રંગો ફાગળનાં ફૂલો માફક ચારે દિશાએ વિસ્તરવા માંડયા.

કવિવર રસિક ભાટે ગાયેલું પ્રશસ્તિ કાવ્ય અને રાજા, જૈન સંઘ, મહાજન વગેરેને સંભળાવેલા વાક્ય બાણો જાણે નવી નવી ફૂલકલગીઓ સાથે લોકોમાં રસ જગાડવા માંડયા. એજ રીતે નિલવરણે ઊભો કરેલો પ્રશ્ન પણ ખરાબર લોકમુખે ચર્યાવો શરૂ થયો.

રાજકર્મચારીઓને તો ખબર પડી જ ગઈ હતી પરંતુ એક મંત્રીએ ખુદ રાજા સમક્ષ જઈને કહ્યું : ‘કૃપાનાર, આપણી નગરીના ભાટ કવિ રસિકે ચાર પાંચ દિવસ પહેલાં નાગિનીના ભવનમાં થયેલા કવિ સંમેલનમાં દેદા શાહતું એક પ્રશસ્તિ કાવ્ય ગાયું હતું. એ કાવ્યમાં તેણે આપશ્રીને અહીંના મહાજનને, રાજના મંત્રીઓને અને જન સંઘના આગેવાનોને પણ છોડ્યા નથી.’

‘કવિ રસિક પાસેથી તે ગીત સાંભળવું’ પડશે. આજ રાતે જ તેને અહીં ખેલાવવા માટે રથ મોકલજો. બધા મંત્રીઓને પણ કહેવડાવજો.’

‘જેવી આજ્ઞા.’ કહીને મંત્રી આચાર્ય સહિત પોતાના આસને બેસી ગયો.

રાજાએ કહ્યું : ‘કવિ હંમેશાં મસ્ત હોય છે, મનનો માલિક હોય છે. કવિ કેવળ કાળ સર્જક નથી હોતો. જનતાનો માર્ગદર્શક હોય છે, સંસ્કૃતિ, સદાચાર અને ભાવનાનો રક્ષક પણ હોય છે. મંત્રી મહોદય એમાં આશ્ચર્ય પામવાનું શું છે? હું સમજું છું કે દેદા શાહ પ્રત્યે મેં એક રાજાને છાજે એવું વલણ નહોતું દાખવ્યું. એટલે કવિએ કરેલી મારી નિંદામાં મને કોઈ પ્રકારનું દુઃખ નહિ થાય.’

રાજાના આવા વિચારો જોઈને મંત્રીના હૈયે ધરપત થઈ અને તે નમન કરીને વિદાય થયો.

રાત્રિનો પ્રારંભ થતાં જ મહારાજાના વિશાળ એક ખંડમાં આસનો વગેરે ગોઠવાઈ ગયા. રાજાના મનમાં નાગિનીને ખોલાવવાનું મન થયું હતું પણ તરત તેણે મનને વાળ્યું. પ્રથમ યૌવનનો વિલાસ પુનઃ ચમકે તો? માંડ ગૃહ જીવન થાજે પડ્યું હતું અને પુનઃ વિસંવાદ ઊભો થાય તો? લોકનગરે જાગેલી ચારિત્ર્યહીનતા માંડ માંડ સમાઈ ગઈ છે અને લોકોનો પ્રેમ જાગૃત થયો છે. મારા આવા શાંત જીવન વચ્ચે શા માટે અકારણ ચિનગારી મૂકવી જોઈએ?’

આવા પ્રશ્નો હૈયામાં જાગતાં જ નાગિનીદેવીને ખોલાવવાનું જાગેલું મન રાજાએ પાછું વાળ્યું.

અને રાત્રિનો પ્રથમ પ્રહર પુરો થાય તે પહેલાં જ મંત્રીઓ, જૈન સંઘના આગેવાનો, મહાજનના શેઠિયાઓ વગેરે આવવા માંડ્યા.

કવિ રસિક ભાટને લેવા ગયેલો રથ પણ કવિને લઈને આવી પહોંચ્યો. મહામંત્રીએ કવિનું સ્વાગત કર્યું અને આદરપૂર્વક તેમને ખાસ આસન પર બેસાડ્યા.

રાજ પરિવારની કેટલીક સ્ત્રીઓ, કેટલીક દાસી અને બે રાણીઓ આવી પહોંચ્યા. સહુ વિનયપૂર્વક એક તરફ ગોઠવાઈ ગયાં.

ત્યાં તો આઠ દસ સેવકો અને પરિચારિકાઓએ ચંદનયુક્ત ગ્રીષ્મ પાનકનાં પાત્રો વડે સર્વનું સ્વાગત કરવાનું શરૂ કર્યું.

મહારાજા પોતાના નાના પુત્ર સાથે એક ખંડમાં દાખલ થયા.

સહુ આસન પરથી ઊભા થઈ ગયા. રાજાએ સહુને વિવેકપૂર્વક બેસી જવાનું કહ્યું અને પોતે પણ કુંવરને બાબુમાં બેસાડી પોતાના આસને ગયા. આસન પર બેઠક લેતાં પહેલાં રાજાએ નવજવાન કવિ રસિક ભાટ સામે જોઈને પ્રસન્નવદને કહ્યું : ‘કવિવર, આજ સવારે જ મેં આપના એક કાવ્યની પ્રશંસા સાંભળી હતી. ખરેખર આપ સમાનીડર, માર્ગદર્શક, સત્યવકતા કવિઓ જે રાજ્યમાં હોય, તે રાજ્ય ખરેખર ભાગ્યવાંત છે.’

રસિક ભાટે મહારાજાને નમન કરીને કહ્યું : ‘કૃપાનાથ, હું તો આપનો એક સામાન્ય દાસ છું. કુળ પરંપરાના સંસ્કારે કવિ બન્યો છું. આમ તો અમારું કામ યુદ્ધ કાળે વીરોને પ્રેરણા આપવાનું હોય છે અને યોગ્ય વ્યક્તિની પ્રશંસા કરીને તેના પ્રયે લોક દષ્ટિને વિચાર કરતી કરવાનું હોય છે. કૃપાનાથનો જ્ય થાઓ...!’ કહી પુનઃ નમન કરીને રસિક ભાટ પોતાના આસન પર બેસી ગયા.

પાનક પાન થઈ રહ્યાં હતાં. રાજાએ પણ એક પાત્ર હાથમાં લીધું હતું. લગભગ અર્ધઘટિકા પછી મહામંત્રાએ ઊભા થઈને કહ્યું : ‘કવિશ્વર, બે ચાર દિવસ પહેલાં આપશ્રીએ નાગિની દેરીને ત્યાં થયેલા કવિ સંમેલનમાં દેદા શાહનું જે પ્રશસ્તિ કાવ્ય સાંભળેલું, તે કાવ્ય આપ સંકેત્ય વગર સાંભળાવવાની કૃપા કરો. મહારાજા તો માને છે કે કવિ સંસ્કાર, સદાચાર અને ભાવનાનો રખેવાળ હોય છે. કવિ હંમેશા માર્ગદર્શક રહેતો આવ્યો છે. આપના કાવ્યથી કોઈ પ્રકારનું દુઃખ થવાનો કે રોષ કરવાનો કોઈ સંભવ નથી.’

કવિ રસિક ભાટે ઊભા થઈ મહારાજા સામે બે હાથ જોડી કહ્યું : ‘કૃપાનાથ, દેદા શાહનું કાવ્ય સહુથી છેલ્લું સંભળાવીશ. તે પહેલાં બીજાં બે ચાર કાવ્યો સાંભળાવું.’

‘આપની જેવી મોજ. પણ દેદા શાહનું કાવ્ય તો સહુને સાંભળવું છે.’

‘જેવી કૃપાનાથની આજ્ઞા!’ કહી રસિક ભાટે સુત્રંદ સ્વરે ભગવતી વીણાપાણિનું એક પ્રાર્થના ગીત ગાયું.

સાંભળનારાઓ કવિના અદ્ભુત કંઠ પર મુગ્ધ બની ગયા.

કવિ રસિક ભાટે નામ્યાટ પ્રદેશમાં થઈ ગયેલા ભૂતકાલિન વીર નરનારની એક યશગાથા લલકારી.

આ યશગાથામાં કેવળ રાજ્યોની વીરતાનાં નામ-ગુણ કે એવું કંઈ નહોતું. આ યશગાથામાં તો નામ્યાટ પ્રદેશમાં થઈ ગયેલા સંતો, ભક્તો, જ્ઞાની પુરુષો, તપસ્વીઓ, સતી સ્ત્રીઓ, શિયળ રક્ષા ખાતર હસતાં હસતાં પ્રાણ વિસર્જન કરી ચૂકેલી આર્ય રમણીઓ, પરાયા દુઃખના નિવારણ ખાતર શહીદ થયેલા ચારેય વર્ણના વીર પુરુષો વગેરેની યશગાથા એ ઘટિકા પર્યંત ચાલી અને એમાં નામ્યાટ પ્રદેશનાં ભૂતકાલીન માનવ રત્નોને આવરી લેવામાં આવ્યા હતા.

કવિતા સાંભળીને સ્ત્રી પુરુષ સર્વ કોઈ પ્રસન્ન બની ગયાં હતાં.

કાવ્ય પૂરું થયું ત્યારે હર્ષધ્વનિ વડે આખો ખેટક ખંડ મુખરિત બની ગયો હતો.

ત્યાર પછી કવિએ સદાચારની પ્રેરણા ઉત્પન્ન કરનારાં એ કથા ગીતો ગાયાં.

કવિની ભાવના પર સહુ વારી જતા હતા.

રાત્રિના ત્રીજા પ્રહરની એએક ઘટિકાઓ વીતી ગઈ હતી.

કવિએ મહારાજ સામે એ હાથ જોડીને કહ્યું: 'કૃપાનાથ, હવે હું દાનેશ્વરી દેદા શાહનું પ્રશસ્તિ કાવ્ય શરૂ કરું છું. આ કાવ્યમાં દેદા શાહ જેવા પવિત્ર માનવી પ્રત્યે સહાનુભૂતિ ન દર્શાવનાર અને ઈર્ષ્યાની આગમાં જલનારા જાતિ ભાઈઓ તેમજ આપણા માનનીય રાજરાજેન્દ્ર તથા આપણા ડાહ્યા મંત્રીઓએ દાખવેલો ઉપેક્ષા ભાવ વગેરે મારા આ કાવ્યમાં આવે છે. જે કવિ સત્યને નમન ન કરે તો તે કદી જનમાર્ગદર્શક બની શકતો નથી આપ સહુ સજ્જનો શાંત ભાવે આ ગીત સાંભળજો.' કહી ભાટે દેદા શાહનું પ્રશસ્તિ કાવ્ય શરૂ કર્યું.

કાવ્યને પ્રારંભ દેદા શાહના વડવાઓની રાષ્ટ્રભક્તિ, પ્રમાણિ-કતા, ધાર્મિક શ્રદ્ધા વગેરેનું વર્ણન કર્યા પછી દેદા શાહનો જન્મ

અને તેની ગરીબી કેવી રીતે સર્જાણી તે વાત રજુ કરી. ત્યાર પછી નિરૂપદ્રવી જીવન, વ્રત, તપ, ધાર્મિક ક્રિયાકાંડ, વગેરેની વાત કરી. દેદા શાહે નાનપણથી જ અસત્ય ન બોલવાની લીધેલી પ્રતિજ્ઞા, દૂરનાં, એક માસીને વાત્સલ્ય ભાવ, માસીએ કરેલુ સગપણ, લગ્ન, ધીના નાના ધંધાની શરૂઆત અને દેવ રમણી જેવી પત્નીની ધર્મ, સાદાઈ તે સંસ્કાર પ્રત્યેની અભિરુચિ વગેરે વાત પછી દેદા શાહને ભાગ્ય યોગે પ્રાપ્ત થયેલી સંપત્તિનો અને એ સંપત્તિનો અંતે માણસોએ શુભ કાર્ય પાછળ દરવા માંડેલો સદ્દુપયો, સાથેય પોતાનાં સાદા અને સાત્વિક જીવનને જળવી રાખવાનો પુરુષાર્થ, આવો ભવ્ય દાનેશ્વરી કે જેણે અડીના મહાજનના હાથમાં સોનીયા બિછાનીને ભોજનગૃહ બનાવ્યું નગરીના પ્રત્યેક ગરીબોના ઘેર અંતે માણસો જતા અને અન્ન, વસ્તુ વગેરે આપતા.

પણ અમારો રાજા કાચા કાનનો નીકળ્યો. ઈર્ષાની આગમાં વાણું-ધાઈ રહેલા એચાર શેઠિયાઓની જવાણામાં તે સપડાઈ ગયો ! રાજવટ ભૂલીને, પોતાનું ગૌરવ એક બાણુ હડસેલીને તેઓએ દેદા શાહને બોલાવ્યો, તેનાં ચોપડા તપાસ્યા, પણ લયની મારી દેવી વિમલશ્રી તરત પોતાના કોઈ સગાના ઘેર જવા ગાડામાં નીકળી ગઈ. રાજાએ ધરની-જડતી લીધી પણ ખાસ કંઈ મળ્યું નહિ. રાજાએ દેદા શાહને ખૂબ પૂછ્યું પણ સત્યવક્તા નવજવાન દેદા શાહ મૌન રહ્યા, એટલે રાજાએ તેમને કારાગારમાં નાખ્યા. કારાગારમાં દેદા શાહે સ્થંભન પાર્શ્વનાથ લગવતની દીગ્ય પ્રતિમા હૃદયમાં ધારણ કરીને સ્થંભન તીર્થની યાત્રાએ જવાનો મનથી નિશ્ચય કર્યો અને સર્વ પ્રકારના વિદ્વેનો નષ્ટ કરનાર મંત્રરાજ ઉપસર્ગહર સ્તોત્રનું આરાધન શરૂ કર્યું.

અને ઉત્તર રાત્રિએ તેમની આરાધના ફળી. શાસનદેવ હાજરા-હજુર સામે આવ્યા અને આ રાજ્યનું કોઈ પ્રકારનું અહિત ચિંતવ્યા વગર દેદા શાહ થોડી જ પળોમાં જ્યાં પોતાનાં પત્ની ગયાં હતાં તે ગામડે પહોંચી ગયા. પણ આ ગામ તો નાંદુરી નરેશનું હતું.

આવતી કાલે પુનઃ અહિત થવાનો ભય ઊભો થયો અને તેઓ પત્ની સાથે ગાડામાં બેસીને પોતાની થોડીઘણી ઘરવખરી દરદાગીના, સોનૈયા વગેરે લઇને વિદ્યાપુર નગરી તરફ વિદાય થયા.

અને અમારા મહાન રાજ્યએ એક નિર્દોષ નાગરિકને પીડ્યા અંગેનું કોઈ પ્રાયશ્ચિત્ત ન કયું. ન નાંદુરીના યુદ્ધિ ઝૈલવથી શોભતા નારાયણ મંત્રીએ રાજ્યને શિખામણ આપી... ન શ્રેષ્ઠિવયં નાગશ્રેષ્ઠિએ દેદા શાહને હુકમ આપી. ન જૈન આગેવાનો પોતાના એક અબોલ બાળકની વહારે ધાયા. ન મહાજનના શેઠિયાઓનાં હૈયાં સગવડ્યાં.

નાંદુરી નગરીનો એક મહાન સત્વરીલ નવજવાન કાયમ માટે જન્મશૂભિ છોડીને ચાલ્યો ગયો.

પણ ભાગ્ય તેની સહાયે હતું. દેદા શેઠ અને વિમલશ્રી દેવીએ ત્યાં એક મહાન લઈ, રહેણાંક સ્થિર કરી, સ્થંભન પાર્શ્વનાથ પ્રભુની યાત્રા નિમિત્તે પ્રયાણ શરૂ કયું.

સ્થંભન તીર્થ તે જૈન પુરી ગણાય. ત્યાં ભગવાનની સુવર્ણના અલંકારો વડે અંગરચના કરી, અને એ અધા અલંકારો વહીવટ-દારોને સોંપ્યા ત્યાંનો શ્રીસંઘ જન્માડ્યો. સારું એવું દાન કરીને યાત્રા કરતાં કરતાં દંપતી પાછા આવી ગયા ત્યાર પછી તે દેદા-શાહે સેંકડો નવાણો ગળાવ્યા. એક ભોજનશાળા ઊભી કરી, ધર્મનો ભેદભાવ રાખ્યા વગર દરેક ધર્મ સ્થાનોમાં છુટે હાથે દાન દેવા માંડ્યું.

આમ કવિએ દેદા શાહની પ્રશસ્તિ યુક્તંદ સ્વરે ગાઈ સાંભળાવી.

કેટલાંક સાંભળનારાઓનાં મનમાં ભય જાગ્યો હતો કે મહારાજ આ ગીત સાંભળીને કવિને ઝાટકે મારશે.

પરંતુ મહારાજના વદન પર કોઈ પ્રકારનો રોષ નહોતો. તેમણે આસન પરથી ઊભા થઈને કહ્યું : ‘કવિરાજ, હું તમારી નીડર, સત્ય અને માર્ગદર્શક વાણી પર ખૂબ જ પ્રસન્ન થયો

છું. દેદા શાહ પ્રત્યે મેં અબ્જુકતું વર્તન દાખવ્યું હતું, તેનું મને પારાવાર દુઃખ થાય છે. આ નગરીમાંથી કેટલાક આગેવાનો દેદા શાહને સમજાવવા ગયા છે. નહિ તો છેવટે મારે તેમની પાસે જઈને મારા દોષનું પ્રાયશ્ચિત માગવું પડશે. અને હું એમાં જરાય નાનપ નહિ અનુભવું.’

હર્ષધ્વનિથી ખંડ ભરાઈ ગયો.

રાજ્યએ કવિવર રસિક ભાટને એક સોનાનો હાર, સોનાનું એક કડું, પોષાક વગેરેનો થાળ ભેટ કર્યો.

એક પાછલી રાતે નિમંત્રિતો મહારાજને નમન કરીને વિદાય થવા માંડ્યા.

કવિવર રસિક ભાટે પણ રાજ્ય પરિવારને નમન કરીને અને મહારાજના ચરણ સ્પર્શ કરીને વિદાય લીધી. તેઓએ નમન કરતી વખતે કહ્યું હતું : ‘કૃપાનાથ, આપનું હૃદય ખરેખર પવિત્ર અને વિશુદ્ધ છે. જો એવું હૃદય ન હોય તો માનવીને પ્રાયશ્ચિત્તની કોઈ ભાવના ઉત્પન્ન થતી નથી. આપ અમારા શિરછત્ર છો, મંગલ સ્વરૂપ છો.’

મહારાજ્યએ કવિને હૈયા સરસો લઈને વિદાય આપી હતી.

પણ આ સમાચાર ખીજે દિવસે મધ્યાહન પછીનો આરામ લઈને નાગિની દેવી પોતાના આરામગૃહમાંથી બહાર આવી ત્યારે એક ચર પુરુષ જે રાજમવનમાં ગયો હતો તે આવ્યો અને તેણે કવિવર રસિક ભાટે ગાયેલાં ગીતો, રાજની પ્રસન્નતા, રાજ્યએ પ્રાયશ્ચિત્ત અંગે કરેલી જાહેરાત વગેરે વાતો નાગિની દેવી સમક્ષ કહી સંભળાવી.

નાગિનીએ પણ મનથી નિશ્ચય કર્યો હતો કે એકાદ સપ્તાહમાં વિદ્યાપુર જવું અને નારી અપરાજિત છે તે ખાતરી કરાવવાના આશય સાથે દેદા શાહને રૂપના બંધન વડે બાંધીને અહીં લઈ આવવો.

જે શેઠિયાઓ દેદા શાહને પુનઃ નાંદુરીમાં લાવવા માટે નિમંત્રણ આપવા અને સમજાવવા ગયા હતા તે બધા દેદા શાહને ત્યાં

જ ઉતર્યા હતા, દેદા શાહે પોતાના ધર્મબંધુઓનું ઘણા જ આદર સહિત સ્વાગત કર્યું હતું.

રાતે જ્યારે ચર્ચા નીકળી ત્યારે શ્રીસંઘના આગેવાનોએ ઘણા જ ભાવપૂર્વક દેદા શાહને પોતાની જન્મજૂમિમાં પધારવાની વિનંતી કરી. મહારાજના હૈયામાં જરાયે રોષ નથી પરંતુ પોતાના હાથે થઈ ગયેલા અન્યાયનો પરતાવો કર્યો છે.

આ રીતે ખૂબ સમજાવટ કર્યા પછી મૌનભાવે સાંભળી રહેલા દેદા શાહે કહ્યું : ‘ મારા પુત્ર્ય વડીલશ્રીઓ, આપ સર્વાની મમતા જોઈને હું ખરેખર ભાગ્યવંત બન્યો છું. મારા ગામમાં આવવામાં મને કોઈ પ્રકારે પૂર્વાગ્રહ છે નથી, હોય પણ નહીં. ભગવાન નેમનાથ પ્રભુના દર્શન માટે પણ હૃદય ભારે તલસતું રહે છે. પરંતુ હાલમાં હું ત્યાં આવી શકું એવી મારી પરિસ્થિતિ નથી. મારા પત્ની સમલાં છે અને વૈદરાજની સૂચના પ્રમાણે તેને લઈને ક્યાંય પ્રવાસ ખેડવો તે ખરાબર નથી. તેમ ધંધાના કારણે અને એક નગરીમાં ઉપાશ્રય બંધાવવાની મેં ભાવના ભાવી છે તેને લીધે મારાથી ક્યાંય નીકળવું ભારે કઠણ છે. આ બંને કાર્ય નિર્વિઘ્ને પતી ગયા પછી હું આપ સર્વાના ચરણની રજ લેવા નાંદુરીમાં જરૂર સપરિવાર આવીશ.’

દેદા શાહના આ કથન પછી તરત આવવાને આગ્રહ કરવાનું રહ્યું નહોતું.

એ દિવસ શેઠિયાઓ રોકાયા. એ દિવસમાં બધા શેઠિયાઓ દેદા શાહની સાદાઈ નિહાળીને મુગ્ધ બની ગયા અને રોજ સવારે વિમલશ્રીના હાથે અપાતું સવાશેર સોનાનું દાન જોઈને તે હચ્ચ થઈ ગયા.

ત્રીજે દિવસે શેઠિયાઓ નાંદુરી જવા વિદાય થયા.

નાંદુરી પહોંચ્યા પછી શેઠિયાઓએ શ્રી. સંઘને બોલાવી દેદા

શાહે અમુક સમય પછી અહીં દર્શનાર્થે આવવાની હા પાડવાની અને તેના જીવતરની સાદાઈની વાત કરી.

એક શેઠિયાએ કહ્યું : ‘ભાઈઓ, આપ સહુને સાંભળીને આશ્ચર્ય થશે કે રાજ સવારે બંને માણસો દેવપૂજન આદિથી પરવારીને ભવન પર આવે છે ત્યારે દેવી વિમલશ્રી પોતાના હાથે સવા શેર સોનાનું દાન કરે છે. પણ નવાઈની વાત તો એ છે કે શેઠશેઠાણી બંને સાદાં જ વસ્ત્રો પહેરે છે. હીરા માણેક, મોતી કે પન્ના જડેસા કોઈપણ અલંકારો બંનેમાંથી કોઈ ધારણ કરતું નથી. તેઓ નાંદુરીમાં રહેતા હતા તે વખતે જેવાં વસ્ત્રો પહેરતાં હતાં તેવાં જ વસ્ત્રો આજ પણ ધારણ કરે છે. વળી ત્યાંના રાજ દેદા શાહને દેવ સ્વરૂપ માને છે અને દેદા શાહનું કોઈ વચન ઉથાપાતું નથી. દેવગિરિ નગરીમાં એક ભવ્ય ઉપાશ્રય બંધાવવાનો દેદા શાહને ત્યાંના સંઘે આદેશ આપ્યો છે. થોડા દિવસોમાં જ ત્યાં ખાત મુરત થઈ જશે. ઉપાશ્રયને ભવ્ય બનાવવા માટે તમામ સામગ્રીઓ એકત્ર કરવા માંડી છે અને આખું કાર્ય ત્યાંના શ્રી સંઘને સોંપ્યું છે.’

નીલવરણ પણ આવ્યો હતો. તેણે ઊભા થઈને પ્રશ્ન કર્યો : ‘દેદા શેઠ જેવા મહાત્માનો કાયમી નિવાસ અહીં થાય એવું આપે શું કર્યું ?’

એક શેઠિયાએ કહ્યું : ‘ભાઈ, અમે તેનો વેપાર જોઈ શક્યા છીએ, તેની આબરુ કેવી છે તે જાણી શક્યા છીએ, તેણે સેંકડો મણુ સોતું દાનકાર્યમાં વાપરીને સુવર્ણદાનની પ્રશંસા પ્રાપ્ત કરી છે, તેમના પત્ની સગર્ભા છે, રાજના ચારેય હાથ છે. આ બધાનો ત્યાગ કરીને દેદા શાહ કાયમી વસાવટ માટે અહીં કેવી રીતે આવે ? તેઓ શ્રીસંઘના અને ભગવાન નેમનાથ પ્રભુના દર્શને જરૂર આવશે.’

નીલવરણ કશું બોલ્યો નહિ. આજે તે પોતાના એક મિત્ર સાથે નાગિનીદેવીના ભવન પર જવાનો હતો.

શ્રીસંઘની બેઠક પૂરી થઈ. સહુ દેદા શાહનાં વખાણુ કરતા કરતા પોતપોતાના ઘર તરફ જવા માંડ્યા.

ખીજે દિવસે સવારે જૈનમંત્રીઓએ શ્રીસંઘમાં થયેલી તમામ હકીકત જણાવી.

રાજ્યએ નારાયણ મંત્રી સામે જોઈને કહ્યું: ‘ મહામંત્રી, મને લાગે છે કે હું ને આપ દેદા શાહને મળવા જઈ આવતી અને મનને ભાર હળવો કરવા દેદા શાહની ક્ષમા પણ માગતા આવીએ.’

‘થોડા સમય પછી તો વર્ષાનો પ્રારંભ થશે એટલે આપણે દીવાળી પછી વિદ્યાપુર જઈએ તે ઠીક ગણાશે. વળી દેદા શાહ દેવગિરી ગયા હશે તો આપણો ફેરો નિષ્ફળ જશે.’ નારાયણ મંત્રીએ કહ્યું.

ન્યારે નાગિની દેવીએ વિદ્યાપુર જવાનું નક્કો જ કર્યું હતું.

વર્ષાના પ્રારંભને હજી પંદરેક દિવસની વાર હતી. કદાચ ખીજ પંદર દિવસ નીકળી જાય. અને એ જ રીતે નીલવરણ શ્રીસંઘના આગેવાનોને મળેલી નિષ્ફળતાની વાત કહી.

નાગિનીએ કહ્યું : શેઠજી, ‘ તમે એક વાત યાદ રાખજો કે ઠારીનો કોઈ પણ પુરુષાર્થ નિષ્ફળ જતો નથી.’

‘ જુઓ દેવી, આપ દેદા શાહને અહીં લઈ આવશો અને ઠારી અપરાજિતા છે તે વાત સત્ય કરશો તો હું આપના ચરણમાં સ હજાર સોનીયા અર્પણ કરીશ.’

‘ હું જરૂર તમોને હાર આપીશ...અને જો હું અપરાજિત હિંચનું તો... કહેતાં કહેતાં નાગિની અટકી ગઈ.

નીલવરણે પ્રશ્નભરી નજરે ગણિકા સામે જોયું.

નાગિની દ્રઢ સ્વરે બોલી : ‘ તો હું મારા વ્યવસાયને કાયમ ટે તિલાંજલી આપીશ.’

‘ દેવી...’

‘ હું સત્ય કહું છું.’ નાગિનીએ પ્રસન્ન વદને કહ્યું.

પ્રકરણ ૧૯ મું :

: ખાત મુરત !

‘ દેવી, આપ સત્ય કહો છો એમાં મને સંશય નથી, આપ વિજ્ય મેળવશો એવી શ્રદ્ધાનો હું ત્યાગ કરતો નથી પરંતુ આવી હોડય આપે ન કરવી જોઈએ.’ નીલવરણે કહ્યું.

‘ શા માટે ?’

‘ આપ માલવદેશના એક અતિ સુંદર, કલાકાર અને જ્ઞાનપ્રિય ગણિકા છો, નારી છો. આવી હોડય કોઈ વાર માનવીની તાકાતને અને ગર્વને પછાડી દેતી હોય છે. આ કરતાં આપ દસ વીસ હજાર સોનાંયાની હોડય કરો તે વધારે ઉચિત છે.’

‘ નીલવરણ, તારી ભાવના બદલ હું તારો આભાર માનું છું. પણ મારી કાયા આ નગરીના પાણીથી પોષાયેલી છે. મારું પાણી શરમાય એવું મારાથી કેમ થાય ? હું અવશ્ય વિજયિની બનીશ એમાં મને કોઈ પ્રકારનો સંશય નથી, છતાં હું હારી જઉં તો જેના બળ પર મેં આ સાહસ ખેડયું છે તે મારું એતિર કળાઓનું જ્ઞાન અને આ રૂપરંગ અટલ કેમ રહી શકે ?

નીલવરણ નાગિનીના તેજસ્વી નયનો સામે જોઈ રહ્યો. અને

પ્રસ્થાન માટેની પૂર્વ તૈયારી શરૂ થઈ. નગરીના ન્યોતિષીએ આઘાઠ શુદ્ધ બીજનું પ્રસ્થાન મુરત આપ્યું.

મહારામને નીલવરણ સાથેની હોડયના સમાચાર મળી ગયા તેમને વિશ્વાસ હતો કે નાગિની અપરાજિતા રહી શકશે. જે રૂપયૌવન અન્યને ચલાયમાન કરી શકે છે તે રૂપયૌવનનો સીધો વિન્ય નથી પણ માનવીના હૃદયમાં રહેલ સુપ્ત કામભાવનો વિન્ય છે.

જે તે કામભાવ નહોત તે વિશ્વામિત્રને હજાર મેનકાઓ પણ ચલિત કરી શકત નહિ.

અહીં વિદ્યાપુરનગરમાં દેદા શાહને એવી કલ્પના પણ નહોતી કે પોતાના માથે એક ઉપસર્ગ ઊભો થઈ રહ્યો છે. દેદા શાહ તે પોતાના ધર્મ ક્રમમાં વેપારમાં અને પોતાના સાદા જીવનમાં સર્વદા તન્મય રહેતા.

સુવર્ણ પુષ્કળ બનાવી નાખ્યું હતું. કારણ ચોમાસાનો પ્રારંભ થાય એટલે ધર્મદંડિએ પણ તેઓ ભઠ્ઠી કે લીલોતરીનો ઉપયોગ કરી શકે તેમ નહોતા.

તે સિવાય એક સપ્તાહ પછી તેઓ દેવગિરિ જવાના હતા. પરંતુ તે પહેલાં એક આશ્ચર્યજનક ઘટના બની ગઈ.

ઉજ્જવ્યનીથી નિરાશ થઈને પાછો વળેલો એક સાર્થ વિદ્યાપુર નગરીના પાદર આવી પહોંચ્યો.

સાર્થવાહ મૂંઝવણ અનુભવી રહ્યો હતો. ચોમાસુ બેસે તે પહેલાં જે કેસરની શાઠ પોઠયો ન વેંચાય તો ભારે નુકસાન સહેવું પડે. અને ત્રણ ત્રણ મહિનાથી પોતે કેસર વેંચવાનો પુરુષાર્થ કરી રહેલો હોવા છતાં માત્ર એક જ પોઠ માંડમાંડ વેચાણી હતી. ઉનૈયિનીમાં તેણે બધું કેસર વેંચાઈ જવાની આશા રાખેલી અને એક મહિનાના વસવાટ પછી તે આશા ઠગારી નીવડી.

નાંદુરી નગરીમાં તો કોઈ વેપારીએ કેસર સામે જોયું પણ

નહિ. કારણ સહુ પાસે વેપાર પુરતું અચ્છર પાશર કેસર હતું. જૈન મંદિરો પાસે પણ કેસર હતું. એટલે એક રાત રોકાઈને તે વિદ્યાપુર નગરી તરફ વળ્યો.

નગરી બહુ મોટી નહોતી. છતાં સુખી અને સમૃદ્ધ હતી. પણ આટલું બધું કેસર ખરીદે કોણ ? એક પોઠ એક મળ્યું કેસરની થાય તે પણ પાકો મળ્યું. આવું સાઠ મળ્યું કેસર લેનાર કોણ મળે ? અને પંદરેક દિવસ પછી તો ચોમાસાનો ભય ઊભો થયો. એટલે જો એક બે દિવસમાં કેસર થાળે ન પડી જાય તો આખું ચોમાસું અહીં જ વીતાવવું પડશે.

ખીજે દિવસે તેણે નગરીમાં તપાસ કરી. પણ આટલો બધો માલ વેંચાય તેવી શક્યતા નહોતી. વધુમાં વધુ શેરખેર કેસર ખપે. પણ એક વેપારીએ કહ્યું : ‘ભાઈ, તમે નિરાશ ન થાશો. અમારા ગામમાં દેદા શાહ નામનો એક વેપારી છે. તેનો વેપાર તો માત્ર ધીને છે, પણ છે ઉદાર ને ચોલિયો. જો તેમને કેસર ગમી જશે તો તમારા સાઠેય કોથળાંઓ ખરીદી શકે એવી તાકાત એક માત્ર દેદા શાહમાં છે.

ખીજા એક બે ગૃહસ્થોએ પણ આવો જ અભિપ્રાય આપ્યો.

મધ્યાહન પછી આશાનું પુષ્પ હૈયામાં ધારણ કરીને નવજવાન સાર્થવાહ દેદા શાહની પેઢીએ ગયો.

દેદા શાહે આ અબળણ્યા સાર્થવાહનું આદરપૂર્વક સ્વાગત કરી પોતાની ગાદી પર સ્થાન આપ્યું. અને કહ્યું : ‘આપ ક્યાંથી પધારો છો ?

નવજવાન સાર્થવાહે પોતાનો પરિચય આપતાં કહ્યું : ‘શેઠજી, હું સૌવિરનો વતની છું. મેં પહેલી વાર સાર્થ કાઢ્યો છે. મારી સાથે પાંસઠ પોઠયો કેસરની હતી. કાશ્મીર દેશમાંથી ખાસ વીણાએલું કેસર છે. પરંતુ ચાર ચાર મહિનાના રઝળપાટમાં હું પાંચ મળ્યું કેસર વેંચી શક્યો છું. આમ તો હું પાછું લઈ જાત, પરંતુ માથે ચોમાસુ બેસે છે અને વર્ષાના કારણે આ મારો ડીમતી માલ નષ્ટ થવાની

પૂરી સંભાવના છે. કેસર ધણું વિશુદ્ધ અને ઉત્તમ છે. જુઓ આ નમુનો.’

દેદા શાહે તરત કહ્યું : ‘ ભાઈ, હું તો ઘીનો વેપારી છું.’

‘ એ વાત હું જાણું છું પણ આ નગરીના ચાર પાંચ વેપારી-ઓએ મને જણાવ્યું હતું કે, અમારી નગરીમાં રહેતા દેદા શેઠ જ એક એવા ઉદાર અને સાહસિક છે કે જે તેઓને યોગ્ય લાગશે તો અવશ્ય તમને ચિંતા મુક્ત કરશે.’

દેદા શાહ વિચારમાં પડી ગયા. થોડી વાર પછી ઓહ્યા : ‘ લોકોનો વિશ્વાસ પણ અજબ છે ! ’ આટલું કહીને તેઓનાં મનમુકુરમાં દેવગિરિના ઉપાશ્રયના નિર્માણનો પ્રશ્ન ઊભો થયો. તરત તેઓ ઓહ્યા : ‘ નવજવાન મિત્ર, તેં નાની વયે જખર સાહસ ખેડ્યું છે. તારું પહેલું સાહસ તને બાંગી ન નાખે એ એક વિચારવા જેવી વાત છે. જુઓ ભાઈ, મારો કેસરનો વેપાર નથી કે કેસરની પરીક્ષા પણ નથી. વળી માત્ર ધણો છે. તેનો જે વાજખી ભાવ હોય તે તમારી પ્રમાણિકતા નજર સામે રાખી આંકડો કરજો અને આવતી કાલે સવારે મારા ભવનમાં સાઠેય પોઠ કેસરની મોકલી આપજો તમને પૈસા પણ ત્યાં ને ત્યાં મળી જશે.’

‘ હું ધન્ય બની ગયો. શેઠજી...જો આપ આજ્ઞા કરશો તો આપ અન્યત્ર કોઈ સ્થળે કહેશો તો ત્યાં પણ પોઠયો પહેંચતી કરીશ.’

‘ તો તો સોનામાં સુગંધ. એમ કરો. આજ રાતે આપ મારે ઘેર પધારો. હું એક ચિટ્ટી લખી આપીશ. તમારે પચાસ પોઠયો દેવગિરિ નગરીના શ્રી સંઘપતિને ત્યાં પહેંચતી કરવાની છે. ત્યાં મારી વખાર છે. એટલે સચવાઈ જશે. દસ પોઠયો મારે ઘેર રહેશે. દેવગિરિનો રસ્તો મળનો છે. આઠથી દસ દિવસ લાગશે. તમારો આંકડો આજ રાતે જ લેતા આવજો, એટલે હું ચૂકવી દઈશ.’

‘ નહિ શેઠજી, મારે એની ઉતાવળ નથી. આપનો માલ દેવગિરિ

પહોંચી ગયા પછી હું આંકડો આપીશ. હું પોતે અહીં રોકાઈ જઈશ અને મારો સાથ દક્ષિણ તરફ આગળ વધશે. કોઈ ઉત્તમ નગરીમાં રોકાઈ જશે.’

‘એ કરતાં આપ ઉજ્જવનીમાં સાથને મોકલી આપો અને આપને રોકવાની કોઈ જરૂર નથી. પૈસા તો હું આજ રાતે જ ચૂકતે આપી દઈશ.’ દેદા શાહે કહ્યું.

‘નહિ શેઠજી, એ મને શોભે નહિ. આપે મારા પર મોટા ઉપકાર કર્યો છે. હું તો સાવ નિરાશ થઈ ગયો હતો. હવે હું રાતના પ્રથમ પ્રહર પછી આવીશ.’ કહી નવજવાન સાર્થવાહ ઊભો થયો અને દેદા શાહને નમી પડ્યો. દેદા શાહે તેના બન્ને હાથ પકડી લેતાં કહ્યું, ‘નહિ મિત્ર, હું કોઈ ઉપકાર નથી કરતો. માલ લઈને પૈસા આપું છું. તું મનમાં આવો ભાવ રાખીશ નહિ. પ્રામાણિકતા, સત્ય અને સાહસિકવૃત્તિ એ જ તારા જેવા ઉગતા વેપારીનો સહારો ગણાય.’

આનંદભર્યા હૈયે સાર્થવાહનો જીવાન પુત્ર પોતાના પગવ તરફ વિદાય થયો. તેના મનમાં થતું હતું કે આ તે કેવો ઉદાર અને સાહસિક વેપારી છે. કેસરનો ધંધો કર્યો નથી છતાં સાઠ પોંચું ખરીદી લીધી અને તે પણ ભાવતાલ નક્કી કર્યા વગર...! ખરેખર આવા પવિત્ર અને મોટા મનના માણસોથી જ સંસાર સોહામણો લાગે છે! આટલો વિશ્વાસ કોણ રાખી શકે ?

રાત્રિનો પ્રથમ પ્રહર પૂરો થાય તે પહેલાં જ શેઠ શેઠાણીએ પ્રતિક્રમણ દેવદર્શન આદિ કાર્ય પતાવીને ઝોસરીએ ખેડાં ત્યાં દસ પોઠો સહિત જીવાન સાર્થવાહ ડેલીમાં દાખલ થયો.

દેદા શાહે ઊભા થઈ દસ મણુ કેસરનાં કોથળા પાછળના કુળિમાં એક ઝોરડામાં મૂકાવી દીધા.

પોઠો લઈને સાર્થવાહના ખે નોકરો વદાય થયા અને દેદા શાહ

નવજીવાન સાર્થવાહને આદર સહિત લઈને પોતાના બેઠક ખંડમાં આંચા.

બેઠક ખંડમાં એરંડિયા તેલની બે દીવડી ઝા પ્રકાશ વેરી રહી હતી.

એક ગાદી પર બેઠક લેતાં સાર્થવાહ પુત્રના મનમાં થયું, ઝાહો, આ તો કોઈ સાધુ જેવી સાદાઈ. સમય લવનમાં એક પણ ઝાકમઝોળ પ્રકાશ વેરતી દીવ માલિકા નથી. માત્ર સાદી દીવડીઝા અને વૈભવનું એક પણ સાધન નજરે ચડતું નથી. અને આવો એક સાદો દેખાતો માનવી વિશ્વાસપૂર્વક સાઠ પોઠયું કેસર ખરીદી લે છે ? નવજીવાન સાર્થવાહનું હૃદય ભારે આશ્ચર્ય અનુભવી રહ્યું હતું.

દેદા શેઠે તેના સામે બોધને પ્રશ્ન કર્યો : ‘ તારું શુભ નામ ? ’

‘ કૃષ્ણવલ્લભદાસ... ! ’

‘ માતા પિતા દેશમાં રહે છે ને ? ’

‘ જી હા... ’

‘ તારાં લગ્ન થયાં છે ? ’

‘ હા શેઠજી, બે વરસ પહેલાં જ પરણ્યો છું. મારા બે મોટા ભાઈ પણ પરણેલા છે. એક ભાઈ પરિવાર સહિત કાશ્મીર રહે છે. ત્યાં અમારી એક પેઢી છે. બીજા મોટાભાઈ હરિતનાપુર રહે છે, ત્યાંની પેઢી તેઓ ચલાવે છે. મારો નાનો ભાઈ માતા પિતા પાસે રહે છે. હું આ પહેલી વાર સાર્થ લઈને નીકળ્યો છું.’

ત્યાર પછી બીજી કેટલીક વાતો કરીને દેદા શેઠે સાઠ મળ્યું કેસરનો આંકડો માગ્યો. કૃષ્ણવલ્લભે કહ્યું : ‘ બાકીની પચાસ પોઠયો દેવગિરિ પહોંચી જાય પછી બધું થઈ પડશે.’

‘ નહિ ભાઈ, ક્યુ” તે કામ...વળી મારે પણ બે ચાર દિવસ પછી દેવગિરિ જવું પડે તેમ છે...’ દેદા શાહે કહ્યું.

છેવટે ઘણા આગ્રહ પછી કૃષ્ણવલ્લભે સાઠ મળ્યું કેસરનો આંકડો બતાવી દીધો.

દેદા શાહે તરત આંકડા પ્રમાણે સોનીયા ચૂકવી આપ્યા. કૃષ્ણ-વલ્લભે આંકડામાં ચૂકતેની પહોંચ કરી અને કેશરની પચાસ પોઠ્યો દેવગિરિ પહોંચતી કરવાની છે તેવું લખાણ પણ કરી આપ્યું ત્યાર પછી કેટલીક વાતો કરીને કૃષ્ણવલ્લભ ભિંભો થયો અને બોલ્યો : 'આજ વહેલી સવારે પચાસ પોઠ્યો મારો મુનીમ લઈ ને રવાના થઈ જશે.'

'ઉત્તમ... મેં પત્ર તૈયાર કરી રાખ્યો છે.' કહી ગાદી નીચેથી એક પત્રવાણુ પરખિડીયું કાઢીને દેદા શાહે કૃષ્ણવલ્લભને આપ્યું અને કહ્યું : 'તો તું, તારી પત્ની, મુનીમો વગેરે સહુ આવતી કાલે મારે ત્યાં ભોજન રાખો.'

'શેઠજી, અમે આવતી કાલે પાછલા પ્રહરે ઉજ્જવળની તરફ વિદાય થશું એટલે એની તૈયારીમાં મારે શેકાઈ જવું પડશે. અને આપે તો મને જિંદગીભર હું યાદ કરું એ રીતે આ સોદો કરીને જમાડી દીધો છે.'

દેદા શેઠે ઘણા આગ્રહ કર્યો. છેવટે ભાતારપે થોડી મીકાઈ આવતી કાલે પોતે મોકલશે એમ નક્કી કર્યું.

કૃષ્ણવલ્લભ સાથે બે ચોકિયાત આવ્યા હતા. તેનો રથ પણ બહાર શેરીમાં રાખ્યો હતો. સોનીયાની થેલીઓ ઉપડાવીને કૃષ્ણવલ્લભ દેદા શાહનાં ચરણરૂપર્શ કરીને વિદાય થયો.

દેદા શાહ ડેલી સુધી વળાવવા ગયા.

તેઓ પાછા આવ્યા અને એસરીની પાટ પર બેસી નવકાર મંત્રનું સ્મરણ કરવા માંડ્યા.

'વિમલત્રીએ ઓરડામાં બેઠાં બેઠાં કહ્યું : હવે આપ આરામ કરો.

શેઠે કંઈ ઉત્તર ન આપ્યો એટલે શેઠાણી સમજી ગયાં કે નવકાર ગણે છે.

થોડી વાર પછી દેદા શાહ ઓરડે ગયા. પત્ની હજી જગતી જ

બેઠી હતી. દેદા શાહે પોતાનાં વસ્ત્રોને ઉતારી એક તરફ મૂક્યાં... માત્ર પંચિયું પહેરીને તેઓ પોતાની શય્યા તરફ ગયા. વિમલશ્રીએ કહ્યું : 'કોણ હતું ?'

'મેં તને સાંજે વાત કરી હતી ને તે સાર્થવાહ હતો. આપણે તેની પાસેથી સાઠ મણ કેસર ખરીદ ક્યું' છે તેના ઘોસા પણ ચૂકવી દીધા.'

'સાઠ મણ કેસર શું કરશું ? મેં સાંભળ્યું છે કે એએક વર્ષમાં તો તે સડી જાય છે.'

'હા... પણ છ મહિનામાં જ એનો જ ઉપયોગ થઈ જશે. દસ મણ કેસર અહીં રાખ્યું છે. તે બધું એ ત્રણ દિવસમાં આસપાસના ગામડાઓમાં ને નગરોમાં જ્યાં જ્યાં શ્રી. જિત મંદિરો છે ત્યાં ત્યાં શેર શેરના પડીકાં વાળીને મોકલી આપશું. પચાસ મણ કેસર દેવગિરિ મોકલ્યું છે.'

'દેવગિરિ ?'

'હા, પ્રિયે, ઉપાશ્રયને સોને મઠવાની મારી ભાવના તો પૂરી થઈ શકે એમ નથી એટલે આ પચાસ મણ કેસર ચૂનામાં મેળવી દઈશું. ચણતર ઠામ ઘણું ઉત્તમ ને મજબૂત થશે !' દેદા શાહે સ્વાભાવિક સ્વરે કહ્યું.

વિમલશ્રી અવાક્ર બની ગઈ.

અંખો દીવડો બળતો હતો. તેનો પ્રકાશ અદ્ય હોવા છતાં પત્નીના વદન પર છવાયેલું આશ્ચર્ય દેદા શાહે નિહાળ્યું. દેદા શાહે કહ્યું : 'કયા વિચારમાં પડી ગઈ ?'

'આપ જે કંઈ કરો તેમાં સંશયને સ્થાન ન હોય. પણ ચૂનામાં કેસરનો યોગ થઈ શકે એવું તો આજ પહેલી વાર સાંભળ્યું.'

'તારી વાત સાચી છે. કેસર એક કિંમતી દ્રવ્ય હોવાથી બહુધા તેનો ઉપયોગ કરતાં માણસો અચકાય છે. પરંતુ મને આ

વાત શિલ્પશાસ્ત્રીએ કરી હતી. આપણા ઘણા સર્વોત્કૃષ્ટ તીર્થમંદિરોમાં કેસર વપરાયેલા ઘણા કિસ્સા શિલ્પશાસ્ત્રીએ મને કહ્યા હતા. આમ તો ઉપાશ્રય જ્ઞાન અને સાધનાનું મંદિર જ છે ને ?' આડેપડખે પડયા દેદા શાહે કહ્યું.

'ઘણું ઉત્તમ કહેવાય. પુણ્યોદયના કારણે ગુરુદેવ મળ્યા. પૈસાનો તોટો નથી પડતો. આપણે અંગત ઉપયોગમાં કશું વાપરતા નથી, પછી પુણ્યકાર્યમાં શા માટે લોભ રાખવો ? પણ...'

'શું ?'

'અષાઠ સુદ ખીજના દિવસે તો હું મુરત વખતે આવી નહિ શકું.'

'મને પણ એ વાતનું દુઃખ થાય છે પણ ખીજે ઉપાય નથી. પરંતુ મેં તને મારો સંકલ્પ તો જણાવ્યો જ છે. આપણે અંને આળકને લઈને જશું ત્યારે ઉપાશ્રય ખીલી ઊઠ્યો હશે. આ વખતે હું ઉપાશ્રયનું માનચિત્ર વગેરે સાથે લેતો આવીશ.'

'આપ ક્યે દિવસે જવાના છો ?'

'ચાર પાંચ દિવસ પછી.'

'પાછા ક્યારે આવશો ?'

'અષાઠ સુદ ખીજનું પતાવીને ચાર પાંચ દિ' રોકાઈશ એટલે વીસેક દિવસ તો થઈ જશે.'

'તો પછી અષાઠી ખીજના દિવસે નોકારશી જમાડજો ને...'
વિમલશ્રીએ કહ્યું.

'તે ઠીક યાદ કર્યું... નોકારશી જમાડીશ મુરતની અને પાછી તું આવીશ ત્યારે...' દેદા શાહે કહ્યું.

ખીજે દિવસે અધમણ અધમણ મીઠાઈના ચાર કરંડીયા દેદા શાહે સાથવાહના પડાવે મોકલ્યા. જતાં પહેલાં કૃષ્ણવદ્સલ મળવા આવ્યો અને ખૂબ આગ્રહ કરીને વિમલ શ્રી માટે એક પાટણનું પટાળું

ભેટ રૂપે આપ્યું અને દેદા શાહને કાશ્મીરનો એક ઘોતી જોટો આપ્યો ત્યાર પછી તે બંનેની ચરણુરજ લઈ ને પ્રસન્નવદને વિદાય થયો.

પાંચમે દિવસે દેદા શાહ એક રથ ભાડે લઈ ને દેવગિરિ જવા વિદાય થયા.

માર્ગમાં તાપ સખત પડતો હોવા છતાં પાંચમે દિવસે તેઓ દેવગિરિ પહોંચી ગયા. પચાસ પોઠયો પણ એક દિવસ પહેલાં આવી ગઈ હતી અને નગરશેડે પચાસ મણુ કેસરનાં કોથળાઓ એક ઓરડામાં ભરાવી દીધા હતા.

જરૂર માટેનો સઘળો સરસામાન આવી ગયો હતો. ઉપાશ્રય અને બંને મકાનો પણ પડાઈ ગયાં હતાં. શ્વિદપશાસ્ત્રીએ ઉત્તમ કારીગરોની પણ વ્યવસ્થા કરી હતી. આમ ઉપાશ્રયના નિર્માણની પૂર્વ તૈયારી સારી રીતે થઈ ગઈ હતી.

બીજે દિવસે દેદા શાહે બીજના દિવસે નોકારશી જમાડવાની ભાવના દર્શાવી અને જમવા આવનારાઓ પ્રત્યેકને એક એક શ્રીફળ સાથે એક એક રૂપિયો પ્રભાવના રૂપે આપવાની પોતાની ભાવના દર્શાવી હતી.

શિદ્ધપશાસ્ત્રીએ પણ ત્રણ દિવસમાં ઉપાશ્રયના માનચિત્રની નકલ બનાવી આપવાનું જણાવ્યું હતું.

અને બીજના દિવસે નગરીના બધા મંદિરોમાં પૂજા ભણાવવામાં આવી. એક નાના બાળકના હાથે પાયાનું મુરત કરાવવામાં આવ્યું. અને મધ્યાહ્ન પછી શ્રી નોકારશીનું જમણુ તેમજ પ્રભાવના પતાવી.

અષાઢ સુદિ દસમના દિવસે દેદા શાહ વિદ્યાપુર નગર જવા રવાના થયા.

ચાતુર્માસ માટે રોકાઈ ગયેલા મહારાજશ્રીએ દેદા શાહને ધર્મ-બોધ આપ્યો અને તેમની ભાવનાને અનુમોદન આપ્યું.

પ્રકરણ ૨૦ મું : : વિમલશ્રીનો પ્રભાવ...!

નાગિની દેવીએ નીલવરણ સાથે જય પરાજય અંગેની હોડ તો કરી લીધી હતી અને તેણે પ્રવાસ અંગે તૈયારી પણ કરવા માંડી હતી.

નાંદુરીનગરીના જ્યોતિષીએ અષાઠ શુદ્ધ ખીજતું ઉત્તમ મૂરત આપ્યું હોવાથી નાગિનીને થોડો વિલંબ કરવો પડ્યો. પણ આ હોડની વાત સમગ્ર નગરીમાં પ્રસારિત થઈ ગઈ હતી. રાજા પણ જાણીને ખુશ થયો હતો. તેને ખાતરી હતી કે, નાગિની અતિ ચતુર રૂપવતિ અને ભલભલાને ચલિત કરે એવી ચપળા છે, જરૂર દેદા શાહને ગમે તે રીતે પોતાની મોહજાળમાં સપડાવીને નગરીમાં લાવ્યા વગર નહિ રહે.

શ્રીસંઘના આગેવાનો આવો કોઈ નિર્ણય કરી શક્યા નહોતા કારણ કે તેઓ દેદા શાહને ખરાબર જોળખતા હતા. ઘરમાં દેવર-મણી જેવી પત્ની છે, વ્રત, તપ, સંયમ અને અહિંસાનો આચર-નારો છે, રૂપ ચૌવનમાં ન ફસાય એવો સાવધ પણ છે. એના અંગે એવી એક પણ વાત સાંભળવા નથી મળી કે દેદા શાહે કોઈ પણ નારી સામે ધારીને નજર કરી હોય ! જરૂર આ સોદામાં નાગિની હરી જશે...

ત્યારે ત્રીજો એક વર્ગ એવો પણ હતો કે જે દેદા શાહને ધર્મિન્દ્ર સંયમી. સદાચારી અને સાદાઈમાં રહેનારો માનતો હતો પરંતુ સાથેસાથ તેઓના મનમાં એમ પણ હતું કે, નારીનાં નયન બાજુ આગળ મહાન તપસ્વીઓ અને ઋષિઓ પણ ચલિત થયા વગર રહ્યા નથી. દેદા શાહ તો ગમે તોય એક સંસ્કારી છે !

આ રીતે ત્રિવિધ વિચારણાઓ ચગવા માંડી અને જે દિવસે દેવગિરિમાં દેદા શાહે ઉપાશ્રયતું ખાત મુહૂર્ત ક્યું તે જ દિવસે નાગિની દેવી પોતાના રસાલા સાથે વિદ્યાપુર નગરી તરફ જવા વિદાય થઈ. તેણે પોતાની સાથે વાઘ મંડળી, પાઠશાસ્ત્રી, દાસ દાસીઓ, ચોકિયાતો, પોતાની પ્રિય સખી કુંદનમણિ વગેરેને લીધાં હતાં. તેનો પ્રૌઢાવસ્થામાં આરે પહોંચેલો મુનીમ ચાર દિવસ પહેલાં સ્વતાંત્ર રહેકાણની વ્યવસ્થા કરવા રવાના થઈ ગયો હતો.

નાગિનીનો વફાદાર મુનીમ વણિક પુત્ર હતો એટલે આવી હોડ ન કરવી જોઈએ એમ તે માનતો હતો. પણ ધણીને શું કહેવું ? વિદ્યાપુર નગરીમાં આવીને તેણે તરત કોઈ સારું અને એકાંત સ્થળે આવેલું મકાન મેળવવાની તપાસ કરી. તેમાં તેને બીજો દિવસે સફળતા પ્રાપ્ત થઈ. વિદ્યાનગરીના એક ભાયાતનો ઉતારો ત્રણેક વર્ષથી સાવ ખાલી હતો. ભાયાત મૃત્યુ પામ્યો હતો અને તેનો એકનો એક પુત્ર અત્યારે ૭ વર્ષનો હતો. ઉતારો પણ ખાલી કરીને રાખી મૂક્યો હતો અને એક ચોરડામાં કેટલોક સામાન ભરી રાખ્યો હતો.

મકાનમાં સગવડતા સારી હતી. સારો એવો બગીચો હતો. નોકર-ચાકરોને રહેવા માટેની દસ ચોરડીઓ હતી. માળી માટે બે ચોરડીઓ અલગ દિશાએ આવી હતી. અશ્વશાળા, ગોશાળા, સ્થગૃહ ઉપરાંત ધાસચારો ભરવાનું એક ઘર હતું. બગીચો સુંદર હતો પણ અતિ વિશાળ નહોતો.

રહેણાંક મકાનમાં પાંચ ચોરડા નીચે હતા અને એક બેઠક.

ગૃહ હતું. એ ઓરડા ઉપલી ભૂમિ પર હતા. એક એક ખંડ હતો તે સિવાય રસોઈગૃહ, કોઠાર, રનાનગૃહ વગેરે પણ હતા. બમીયામાં એક મીઠાજળનો કૂવો હતો. મુનીમને આ મકાન ગમી ગયું અને તરત વ્યવસ્થાપકને મળીને મકાન બાંટ મેળવી લીધું. આમ તે મકાન સારું હતું પણ અવાવર હોવાથી જરા જૂનવાણી લાગતું હતું. મુનીમે સારા કડિયાઓ રાખીને રંગધોળ કરાવવાની શરૂઆત પણ કરી, અને નાગિની દેવી પોતાના રસાલા સહિત અહીં પહોંચે તે પહેલાં મકાન સ્વચ્છ સુંદર બની ગયું હતું.

અને ચોથની સાંજે નાગિની દેવી રસાલા સહિત આવી ગઈ. મુનીમે પણ કલ્પના કરી હતી કે, દેવી સાંજ ટાંલે આવી જશે. એટલે તે દક્ષિણના દરવાજે રાહ જોતો બેઠો હતો.

આવી રહેલાં રથો જોતાં જ તે અગ્રસર થયો. ચોકિયાતો પણ મુનીમઠાકાને ઓળખી ગયા. અને ખબર અંતર પૂછ્યા પછી મુનીમ રસાલાને લઈને ઉતારે પહોંચ્યો.

રાત્રિનો પ્રથમ પ્રહર તો સરસામાન ને ભોજનમાં વીતી ગયો અને રાત્રિના પ્રથમ પ્રહર પછી અષાઢી વાદળાં જાણે પાગલ હાથી માફક આકાશમાં નૃત્ય કરવા માંડ્યા.

મુનીમજાએ દેવી પાસે જઈને પ્રશ્ન કર્યો: 'દેવી, રસ્તામાં તો આવું કોઈ તોફાન નહોતું આવ્યું ને?'

'ના અમને તો આકાશના શકુન જોતારાઓએ એમ કહ્યું હતું કે-ઓણ વરસાદ અષાઢી પૂતમ પછી આવશે.'

'પણ આલ ને ગાલ અકળ હોય છે. મને તો લાગે છે કે આજ રાતે જ વરસાદ પડશે.'

'એના દિવસો છે ! ઓણ વીસ દિવસ વરસાદ મોટો થયો છે. એમ સહુ કહે છે.'

'ખરું છે. ભીમ અગિયારસે તો મોટે લાગે વાવણા થઈ જાય.' મુનીમે કહ્યું.

‘ ઠળબુગમાં કાંઈ ચોક્કસ ન કહેવાય, હા, પણ તમે દેદા શેઠના ઘરની ને હાટની તપાસ તો કરી રાખી છે ને ?

‘હા, દેવી, દેદા શેઠનું ઘર તો સાવ સાદુ ને નાનું છે. વિમળ શેઠાણી રોજ સવારે સવાશેર સુવર્ણનું દાન નિયમિત કરતાં હોય છે. પણ દેવીજી તમને સાંભળીને નવાઈ થશે કે વિમળ શેઠાણીનાં અંગ પર સૌભાગ્યસૂચક સિવાયનાં કોઈ ખાસ વિશેષ અલંકારો નથી. જેની પાસે સોનૈયા હોય તે જ આ રીતે સોનાનું દાન રોજ આપી શકે. પણ આ શેઠાણી તો વસ્ત્રોમાંયે સાવ સાદી છે.’

‘ મુનીમજી, સુખ આવવું તે જેમ ભાગ્યાધીન છે તેમ ભોગવવું તે પણ ભાગ્યાધીન હોય છે. અરસિક લોકો સુખને સાંભાળપૂર્વક ભોગવી શકતા નથી. વિમળ શેઠાણી દેખાવે કેવાંક છે ? નાગિનીએ મોઢામાં પાનનું ખીડું મૂકતાં પૂછ્યું.

‘ દેવી, શેઠાણીનું રૂપ તો અદ્ભુત છે. કોઈ દેવરમણી તેમની સામે ઝાંખી લાગે. તેમના ચહેરા પર સૂર્યચંદ્રના મિશ્રણ સમું તેજ રમતું હોય છે. એ તેજ સામે વિકારી નયનો ક્ષણ માત્ર માટે પણ સ્થિર થઈ શકતાં નહિ હોય એવું પહેલી વાર જોતાં જ લાગે તે સિવાય તેમના નયને વદને વિલસી રહેલી સૌમ્યતા તો અપૂર્વ છે. અને વાણી મીઠી મધુર છે. જાણે સાંભળ્યા જ કરીએ.’

‘ કાકા, તમે એને ક્યારે જોયાં હતાં ? ’

‘ ગઈ કાલે દેરાસરમાં સ્તવન ગાતાં જોયેલાં, પછી હું એક ગરીબ જૈન બનીને એમને ત્યાં ગયો. તેઓએ મને એક સોનૈયા આપ્યો.’ મુનીમે કહ્યું.

‘ દેદા શાહ શું કરતા હતા ? ’

‘ તેઓ તો દેવગિરિ ગયા છે. પણ ચાર છ દિવસમાં આવી જશે. એમ તેમના વાણીતર પાસેથી સાંભળ્યું છે. તે પણ કહે છે કે દેવ જેવા રૂપવાન ને તેજસ્વી છે પણ સાવ સાદા છે...સાધિલા વસ્ત્રો પહેરતાં પણ શરમાતા નથી.’ મુનીમે કહ્યું.

‘દેદા શાહની પેઢી જોઈ?’

‘હા...પેઢીમાં એ ત્રણ ગુમાસ્તાઓ છે. ઘીનો ધંધો કરે છે. પણ મેં એક નવી વાત સાંભળી.’

‘કઈ?’

‘થોડા દિવસો પહેલાં આ નગરીમાં કોઈ વણઝાર આવેલી. તેની પાસે સાઠ પોઠયો કેસરની હતી. ક્યાંય ખપતી નહોતી એટલે તે સાર્થવાહ દેદા શેઠને મળ્યો અને પોતાની મુશકેલી જણાવી દેદા શાહે તરત સાઠ મણ કેસર ખરીદી લીધું. અને સાર્થવાહની ચિંતા દૂર કરી.’

‘સાઠ મણ કેસર?’ આશ્ચર્યચકિત થઈને નાગિનીએ પ્રશ્ન કર્યો.

‘હા દેવી...એક પોઠયમાં એક મણ કેસર સમાય.’

‘પણ તમે તો કહો છો ને કે દેદા શાહ ને ત્યાં માત્ર ઘીનો જ વેપાર છે?’

‘હું નજરે જોયેલું કહું છું. એની હાટડીમાં પણ ઘી સિવાય ખીજી કશું નહોતું.’

‘તો પછી આટલું બધું કેસર...? દેદા શાહ ધુની કે પાગલ તો નહિ હોયને?’

‘દેવી, મેં તો ત્યાં સુધી સાંભળ્યું છે કે શાહ ભારે શાંત અને ગંભીર છે. વળી અહીંના રાજના તેના પર ચારેય હાથ છે.’ મુનીમે કહ્યું.

‘ઠાકા, આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેવી વાત છે. તમે કહો છોકે ધૂની નથી પાગલ નથી, શાંત અને ગંભીર છે. તો પછી આટલું બધું કેસર લઈને કરે શું?’ કેસર તો એકાદ વરસ પછી બગડી જાય.’

‘મને તો એમ લાગે છે કે તેનું કશું જાણુ ભરપુર હૃદય સાર્થવાહની વાત સાંભળીને દ્રવી ગયું હશે. અને એની મુશકેલી દૂર કરવા બધું કેસર ખરીદી લીધું હશે.’

‘ઉદાર માણસ છે એટલે આ રીતે બને. પણ સાઠ મણ

કેસર વેંચાય કચારે? એનું થાય શું? ખરેખર દેદા શાહ ભારે ન સમગ્ય એવા લાગે છે.’

‘ના દેવી, કેસરનો યાધો એવી રીતે કોથળામાં કર્યો હોય છે કે એ વરસ સુધી તે કેસર બગડે નહિં. અને મેં એમ પણ સાંભળ્યું છે કે દેદા શાહે પચાસ પોડ્યું દેવગિરિ મોકલી દીધી હતી અને અન્ય દસ કોથળા છોડીને નાના મોટા ડબરાઓ ભરી ભરીને આસપાસના મંદિરોમાં રવાના કર્યા હતા. મેં તો એમ પણ સાંભળ્યું છે કે દશ શેર દશ શેરના ડબરાઓ ભરીને આઠ દસ તીર્થસ્થાનોમાં ખેપિયાઓ મારફત રવાના કરી દીધા છે.’

‘કાકા, આ અધું ગળે ન ઉતરે એવું લાગે છે. પણ હવે તમારે એક કામ કરવાનું છે.’

‘કહો.’

‘પરમ દિવસે મારે જાતેય દેદા શાહના ઘેર જવું છે. તમે જેના બહુ વખાણુ કર્યાં તે શેઠાણીને પણ જોવાં છે અને દેદા શાહ અહીં ન આવે ત્યાં સુધી...’

‘દેવી, આપ માલવાના શ્રેષ્ઠ ગણિકા છો, ગાયિકા છો અને નૃત્યાંગના પણ છો. આ વાત કંઈ છુપી રહેવાની નથી. જો આ વાત અહીંના મહારાજને કાને જશે તો આપને અવશ્ય નિમંત્રણ મળશે.’ તે સિવાય લોકો પણ આપની કલાના દર્શન કરવા આવવા માંડશે.

આછું હસીને નાગિનીએ કહ્યું: ‘કલાના દર્શન કરવા માગતા લોકો બહુ ઝોછા હોય છે. લોકો તો રૂપયૌવનના આકર્ષણુ જ ખેંચાતા હોય છે એની મને કોઈ ચિંતા નથી. પણ હું દેદા શાહ માટે જ અહીં આવી છું ને વાત બહાર ફેલાવી ન જોઈએ.

‘આપની વાત સાચી છે. આપની મુખ્ય દાસી અને મારા સિવાય કોણુ જાણુ છે? વળી આપ સાજ સરંજામ સાથે આવ્યાં છો એટલે લોકો આપની કલાને નિહાળવા તલસે તે સ્વાભાવિક છે. મુનીમજાએ મૃદુસ્વરે કહ્યું.’

થોડીવાર વ્યવસ્થા અંગેની સામાન્ય વાતો કર્યા પછી મુનીમજી પોતાના ખંડ તરફ ગયા.

નાગિની પણ પ્રવાસના શ્રમથી શ્રમિત થઈ હતી. એટલે તે પણ પોતાની પ્રિય સખી સમાન મુખ્ય પરિચારિકા કુંદનમણી સાથે ઉપરની ભૂમિપર શયનગૃહમાં ગઈ.

વ્યવસ્થા ઘણી સુંદર થઈ હતી. પરગામનો આભાસ ન થાય એટલી કાળજી મુનીમજીએ જાળવી હતી.

ઝરખાનું દ્વાર ખોલીને નાગિની દેવીએ બહાર નજર કરી. વર્ષા રહી ગઈ હતી. પણ વાદળદળની ઉમટ ભારે હતી. એમ લાગતું હતું કે રાતે વરસાદ તાંડવ નૃત્ય કરશે. ધરતી રૂપી પ્રિયાને મળવા આવી રહેલ મેઘરાજ રૂપી પ્રિયતમની મિલન ઝંખના કેવી તીવ્ર અને ઉન્માદજનક છે તે દસ્ય નાગિનીની કદપનામાં રમવા માંડ્યું.

જાણે યૌવનનો પ્રથમ વેગ જાણે જીવનને પ્રથમ ઉદ્ધાસ !

પણ ધરતીનું રૂપ કેવું હશે ? આંહી, નારી પોતાના મનોભાવ ભાગ્યે જ બહાર પડવા દેતી હોય છે. ધરતીનો ઉદ્ધાસ મેઘ જોવો સ્પષ્ટ નહોતો. નારી કેટલી ધીર, ગંભીર અને પચાવનારી છે. તે સત્ય નાગિનીના નેત્રો સામે સ્પષ્ટ થતું હતું. તે આકાશ સામે સ્થિર નજરે નિહાળી રહી.

કુંદનમણીએ નાગિની દેવીના પલંગ પરની ચાદર સરખી કરીને પાંગથે એક રેશમી ચાદર મૂકી. ત્યાર પછી નીચે પોતાની પથારીને સરખી કરીને કહ્યું: 'દેવી...'

'કેમ ?'

મધરાતનો સમય થઈ ગયો છે. હવે આપ આરામ કરો...

'હા. પણ આરામ કરતાં યે પરમ શાંતિ અપાદની વીજળીઓ અને વાયુની લહેરો વેરી રહી છે. આવું દસ્ય તેં કદી જોયું છે !

‘એમાં નવું શું હતું ? વરસાદ તો પ્રતિવર્ષ આવતો હોય છે.’ કુંદનમણિએ કહ્યું.

‘કુંદન, જેમ યૌવન નિત્ય નૂતન છે તેમ નરનારતું મિલન પણ નિત્ય નૂતન છે. મેઘ અને ધરતીનો સંબંધ પ્રિયા પ્રિયતમ સમો છે. વર્ષાકાળ એ તેઓતું મિલન તીર્થ છે. પ્રિયા પ્રિયતમના હૈયે આવા મિલન અવસરે કેવો ઉત્કટ હર્ષ નાચે છે તે આષાઢના પ્રથમ મેઘતું સ્વરૂપ જોઈને કદપી શકાય છે તું અહીં આવ અને મેઘતું સ્વરૂપ જો. ગાંડોતુર બનીને પ્રિયોને મળવા જ્યારે પ્રિયતમ આવે ત્યારે તે લગભગ મસ્ત દિવાના જેવો બની જાય છે. જે ઉત્તરનાં વાદળોએ અત્યારે અંધકારના શણુગાર સમાં શોભી રહ્યાં છે.’

‘દેવી આપ કવચિત્રી છો. એટલે કદપનામાં રમે તો સહજ છે. પરંતુ આપ પ્રનાસના શ્રમથી થાડી ગયેલાં છો, અષાઢનો આ પ્રચંડ વાયુ આપના આરોગ્યને કથળાવી મૂકશે એટલે એ બધી કદપનાઓ શય્યા પર પડ્યાં પડ્યાં મને સમજાવજો.’ કહી કુંદન-મણિએ નજીક આવી નાગિની દેવીનો હાથ પકડ્યા અને શય્યા તરફ લઈ ગઈ.

‘પગલી, તું તો મારા કરતાં ચાર વરસ નાની છો...શું તને મિલનનાં કાવ્યની કોઈ ઝંખના નથી થતી ? ’ નાગિનીએ આછા હાસ્ય સહિત કહ્યું.

‘દેવી, એવી ઝંખના અમારા જેવી સ્ત્રીઓને ક્યાંથી હોય અમારી દાસ જાતિ. જેનું કામ કરીએ તેમાં તન્મય રહેવું એ અમારું કર્તવ્ય... પછી વય નાની હોય કે મોટી હોય. ઝંખનાને અવકાશ જ ક્યાંથી મળે? એ તો જે નારી સર્વ સુખો વડે સમૃદ્ધ હોય છે. તેને જ ઝંખના જાગે છે. કારણુ કહું ? ’

‘કહે...’

‘ દેવી સુખોપભોગનાં જ્યાં પ્રચુર સાધનો પડ્યાં હોય છે ત્યાં અતૃપ્તિ પણ પડી હોય છે અને વ્યવહારિક શબ્દોમાં કહીએ તો મિલનની અંખનાતું મૂળ જ અતૃપ્તિ છે. આવી કોઈ અતૃપ્તિ અમારી પાસે ટકતી નથી. એટલે અંખના પણ જાગતી નથી. ’ કુંદનમણિએ કહ્યું.

નાગિનીદેવી સખીની વાત સાંભળીને અવાજ બની ગઈ. તે બોલી: ‘ કુંદન, તારી વાતમાં મને તથ્ય લાગે છે. પરંતુ મારી પરિસ્થિતિ તો સાવ નિરાળી છે. મારો વ્યવસાય પુરુષમાં અંખના જાગૃત કરવાનો છે અને એની જ હું રૂપયૌવનની નારી સર્વદા અપરાજિત રહે છે એમ માતું છું. મારો અનુભવ પણ એવો છે કે નારીના નયન બાણ કોઈ મુનિ-સંત પણ સહી શકતા નથી. ’

‘ દેવી, આપના ભવનમાં આપે આ અંગે મારી સાથે ચર્ચા કરેલી અને મેં આપને કહેલું કે આપ આવું સાહસ ન કરો પણ આપે તો ગંભીર હોડય બધી નાખી હતી. ’

‘ હા સખી, પણ મને મારી કલામાં, મારા રૂપયૌવનમાં અને મારા આ જ્ઞાનમાં પૂરેપૂરી શ્રદ્ધા છે. મને વિશ્વાસ છે કે હું દેદા શાહને અવશ્ય કારી નયન બાણ વડે ઘાયલ કરીશ. ’

‘ પરંતુ મેં સાંભળ્યું છે તે અતિ ગંભીર છે. ’

‘ છતાં સંસારી છે... નવજવાન છે. ’

‘ દેદા શાહ પરમ ધર્મિષ્ઠ છે. ’

‘ હા... પણ તે સર્વ ત્યાગી નથી કે મુનિવર પણ નથી. ’

‘ દેવી, આપ એ ન ભૂલી જાઓ કે શ્રી દેદા શાહ સાવ સાદા-ધર્મમાં રહેનારો છે. ’

‘ કુંદન કામ જીવનથી નિવૃત્ત તો છે જ નહિ. સુંદર પત્નીના સ્વામી છે. અને માત્ર સાદાઈ વડે માનવી વજ્જ પુરુષ બની શકતો નથી. અને મારી કલાનો વિજય તો દેદા શાહને મારો બનાવું. ’

તો જ ગણી શકાય. એથી જ મેં આવડો મોટો જુગાર ખેલી નાખ્યો છે.’

કુંદનમણિ અવાજ બની ગઈ. તે કશું ખેલી નહિ. ઊભી થઈ અને ઝરખાતું દ્વાર અટકાવીને ખેલી ; ‘ તમારો વિજય થાય એવી અમારી પણ ભાવના છે...હવે આમ આરામ કરો. કાળ તો એની ગતિએ ચાલ્યો જ જાય છે.’

‘ હા.’ કહી નાગિની પલંગમાં સૂતી.

કુંદને દેવીના અંગ પર ચાદર ઝોદાડી. ત્યાર પછી શયનખંડતું દ્વાર અટકાવી સાંકળ ચડાવી અને દીવો સાવ ઝાંખો કરી પોતાની પથારીમાં આડી પડી.

ખીજે દિવસ પણ આરામમાં ગયો અને ત્રીજે દિવસે સવારે કુંદનને લઈને નાગિની વિમલશ્રીને મળવા ગઈ, તે વખતે વિમલશ્રી દાન દેવાતું પતાવી ચૌવિહારતું પરચકખાણુ પાળી દાતણ કરી રહ્યાં હતાં.

રથ બહાર ઊભો હતો. વિમલશ્રીને મળવા માટે આવેલી નાગિની અને કુંદન નીચે ઉતર્યાં. એક દાસી પણ એકથાળ લઈને નીચે ઉતરી.

નાગિની કૃષ્ણીમાં આવી ત્યારે વિમલશ્રી આ નૂતન નારીને જોઈ ને આશ્ચર્યમાં પડી ગઈ. કોણુ આઠ્યું હશે ? આવાં સુંદર વસ્ત્રો રાજરાણીને અરથે એવા અલંકારો, અપૂર્વ રૂપ સજ્જ શું રાજ-ભવનની કોઈ રાજકુમારી હશે ?

વિમલશ્રી કંઈ પણ નક્કી કરે તે પહેલાં જ નાગિની નજીક આવી ગઈ. વિમલશ્રીએ દાતણ પતાવીને આદરભર્યાં આવકાર આપ્યો.

અંદરના બેઠક ખંડમાં બંને સખીઓને બેસાડીને વિમલશ્રીએ કહ્યું, ‘ કેમ દેવી, કુશળ છોને ? મેં આપને ઝોળખ્યાં નહિ.’

નાગિનીએ આછા હાસ્ય સહિત મૃદુ મંજુલ સ્વરે કહ્યું :
 ‘ શેઠાણીજી, આમ તો આપણે બંને એક જ નગરીનાં. પણ કદી
 મળ્યાં નથી. હા માત્ર હું આપના સ્વામી શ્રી. દેદા શાહને નામથી
 અને કર્તવ્યથી ઓળખું. આ તો એક કાર્ય અંગે મારે એકાદ માસ
 અહીં આવવાનું થયું છે. પોતાના ગામના એક મહાપુરુષને મળ-
 વાની ભાવના મનમાં જાગે તે સ્વાભાવિક છે. એટલે આપના અને
 શેઠજીના દર્શન કરવા આવી છું.’

‘હું ધન્ય બની ગઈ. શેઠજી તો દેવગિરિ ગયા છે. પણ પાંચ-
 સાત દિવસમાં આવી પહોંચશે.’

ત્યાર પછી વિમલશ્રીની કામવાણી દ્વાર પાસે આવી. વિમલ-
 શ્રીએ તેને દૂધ-મીઠાઈ લાવવાનું કહ્યું.

વિમલશ્રીએ થાળમાંની મીઠાઈ અર્પણ કરી.

નાગિનીએ સહર્ષ સ્વીકારી.

ત્યાર પછી થોડી વાતો કરી દુગ્ધપાન કરી નાગિની વિદાઈ થઈ.

વિમલશ્રી છેક રથ સુધી વળાવવા ગઈ અને નાગિની દેવીને
 ભોજનનું નિમંત્રણ આપ્યું, નાગિનીએ કહ્યું : ‘આપનું નિમંત્રણ
 મસ્તકે ધારણ કરું છું. પણ શેઠજી આવ્યા પછી હું આવીશ, પછી
 આપ બંનેએ આવવું પડશે.’

‘જરૂર’ કહીને વિમલશ્રીએ નમઃસ્કાર કર્યાં.

નાગિનીનો રથ વિદાય થયો પણ તેના નયનમાં વિમલશ્રીની
 સુંદરતાએ ભારે પાડયો હતો.

પ્રકરણ ૨૧ મું :

: નાગિનીની ચિંતા...

વરસાદ તો બરાબર મંડાઈ ગયો. પહેલો જ વરસાદ આઠ દિની હેલીમાં પૂરો થયો એટલું સારું થયું હતું કે સંઘજમણ, ખાતમૂરત વગેરે કાર્યો આનંદપૂર્વક પતી ગયાં હતાં અને દેદા શાહને ઘેર આવતાં છ સાત દિવસનો વિલંબ થયો. તેઓ છેક અષાઢ વદ પાંચમના દિવસે વિદ્યાપુર નગરીના પાદરમાં પહોંચી ગયા. વરસાદ તો ચાલું જ હતો પણ દિવસના બહુ વાંધો ન આવે. સાંજ પહેલાં કોઈ ગામડામાં રોકાઈ જવું પડે.

શેઠનો રથ ચોકિયાતો સહિત બપોર સમયે શેઠના ભવન પાસે આવી પહોંચ્યો.

વિમલશ્રી સામાયિક લઈને ઓસરીમાં જ બેઠાં હતાં. દેદા શાહ રથમાંથી ઊતરીને હેલીમાં દાખલ થયા.

ચોકિયાતો શેઠની રજા લઈને પોતપોતાના ઘર તરફ વળ્યા. શેઠે આરેય ચોકિયાતોને ગામના પાદરમાં જ પાંચ પાંચ સોનૈયા આપી દીધા હતા. રથમાંના સરસામાનમાં બે પોટલાંને એક ઠરં-ડિયો ધરમાં આવી ગયાં. રથિકે પણ વિદાય લીધી અને સાથે ગયેલો એક દાસ પણ વિદાય થયો.

શેઠ ઘરમાં આવ્યા. પ્રિય પત્ની ઓસરીમાં જ સામાયિક લઈને બેઠી હતી. પત્નીને સુખરૂપ જોઈને શેઠના મનને સંતોષ થયો.

તેઓએ અંગરખું, પાઘડી વગેરે ખાટ મૂક્યું. કેડયે પાંચેલી સોનૈયાની વાંસળી પણ ખાટ પર મૂકી. ત્યાર પછી તેઓ રસોડામાં ગયા. રસોયણ તો ઘેર હતી. ડોશીમા એક તરફ ઝોરડીમાં સૂઈ ગયાં હતાં. દેદા શાહે પ્રથમ ચૂલો સળગાવ્યો અને ત્યાર પછી એક દેગડીમાં પાણી લઈ તેના પર ગરમ કરવા મૂક્યું.

આજે તેઓએ હજુ સુધી દાતાળુ નહોતું ક્યું. સવારે વહેલા નીકળ્યા હતા અને માર્ગમાં વરસાદના કારણે રોકાઈ રહેવું પડ્યું હતું. એક વૃક્ષ નીચે આ ગાળા દરમિયાન ચોકિયાતો, દાસ વગેરેએ દાતાળુ કરી લીધાં હતાં અને શેઠના કહેવાથી સહુએ ભાતુ પણ આડશમાં બેસી વાપરી લીધું હતું. વરસાદની છાંટના ભયે તેઓએ દાતાળુ ન ક્યું. મનથી નક્કી થયું કે ઘેર જઈને જ સ્નાન દાતાળુ વગેરે પતાવવું.

પાણી ગરમ મૂકીને તેઓ પુનઃ ઓસરીમાં આવ્યા. ડોશીમાને જગાડવાનું તેઓને ઉચિત ન લાગ્યું. તેમ પાછળના ઉપવન પાસેના મકાનમાં રહેતી બીજી દાસીને બોલાવતાં પણ તેઓ અચકાયા. તેમના મનમાં થયું, માનવી પરિસ્થિતિનો ગુલામ નહિ પણ સ્વામી અનેવો જોઈએ દુઃખ હોય, સુખ હોય, બંને કર્મનાં જ ફળ છે અને બંને પ્રકારનાં ફળોને પ્રસન્ન હૃદયે ઝીલીને પચાવવાં જોઈએ.

પાણીઆરેથી દાતાળુ લઈ તેઓએ જળનો એક લોટો ભર્યો અને પોતાના નિત્યના અભ્યાસ પ્રમાણે તેઓ ઓસરીના ઝોટ બેસી ગયા.

વરસાદ રહી ગયો હતો. વાદળા પણ કંઈક સ્વચ્છ બની રહ્યા હતાં. છતાં સૂર્યનાં દર્શન દુર્લભ હતાં.

શેઠે પરચકખાણુ પાણીને ત્રણ કવળ કર્યાં અને પછી નવઠાર-મંત્રના સ્મરણ સાથે દાતાળુ ચાવવું શરૂ ક્યું.

દાતણ કરી તેઓ ગરમ પાણીનું દેગડું લઈને સ્નાનગૃહમાં ગયા. ત્યાં એક કચોળામાં ચીકણી માટી રાખી હતી અને બીજા કચોળામાં માલિસ માટેનું સરસવનું તેલ રાખ્યું હતું.

શેઠે થોડી જ વારમાં માલિસ પતાવી તે પર ચીકણી માટી ચોળી અને પછી નહાવાનું શરૂ કર્યું.

સ્નાનથી નિવૃત્ત થઈ અંગલૂઝણ વડે શરીર લૂંછી એક પંચિયું પહેરીને દેદા શાહ બીજા ખંડમાં ગયા.

વિમલશ્રી સામયિક પાળી રહ્યા હતા.

ઘેતી પહેરીને તેઓ બહાર આવ્યા એટલે વિમલશ્રીએ કટાસણું સંકેલતાં પ્રશ્ન કર્યો : ‘માર્ગમાં વરસાદે આપને હેરાન કર્યો લાગે છે.’

હેરાન તો શું પણ વર્ષાના કારણે જ પાંચ સાત દિવસ મોઢુ થઈ ગયું. તારી તબિયત કેમ છે ?’

‘ઘણી સારી. અઠવાડિયા પહેલાં જ વૈદ આપાને ત્યાં ગઈ હતી. તેઓએ ભારે પ્રસન્ન હૃદયે કહ્યું, ‘ગર્ભ ઉત્તમ છે અને કોઈ પ્રકારનો વાંધો નહિ આવે. તેઓએ હવે ધરાખનું પાણી ન લેતાં રોજ સવારે એક ગોળી દૂધ સાથે ગળવાની આપી છે અને ઉપવાસ. આયંબિલ કરવાની ચોક્કખી ના પાડી છે. કોઈ વાર એકાસણું કરવાની છૂટ આપી છે. હવે આપ બે ઘડી હીંચકે બેસો ત્યાં હું ગરમ રસોઈ બનાવી નાખું.’ આમ કહી વિમલશ્રી વસ્ત્રો બદલાવવા પોતાના એરડે ગઈ.

દેદા શાહ ઓસરીમાં ઝુલતી લાકડાની ખાટપર બેઠા. તરત આજ શ્રી જિનપૂજન કે દર્શન થયું નથી તે યાદ આવતાં જ તેઓ ઊભા થયા અને રસોડા તરફ જોઈને બોલ્યા : ‘ઉતાવળ ન કરીશ. હું જરા ખાણુના શ્રીજિન મંદિરે જઈ આવું.’

‘સારું. દાળ શાક તો છે, ભાત ને ખાટી હમણાં જ તૈયાર થઈ જશે. આપ મંદિરે જઈ આવો.’

દેદા શાહ પોતાના ઓરડે ગયા અને પૂજનાં વસ્ત્રો ધારણ કરી કપુર કેસર આદિથી ભરેલો પૂજનો દાબડો લીધો અને તેઓ તરત મહોલ્લાના મંદિરે ગયા.

આ એવો સમય હતો કે જૈન મંદિરોનાં દ્વાર અલંગ ગણાતાં હતાં અર્થાત કોઈ પણ મંદિરોના દિવસના પ્રથમ પ્રહરથી રાત્રિના પ્રથમ પ્રહરનાં અંત સુધી મંદિરો ખુલ્લાં રહેતાં. મંદિરોમાં કદાચ કરોડો રૂપિયાની કિંમતનાં રત્નોના અલંકારો હોય તો પણ જનતા દેવ દ્રવ્ય પ્રત્યે કદી કુદષ્ટિ કરતી નહોતી.

દેદા શાહ દર્શન, પૂજન, ચૈતન્ય આદિ કરીને ઘેર આવ્યા ત્યારે દિવસના ચોથા પ્રહરનો પ્રારંભ થઈ ગયો હતો. રસોયણ, શમ વાળી, દાસી વગેરે પોતપોતાના કામે ખેસી ગયાં હતાં. વિમલશ્રી ખાટ ઉપર બેઠી બેઠી સ્વામીની રાહ જોઈ રહી હતી.

દેદા શાહે વસ્ત્રો બદલાવ્યા. વિમલશ્રીએ તરત ઓસરીમાં ભાણું મંગાવ્યું. દેદા શાહ હાથમુખ સ્વચ્છ કરીને જમવા બેઠા. હવે કાંઈ વાળું કરવાપણું રહ્યું નહોતું. કારણ કે સૂર્ય નમતો થયો હતો.

ભોજનથી નિવૃત્ત થઈ શેઠજી પુનઃ પાટ પર આવ્યા. વિમલશ્રીએ પણ વાળું પતાવી લીધું અને ખાટ પાસે ઓસરીની થાંભલીનું ઓડીંગણ દઈ થકાય તે રીતે ચાકળો બિછાવીને બેઠા.

દેદા શાહ પત્નીના વદન સામે સ્થિર નજરે જોઈ રહ્યા. મનમાં ચયું, જોણે પુરતા પુણ્ય કર્યા હોય તેને જ આવી સુંદર, સાત્વિક અને સદ્ગુણી પત્ની પ્રાપ્ત થાય, તેઓએ પ્રશ્ન કર્યો : ‘વિમલ, તારી તબિયત તો સારી લાગે છે. દાન દેવામાં કોઈ દિવસ ખાલી નથી ગયોને?’

‘ખાલી શા માટે જાય? અગવડતાવાળા, ગરીબ માણસો અને યાચકો તો વરસાદની એલીમાં પણ આવતા હતા. દુઃખ અને અભાવ ફેટલા કપરા હોય છે? અરે હા, આપણા જૂના ગામની કોઈ

નાગિની દેવી નામની બાઈ મને ને આપને મળવા આવી હતી. આપ તો હતા નહિ. એટલે મેં તેનો સત્કાર કર્યો અને જતી વખતે આપણને બંનેને પોતાને ત્યાં જમવા આવવાનું કહી ગઈ છે.’

‘નાગિની દેવી?’

‘હા...મેં તેનું નામ પૂછ્યું હતું. પણ કોણ છે તેવું પૂછતાં સંકેત થયો હતો. આમ દેખાવ પરથી તો કોઈ રજવાડાની રાણી લાગતી હતી. તેની કાયા પણ ઉત્તમ અલંકારોથી મહેલી હતી. બોલવામાં વિવેકી ને મધુર દેખાઈ.’

‘કોણ હશે? હું તો કોઈ નાગિની દેવીને ઓળખતો નથી, અરે હા...રાજભવનની કોઈ...ઓહ, યાદ આવ્યું. નાંદુરી નગરીમાં નાગિની દેવી એક પ્રખ્યાત ગણિકા રહે છે. તે પોતાના પ્રથમ યૌવનમાં આપણા રાજની પ્રિયતમા પણ બની હતી. વંશગૌરવના ભયથી કે પછી ગમે તે કારણે રાજ તેમાંથી છૂટ્યો હતો. પણ નાગિની દેવી તો ધનવાન છે અને અહીં શા માટે આવે? કદાચ બીજી કોઈ નાગિની દેવી હશે...’

‘આપે નાગિની દેવીને કોઈ દિવસ જોઈ છે?’

‘અરેરે...પરનારીને કે ગણિકાને જોવાનું પાપ હું શા માટે કરું મેં તો તેને કદી જોઈ નથી આ તો સાંભળી વાત યાદ આવી દેદા શાહે કહ્યું.’

‘તો પછી કઈ નાગિની દેવી હશે તે પોતાના કોઈ કામ અંગે અહીં આવ્યાનું કહેતી હતી અને આપના અને મારા દર્શન કરવા આવી હતી. તે આપને માલવદેશના એક મહાપુરુષ માનતી હતી.’ વિમલશ્રીએ કહ્યું.

‘હશે કોઈ નારી! જો હું જરા પેઢીએ જઈ આવું. સૂર્યાસ્તને હજી ઘણી વાર છે.’ કહી દેદા શેઠ પાટ પરથી ઊભા થયા.

વિમલશ્રીએ કહ્યું : ‘અત્યારે થાક્યા પાક્યા ન જાઓ તો...’
‘હા’ આથમ્યે મુનીમ ને વાણાતર તો આવશે.’

‘ચાકળાક શેનો લાગે? ક્યાં પગપાળો આવ્યો છું? વળી આપણી દાયા ક્યાં સુવાળી હતી! આ તો પ્રતિકમળનો સમય છે એટલે જરા આંટો મારી આવું!’ કહી દેદા શાહે ખીંટીયે મૂકેલો ખેસ ઉઠાવ્યો અને માથે પાઘડી મૂકી.

વિમલશ્રી વધુ કંઈ ન બોલી.

ઓસરીનાં બારણાં પાસે જઈ ને શેઠે પૂછ્યું, ‘કંઈ લાવવાનું છે?’

‘ના...ના પણ બહુ મોટું ન કરતા.’

‘દી’ આથમ્યે હું આવી જઈશ. વળી રથમાં બેઠા બેઠાં શરીર જરા અટકાઈ ગયું છે તે છૂટું થશે.’ કહી દેદા શાહ ચાલતા થતા.

આ તરફ નાગિની દેવીએ નૃત્ય અને સંગીત સાધનાની જનતામાં ભારે પ્રશંસા જન્માવી હતી. એના રૂપયૌવનની માધુરી પણ ગુણાગની સૌરભ માફક મહેકી ચૂકી હતી. આઠ આઠ દિવસની એકી પડવા છતાં રાજ સોએક દર્શકો આવી ચડતા. એક દિવસ તો તે વિદ્યાપુર નરેશના રાજભવનમાં પણ ખાસ નિમંત્રણથી ગઈ હતી. અને ત્યાં રાજપરિવાર તથા રાજકર્મચારીઓ સમક્ષ પોતાની કત્તા પીરસી હતી. રાજ્યે તને રાણીએ ભારે પ્રશંસા કરી હતી એટલું જ નહિ મોતીની એક મુલ્યવાન માળા બેટ આપી હતી, તે સિવાય એકસો એકાવન સોનૈયા અપણું કર્યા હતા. આમ નાગિની દેવી લોકમુખે ઠવારાણી તરીકે પંકાઈ ગઈ હતી. તેની સાથેની સંગત આપનારી ચાર નવયૌવના નતંકીઓએ પણ સારો એવો સાથ આપી કીર્તીમાં વધારો કર્યો હતો.

આજે દેદા શાહ આવી ગયા છે. તે સમાચાર નાગિનીને હળુ મળ્યા નહાતા. આમ તો તે દેદા શાહની રાહ જોઈ રહી હતી અને મુનીમને એ માટે સમાચાર લાવવા તેણે રોઠ્યા હતા. મુનીમજી હંમેશા સૂર્યારત પછી દેદા શાહના સમાચાર મેળવતા. કારણ કે તેઓ

રોજ વાણુ કર્યા પછી શ્રીજિન મંદિરે દર્શને જતા અને બજારમાં આટો મારી દેદા શાહની દુકાને જઈ ને તપાસ કરતા.

આજ નંદિનીના રહેણાકવાળા કુળીમાં એક રથ આવીને ઊભો હતો. તેમાં અહીંના રાજના મંત્રી આવ્યા હતા. તેઓએ નાગિની દેવીને મહારાજનો ખાસ સંદેશો આપ્યો : ' આજ રાત્રિના ખીજ પ્રહરના પ્રારંભમાં મહારાજ પોતાના અતિથિમિત્ર રાજવીઓ સાથે આપની કલાનાં દર્શન કરવા પધારશે.'

આ સંદેશો નાગિનીએ સહષ્ટ સ્વીકારી લીધો અને મધ્યખંડ ગોઠવવા માટે આજા પણુ કરી દીધી.

રાજનો મંત્રી નમન કરીને વિદાય થયો. આજ સાંજથી વરસાદ સાવ નહોતો, એમ લાગતું હતું કે થોડી ખરાડ કાઢશે અને એમ થાય તો જ ખેડૂતો વાવણી કરી શકે.

નાગિનીએ કુંદનમણિ સામે જોઈને કહ્યું : ' સખી, મુનીમ કાકા આવી ગયા છે કે નહિ ? '

' હજી આવ્યા નથી. પણ હવે થોડી જ વારમાં આવી પહોંચવા જોઈએ. દેવી, આ નગરીના લોકો સમક્ષ આપે પ્રયોગો શરૂ કરીને ભૂલ તો નથી કરીને ? '

' કઈ ભૂલ ? '

' આપ આવ્યાં છે દેદા શાહ પર જ્ય મેળવવા. પરંતુ આપ નાંદુરીનગરીના પ્રખ્યાત ગણિકા ટ્રેઈડ છે તે વાત નગરીનાં ખૂણે ખૂણે ફેલાઈ ગઈ છે અને લોકો આપના રૂપ યૌવન અને કલા પર દિવસે દિવસે મુગ્ધ બનતા જાય છે. જુઓને, વર્ષાનાં તાંડવમાં પણ લોકો અહીં આવતા...ઘણી વાર તો મધ્યખંડ સાવ સાંકડો થઈ પડતો.'

' તારી વાત સાચી છે પણ હું એ જાણવા માગું છું કે મેં ભૂલ કઈ કરી ? '

‘એ જ કહું છું. દેદા શાહ એક ધર્મપ્રેમી આવક છે. તે કદી પણ ગીત સંગીતના જલસાઓમાં, નૃત્યાંગનાઓ પાસે કે ગણિકા ભવનમાં ગયેલ નથી, જતા પણ નથી, મેં સાંભળ્યું છે કે જૈન ધર્મમાં આવા સ્થળે જવું તે ઉચિત ગણાતું નથી.’ કુંદનમણિએ કહ્યું.

‘જૈનધર્મમાં આવો કોઈ દોષ હોય તો શ્રેષ્ઠિપુત્ર નીલવરણુ આપણે ત્યાં શા માટે આવતો હતો ? હું જાણું છું કે, રાત્રિકાળે તે જળપાન પણ કરતા નથી તેણે કોઈ દિવસ મારા યૌવન સાથે રમવાની માગણી કરી નથી કે આપણા ભવનની અન્ય કોઈ ગણિકાનો સંગ ધર્યો નથી. તે ચુસ્ત જૈન હોવા છતાં નૃત્ય સંગીતનાં પ્રયોગમાં આવતો હતો. નીલવરણુ પણ ધનવાન પિતાનો પુત્ર છે.’

‘મેં તો એવું સાંભળ્યું છે કે સાચાં જૈન કદી આવા સ્થળે જાય નહિ. એટલે આપ દેદા શાહનાં મનને પીંખશે કઈ રીતે?’

નાગિની દેવી હસી પડી અને હસતાં હસતાં બોલી : ‘ઘણા જૈન શ્રેષ્ઠિઓ જતા હોય છે, ઘણા નૃત્ય સંગીતમાં રસ લેતા હોય છે તે ઘણી ગણિકાઓ સાથે રમતા હોય છે. તું નિશ્ચિંત રહે હું દેદા શાહ આવી જશે એટલે મારા પુરુષાર્થમાં પડી જઈશ. પગલી, નારી પોતે જ પુરુષોને પાગલ બનાવવાતું એક સમર્થ સાધન છે. તું કદાચ એમ કહીશ કે દેદા શાહની ધરવાણી વિમલશ્રી રૂપ યૌવનમાં અપૂર્વ છે. હું પણ તે જોઈ શકું છું. પરંતુ તારે એક વાત ન ભૂલવી જોઈએ કે, પુરુષની આંખ અતિ સ્થિર હોય છે. પરનારીની તેની ઝંખના અનંત યુગોથી એવી ને એવી રહી છે અને પાગલ પુરુષને પરનારીમાં વધારે સૌંદર્ય હોય છે.’

કુંદનમણિ કંઈ જવાબ આપવા જાય તે પહેલાં જ એક દાસી ખંડમાં દાખલ થઈ અને નમન કરતાં બોલી : ‘દેવી, મુનીમ કાકા આવી ગયા છે.’

‘તું તેમને સત્વર અહીં મોકલ...’ અને સાંભળ, ખંડમાં વ્યવસ્થા થઈ ગઈ છે ?’

‘હા, દેવી, આપણો દાસ લાડેથી ઉત્તમ પ્રકારના ગાદી તક્રિયા લાવ્યો હતો. બધું ગોઠવાઈ ગયું છે પરંતુ...’

‘શું ?’

‘વધારેમાં વધારે સીત્તોરથી એંસી દર્શકોને બેશાડી શકારો,’
‘બરાબર છે. મહારાજ સાથે તો તેના મિત્રો, મંત્રીઓ, બીજા મળી આશરે પચીસેક આવશે. બીજા પચાસેક દર્શકોને આપણે સત્કારી શકીશું. આજે વર્ષા શાંત થઈ છે એટલે સંભવ છે કે દર્શકો, વધુ પ્રમાણમાં આવે... પણ આપણે આપણી મર્યાદા જાળવવી પડશે.’

દાસી નમીને ચાલી ગઈ.

થોડી પળો પછી મુનીમ આવી પહોંચ્યો.

નાગિનીએ મુનીમ સામે જોઈને સીધો પ્રશ્ન કર્યો : ‘દેદા શાહના કંઈ સમાચાર જાણી શક્યા છો મુનીમ ઠાકા ?’

‘હા, દેવી તેઓ આજ બપોરે નગરીમાં આવી ગયા હતા અને થોડી વાર મટે પોતાની પેઢીએ પણ આવ્યા હતા.’

‘બરાબર છે ?’

‘હા મહાદેવી.’

‘જરા નિરાંતે બેસોને. મારે આપને કેટલીક વાત કહેવી છે ને કેટલુંક જાણવું છે.’

એક ચાકળા પર મુનીમજી બેસી ગયા. અને બોલ્યા : ‘શી આજ્ઞા છે ?’

‘આજ વર્ષા નથી એટલે દર્શકો ઘણા આવશે. જગ્યાની મર્યાદા...’

એ માટે આપ નિશ્ચિંત રહો. મને દાસ મળ્યો હતો અને

મેં જ ગાદી તકીયા, ગાલીયા, દીપમાલિકાઓ વગેરે ભાડેથી આપવી દીધા હતા. આજ આપણે મુખ્ય વ્યક્તિઓનો જ સત્કાર કરીશું.’

‘ તો એ વ્યવસ્થા તમારે સંભાળવાની...’

મુનીમે મસ્તક હલાવ્યું.

નાગિનીએ કહ્યું: ‘ મૌર્યનાં ભાંડ...’

‘ હમણાં જ ખાર ભાંડ આવી જશે. તે સિવાય વર્ષા પાનકની પણ વ્યવસ્થા કરી છે, કારણ કે ધણા દર્શકો મૌર્ય પાન નથી કરતા. વળી આ ગામનો રાજા પણ મૌર્યને પ્રજા શુવનતું દુષણ માને છે.’

‘ હં...’ હવે એક વાત પૂછી લઉં: ‘ તમારા જૈન ધરમમાં ગણિકાને ત્યાં કે સંગીન-નૃત્ય જલસાઓમાં જવાની મનાઈ હોય છે ? ’

‘ હા દેવી. જેને ધર્મનો સ્પર્શ થયો હોય તે લોકો આવા સ્થળ સામે દષ્ટિ પણ કરતા નથી.’

‘ તો પછી નાંદુરીમાં તો નીલવરણ ને તેના મિત્રો આવતા હતા.’

‘ દેવી ધર્મની આજ્ઞાતું પાલન કરવું, કેટલું કરવું કે ન કરવું તે વ્યક્તિની નિષ્ઠા પર આધાર રાખે છે. અમારા ધર્મમાં તો ગૃહસ્થ શુવનારાઓ માટે સ્વદ્વારા સંતોષ વ્રતનો નિયમ હોય છે... પરનારી ગમનનો ખુલ્લો નિષેધ હોય છે અને વધારે ઉત્તમ શુવવું હોય તો એક પત્ની વ્રતની બાધા પણ અપાય છે.’

‘ ઝાહ’ કહીને નાગિની વિચારમાં પડી ગઈ.

પ્રકરણ ૨૨ મું :

: નિમંત્રણનો સ્વીકાર

નાગિની દેવીનાં રહેણાકના એક ખંડમાં થયેલો નૃત્ય સંગીતનો જલસો છેક ભળકડા સુધી ચાલ્યો.

મહારાજ અને તેના અતિથી રાજવીઓ ભારે પ્રસન્ન થયા. ત્રણેય મિત્રોએ એક એક હજાર સોનૈયાની થેલીઓ અર્પણ કરી. મહારાજ વિદ્યાપુર નરેશ પણ એક સુવર્ણમાળા પ્રદાન કરી. આ સિવાય અન્ય દર્શકોએ પણ છૂટે હાથે સોનૈયા વરસાવ્યા.

આમ ભળકંડે પૂરો થયેલો જલસો નાગિનીની કીર્તિ માટે સુખદ પુરવાર થયો હતો.

નાગિની તરત શય્યામાં પડી હતી, કારણ કે તેણે આજ બે નૃત્ય આપ્યાં હતાં. નૃત્યનો શ્રમ ઘણીવાર માનવીને થકવી દે છે.

કુંદનમણિએ આવીને કહ્યું : ‘ દેવી, તૈલ મદનની સામગ્રી અને સ્નાન જળ તૈયાર છે.’

‘બેસ કુંદન, આજ હું ખૂબ જ ક્રમિત થઈ છું. હવે તો જગ્યા પછી જ સ્નાનકાર્ય પતાવીશ.’

‘તો જરા દેહ કચરી આપું ?’

‘સખી, ચિત્ત ખીજે પરોવાયું હોય અને કાર્ય ત્રીજું જ

કરતા હોઈ એ ત્યારે શ્રમ જણાતો હોય છે. દેહથી હું રાજ અતિ-થિએ સમક્ષ નાચતી હતી પણ મારું ચિત્ત લમી રહ્યું હતું. દેદા શાહના ભવનમાં એને જોઈને એક વાર ચકાસી લેવા મારું ચિત્ત ભારે અધીર બની ગયું છે.’

‘દેવી, ગઈકાલે મેં આ અંગે જ આપની સાથે ચર્ચા કરી હતી. હવે થોડા દિવસનો વિસામો લેવો જોઈએ અને જે હોડય કરી છે તે અંગેનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ એમ મને લાગે છે.’

‘તારી વાત બરાબર છે. હવે મારું કાર્ય સિદ્ધ ન થાય ત્યાં સુધી અહીં જલસો નહિ રાખીએ. હા, અહીંના મહારાજની આજ્ઞા તો માનવી જ પડશે.’ નાગિનીએ કહ્યું.

‘એટલો અપવાદ તો રાખવો જ રહ્યો. મને લાગે છે કે હવે સૂઈ જાઓ પ્રાતઃસમય થઈ ગયો છે.’ સખીએ કહ્યું.

‘તું?’

‘મને હવે નિદ્રા નહિ આવે... હું જરા પ્રાતઃકાર્ય પતાવી લઉં.’ કહી કુંદન ઊભી થઈ.

‘આખી રાતનો ઉબ્બગરો છે. ઘડીક સૂઈ રહેને.’

‘ઉબ્બગરો તો મારા માટે વરદાન રૂપ છે. આપ સૂઈ જાઓ, હું કમાડ અટકાવી દઉં છું. કહી કુંદન બહાર નીકળી ગઈ અને નાગિનીએ પલંગ પર આડે પડખે થઈ ગળા સુધી રેશમ ચાદર ઝોઢી લીધી.

કુંદનમણિ સૌ પ્રથમ જળપાત્ર લઈને વાડામાં ગઈ. ત્યાર પછી નહાવાતું જળ ગરમ કરવા મૂક્યું અને દાતાણુ લઈને ભવનના ઝોટલે બેઠી. બે દાસીઓ જાગીને સવારના કામકાજમાં વળગી ગઈ હતી.

લગભગ દિવસના પ્રથમ પ્રહરની બેએક ઘટિકા બાકી હશે ત્યારે નાગિનીએ શય્યાનો ત્યાગ કર્યો. તેણે ઝરખા પાસે જઈને બહાર

નજર કરી. આકાશ નિરશ્ર હતું અને સૂર્યના કિરણો બગીચામાં વરસતાં હતાં. આ ગાળામાં કુંદનમણિ ત્રણેકવાર ખંડમાં તપાસ કરી ગયેલી. ચોથી વાર આવી ત્યારે તે જોઈ શકી કે દેવી ઝૂંપા પાસે બેઠાં છે તે બોલી : ‘દેવી, પ્રાતઃકાર્ય માટે પધારો.’

‘હા...’ કહીને નાગિની બહાર નીકળી.

દિવસના બીજા પ્રહર પછી ભોજનાદિથી નિવૃત્ત થઈ નાગિની કુંદનમણિ સાથે વિશ્રામખંડમાં ગર્ભ અને સુખાસન પર બેસતાં બોલી : ‘આજ તારે અને કાકાને દેદા શેકંને આવતી કાલના ભોજન માટે નિમંત્રણ આપવા જવાનું છે. તેમનાં પત્નીને પણ સાથે આવવાનો આગ્રહ કરજે. છતાં તે ન આવી શકે તેમ હોય તો બહુ ખેંચતાણ ન કરતી. આપણે તો દેદા શાહ મળી જાય એટલે ગંગા નાહ્યા.’

કુંદનમણિએ દેવીનો મનોભાવ સમજી લીધો. બે પળ પછી મોઢામાં મુખવાસ મુકતાં તે મૃદુ સ્વરે બોલી : ‘અહીં આવવાની ના પાડે તો ?’

‘ના શા માટે પાડે? હું એમના જ ગામની છું... મળવાનું મન થાય તે સહજ છે.’

‘દેવી, દુઃખ ન લગાડો તો મારા મનનો ભય કહું.’

નાગિનીએ પ્રશ્નભરી નજરે કુંદન સામે જોયું.

કુંદનમણિએ કહ્યું : ‘દેવી મને વારંવાર એમ થયા કરે છે કે દેદા શાહ પળ માટે પણ પરાજિત નહિ બને.’

‘એટલે શું તું એમ માને છે કે મારાં રૂપયૌવનમાં કોઈ કામણ રહ્યાં નથી ?’

‘નહિ દેવી... આપ તો ચિર યૌવના સમા શોભો છો. મારો કહેવાનો આશય દેદા શાહના પથ્થર જેવા હૈયાનો છે.’

‘તને કેમ ખબર પડી કે દેદા શાહનું હૈયું પથ્થર જેવું છે! શું તને એમનો પરિચય કોઈ વાર થયો હતો ?’

‘હું એટલી કમભાગી છું કે મેં આવા મહાપુરુષને નજરે પણ જોયેલ નથી. પરંતુ એની ધર્મભાવના, એના નિયમો, એની દાનભાવના, એની સાદાઈ વગેરે પરથી તો એમ જ લાગે છે કે તે પોતાના રક્ષણ માટે વજ્ર જેવા હશે.’

‘પગલી, નારીના નયનાણુ તો વજ્રને પણ વીંધી શકે છે. દેદા શાહનું શું ગળું? એક વાર હું એને મળું, પછી તારા સચળા વિચારો અલોપ થઈ જશે. હસતાં હસતાં નાગિનીએ કહ્યું.

‘આપની શ્રદ્ધાને હું અભિવંદુ છું, પણ મારું હૃદયે દેદા શાહની વાતો સાંભળી ભારે સંશયાત્મક બની ગયું છે. વળી આપણે નીલ-વરણ સામે ભારે કઠોર હોડય કરી છે. આવી હોડય ન કરી હોત તો મને કશી ચિંતા ન થાત! અથવા આપે દસ હજાર સોનૈયા સામે વીસ હજાર સોનૈયાનો દાવ મૂક્યો હોત તો પણ તે અરાબર ગણાત..’

‘કુંદન, એક સત્ય તારે ભૂલવાનું નથી કે ગણિકા હોવા છતાં એક નારી છું. નારી પોતાના જીવતરને હોડયમાં મૂકીને જ સંસાર પર શાસન ચલાવતી રહી છે. જોને સંસારનાં બધાં નીતિ સુત્રો કે, ધર્મ અંથોએ નારીને વાતવાતમાં બંધનગ્રસ્ત બનાવવાનો ઉપદેશ આપ્યો છે. શા માટે? નારીમાં રહેલી સુપ્ત શક્તિ જગૃત થઈને વિરાટ ક્રાંતિ ન સર્જે એટલા માટે જ ને? અને નારીની ક્રાંતિ નાની સૂતી નથી હોતી. તે ધાર્યું પાર પાડવામાં જ જીવનનો સાચો આનંદ માનતી હોય છે. પ્રિય સખી, તું મારા પ્રશ્ન આગળ સાવ નિશ્ચિંત રહેજે. જે ઋષિ, મુનિ અને મહાન તપસ્વીઓને ચલિત કરવાની શક્તિ ધરાવે છે તે નારીના પ્રતીક રૂપે શું હું એક સાદા ને ભોળા વેપારીને મારા ચરણમાં નહિ નમાવી શકું?’

કુંદન નાગિની દેવીના તેજસ્વી વદન સામે જોઈ રહી. ક્યું બોલી નહિ.

‘કેમ કશું ન બોલી? કુંદન, નારીની પ્યાસ પુરુષના પ્રાણમાં અનંત યુગથી બરેલા છે. ગમે તેવો બળવાન, સત્તાધીશ, સમર્થ શાની કે વિદ્યાની પુરુષ નારી આગળ પોતાનું સમગ્ર ગૌરવ વીસરી જતો હોય છે. પ્રકૃતિનું આ ચિરંજીવ સત્ય છે અને આ સત્યના આધારે જ મેં કઠોર ગણાતી હોડય ખેલી છે. દેદા શાહના વ્યક્તિત્વ અંગેની મેં પણ ઘણી વાતો સાંભળી છે એ બધી વાતો સાંભળ્યા પછી હું એ પણ સમજી શકી છું કે, મારે એક ભવ્ય પુરુષ સાથે રમત કરવાની છે. હું આ અંગે જરાયે અસાવધ નથી.’

કુંદનમણિએ ઊભા થઈ દેવીનો એક હાથ પકડી લેતાં કહ્યું :
‘હું આપની જાગૃતિને ધન્યવાદ આપું છું... પરંતુ... પરંતુ...’

‘ધન્યવાદ આપીને પણ હજી પરંતુ...’

‘હા દેવી આપે એક વાતની ઉપેક્ષા કરી હોય તેમ લાગે છે.’

‘કઈ વાતની?’

‘દેદા શાહની પત્નીની.’

‘એની ઉપેક્ષા મેં નથી કરી... પણ એની ઉપેક્ષા હવે દેદા શાહ કરશે. હું વિમલશ્રીને મળીને એટલું જોઈ શકું છું કે, એનામાં રૂપ છે, યૌવન છે. બધું છે પણ એક વાતનો મને ખુદસો અભાવ દેખાયો છે.’

‘કઈ વાતનો?’

‘એના હૈયામાં પતિભક્તિ હશે, પતિ પ્રત્યેની પ્રેમધારી પણ હશે... પણ પતિને છેડે બાંધી રાખવાના ઉપચારનો મને અભાવ દેખાયો છે. તેં તો મારી પાસેથી કામશાસ્ત્ર અંગેની ઘણી વાતો સાંભળી છે. કામશાસ્ત્રમાં એક મળતું સત્ય છે. પુરુષ ગણિકા કે પરનારીનો પ્યાસી શા માટે બને છે? એ પ્રશ્નની ચર્ચામાં કામશાસ્ત્ર-કારે ઘણા કારણો દર્શાવ્યા છે પણ તેમાં એક મુખ્ય કારણ તે પણ દર્શાવ્યું છે કે જે પુરુષને રૂપયૌવનથી ઉભરાતી પત્ની હોય છતાં તે

પત્ની પાસે પ્રેમોપચારની હાજી ન હોય તો તેનો પતિ અવશ્ય પર-
નારી કે ગણિકાનો પ્યાસી બની શકે. આ દષ્ટિએ વિચાર કરીને
હું તને કહું છું કે તું દેવી વિમલશ્રીની જરાય ચિંતા કરીશ નહિ.'

‘કદાચ અહીં આવવાની દેદા શાહ ના પાડશે તો ?’

‘તો વળતે દિવસે હું તેમને મળીશ. અને તેઓ અવશ્ય મારી
વિનંતીને અમાન્ય નહિ કરે.’ પૂરી શ્રદ્ધા સાથે નાગિનીદેવીએ કહ્યું.
નાગિનીની શ્રદ્ધા જોઈને કુંદનમણિ કંઈક પ્રસન્ન ચિત્ત થઈ.
પરંતુ તેના મનમાં રહેલો સંશયનો કીડો મૃત્યુ ન પામ્યો.

સૂર્યાસ્ત થવાને એ ઘટિકાની વાર હતી ત્યાં એક રથમાં
એસીને મુતીમકાકા સાથે કુંદનમણિ દેદા શાહના ભવન પાસે આવી
પહોંચી.

હજી વાળુ કરીને દેદા શાહ અને તેમના પત્ની હાથ મુખ
ઘોઈ ઓસરીમાં બેઠાં હતાં. મુખ શુદ્ધિ માટે અને થોડી વળિયારી
ચાવી રહ્યા હતા.

બંને ઓસરી પર ચડ્યાં, વિમલશ્રી કુંદનમણિને ઓળખી
ગઈ, કારણ કે તે નાગિની સાથે એક વાર અહીં આવી હતી.

દેદા શાહે અને વિમલશ્રીએ બંનેનું સ્વાગત કર્યું અને બેઠક
તરીકે ઓળખાતા ઓરડામાં બંનેને પાથરેલા ચાકળા પર બેસાડીને
વિમલશ્રીએ કહ્યું : ‘નાગિની દેવી કુશળ છે ને ?’

‘આપના પુણ્ય પ્રભાવે સહુ કુશળ છે. દેવીએ પણ આપ
બંનેની કુશળતા પૂછાવી છે.’

‘ધર્મ પસાચે અમે કુશળ છીએ. હું ને શેઠ થોડી પળોમાં
જ આવીએ છીએ.’ કહી વિમલશ્રી ખંડ બહાર આવી.

પતિ પત્નીએ પાણીના કોમળા કરીને મોહું સ્વચ્છ કર્યું,
ત્યાર પછી બંનેએ થોડું જળ પાન કરીને ચોવિચારનાં પરચખાણ
ધારી કીધાં.

ત્યાર પછી બંને બેઠક ખંડમાં આવ્યાં દેદા શહે મુનીમની સામે બેઠકને કહ્યું : ‘ ક્ષમા કરજો ચોવિચાર લેવા હતા એટલે જરા વિલંબ થયો. ફરમાવો શી આજ્ઞા છે ? ’

‘ શેઠજી, હું તો પ્રાર્થનાનો અધિકારી છું ને આપશ્રીને એક પ્રાર્થના કરવા આવ્યો છું.’

‘ અરે ભાઈ, હું તો એક નાનો માનવી છું. જે કંઈ કામ હોય તે કહો.

‘ મારી પ્રાર્થના સ્વીકારવાનું વચન આપો તો કહું.’

‘ પરિચય...’

‘ હું નાંદુરી નગરીનો વતની છું, આપની ઉદારતા પર આખી નાંદુરી નગરી મુગ્ધ બનેલી છે. હું જૈન છું અને દેવી નાગિનીનો ઠામદાર છું. આપે દેવી નાગિનીનું નામ સાંભળ્યું હશે.

‘ નામ તો સાંભળ્યું છે અને તેઓ એક વાર આ ગરીબના ઘેર પણ આવી ગયા છે...તમારે હું દેવગિરિ ગયો હતો.

‘ દેવી નાગિનીએ મને આપને ત્યાં પધારવાનું નિમંત્રણ આપવા અત્યારે મોકલ્યો છે. આવતી કાલે આપ બંને અમારે ત્યાં પધારો. અને આપની ચરણરજથી અમને ભાગ્યવંત કરો. આ મારી પ્રાર્થના છે.’

કુંદનમણિએ કહ્યું : ‘ શેઠજી, નાગિની દેવી આવ્યાં ત્યારથી આપને મળવા તલસી રહ્યાં છે. એક જ ગામના આપણે વતની છીએ. વતનનો ભાવ મનમાંથી ભુંસાય નહિ. અમારી આ ભાવનાનો ભાવ આપ સત્કાર કરી અમારા પર એટલી કૃપા કરો.’

‘ ભાવનાનો આદર કરવો જ જોઈએ.’ એમ કહી શેઠે પત્ની સામે બેસી પત્નીએ તરત કહ્યું : ‘ નાગિનીબહેન અહીં આવેલાં ત્યારે પણ આગ્રહ કરી ગયેલા વતનનો પ્રેમ માનવી કદી ભૂલી શકતો નથી.’

શેઠ મુનીમજી સામે જોઈને કહ્યું : ‘ મુનીમજી, આપશ્રી નાગિની-દેવીને કહેજો કે દેદા શાહે નિમંત્રણનો સત્કાર કર્યો છે. હું આવતી કાલે દિવસના પાછલા પ્રહરે મારી હાટડીએથી સીધો આવીશ. આમ તો અમે બંને આવત, પણ વૈદરાજને આરામ લેવાની ભલામણ કરી છે એટલે ને નહિ આવે... પણ એક વાર દેવી નાગિની પોતાના બધા રસાલા સાથે અહીં ભોજન લઈને મને કૃતાર્થ કરી જશે પછી અમે બંને તેમને ત્યાં એક વાર આવી જશું.’

મુનીમે બે હાથ જોડીને કહ્યું : ‘ શેઠજી આપ મહાન છે. નાગિની દેવીનું કવિ હૃદય છે, ખૂબ જ લાગણી પ્રધાન છે તેમાંય કોકવાર પરગામ જાય અને જન્મધરાનો કોઈ માનવી મળી જાય એટલે તેઓને એમ જ થાય કે આજ મને સ્વર્ગ પ્રાપ્ત થયું.’

‘ કોમળ હૃદયના માનવી પણ અતિ સુદાયમ ને લાગણીભર્યા હોય છે.’ દેદા શાહે કહ્યું.

કુંદનમણીએ વિમલશ્રી સામે જોઈને કહ્યું : ‘ શેઠાણીજી, જો આપ પણ સાથે આવવાનું રાખો તો...’

‘ નાગિની દેવીને ત્યાં આવવામાં મને બીજો કોઈ વાંધો નથી. વૈદરાજની સલાહ પ્રમાણે મારી આ સ્થિતિમાં મારે વતવું જોઈએ તે મારું કર્તવ્ય છે. તેમ છતાં હું ફરીવાર શેઠ આવશે ત્યારે જરૂર તેમની સાથે આવીશ. વૈદરાજને મળીને રબ મેળવી લઈશ.’

આખો પ્રશ્ન જે અતિ ગહન ગણાતો હતો તે સાવ સરલતાથી પતી ગયો જોઈને મુનીમજીના હૈયાનો હર્ષ માતો નહોતો. તે બોલ્યો : ‘ શેઠજી, તો શું આવતી કાલે મધ્યાહન પછી આપની પેઢીએ રથ લઈને આવીશ. ’

‘ નહિ મુનીમજી એવી કોઈ તકલીફ ન લેશો. હું બહારગામ દૂર જવાનું હોય તો જ પશુથી ચાલતા વાહનનો ઉપયોગ કરું છું.’

‘ ધન્ય છે આપને...’ મુનીમજીથી બોલાઈ જાયું.

ત્યાર પછી અંને ઊભા થયા અને શેઠ શેઠાણીને નમન કરીને વિદાય થયા.

શેઠ અંનેને ખડકી સુધી વળાવવા ગયા.

સૂર્યાસ્ત થઈ ગયો હતો એટલે શેઠ શેઠાણી અંને પ્રથમ આબુના શ્રીજિન મંદિરે દર્શનને ગયાં અને ત્યાંથી આવ્યા પછી પ્રતિક્રમણ કરવા બેસી ગયાં.

કુંદનમણિ રથમાંથી ઉતરીને સીધી ઉપરની ભૂમિ પર ગઈ. મુનીમણ પણ ધીમે ધીમે દેવીને મળવા ગયા.

નાગિની દેવી સ્નાનગૃહમાંથી થોડી પળો પહેલાં જ ખંડમાં આવી હતી. આખું ભવન દીપમાલિકાઓનાં પ્રકાશથી સોહામણું બની ગયું હતું. નાગિની પોતાના ખંડમાં કુંદનમણિ અને મુનિમ કાકાની રાહ જોતી બેસી રહી હતી. અરખાતું દ્વાર મુક્ત હોવાથી કંઈક ભીનો વાયુ આવતો હતો. આકાશ નિરશ્ર હતું. તારકગણો નૃત્ય કરી રહ્યાં હતાં. ઉત્તમ વર્ષાનાં દારણે વાતાવરણ ઘણું સૌમ્ય, મધુર અને ઊર્મિલ બન્યું હતું. નાગિની અરખા તરફ જોઈ રહી હતી. તેને આ ઊર્મિલ વાતાવરણમાં પિયુમિલનનું કોઈ મધુર કાવ્ય સંભળાતું હતું. આવા વાતાવરણમાં પ્રિયા અને પ્રિયતમનું મિલન ગીત કેટલું સુખદ લાગે? સ્વર્ગીય થઈ પડે?

વાતાવરણના મધુર દર્શનમાં માનવી જ્યારે વિભોર બની જાય છે. ત્યારે તે લગભગ ખીજું બધું વીસરી જતો હોય છે.

નાગિની દેવી પ્રથમ વર્ષાનાં સૌમ્ય વાતાવરણમાં એટલી તલલીન બની ગઈ હતી કે કુંદનમણિએ ખંડમાં પ્રવેશ કરતાં જ કહ્યું કે : 'દેવી...' ત્યારે તે જાણે જાગ્રત થઈ ચમકી અને બોલી : 'દેદા શાહ મળ્યા ?'

'હા દેવી મળ્યા અને ફળ્યા પણ ખરા.' કુંદનમણિએ પ્રસન્ન સ્વરે કહ્યું.

‘આવતી કાલે તેઓ પધારશે.’

‘હા દેવી... આવતી કાલે મધ્યાહ્ન પછી તેઓ પધારશે. આમ તો તેમનાં પત્ની પણ આવત પરંતુ તેમને પાંચમો મહિનો ચાલતો હોવાથી વૈદરાજે પથ્યા પથ્ય પર રાખેલ છે. તેઓએ એક વચન તો આપી દીધું છે કે નાગિની દેવી પોતાના બધા માણસો સાથે એક વાર અહીં જમી જશે. એટલે હું અવશ્ય શેઠ સાથે આવીશ.’

ત્યાં મુનીમ કાકાએ ખંડમાં પગ મૂક્યો અને બોલ્યા : ‘દેવી શેઠશ્રીએ આપના નિમંત્રણનો ઉદાર હૃદયે સત્કાર કર્યો છે. આવતી કાલે મધ્યાહ્ન પછી તેઓ ચાલીને અહીં આવશે.’

‘ચાલીને ? આપે આપણો રથ મોકલવાનું નહોતું કહ્યું.’

‘કહ્યું હતું. દેવી, પરંતુ તેઓ ગામતરે જવું હોય ત્યારે જ પશુથી ચાલતા વાહનમાં બેસે છે. તે સિવાય પગપાળા જ જતા હોય છે.’

‘આવો શ્રીમંત માનવી અને...’

‘દેવી, જૈન ધર્મ પાળવો તે ખાંડાંની ધાર પર ચાલવા જેવું છે. વળી મેં પ્રાર્થના સ્વીકારવાની વાત કરી ત્યારે તો તેઓ સાવ નાના બની ગયા અને મારી વાત સાંભળીને બીજા કોઈ પ્રકારની ચર્ચા વગર તેઓએ નિમંત્રણ સ્વીકારી લીધું. વિમલશ્રી શેઠાણી કંઈક પથ્યમાં છે એટલે તેઓ નહિ આવી શકે.’ ત્યાર પછી મુનીમશ્રીએ માંડીને સઘળી વાત કહી. બેઠક ખંડમાં કેટલી સાદાઈ, વસ્ત્રો સાવ સાદાં જીવન જીવવાની રીતમાં કોઈ પ્રકારનો વૈભવ નહિ, ઘરમાં જાજા દાસ દાસીઓ નહિ, ખોટો ચગકાટ નહિ વગેરે વાત પણ કહી.

આખી વાત સાંભળીને નાગિનીએ કહ્યું : ‘કાશ, આવા પુરુષનાં પગલાં થાય તે પણ એક પુણ્ય પ્રભાવ છે. આપ આવતી કાલે એમને લેવા જરૂર જાણે.’

‘ભલે.’ કહી કાકાએ વિદાય લીધી.

નાગિનીએ કુંદન સામે જોઈને કહ્યું: ' સખી આવતી કાલે શેઠના ભોજનની વ્યવસ્થા તારી દેખરેખ નીચે કરજો. તેઓ ભોજન તો લેશેને ? '

' અમે એ અંગે કંઈ પ્રશ્ન નથી કર્યો, પરંતુ તેઓ સુર્યાસ્ત પહેલાં જમી લે છે એટલે મધ્યાહ્ન પછી મળવા આવવાના હોવાથી જમશે તો ખરા જ. '

' તેમની રૂચિ અરૂચિ અંગે જાણી લીધું હોત તો સારું હતું. પણ હવે કંઈ નહિ...કાકાને પૂછીને જૈન ધર્મને આધક હોય તેવી વસ્તુઓ ન રંધાય તે હકીકત સમજી લેજો અને આ વિરામ-ગૃહ અને મારું શયનગૃહ અને તું જ શણગારજો. ગોઠવણી એવી કરજો કે એમની સાદાઈ ને ડાઘ ન લાગે અર્થાત્ એમનું મન ન દુભાય.. સ્વાગત માટે ઉત્તમ ફૂલોની માળાઓ પણ તૈયાર રાખજો.' નાગિનીએ કહ્યું.

' આપ એ માટે નિશ્ચિંત રહો. હું શેઠજીને દુઃખ ન થાય એવી જ વ્યવસ્થા કરીશ...પરંતુ...શયનગૃહ શા માટે સજાવવું જોઈએ ? '

' પગલી...હું આવતી કાલે જ મારા રૂપ યૌવનની પ્રતિભા દેખાડવાની છું, અને આવતી કાલની રાત શેઠજી મારા બનીને રહેશે એમ કરવા માગુ છું.

' મને તે અશક્ય લાગે છે. આપ પાંચ સાત વખત મળ્યા પછી કંઈક પ્રયત્ન કરશો તો ઠીક પડશે.'

' કુંદન, પુરુષને ઘાયલ કરવામાં દિવસો કે મહિનાઓ ન હોય. એ કાર્ય માટે તો અમુક પળો જ બસ થઈ પડે છે. તું નિશ્ચિંત રહેજો...હું એવી કોઈ ઊતાવળ નહિ કરું કે જેથી મારે હારવું પડે.' નાગિનીએ કહ્યું.

એક પરિચારિકા વાળુ માટે બોલાવવા આવી.

નાગિની કુંદન સાથે નીચે ગઈ.

પ્રકરણ ૨૩ મું :

: આશાનો દોર....!

જીવ-પરાજયનાં ત્રાજવાં પર પગ મૂકનારને વિચારો, આશા, નિરાશા અને કલ્પનાથી ઊભાં થતાં સ્વપ્ન વચ્ચે ખોવાઈ જવું પડે છે.

નાગિની દેવી છેક પાછલી રાતે નિદ્રાધીન થઈ શકી હતી. તેણે હજુ સુધી દેદા શાહને જોયા નહોતા છતાં તેના અંગેની સાંભળેલી વાતો પરથી તેણે એક માનસ પ્રતિમા અંકિત કરી હતી. એક સશક્ત, સ્વસ્થ, સુંદર, સાદા અને સંસ્કાર માગી પુરુષની તેણે મનોમન મૂર્તિ ઘડી કાઢી હતી આ મૂર્તિ સાથે પ્રેમ રસમાં ડૂબી જવાની અને તે રીતે વિજય પ્રાપ્ત કર્યાની એક મધુર સુખ તૃપ્તિ પણ માણી હતી.

પણ કલ્પના, સ્વપ્ન કે તરંગભરી સૃષ્ટિ કરતાં વાસ્તવિક જીવનની સૃષ્ટિ સાવ નિરાળી હોય છે. એટલું ખરું કે જે સંસારી માનવી આશાના તરંગો રૂપી માયા મરિચિકામાં ન અટવાય તો તેના હૈયાની હિંમતનો અંત આવી જાય. ઘણી વાર માનવીને મન આશાનાં તરંગો રૂપી આ માયા મૃગની છાંપી ચેતનાદાયક બનતી હોય છે. જ્યારે જ્ઞાની પુરુષો તો આશાના દાસ ન થતાં આશાને જ પગતણે કચરીને ખેસતા હોય છે એટલે તેઓને કલ્પનાનાં તરંગોમાં રમવું પડતું નથી. તેઓ તો નક્કર સત્યનો દોર પકડીને જ આગળ વધતા હોય

છે આ રીતે આગળ વધવામાં ગમે તેવાં દુઃખ, વેદના કે વિપત્તિઓ વરસી પડતી હોય છતાં તેઓ પોતાનો માર્ગ આતરતા નથી કે લપસીને નીચે ગયડી પડતા નથી.

નાગિનીના મનમાં થયું, દેદા શાહ એક માત્ર ગરોઆઈમાં ઉછરેલો ને સામાન્ય ભણતરવાળો સાવ નાનો વેપારી છે. તે જ્ઞાની, ત્યાગી કે સંત તો છે નહિ. દેદા શાહ જરૂર મારી રૂપ લહરીઓમાં રમતો થઈ જશે, જરૂર મારા ઈશારે રંગમાં આવી જશે. મારામાં કોઈ ખોડ ખાંપણ છે નહિ, હા ત્રીસ વર્ષનો કાળ વીતી ગયો હોવા છતાં મેં રૂપ અને યૌવનને મારી કલાના બળે ખાંધી રાખેલ છે. હા ગર્ભ રાત્રિએ જ આવેલા રાજવી અતિથિઓ મારાં નૃત્ય-સંગીત પર કેવા ખુશ થઈ ગયા હતા...? મારા નયનનો માત્ર એક જ ઉલાળો તેઓની વજ્જ જેવી જાતીને હવ્વવચાવી નાખતો હતો. કુંદનમણિના હૈયામાં સંશય કેમ છે તે જ સમજતું નથી ઘણી વાર માનવી વસ્તુ કરતાં વસ્તુના ભયથી વધારે નખજો બનીજતો હોય છે.

આવા ને આવા અનેક વિચાર તરંગોમાં તે છેક પાછલી રાતે સૂઈ ગઈ અને જગી ત્યારે સૂર્યોદય થવાને બે ઘટિકાઓ વીતી ગઈ હતી.

કુંદનમણિ તો પોતાના નિત્ય નિયમ પ્રમાણે જગીને પ્રાતઃ કાર્યથી પરવારો ગઈ હતી અને ગૃહ વ્યવસ્થાના કાર્યમાં ભાગ લઈ રહી હતી.

નાગિની બહાર આવી. એક પરિચારિકાને કહ્યું : ‘ કુંદનને મોકલ. અને જળપાત્ર તૈયાર રાખ.’

‘ જેવી આજ્ઞા.’ ઠહીને દાસી પાછી વળી.

થોડી જ પળો પછી કુંદન આવી ગઈ અને દેવીના વદન સામે જોતાં જ બોલી ઊઠી : ‘ દેવી, ચહેરો અતિ-પ્રકુદ્દલ છે છતાં આપની આંખો ઉજ્જગરો થયો હોય એની ચાડી ખાઈ જાય છે.’

‘ તારું અનુમાન સાચું છે તું તો શય્યામાં પડી કે તરત નિદ્રાધીન થઈ ગઈ હતી અને હું વિવિધ વિચાર તરંગોમાં એવી અથડાઈ રહી હતી કે મને છેક પાછલી રાતે નિદ્રા આવી હતી. પણ આ ઉબગરો કાયાનો નહોતો-મનનો હતો. અને જ્યારે નજર સામે રણભૂમિ દેખાતી હોય ત્યારે કોઈ ચોધો અભગૃત રહી શકતો નથી.’

‘ કઈ વાતના વિચાર આવતા હતા ?’

‘ અનેક વાતોના... પ્રથમ હું શૈય સ્નાનાદિથી નિવૃત્તિ થઉં. પછી હું તને માનસ સરોવરમાં રમી ગયેલા તરંગોની મામિતી આપીશ.’ કહી નાગિની જળપાત્ર લઈને ભવનની પાછળના ભાગમાં આવેલા વાડા તરફ વિદાય થઈ.

મુનીમકાકા પણ દર્શન પૂજન કરીને આવી ગયા હતા. તેઓ ખીજું કોઈ વ્રત લઈ શકતા નહોતા પરંતુ ચોવિચારનો નિયમ તો છેક નાનપણથી સાચવી રહ્યા હતા. મુનીમજી દાતણ પાણીનો લોટો લઈને એક વૃક્ષ નીચેના ઓટા પર બેઠા.

દંતધાવન, સ્નાન આદિ પ્રાતઃ કાર્યથી નિવૃત્ત થઈ નાગિની પોતાની સખી સાથે શિરામણ કરવા બેઠી. શિરામણ કરતાં કરતાં નાગિનીએ બેઠક ખંડની શોભા કેવી રીતે કરવી અને શયનગૃહમાં સાદાઈના બદલે વિકાસમાં વિભોર કરી મૂકે એવી ગોઠવણ કરવાની સૂચના કરી. આ ચર્ચામાં ભાગ લેવા મુનીમજી પણ આવી ગયા. તેમણે આ બધું સાંભળીને હાલ તુરત સાવ સાદાઈથી બધી વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. તેવો મત દર્શાવતાં કહ્યું : ‘ દેવી, દેદા શાહ કૃપણ નથી પણ સાવ સાદા છે અને ઓછામાં ઓછો પરિચલ રાખે છે. આવા પુરુષને ભપકા વડે આંજવાનું કરવા જતાં કદાચ તે છટકી જાય અથવા ફરી વાર ન પણ આવે. એથી આપ ઉતાવળ કર્યા વગર ધૈર્ય રાખો. મને લાગે છે કે એકાદ મહિના સુધી તો આપણે

અહીં રાહવું જ પડશે. એ ગાળાને લગલગ એકાદ માસની વાર છે અને આપ આપની કાર્ય સિદ્ધિ આટલા લાંબા સમયમાં અવશ્ય કરી શકશો.’

નાગિનીએ ઘડીભર વિચારીને કહ્યું, ‘કાકા, તમારી વાત પણ વાજબી લાગે છે. પરંતુ આમ તો દેદા શાહ કોઈ તપસ્વી, જ્ઞાની કે યોગી છે નહિ. એના મનને પારખવામાં અને પસાળવામાં મને ખુબ સમય નહિ લાગે. હું તો એવા નિશ્ચય પર આવી છું કે દેદા શાહ જેવા એક જુવાન વેપારીને પસાવવો તે સાવ નાની વાત છે તે તમે જોઈ શકશો કે આજ મળ્યા પછી હું મારા વિજયની ખાતરી તમને આપી શકીશ.’

મુનીમજી મૌન થઈ ગયો.

કુંદનમણિ મૃદુ સ્વરે બોલી : ‘દેવી, આપની શક્તિ અજોડ છે અને આપને તેમાં વિશ્વાસ હોય તે સહજ છે. પરંતુ મુનીમ કાકાની વાત ઉપેક્ષા કરવા જેવી નથી. એક વાર તેલ, તેજની ધાર વગેરેની ખાતરી કરી લેવી તે દીર્ઘદષ્ટિ અને ધૈર્યની શોભા છે અને આજે જ આપના કાર્યમાં સફળતા મેળવી શકશો તો તે માટે વૈભવ વિકાસના દેખાવની શી જરૂર છે ?’

છેવટે એમ નક્કી થયું કે એક ખંડમાં સાવ સાદાઈ રાખવી અને શયનખંડ શણગારીને તૈયાર કરવો. જે કંઈક વિજયતું પગલું પડશે તો પછી શયન ખંડમાં જવું વાજબી ગણાશે.

ત્યાર પછી નાગિની કુંદનમણિ સાથે એક ખંડમાં ગઈ. આમ તો અહીં અસ્થાયી નિવાસ હતો એટલે સાધનો પોતાનાં હતાં જ નહિ. પણ વૈભવની છટા દેખાડનારાં જે કંઈ આસનો સુખાસનો, ત્રિપદીઓ વગેરે એક ખંડમાં હતાં તે ખસેડી લેવાં અને ખંડ વચ્ચે માત્ર એક ધૂપદાની ખંને તરફ ગાદી તકિયા વગેરે રાખવાની સૂચના આપી દીધી. આ ખંડમાં માત્ર એક ચિત્ર પૂર્ણ યૌવનના અભિસારનું રાખ્યું હતું તે પણ અન્ય ખંડમાં મૂકાવી દીધું.

દે. ૧૫

આમ બેઠકની સાદી વ્યવસ્થા વિચારીને નાગિની કુંદન સાથે શયનગૃહમાં ગઈ.

શયનગૃહ માટે પોતે એક ચિત્ર નાંદુરીથી લાવી હતી તે ચિત્ર કલામક હતું અને પ્રથમ મિલનની જિમ્મિતું તાદ્રશ્ય ભાન કરાવનારું હતું. ચિત્ર લગભગ અર્ધ નગ્ન હતું તે શોભતું હતું. પલંગ કેવી રીતે રાખવો, કઈ ચાદર રાખવી, ફૂલની માળાઓ કયાં મૂકવી, ધૂપ અને દિપમાલિકા કયાં ગોઠવવા વગેરે વચનો આપીને નાગિનીએ કહ્યું: 'કુંદન. તને યાદ છે, નાંદુરીથી નીકળતાં પહેલા મેં તને કામશાસ્ત્રનો ચિત્ર સંપુટ સાથે લેવાતું કહ્યું હતું?'

'હા દેવી, તે સાથે જ લીધો છે અને આપની પેટિદામાં રાખ્યો છે.'

'ને તે સંપુટ એક થાળમાં મૂકીને પલંગ પાસેની ત્રિપદી પર રાખજો. પાન ખીડાની સામગ્રી, કામોત્તેજક ચાટણુની દાખડી વગેરે મુખવાસનાં સાધનો પણ એક થાળમાં મૂકી રાખજો.'

'પણ દેવી...દેદા શાહ તો સૂર્યાસ્ત પછી કશું નથી લેતો... નીમ ધારી છે.'

'પગલી, નારીના ઈશ્વારા પાસે તપસ્વીઓ પણ લાચાર બની જતા હોય છે. તું તારે બધાં સાધનો તૈયાર રાખજો.'

'હ...' કહીને કુંદન મનમાં આછું હસી.

મનમાં હસવાના ભાવ અનેક હોય છે. કુંદનમણિતું એ સુપ્ત હાસ્ય નાગિનીની નજરે નહોતું ચડ્યું, અને કુંદન હસી હતી નાગિનીના અંતરમાં રમતી આશા નિહાળીને. તેના મનમાં સાંભળેલી વાતો પરથી ખાતરી થઈ હતી કે દેદા શાહ ધર્મ અને નિયમમાં ચુસ્ત છે, અને ગઈ કાલે પ્રથમ વાર દેદા શાહને જ્ઞેયા પછી તેને ખાતરી થઈ ગઈ હતી કે, કોઈ પણ પરનારીના ઈશ્વારે પોતાનું ગૌરવને રક્ષણ કરે તેના દેદા શાહ નથી. તે પછી એક નામચીન ગણિકાના રૂપ યૌવન પર તે આકર્ષાય અને દેવીના શણગારેલા શયનગૃહમાં આવે તે તો અશક્ય છે !

નાગિનીની સૂચનાઓ સાંભળ્યા પછી બંને સખીઓ નીચે આવી.

મુનીમજીએ બે સેવકો સાથે ઉપરનો ખેંટક ખંડ વ્યવસ્થિત કરવો શરૂ કર્યો.

ભોજનનો સમય થયો ત્યારે મુનીમજીએ દેવી પાસે આવીને કહ્યું : ‘દેવી ખેંટકખંડ જોઈ લ્યો. પછી ભોજન અથે પધારો.’ એમ જ થયું.

ભોજનથી નિવૃત્ત થયા પછી કુંદનને લઈને નાગિની વિરામ ખંડમાં આવી અને ખોલી : ‘કુંદન, આજ હું ખૂબ જ પ્રસન્ન છું. જેને કોઈ વાર જોયા નથી, જેનો કોઈ અનુભવ નથી અને જેના સ્વસ્વાદનો કોઈ પરિચય નથી, તેનામાં મન મુગ્ધ બનવું તે ખરેખર શુભ પરિણામની આગાહી જ ગણાય.’

‘દેવી, આપને જોઈને મને એક નવી જ કદપના આવે છે.’
‘કઈ ?’

‘આપ જાણે અપરાજિત રહેવાનો આપનો નિર્ણય કરતાં આપ જાણે કોઈ ન જોયેલાના પ્રેમમાં પડી ગયાં હો તેવું મને દેખાય છે અને મનમાં એક વિચિત્ર પ્રશ્ન જાગે છે...’

‘વિચિત્ર પ્રશ્ન ?’ આછા હાસ્ય સહિત નાગિનીએ પ્રશ્ન કર્યો.

‘દેવી, આપે ઘણા પુરુષોનો સંપર્ક માણ્યો છે...શું આપે આટલી આતુરતા ક્યારેય દર્શાવી હતી ?’

‘તારો પ્રશ્ન ખરેખર વિચિત્ર છે. પ્રથમ તો મેં ઘણા પુરુષો સાથે સંપર્ક માણ્યો જ નથી. મારી કાયા મેં એક પુરુષને સમર્પિત કરી હતી. તે અન્ય કોઈ નહિ પણ આપણો રાજા. મને તે પુરુષમાં પ્રેમ કરતાં કામની આગ વધારે દેખાઈ અને તું જાણે છે કે રાજ-પદના ગૌરવ ખાતર તેણે મારો ત્યાગ કર્યો. ત્યાર પછી હું કોઈ પુરુષને કાયા સોંપવા જેટલી પાગલ નથી બની. મારો વ્યવસાય નૃત્ય, સંગીત, અને ગણિકાનો આગવો વિષય કામશાસ્ત્ર. આ કામશાસ્ત્ર

શીખવવામાં મારે યુવન આપ્તલેષ જોટલી છૂટ લેવી પડતી હતી. પણ મેં કોઈ સાથે યૌવનનો સાચો આનંદ માણ્યો નથી.
'દેવી...'

'હું સત્ય કહું છું. તું જ યાદ કરીને કહે કે મેં કોઈ દિવસ મારી શૈયા શણગારવાની તને આજ્ઞા આપી છે? પગલી મને આજ પયંત એવો કોઈ પુરુષ મળ્યો નથી કે જેના પર માડું હૃદય મુગ્ધ અન્યું હોય ! તને નવાઈ લાગશે કે મારી કામેચ્છા પણ મેં મેં દરનાવીને નૃત્ય-સંગીતમાં ફેરવી છે. અને તને એ પણ જણાવી દઉં છું કે દેદા શાહને મેં જોયો નથી. માત્ર હું તેના પરાજયમાં જ તલ્લીન બની છું. હા, જે મને તે પુરુષ ગમી જશે તો હું જરૂર તેને મારા શયનખંડમાં આદર અને પ્રેમપૂર્વક રમાડીશ સખી, નારી જાતિનું અને તેમાંય ગણિકાનારીનું જીવતર અભિનયથી ભરેલું હોય છે. ઘણી વાર તો મને એમ પણ થઈ જાય છે કે ગણિકામાં અભિનયની કલા ન હોત તો અવશ્ય અકાળે મૃત્યુની ગોદમાં સમાઈ જાત. નાગિનીએ કંઈક દર્દભર્યાં ભાવે મન મોકળું કર્યું.'

કુંદનમણિ આ સાંભળીને ભારે પ્રભાવિત બની ગઈ.

બંનેએ પાનખીડાં લઈ મોંઢામાં મૂક્યાં. થોડીવાર પછી નાગિનીએ કહ્યું : 'આમ તો હું જાગી જ જઈશ. પણ તું ત્રીજો પ્રહર પૂરો થાય તે પહેલાં જ મુનીમ કાકાને રચાના કરી દેજે.'

'મુનીમકાકા એના કામમાં ભારે સાવધ હોય છે. હવે આપ થોડી વાર આડે પડખે થાઓ.'

નાગિની ઊડીને પોતાના શયનખંડ તરફ ગઈ. કુંદન નીચે ચાલી ગઈ.

દિવસના ત્રીજા પ્રહરની જે ઘટિકા બાકી હતી ત્યારે મુનીમજી દેદા શાહને લેવા મોટી બજાર નીકળી ગયા હતા. તેમણે રથ કે અન્ય કોઈ વાહન સાથે નહોતું લીધું. ઠારણ કે દેદા શાહ વાહનમાં બેસતા નહોતા.

દેદા શાહનું સાહુ અને સદાયારી જીવન જોઈ ને મુનીમ ભારે

પ્રભાવિત થઈ ગયો હતો. તેને નાગિની દેવીએ કરેલી હોડયની ખબર હતી અને તેના મનમાં દેદા શાહને ચેતવી દેવાની ભાવના વારંવાર બગતી હતી, પરંતુ આ રીતે ગુપ્ત વાત કહેવી તે તેને વિશ્વાસઘાત લાગતો એટલે તે આખી વાત મનમાં જ દબાવી રહ્યો હતો.

મોટી ખબર બહુ દૂર નહોતી. વર્ષાએ ખરાડ કાઢી હોવાથી ગામના માર્ગો સુકાઈને સ્વચ્છ થઈ ગયા હતા. પરંતુ આકાશમાં અવારનવાર વાદળ દળો ઘુમતા રહેતાં. એથી અનુમાન કરી શકાતું હતું કે એ ચાર દિવસમાં જ વરસાદ પુનઃ શરૂ થશે.

ખેડૂતોમાં હર્ષ વ્યાપી ગયો હતો. કારણ કે, રાહ જોવડાવીને આવેલો વરસાદ આઠ દિવસની એલીમાં ફળ્યો હતો. વાવણાંનાં કાર્યોને પ્રારંભ થઈ ગયો હતો. જે ખેડૂતોનાં ખેતર હજી પણ પાણીથી કચકચલાં હતાં તે ખેડૂતો એ દિવસ પછી વાવણાં કરી શકે તેમ હતાં.

દેદા શાહની ધોની દુકાન પાસે જઈને મુનીમે જોયું તો થડે દેદા શાહ ખેઠા હતા નહોતા. મુનીમના હૈયામાં ડ્રાસકો પડ્યો. શું શેઠજી વીસરી ગયા હશે ?

તેમણે વાણોતરને પૂછ્યું : 'શેઠજી હજી નથી પધાર્યા ?'

'આવો મુનીમજી, ગાદી પર બેસો. શેઠજી બજારમાં જ કોર્મ વેપારીને ત્યાં ગયા છે. આપ આજ આવવાના છો તે વાત તેમણે અમને કહી હતી. આવો મિરાબ્જે.' વાણોતરે કહ્યું.

હાટડીના અંદરના ભાગમાં શતાધિક ધોના કુડલાઓ ભરેલા પડ્યા હતા. એક વાણોતર તેના મુખ અંધ કરી રહ્યો હતો અને ઉપર ચીદ્રણી માટીનો લેપ મારી રહ્યો હતો.

મુનીમને બહુ વાર બેસવું ન પડ્યું. થોડી જ વારમાં દેદા શાહ આવી ગયા અને મુનીમને જોતાં જ બોલ્યા : 'આવો મુનીમજી, કુશળ છે ને ? હું તૈયાર જ છું.' ત્યાર પછી વાણોતર સામે જોઈને કહ્યું : 'કેમ ભગુભાઈ, હવે કેટલા કુડલા બાકી રહ્યા ?

'ચાર પાંચ રહ્યા છે. હમણાં જ થઈ જશે.'

‘પાંચ ગાડા ને દરબારનો કામદાર થોડી જ વારમાં આવી પહોંચશે. એકસો મણુ ધી તેને આપી દેજો. મણુ મણુ ધીના સો કુડલા બરાબર ગોઠવી દેજો તેના પૈસા આવી ગયા છે. એટલે માગવાના નથી...હું જરા મુનીમણુ સાથે જઈ છું, સૂર્યાસ્ત પહેલાં તો હું આવી જઈશ.’ દેદા શાહે કહ્યું.

વાણોતર મુનીમે કહ્યું : ‘જેવી આજ્ઞા.’

ત્યાર પછી દેદા શાહ મુનીમણુ સાથે નાગિની દેવીના ઉતારે જવા રવાના થયા. લાંબી બાંયનું અંગરખું, ધીના ડાઘવાળો ખેસ અને એવી જ જાડી ધોતી...’

પણ દેદા શાહની કાયામાં તેજ અજખનું હતું. જો કોઈ દેદા શાહને રાજવી પોષાક ધારણ કરાવે તો દેદા શાહને જોનારા કોઈ મોટા દેશનો રાજા જ કહી લે.

ઉતારો સામે દેખાયો એટલે મુનીમણુએ કહ્યું : ‘દેવીને નિવાસ માટે આ મકાન મળી ગયું છે.’

‘બધી સગડતા તો છે ને ?’

‘હા શેઠજી...’

‘દેવી અહીં કેટલુંક રોકાવાના છે ? નાંદુરી બહુ દૂર નથી... તો વરસાદમાં રસ્તો ભારે ખરાબ થઈ જાય...વળી રેતાળ ભાગ ઘણો એટલે જરા મુશ્કેલી આવે.’

‘હા શેઠજી, પણ તેઓ આરોગ્ય પ્રાપ્ત કરવા અને વિશ્રામ લેવાની ભાવનાએ જ અહીં આવ્યાં છે.’

દેદા શાહે કંઈ ઉત્તર ન આપ્યો. બહારનો દરવાજો ખુલ્લો જ હતો. બંને અંદર ગયા. સામે જ કોઈનો દરબારગઢ હોય તેવું મકાન દેખાયું. ભવનની ઝોસરી ખુલ્લી ન હતી. ખપાટની જાળી-વડે શોભતી હતી.

‘ભવનના દ્વાર પર નાગિની ઊભી હતી તેના હાથમાં ફૂલની એક સાળા હતી. ખાલુમાં કુંદનમણિ ઊભી હતી તેના હાથમાં ચાંદીનો એક થાળ હતો.

પ્રકરણ ૨૪ મું :

: તમે જીતી ગયા...!

મુનીમજી અને દેદા શાહ ભવનનાં પગથિયાં ચઢવા માંડ્યા. એ જ વખતે એ હાથમાં ફૂલનો હાર ધારણ કરીને નાગિની દેવી સામે પગથિયાં ઉતરવા માંડી. દેદા શાહની નજર ગર્ધ અને તેઓ તરત ઓલી ઊઠ્યા : ‘ દેવી, કૃપા કરીને માળા વડે મારું સ્વાગત ન કરશો. આજ તિથિ છે અને મારા અંગત ઉપયોગમાં સચિત વસ્તુનો સ્પર્શ હું નથી કરતો...’

‘ શેઠજી, આ તો...’

દેદા શાહે હસીને કહ્યું : ‘ હું તમારો મનોભાવ સમજી શકું છું. આપની ભાવના હું પ્રસન્ન હૃદયે ઝીલું છું... અને આવી સુંદર પુષ્પમાળાઓ તો ભગવાનને સમર્પણ કરવી જોઈએ. એથી ભાવનાનો વિકાસ થાય છે, ભાવના વિશુદ્ધ બને છે, અને આ ભાવે તેમજ પરમવતું મંગલ થાય છે.’

નાગિની દેવી પલભર માટે દેદા શાહને જોઈને મુગ્ધ બની ગઈ હતી. આ સશક્ત, સુંદર અને સાદાઈમાં રહેનારા એકપણ પુરુષ તેણે આજુબુધી કોઈ જોયો નહોતો. આવો શ્રીમંત, દાનેશ્વરી અને સુરુપ માનવી જેટલું ગરીબોને આપવમાં વાપરે છે તેનો સોમો ભાગ પણ પોતાના સુખ-વૈભવમાં ખચતો નથી. જે તે કૃપણ હોય તો રાજ સવાશેર સુવર્ણનું દાન કરે નહિ... ખરેખર સાંભળી વાતો કરતાં પણ આ પુરુષ અદ્ભુત છે.

કુંદનમણિએ થાળ પરનો રૂમાલ દૂર કુર્યો. એમાં જળ ફૂલ, શ્રીકૃષ્ણ, વગેરે રાખેલાં હતાં. એ જોઈને દેદા શાહે કહ્યું : ‘ દેવી,

આર્ય નારી પતિને અને પૂજ્યને આ રીતે સત્કારે છે તે ભારતની નારીની સમર્પણ ભાવની એક વિશિષ્ટતા છે. હું આ પ્રથાનો વિરોધી નથી પરંતુ મારા જેવો એક સામાન્ય માનવી આવા સ્વાગતનો અધિકારી નથી.’

‘પણ આપ મહાન દાનેશ્વરી...’

‘આવું અસત્ય આપને કોણે કહ્યું ? હું તો એક સાદો વેપારી છું. મહાન દાનેશ્વરી હું કેવી રીતે બની શકું ? હા...મારા ઉપયોગ પૂરતો પરિચ્છ રાખીને બીજા વધારાનું આખી દૃષ્ટિ છું...પણ આ તો માત્ર સ્વાર્થની વાત છે. પરજન્મમાં કાંઈક પામવાની આશાએ વેર છું, દેવી, આપના અંતરભાવનું સ્વાગત હું મારા મસ્તકે ઝીલું છું.’ કહી દેદા શાહે બે હાથ જોડ્યા.

ત્યાર પછી નાગિની દેદા શાહને લઈને ભવનના ઉપરના સાદા-ઈથી તૈયાર કરેલા બેઠકખંડમાં ગઈ. દેદા શાહને એક ગાદી પર બેસવાની પ્રાર્થના કરી, દેદા શાહ, શાંતભાવે બેસી ગયા...તેની સામે નાગિની બેસી ગઈ. મુનીમજી નીચે જન્મ પર બેઠા કે તરત દેદા શાહે ઊભા થઈ તેમનો હાથ પકડી લીધો અને કહ્યું : ‘એમ ન શોભે...આપ છો...મારી બાજુમાં જ બેસો.’

મુનીમને કાંઈક સંકેત સાથે ગાદી પર બેસવું પડ્યું.

નાગિનીએ કુંદનશ્રી સામે જોઈ ને કહ્યું : ‘પ્રથમ તું વર્ષા-પાનનાં પાત્રો લઈ આવ...અને રક્ષમણીને ઠહેજે કે, ખાઘ સામગ્રીના બે થાળ લઈ આવે.’

દેદા શાહે કુંદન સામે જોઈને કહ્યું : ‘બહેન, એવી કોઈ ખટ-ખટ કરશો નહિ. આજ તિથિ છે અને મારે એકાસણું છે. એટલે કશું ખપશે નહિ.’

કુંદનમણિ શેઠ સામે જોઈ ને ઊભી રહી ગઈ. નાગિનીએ કહ્યું : ‘શેઠજી, પાનકમાં કોઈ અખાઘ દ્રવ્ય નથી આવતું, કેસર, કરતુરી આદિથી તૈયાર કરેલું શરબત છે.’

‘દેવી, અમારા જૈનોનાં વ્રત ભારે કઠણ હોય છે. એકાસણામાં

અમે માત્ર એક વખત બાણે ખેસીને અભદ્ય દ્રવ્યો સિવાયનું જમી શકીએ. વચ્ચે ફરાળ, દુગ્ધપાન, પાનક એવું કશું લેવાય નહીં અને અમારે જળપાનની પણ મોટી મર્યાદા છે. ઉકાળીને ઠારેલું પાણી જ લઈ શકાય. એટલે આપ મનમાં જરાયે લાવશો નહિ.’ દેદા શાહે કહ્યું.

‘ત્યારે તો...’

‘દેવી, દોષ આપનો નથી. મારો છે. નિમંત્રણના સ્વીકાર વખતે મને તિથિનું સ્મરણ ન રહ્યું નહિ તો હું અવશ્ય ખપતું ભોજન કરી લેત. આપ મનમાં એવું પણ ન લાવશો કે મારા હૃદયમાં આપની જાતિ પ્રત્યે આપના વ્યવસાય પ્રત્યે જરા જેટલો યે તિરસ્કાર છે. આપનું નિમંત્રણ સાચવવા નિમિત્તે જ મારે આવવું પડ્યું છે. હવે આપને જે કંઈ કહેવું હોય તે નિઃસંકોચ કહેજો.’

‘મેં સાંભળ્યું છે નાંદુરી નરેશના દિલમાં હવે ભારે પશ્ચાતાપ થાય છે.’

‘ખરી વાત છે...મેં પણ અમારા શ્રી સંઘના આગેવાનો આવેલા ત્યારે સાંભળેલું. સન્મન પુરુષો અહુધા ભૂલ કરતા નથી. કદાચ તેના હાથે ભૂલ થઈ જાય તો તરત તેઓ તે ભૂલ અંગે વેદના અનુભવતા હોય છે. કહો આપનો વ્યવસાય ?’

‘સારો ચાલે છે. વ્યવસાય છે તો દોષ-પાપરૂપ પણ અમારે તે સિવાય અન્ય કોઈ ઉપાય નથી.’ આજા હાસ્ય સહિત દેદા શાહે સામે જેઈને નાગિનીએ કહ્યું.

‘દેવી, ઘણી વાર પાપને સમજવા છતાં પાપને છોડી શકાતું નથી. પાપ કરતાં યે પાપમાં રહેલો રસ ભારે ખરાબ છે. અને એ રસ જ માનવીનું મોટામાં મોટું પતન છે. દરેક ધર્મના શાસ્ત્રથી અને સંતો વારંવાર લોકોને કહે છે કે, ‘વેશ્યાગમનથી દૂર રહો, પરદારા સંવનનથી દૂર રહો, વિષયની ઝંખનાથી દૂર રહો. શસ્ત્રો અને સંતપુરુષોની આટઆટલી કાળજી હોવા છતાં ઘણા લોકો પતનગામી અનતા હોય છે, કારણ કે, વિષયનો રસ તેઓને

અમૃત જેવો મધુર લાગે છે. આપ સમા કલાનાં આરાધક, શિક્ષિત અને સુરૂપનારી જે અંતઃકરણથી પાપને પાપરૂપે સમજતા હોય તો વળતી જ પળે તેઓએ પાપનો ત્યાગ કર્યો હોય, અને પ્રાયશ્ચિત્ત અમૃત વડે આત્માને નિર્મળ બનાવ્યો હોય.’

નાગિનીને આજ શંગારભરી વાતો કહેવી હતી અને વાતોનો પ્રવાહ ખીણ જ બાણુ વળી પડ્યો.

કુંદનમણિએ શેઠજી સામે જોઈને કહ્યું : ‘શેઠજી આપ કહો છો. તેમ વિષય પાપ હોય તો નરનારનો સંબંધ યોગ્ય ગણાય નહિ અથે એથી તો પ્રભાતી ઉત્પત્તિ જ નષ્ટ થવા માંડે.’

‘બહેન, હું તો એક સામાન્ય વેપારી છું ધર્મશાસ્ત્રનો અભ્યાસી નથી. તેમ આવી શંકાઓના ઉત્તરે આપવાનું કદી બન્યું પણ નથી, પરંતુ અનુભવથી અને આપણા આરોગ્ય શાસ્ત્રના નિયમો પ્રત્યે જોતાં વિષયનો રસ વિષ સમો હોય છે. પતિપત્ની વચ્ચેના સંબંધમાં પથ ઘણી મર્યાદાઓ આપે પુરુષોએ મૂકી છે...કારણ કે સચરાચર સૃષ્ટિના જીવે અનંત ભવથી વિષયવાસમાં ખૂંચેલા જ રહેતા હોય છે જે એની સામે મર્યાદાની દીવાલ મૂકવામાં ન આવે તો પતિપત્ની અંજેનો ઠાયા રોગગ્રસ્ત અને એટલું જ નહિ પણ વિષય રસના પ્રભાવે તેઓએ ભવભ્રમણમાં ભટકવું પડે. જ્ઞાની પુરુષોએ અર્થાત્ મહાસંતોએ તો વિષય રસથી સર્વદા દૂર રહી આત્મજ્ઞાનની પ્રવૃત્તિમાં મગ્ન બનવું જોઈએ. કારણ તે વગર જન્મ જરા ને મૃત્યુ પરનો વિજય સહેલાઈથી મળી શકતો નથી...મુક્તિનાં આરણ્યો અખણી શકાતાં નથી. વળી તમે તમારા પ્રશ્નમાં પતિપત્નીના બહલે નર-નાર શબ્દ વાપર્યો છે તે તો ભારે અન્યાય છે. નર-નાર કેવળ પરસ્પરની વિષય તૃપ્તિનાં સાધન માત્ર છે, એવું માની લેવું તે કેટલો મોટો અવિચાર ગણાય? જે એમ માનવામાં આવે તો વિશ્વ કાં અંધ બની જાય. કાં વ્યવસ્થામાં પામર બની જાય. કાં પાપલ બની જાય...અને સમગ્ર માનવજાતિ લોહિયાળ કલ્લહોમાં અટવાઈ પડે. આવું ન બને, દરેક પરિવારે શાંતિ, સુખ અને કર્તવ્ય

બળવી-ભોગવી શકે અને પરસ્પરના પૂરક અંગે બનીને જીવનયાત્રા પૂરી કરે તે દષ્ટિએ જ શાસ્ત્રો અને સંતો અનંતકાળથી લોકોને બગૃત રાખતા રહ્યા છે.

નાગિની દેવીએ કહ્યું: 'શેઠ આપની વાત સાચી લાગે છે...પરંતુ, નરનારમાં રહેલું પરસ્પરનું આકર્ષણ...પરસ્પરની મિલન ઝંખના અને એને લબ્ય બનાવવા માટે સંગીત, નૃત્ય, શૃંગાર વિવિધ કલાઓ વગેરેનું શું? આવું બધું પણ શાસ્ત્રકારોએ જ નિર્માણ કર્યું છે. દાખલ તરીકે કામસૂત્ર તેના રચયિતા આચાર્ય વાત્સ્યાયન તો બહુ-ચારી જ હતા.'

'આપનો પ્રશ્ન ધણો ઉત્તમ છે. આ પ્રશ્નો શાસ્ત્રીય ઉત્તર આપવો મારા માટે અશક્ય છે. કારણ કે મેં આવાં કોઈ શાસ્ત્રો વાંચ્યાં જ નથી. તેમ છતાં મારી સૂઝ પ્રમાણે ઉત્તર આપાશ. સ્ત્રી અને પુરુષ વચ્ચે જે પરસ્પરનું આકર્ષણ જાગે છે, અથવા મિલનની તમન્ના જાગે છે તે મનોવિકારથી ટેવાયેલો આ જીવ અનંતયુગથી એની રદમાં સપાડાયેલો હોય છે. તેથી તેના હૈયામાં આત્રા વિકારનું તોફાન જાગતું રહેતું હોય છે. માતા પણ એક નારી છે, પણ તેના પુત્રો ગમે તેટલા સુંદર હોય છતાં બંનેમાંથી કોઈમાં મિલનની ઝંખના જાગતી નથી. કારણ કે, આપણા સંતો ને શાસ્ત્રોએ આ અંગે અનંતકાળથી હિતવાણી કહી કરી છે ને માર્ગદર્શન આપ્યાં કર્યું છે, એથી જીવના હૃદયમાં માતા, ભાગિની કે એવાઓ પ્રત્યે વિકાર ભાવ સંભવતો નથી, આ મનોવિકાર જ માનવીનું પતન કરવામાં કારણભૂત રહે છે, એટલે મનોવિકારથી વિશુદ્ધ રહેવાની ઉપદેશ ધારા અનંત યુગથી આ આર્થદેશમાં ચાલી આવે છે અને લોકો જીવન જીવવાનો વિવેક, આદર્શ વગેરે શીખી લે છે. જે દિવસે આની ઉપદેશ ધારાની સામે ભૌતિક સુખોમાં જ સ્વર્ગ છે કે સુખ છે, તેવી પ્રચારધારા પ્રમળ બનશે તે દિવસે આ આર્થ પ્રજ્ઞ પોતાના નૈતિક મૂલ્યો વેડફી નાખીને પામર, પાપરસિક અને ભયંકર બની જશે હવે શૃંગાર

નૃત્ય, સંગીત, વગેરે શાસ્ત્રો પાછળ ભૌતિક ભૂતાવગને પોષણ આપવાનો કોઈ હેતુ હોય એમ મને નથી લાગતું. નૃત્ય, સંગીત માટે તો મેં સાંભળ્યું છે કે પ્રમુ સમક્ષ પોતાનો ઉરભાવ વ્યક્ત કરવાનો અને આત્મ દર્શનની યોગ્ય ભૂમિકા પ્રાપ્ત કરવાનો એમાં એક હેતુ રહેલો છે. પણ ઘડનાં ત્રોટમાંથી જેમ રાટલી બનાવી શકાય, લાકુ બનાવી શકાય, સુખડી બનાવી શકાય, પુરીઓ બનાવી શકાય, એમ ઘણી વિવિધ સામગ્રીઓ બનાવી શકાય છે. પણ એ સહુનું મૂળ તો ઘઉં જ હોય છે. માત્રી જ્યારે રૂચિને રમાડવામાં તદ્દલીન બને છે, ત્યારે આધ્યાત્મિક ધ્યાનતાપાયા સમાન નૃત્ય-સંગીતને પણ પોતાના જ મનોવિકાર પ્રમાણે ઘડતો રહે છે. એમાં ઘઉંનો શો દોષ ? જ્યારે શૃંગાર તો દેહને રળિયામણો બનાવવાની એક માત્ર કળા છે, આ કળા પરિવર્તનશીલ પણ છે દાખલા તરીકે ભૂતકાળમાં સ્ત્રીઓ માથાનો અંબોડો કમળ જેવો અથવા શ્રીકળ જેવો બનાવતી...આજ ઊભા સેંચાનો ચોટલો રાખે છે, આવતીકાલે વળી એતું કોઈ નવું રૂપ હશે. એજ રીતે વસ્ત્રાભૂષણો પણ પરિવર્તન પામતાં રહે છે. પરંતુ ધર્મશાસ્ત્રો તો સ્પષ્ટ જણાશે છે કે આર્ય નારીએ પહેરવેશ, ભાષા, વાણી, વર્તન આદિમાં કોઈના કૃયામાં વિકાર ન જાગે તેની કાળજી રાખવી. એટલે શૃંગાર એ શાસ્ત્ર નથી. પણ મનોવિકારમાં સહાયક થતી એક કળા છે. કામશાસ્ત્ર તો મેં કંદી જોયું પણ નથી. પરંતુ મેં સાંભળ્યું છે તે પ્રમાણે સ્ત્રીપુરુષ સ્વસ્થ, સંયમી અને ઉત્તમ પ્રજા ઉત્પન્ન કરનારાં અને એ ઉચ્ચ હેતુના આધારે જ કામસૂત્રો લખાયા છે. આરોગ્ય અને તેજ જળવાઈ રહે છે તે તેનો આદર્શ હોય છે. જે નરનારનાં તેજ કે આરોગ્ય ન હોય તો આ કામસૂત્રો ને શૃંગાર પ્રસાધનો શું કરી શકે ?

મુનીમજી, નાગિની, અને કુંદનમણિ દેદા શાહને સાંભળીને સ્તબ્ધ થઈ ગયા. એક સાદો સીધો વેપારી કેટલું જાણે છે ? નથી તેણે કામશાસ્ત્ર જોયું કે વિચાર્યું, છતાં તેની ઉત્તરમાં કોઈ પ્રકારની

ઉણપ નથી. નાગિનીએ જે ધાર્યું હતું તેથી વિપરીત જાણે બની રહ્યું હતું. તેણે સખી અને મુનીમજી સામે સાન કરી.

કુંદનમણિ થોડી જ વારમાં ઊભાં થતાં બોલી; ‘દેવી, આપના સ્નાનજળની વ્યવસ્થા કરીને હમણાં જ આવું છું.’

નાગિનીએ સહમતિ દર્શાવી. ત્યાર પછી તેણે દેદા શાહ સામે જોઈને કહ્યું: ‘આપ સ્નાનગૃહમાં પધારશે?’

‘ક્ષમા, દેવી... મને એક જ વખત નહાવાની ટેવ છે.’ દેદા શાહે સહાસ્ય વદને કહ્યું.

ત્યાં મુનીમજીએ ઊભા થતાં કહ્યું: ‘શેઠજી, હું થોડી વારમાં જ આવું છું. મેં તો આશા રાખી હતી કે આજે મને આપની સાથે ભોજનનો લાભ મળશે...’

‘શું કરું?’ પણ આવતી કાલે આપ સહુ નાગિની દેવી સાથે મારે ત્યાં જ પધારજો...દાસદાસીઓ કોઈ રહી ન જવા જોઈએ. દેવી આપ આટલું સ્વીકારો...પછી અમે બંને આપને ત્યાં જરૂર આવશું.’

મુનીમજી તો કશો ઉત્તર આપ્યા વગર ચાલતા થયા.

નાગિનીએ કહ્યું: ‘શેઠજી, હું એક કાર્ય નિમિત્તે અહીં આવી છું. તેમાં હું સફળ થઈશ તો જરૂર આવીશ.’

‘મેં તો એમ સાંભળ્યું છે કે, આપ આરોગ્ય પ્રાપ્ત કરવા અને વાયુ પરિવર્તન નિમિત્તે અત્રે પધાર્યા છો...’

‘લોકોની નજરે તેમ જ કહેવાયું છે, પણ મારું કામ ખીજું જ છે.’

કોઈના અંગત પ્રશ્નમાં માથું ન મારવામાં દેદા શેઠ કાળજી રાખતા હતા એટલે તેઓ કશું બોલ્યા નહિ.

થોડી પળો મૌનમાં વીતી ગઈ. છેવટે દેદા શાહે ઊભા થતાં કહ્યું: ‘દેવી, હવે હું જઈશ. હાટડીએ થઈને મારે દિવસ છતાં ઘેર પહોંચવું પડશે. હું ઇચ્છું છું કે આપનું કાર્ય સફળ થાય.’

‘એસો શેઠજી, મારું કાર્ય તો આપે જાણ્યું નથી.’

‘કોઈના અંગત કાર્યો જાણવામાં મને રસ નથી પડતો.’ દેદા શાહે ઊભા ઊભા જ કહ્યું.

‘મારા કાર્ય સાથે આપ પણ સંકળાયેલા છો...આપની ભાવના વગર મારું કાર્ય થઈ શકે તેમ નથી.’

દેદા શાહને નવાઈ લાગી. હું તો કોઈના પણ કાર્યમાં સંકળાયેલો નથી...એવું કયું કાર્ય હશે? શું કોઈ આર્થિક દુઃખ સાથે નાગિની દેવી આવ્યાં હશે? દેદા શાહ પુનઃ આસન પર બેસી ગયા અને બોલ્યા: ‘દેવી, મારી ભાવના પ્રત્યે જરાયે સંશય ન રાખશો. કહો, હું કઈ રીતે આપને ઉપયોગી થઈ શકું એમ છું?’

‘એક વાર મારા પ્રિયતમ બનીને...’

‘અરર...! આપ આ શું બોલ્યા? દેવી, આપે મને સમજવામાં ભૂત્ર તો નથી કરીને? હું એક પત્ની પ્રતનું પાલન કરું, છું...આજ પર્યાંત સ્વપ્નમાં પણ મેં અન્ય કોઈ સ્ત્રી અંગે વિચાર સરખોયે કર્યો નથી. તેમાંય આપ તો મારે મન ધર્મભગિની છો.’

‘શેઠ...’

‘ન અકળાશો બહેન, તમારો વ્યવસાય એવો છે કે જેમાં જે આવે છે તે પ્રિયતમ બનવાની આશા લઈને જ આવે છે. ભાઈ બનવાની લબ્ધ ભાવના લઈને ભાગ્યે જ કોઈ આવતું હશે... દેવી મનના સઘળાં મળ દૂર કરોને મને મા જણ્યાં ભાઈ તરીકે સ્વીકારો...’

‘શેઠ, હું હારી ગઈ...’

‘બહેન કોઈ દિવસ ભાઈ પાસે હારતી જ નથી ભાઈની કલ્યાણ કામના સિવાય તેના હૈયામાં અન્ય કોઈ ચિંત્સા હોતી નથી.’

‘તમે મારી વાત સાંભળશો એટલે કબૂત્ર કરશો કે હું હારી ગઈ છું.’ કહી નાગિનીએ નીતવરણ સાથે કવિઓની મિજલસ અંગે થયેલી હોડયતી અને પોતે અપાઞ્જિત હોવાના ગર્વ સાથે અહીં આવી તે સઘળી વાત ટૂંકમાં કહી સંભળાવી.

આખી વાત સાંભળીને દેદા શેઠ પ્રસન્ન વદને બોલી ઊઠ્યા. ‘બહેન, આપ જીતી ગયા. પહેલી જીત હારવામાં પડી છે...આપ

હોડચ મુજબ આપના વ્યવસાયનો ત્યાગ કરશો તે કંઈ નાની સૂતી વાત નથી. પાપકર્મનો ત્યાગ કરવો તે માનવીનો મોટામાં મોટો પુરુષાર્થ છે. અને ખીજી જીવ આપને એક ભાઈની પ્રાપ્તિની થઈ છે. ગણિકાજીવનમાં સંપત્તિ કે દેહની ભૂખવાળા માનવીઓ મળવા તે સહજ છે પણ એક ભાઈ મળવો અતિ દુર્લભ છે. આજ આપ તે પામી શક્યા છો. ખરેખર, હું આપને ધન્યવાદ આપું છું અને એક વિનંતી કરવા લલચાઉં છું.’

પ્રશ્નભરી નજરે નાગિનીએ દેદા શાહ સામે જોયું.

દેદા શાહે કહ્યું : ‘આ ધંધાના ત્યાગનું કોઈ દુઃખ તો નહિ થાય ને?’

‘ના...મારું હૃદય ન કલ્પી શકાય તેવો આનંદ અનુભવી રહ્યું છે.’ પ્રસન્ન ભાવે નાગિની બોલી.

‘હવે હું મારી વિનંતિ કહું છું. આ પળથી આપ મને સહોદર માનજો અને આપણા આર્થ દેશની બહેનો જીવે ત્યાં સુધી પોતાનાં પિયરનું ગૌરવ જાળવી રાખતી હોય છે. આપ પણ આપનાં પિયરનું ગૌરવ સભાળી રાખજો અર્થાત ગમે તેવા માયાભર્યા આકર્ષણ પ્રત્યે મુગ્ધ ન બનશો અને જ્યારે કોઈ પણ પ્રસંગે ભાઈની જરૂર પડે ત્યારે ભાઈને સંદેશો મોકલજો. હજાર કામ, પડતાં મૂકીને હું એક બહેનનું કાર્ય કરવા તમારા ઘેર ચાલ્યો આવીશ.’

‘આજ હું ધન્ય બની...મારી એવી સમજ હતી કે પુરુષ માત્ર રૂપ યૌવન આગળ પામર બની જતા હોય છે, પણ આપના પરિચયથી સમજી શકી છું કે, આપના જેવા મહાન પુરુષો પણ સંસારમાં પડ્યા છે...જેઓના પ્રાણમાં પર કલ્યાણ સિવાય અન્ય કોઈ કામના નથી હોતી.’

‘તો હવે હું રજા લઈશ...આવતી કાલનું મારું નિમંત્રણ લેલું છે...તે ભૂલશો નહિ જો આપ ઈચ્છો તો આ બધી વાત તમારી ભાભીને કહું.’

‘ખુશીથી કહેજો.’ કહી નાગિનીએ મસ્તક નમાવ્યું.

દેદા શાહ આશીર્વાદ આપીને વિદાય થયા.

પ્રકરણ ૨૫ મું : : પરાજયમાં જય...!

નાગિનીદેવીને ત્યાંથી નીકળી દેદા શાહ સીધા ઘેર ગયા...કારણ કે, દુકાને જય તો સૂર્યાસ્ત થઈ જાય.

પ્રતિકમણ, દેવદર્શન, આદિથી નિવૃત્ત થઈ જ્યારે ખંને માણસો શયનગૃહમાં ગયા ત્યારે દેદા શાહે નાગિની દેવીને ઘેર જે કાંઈ બન્યું હતું તે કહી સંભળાવ્યું. બધું સાંભળીને વિમલશ્રીએ કહ્યું : સ્વામી આપનું પુણ્યબળ અપૂર્વ છે. આપના હાથે ખરેખર એક નારીને નરકમાંથી બચાવ્યાનો ઉત્તમ ઉપકાર થઈ ગયો. આવતીકાલે રસેઈ માટે શું વિચાર્યું છે ?

‘ભટ્ટઆપાને આપણા મુનીમ સાથે કહેવડાવ્યું છે. જે રસોયા આવી જશે, ઉત્તમ પ્રકારની સામગ્રી બનાવી શકે તેવા સમર્થ છે. તું બહું ઉઠંએસ ન કરતી.’ દેદા શાહે કહ્યું.

‘આખો દિ’ આરામ કરવાથી કાયા સામુની નબળી પડે. વૈદ્ય-આપાએ કંઈ આખો દિવસ સૂઈ રહેવાનું નથી કહ્યું. વાહનમાં ન એસવું, ગાડાની સફર ન કરવી, વજન ન ઉચ્કવું અને વાયડા પદાર્થો ખાવા નહિ. આ નિયમો હું ખરાખર પાળું છું. પછી ઘરમાં હરતા ફરતા તો રહેવું જોઈએ.’ વિમલશ્રીએ કહ્યું.

‘તારી વાત બરાબર છે છતાં આપણે સાવધ રહેવું સારું તું રસોઈગૃહમાં જઈને જરૂરી સૂચનો આપતી રહેજો પણ તારા સ્વભાવ પ્રમાણે...’

વચ્ચે જ વિમલશ્રીએ કહ્યું: ‘મારા સ્વભાવમાં આપને કયો દોષ દેખાયો?’

‘દોષ નહિ પણ કેટલાક ગુણ એવા હોય છે કે, જેનાથી સાવધ રહેવું જોઈએ. હું જાણું છું કે તને આરા કરવાની આદત નથી. ઓસરી બરાબર સ્વચ્છ ન હોય તો કામવાળી ન કહેતાં તું પોતે જ વાળવા બેસી જતી હોય છે. હમણાં આવા ગુણથી સાવધ રહેવું. પુણ્ય પસાયે કશું બનવાનું નથી એમ હું માનતો હોવા છતાં સાવધપણું બરાબર રાખવું જોઈએ. કહે આવતીકાલે રસોઈમાં શું બનાવશું?’

‘કેસરિયાલાડુ આ ઋતુમાં ઉત્તમ ગણાશે. લીલી ચોળાનું શાક, દૂધીનું શાક, મગની દાળ, ભાત, પૂરી અને એકાદ બીજું મિષ્ટાન્ન!’

‘બરાબર છે. તને યોગ્ય લાગે તેમ કરજો. દૂધિયામોદક કરવા હોય તો તે પણ ઠીક પડશે.’

‘આપે ઠીક યાદ કયું’. પણ સવારે વહેણાં જે એકાદ મળ્યું દૂધ આવી શકે તો.’

‘તે આવી જશે. હું પોતે સવારે વહેણો ઊઠીને રામભાઈને ઘેર જઈશ. પણ મુરકેલી એક છે કે...’

‘તેઓ પૈસા નથી લેતા એમ જ ને? તો આપણે રામભાઈના ઘરને પણ જમાડી દઈએ.’ વિમલશ્રીએ કહ્યું.

દેદા શાહ પત્નીના તેજસ્વી વદન સામે જોઈ રહ્યો.

સામાન્ય રીતે દેદા શાહ હંમેશા એકાદ ધર્મકથા પત્નીને કહેતા અને બંને સૂઈ જતાં.

દે. ૧૬

એ નિયમ પ્રમાણે દેદા શાહે એક નાની ધર્મકથા શરૂ કરી. દેદા શાહને શ્રદ્ધા હતી કે પત્ની સગર્ભા હોય ત્યારે તેને ઉત્તમ અને પ્રેરક ધર્મકથાઓ કહેવાથી તેનું ચિત્ત સ્વચ્છ રહે છે, હૃદયને બળ મળે છે, અને ગર્ભને પરોક્ષ રીતે ઉત્તમ સંસ્કાર મળે છે. ધર્મ કથા પૂરી કરીને બંને સૂઈ ગયા.

દેદા શાહ હંમેશ કરતાં વહેલા ઊઠ્યા અને રામભાઈ ને ત્યાં ગયા. રામભાઈ એ શેઠને દૂધ આપવાનું પ્રસન્નતાપૂર્વક સ્વીકાર્યું... કારણકે તેમને ત્યાં બાર ગાયો દૂઝણી હતી અને શેઠની જમવાની નિમંત્રણની ભાવના પણ સત્કારી.

આમ દુધનું નકકું કરીને દેદા શાહ ઘેર આવી ગયા. પ્રતિક્રમણ આદિ નિત્ય કર્મ કરી પ્રાતઃકાર્યથી પરવાદી બંને માણસો શ્રી. જિન પ્રસાદ તરફ ગયા.

ને પાક શાસ્ત્રીઓ આવી ગયા અને દૂધનાં બોધરણાંઓ પણ આવી ગયાં. વિમલશ્રીએ પાકશાસ્ત્રીને શું શું બતાવવાનું છે તે સમજણ આપી. પાક શાસ્ત્રીઓએ તરત કૃષ્ણીમાં લોખંડના ચૂલા ગોઠવી દીધા અને રસોઈ નો પ્રારંભ કર્યો.

દિવસનો બીજો પ્રહર પૂરો થાય તે પહેલાં જ સઘળી રસોઈ પતી ગઈ હતી...વિમલશ્રીએ સ્વામીને કહ્યું : ‘હવે આપ બેનને તેડવા જાઓ...રસોઈ તૈયાર છે.’

‘ઉત્તમ...પેલો દ્વાર ને વસ્ત્રોની જોડી આવી ગયાં છે...મેં તારા મજૂસમાં મૂક્યાં છે...યાદ રાખજો...હું જઉં છું...’

ત્યાં તો ડેલી બહાર રથ આવ્યાં હોવાનો અવાજ સંભળાયો... ડેલીનું દ્વાર ખુલ્લું હતું. નાગિની પોતાની દાસીઓ સાથે ડેલીમાં દાખલ થઈ. દેદા શાહે પત્ની સામે જોઈ ને કહ્યું : ‘એક તો આવી ગઈ. આવ, તેનું સ્વાગત કરીએ.’

તરત શેઠશેઠાણી ઓસરી ઉતર્યાં. ત્યાં તો નાગિની સામી

મળી અને નજીક આવતાં જ શેઠશેઠાણીએ તેનું ઉમળકાભર્યું સ્વાગત કર્યું.

નાગિની અંતેને નમી પડી.

સહુ ભવનમાં ગયા. બેઠક ખંડ તે સાવ સાદો ને સુઘડ હતો. માત્ર ચારેક જગમો પાથરી હતી અને એક તરફ ચારપાંચ ચાકળા ગોઠવ્યા હતા. સામેની ભીંત પાસે બે તકિયાવાળી એક ગાદી હતી.

નાગિની એક ચાકળા પર બેસી ગઈ એટલે તરત વિમલશ્રીએ કહ્યું : ‘આપને ન શોભે બેન આપણે અંતે ગાદી પર બેસીએ.’

‘ના ભાભી, એવા વિવેકની શી જરૂર છે ? હું તો નાની બહેન છું...’ નાગિની વાક્ય પૂરું કરે તે પહેલાં દેદા શાહે આજ્ઞા હાસ્ય સહિત કહ્યું : ‘બેન, આવા આગ્રહ ધરના માણસોને ન શોભે તે હું સ્વોકારું છું પણ આ વિવેક પાછળ માત્ર બહેન નથી... એક પોતાના હીન વ્યવસાયને ત્યાગ કરનારી જાજરમાન નારી છે.’

‘મને ન શરમાવો...મેં એવો મોટો કપો ત્યાગ કર્યો છે ?’

‘બેન, સંસારમાં સુખની વ્યાખ્યા ને કલ્પના વિવિધ પ્રકારની હોય છે. તારા જીવનના સુખની વ્યાખ્યા જુદી જ હતી... જે સુખ પાછળ તે તારી તમામ આશાઓ ઊભી કરી છે... તે સુખને ત્યાગ કરવો એ શું નાનો સૂનો ભોગ છે ? હવે તું ને તારી ભાભી અહીં આરામથી બેસી જાઓ.’

શેઠશેઠાણીના આગ્રહની ઉપેક્ષા થઈ ચક્રી નહિ. નાગિનીને લઈને વિમલશ્રી ગાદી પર બેસી ગઈ.

દેદા શાહે એક ચાકળો લઈ ગાદીની નજીક બિછાવીને બેસી ગયા.

અર્ધ ઘટિકા પછી ત સામાન્ય વાતો કરીને સહુ ઓસરીમાં જમવા ગયા.

દેદા શાહે નાગિની અને તેના તમામ માણસોને ઓસરીમાં ાજેલા પાટલા બાજક સામે બેસાડી દીધા. વિમલશ્રી અને દેદા શાહે

પીરસવાનું કાર્ય શરૂ કર્યું. નાગિની બોલી બેઠી : ‘ શેકજી આપ શા માટે ? ના...ના...આપ બંને અમારી સાથે જ બેસી જાઓ.’

દેદા શાહે કહ્યું : ‘ મારા આંગણે આજ પહેલી વાર એક બહેન આવી છે. આતિથ્ય સત્કારનું પુણ્ય અમે શા માટે જતું કરીએ ? ’

‘ પણ એક ગણિકાને.....’

દેદા શાહે પીરસતાં વચ્ચે જ કહ્યું : ‘ ગર્ભકાલ સુધી તું ગમે તે હતી...આજ મારી બહેન છે...તારે હવે ભૂતકાળને ભૂંસી નાખવાનો પુરુષાર્થ કરવાનો છે.’

નાગિની કશું બોલી શકી નહિ.

અને લગલગ એક ઘટિકા પછી બધાને ભોજન કરાવ્યા પછી દેદા શાહ ને વિમલશ્રી જમવા બેઠાં.

ત્યાર પછી સહુ બેઠકના ઓરડે બેઠાં. નાગિનીનાં દાસ દાસીઓ, મુનીમ વગેરે શેકશેકાણીથી રજા લઈને ઉતારે ગયાં. નાગિની સાથે તેની મુખ્ય પરિચારિકા રોકાણી.

વાતવાતમાં નાગિનીએ કહ્યું : ‘ બાઈ, હમણાં ચાર દિવસથી વરસાદ નથી અને હજી ચારેક દિવસ ભારે વરસાદ નહીં થાય એવું લાગે છે...એટલે મેં એમ વિચાર્યું છે કે પરમ દિવસે મારે પ્રસ્થાન કરવું.’

‘ આટલી બધી ઉતાવળ શા માટે ? ’ વિમલશ્રીએ પ્રશ્ન કર્યો.

‘ વર્ષાઋતુના કારણે જો અહીં રોકાઈ જઉં તો મારે એકાદ મહિનો રહેવું પડે વળી આ વખતે વરસાદ વિલંબિત થયો હોવાથી કદાચ શ્રાવણમાં પણ ન જઈ શકાય.’

‘ તો અહીં બાઈનું ઘર છે...ત્યાંના વ્યવસાયની તો હવે કોઈ ચિંતા છે નહિ...પછી ? ’

‘ બાઈ, અહીં પણ મારી સ્થિતિ વિચિત્ર બની ગઈ છે. રાજ

અને રાખના મહેમાનો મારા નૃત્ય-સંગીત પ્રત્યે આદર્યા છે...જો હું હવે ના પાડું તો પણ મુરકેલી...એ કરતાં વહેલા ચાલી જઈ તો છુટકારો મેળવી શકાય.’

દેદા શાહ અને વિમલશ્રી વિચારમાં પડી ગયાં. થોડી વાર પછી વિમલશ્રીએ કહ્યું : ‘તો એમ કરોને અમારે ઘેર જ ઉતરો.’

‘ના ભાભી, મારે માયા સંકેલવી છે અને પરાજ્ઞ્યના અમૃત વડે પવિત્ર બનવું છે.’ નાગિનીએ પ્રસન્ન સ્વરે કહ્યું. ત્યાર પછી દેદા શાહ સામે જોઈને કહ્યું: ‘ભાઈ, હું નાંદુરી પહોંચ્યા પછી જ મારો પરાજ્ઞ્ય જાહેર થશે અને મેં મારા વ્યવસાયનો ત્યાગ કર્યો છે તે વિગત પણ ખુલ્લી કરવામાં મને કોઈ ક્ષોભ નહિ રહે.’

દેદા શાહે શાંત સ્વરે કહ્યું: ‘એન તારો વિચાર ખરાબ છે. તું ખુશીથી જા...આમ તો હું તારી સાથે ત્યાં આવત પરંતુ તારી ભાભીનો પ્રશ્ન પતી ગયા પછી હું સપરિવાર :ત્યાં આવીશ અને તારા જ ભવનમાં આઠ દસ દિવસ રહીશ...’

‘બસ ભાઈ ...પણ હું મારું ભવન તો કાઢી નાખવાની છું.’
‘કેમ ?’

‘જો ભવન છોડવું નથી તે ભવનનું સ્મરણ થાય તેવા લતામાં રહેવું મને ખરાબ નથી લાગતું. હું ત્યાં પહોંચ્યા પછી એક જ સપ્તાહમાં દાસદાસીઓ વગેરેને દાસત્વથી મુક્ત કરીશ. મારા ગણિકાલયમાં વીસ પચીસ નવજવાન ગણિકાઓ છે. કામશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરનારા જુવાનો પણ પંદરેક જોટલા છે. એ સર્વની કઈક વ્યવસ્થા કરી ભવન વેંચી નાખીશ. તે પહેલાં કોઈ નીરવ લતામાં એક મકાન વેંચાતું લઈ લઈશ. આમ આ બધા પ્રાથમિક કાર્યમાં જ એક બે મહિના નીકળી જશે.’

‘જો બહેન, લાગણીના પ્રવાહમાં ખેંચાઈને એવું પગલું ન ભરતી કે પાછળથી પરતાવો થયા કરે. જો તું...’

‘ભાઈ, મારો નિરધાર અફર છે. લાગણીવિડાને એમાં કોઈ સ્થાન નથી. એક મહાન ભાઈની એન તરીકે મારે જીવવું છે. માત્ર દેખાવથી નહિ અંતરના રૂપની ભાવનાથી.’

દેદા શાહ અને વિમલશ્રી ખૂબ જ પ્રસન્ન થયાં. ત્યાર પછી વિમલશ્રી બાબુના ખંડમાં ગઈ અને ઢાંકી રાખેલો એક થાળ લઈ આવી.

દેદા શાહે પત્નીના હાથમાંથી થાળ લઈ ને નાગિનીના સામે સુકતાં કહ્યું: ‘એન, આનો સત્કાર કરજો.’ કહી તેમણે થાળ પરતું કપડું ઉઠાવી લીધું. તેમાં એક જોડી શ્વેત રંગનાં કૌશીય વસ્ત્રો હતાં. એક હાર હતો. ચાર સોનાની બંગડીઓ હતી. બાબુબંધ, કટિબેખત્રા, વેદ, કર્ણકૂલ વગેરે પણ હતાં.

‘ભાઈ, આ બધું શા માટે?’

‘એન, આપણા દેશમાં ભાઈ એનને આપે એ કંઈ આટલું બધું ન કહેવાય કે નવાઈ પમાડનાડું પણ ન ગણાય. તું તારા ભાઈને ત્યાં પ્રથમવાર આવી છે ને જો તને કાપડું પણ ન આપું તો ભારે દોષમાં પડું.’

નાગિનીએ ઊભિંભયાં હૈયે આ બધી વસ્તુઓનો સ્વીકાર કર્યો ત્યાર પછી થોડીવાર એસીને નાગિની પોતાની મુખ્ય પરિચારિકા સાથે વિદાય થઈ... વિદાય આપવા શેઠશેઠાણી ડેલી સુધી ગયાં.

રથ આટલા ગયા પછી વિમલશ્રીએ કહ્યું: ‘એનની જાતિ કોઈ ઉચ્ચ હોવી જોઈએ.’

‘ખરું છે. તે વગર આવી વૃત્તિનો ત્યાગ કરવાનું સૂઝે જ નહિ વિમલ, સંસારમાં મેળવવું તે મોટી વાત નથી, છોડવું એજ મોટી વાત છે.’

વિમલશ્રીએ પતિના ભવ્ય વદન સામે જોયું. અને કહ્યું: ‘ખરી વાત છે. આપની પાસે સુવર્ણનો ભંડાર ભર્યો છે છતાં આપ તેનાથી અલિપ્ત રહો છો.’

‘ પગલી, ભવ શ્રમણુ કરાવનારી માયાથી જેટલું દૂર રહેવાય તેટલું સારું. પણ આપણો વેપાર હવે જામતો જાય છે. સિંહપુરીના રાજાએ એક હજાર મણુ ઘી આપણી પાસેથી મંગાવ્યું છે. તેમજ સો મણુ, પચાસમણુના કામ તો છેલલા દસેક દિવસથી ચતાં જ રહે છે. મને લાગે છે તારા ઉદરમાં પોષાઈ રહેલા જીવનો આ પુણ્ય પ્રભાવ હોવો જોઈએ.

વિમલશ્રી કશું બોલી નહિ.

દેદા શાહ પત્નીની રજા લઈને સીધા હાટડી તરફ વિદાય થયા.

નાગિનીએ ઉતારે આવ્યા પછી મુનીમકાકાને પરમ દિવસે પ્રસ્થાન કરવાની અને જે કંઈ સરસામાન બહારથી લાવ્યા હોઈ એ તે સહુને પરત કરવાની, કંઈ પણ દેણું થયું હોય તો તે ચુકતે કરવાની અને બધો સરસામાન બાંધીને તૈયાર રાખવાની સૂચના આપી દીધી.

મુનીમકાકાએ હુકમનો અમલ શરૂ કરી દીધો અને એક દિવસ પછીના દિવસના બીજા પ્રહરના પ્રારંભમાં નાગિની દેવી રસાલા સહિત વિદાય થઈ ગઈ.

દેદા શાહ ગામના ગોંદરા સુધી વળાવવા પણ ગયા અને તેઓએ નાગિનીને કહ્યું : ‘ બહેન, ઉદારતાપૂર્વક તારાં દાસદાસીઓને છૂટાં કરજે. તારા હાથ નીચેની ગણિકા બેનો આવો હીન વ્યવસાય છોડીને સાદું જીવન અપનાવે એવો ઉપદેશ આપજો અને જેને જરૂર પડે તેને ઉચિત ધન આપજો. ધનની જરૂર પડે તો મુનીમજીને મોકલજો. હું સંકેત વગર આપીશ.’

નાગિનીનાં નયનો સજળ બની ગયાં. રથમાંથી નીચે ઉતરી તેણે દેદા શાહના ચરણ સ્પર્શ કર્યાં. દેદા શાહે તેના મસ્તક પર હાથ મૂકી આશીર્વાદ આપ્યો.

ત્યાર પછી નાગિનીનો રસાલો વિદાય થયો. દેદા શાહ રસાલાને

જેતાં થોડી વાર ઊભા રહી ગયા. તેઓ વિચારતા હતા : ‘ જે નારી પોતાનાં રૂપ, યૌવન અને કલાના ઊભવ પર વિશ્વાસ રાખી મારા જેવા એક સામાન્ય વેપારીને પોતાના અંધનમાં અંધવા ધચ્છતી હતી, તે નારી આજ આત્મ ઊભવનું સાચું સ્વરૂપ સમજીને પાછી વળી છે. જેના જ્ય પરાજ્ય પર ભારે હોડચ ખેલાણી હતી તે આજ પરાજ્યને અમૃત માનીને પ્રસન્ન હૃદયે જઈ રહી છે. હે ભગવંત, નાગિનીની ભાવનાને બળ મળજો...એના નવા જીવંતરને પ્રેરણા મળજો.

મનમાં આ રીતે ભાવના ભાવીને દેદા શાહ સીધા હાટડીએ ગયા. છેલ્લા કેટલાક સમયથી તેઓના ધીનો વેપાર ભારે જામ્યો હતો. આસપાસનાં શતાધિક ગામડાઓમાં રહેતા માલધારીઓ પોતાનું ધી દેદા શાહને જ વેંચતા.

દુકાન નાની પડવાથી તેમણે એક મોટી વખાર પણ લીધી હતી. આ વખારનું ફળી મોટું હોવાથી ધીનો તાવો પણ ત્યાં ગોઠવ્યો હતો. આ કામ માટે ચાર મજૂરોને બે કારીગરો પણ રાખ્યા હતા.

અને પછી તે દેદા શાહના પ્રમાણિકપણાની પ્રશંસા સમગ્ર માલવ પ્રદેશમાં પ્રસરવા માંડી.

કોઈ પણ રાજ કે માલદારને ત્યાં ધામિંક અથવા સામાજિક ઉત્સવ હોય ત્યારે દેદા શાહનું ધી મંગાવવું તે એક ગૌરવ ગણાતું.

તેઓના વેપાર પાછળ બે આદર્શો મુખ્ય હતા. ધી વિશુદ્ધ આપવું અને સત્તર આનીથી વધારે નફો લેવો નહિ. સાથેસાથ ધીના ઉત્પાદકોને કોઈ સંયોગોમાં છેતરવા નહિ કે એણે ભાવે ખરીદવું નહિ કે તોલમાં કોઈ પ્રકારની ઘાલમેલ કરવી નહીં.

જે વેપારી પ્રમાણિક રહે અને વિશુદ્ધિ જાળવી રાખે તે તેની શાખ કદી કલંકિત બનતી નથી.

ત્રીજે દિવસે નાગિનીદેવી પોતાના રસાલા સહિત નાંદુરી પહોંચી ગઈ.

લોકો તે કાગના ડોળે રાહ જોઈ રહ્યા હતા. સમગ્ર નગરીમાં હોડચની ચર્ચા જામી ચૂકી હતી. અને નીલવરણ હારી જશે એમ મોટા ભાગના લોકો માનતા હતા. ખુદ રાજા અને મુખ્ય મંત્રીને પણ એવી શ્રદ્ધા ભેટી હતી કે રૂપ યૌવનની સ્વામિની નાગિની દેદા શાહ પર વિજય મેળવીને અવશ્ય આવશે.

અને બીજે દિવસે નીલવરણ દસ હજાર સોનૈયા સાથે આવ્યો ત્યારે નાગિનીદેવીએ કહ્યું : ‘ શ્રેષ્ઠિપુત્ર, હોડચમાં હું હારી ગઈ છું ...આજથી જ મારો વ્યવસાય બંધ થશે અને આ ગણિકા ભવન પણ સંકેલાર્થ જશે.’

‘ દેવી, આપ આ શું કહો છો ? શું દેદા શેઠ અરસિક અને બુધ્ધુ છે કે આપને મળ્યો જ નથી.’

‘ દેદા શેઠ મને મળ્યા હતા. એટલું જ નહિ પણ મારા આ હુદ્દ પરાજયને વિજયમાં પલટાવવામાં સહાયક બન્યા હતા. તેઓએ મને નાની બહેનનું મહાન ગૌરવ પ્રદાન કર્યું છે. એમના પત્ની વિમલશ્રી પણ મહાન છે. આવા નિષ્ઠાવાન દંપતીને સંસારનું કોઈ રૂપ, યૌવન કે ગૌભવ વિલાસપૂર્ણ જીવન ચલાવવાનું કરવા અશક્ત છે તે મારો અનુભવ થયો છે.’ નાગિનીએ કહ્યું.

નીલવરણ અવાઈ બની ગયો.

અને તેજ રાત્રિએ વર્ષાનો પ્રારંભ થયો. નાગિનીએ ગણિકા ભવન સંકેલવાની શરૂઆત કરી દીધી પોતાના ભવનમાં રહેતી વીસથી વધુ નવજવાન ગણિકાઓને નાગિનીએ સમજાવી અને મુક્ત કરી. તેમાં સત્તર ગણિકાઓએ આ વ્યવસાય અને આ માનવતા વિહોણા ગંદવાડ હંમેશ માટે છોડવાનો નિરધાર કર્યો. નાગિનીએ આ બહેનોને ધન્યવાદ આપ્યા અને દરેકને એક એક હજાર સોનૈયા ભેટરૂપે આપ્યા.

એજ રીતે નાગિનીએ દાસ દાસીઓ, અશ્વો, રથો વગેરે પણ છૂટા કર્યા.

એક સપ્તાહ પછી વરસાદ હળવો થયો ત્યારે નાગિનીના વિશાળ ભવનમાં માત્ર બે દાસીઓ હતી જેમાં તેની એક પ્રિય સખી હતી. એક વૃદ્ધા દાસી જેણે નાગિનીને નાનપણથી સાચવી હતી. એક મુનીમ કાકા અને એક દાસી સિવાય કોઈ ન રહ્યું.

લોકોમાં ભારે આશ્ચર્ય વ્યાપ્ત બન્યું. આ રીતે વૈભવ, વિલાસ અને ધીકતી આવક છોડવા પાછળ હોડય સિવાય અન્ય કશું કારણ હશે તે કોઈ સમજી શકતું નહોતું.

અને શ્રાવણ શુદ્ધ દશમીના દિવસે નાગિનીએ એક ચાર ખંડના મોટા કુંભવાળું મકાન ખરીદી લીધું. તે મકાન ઘણું સ્વચ્છ ને સુખના આભાસવાળું હતું. વળી ગામની પશ્ચિમે નીરવ લતામાં આવ્યું હતું. મકાનનું કુંભી ઘણું વિશાળ હતું. આત્ર, નીમ, આસોપાલવ જેવા સુંદર વૃક્ષો શોભતાં હતાં.

નાગિનીની આજ્ઞા પ્રમાણે મુનીમ કાકાએ મકાનને રંગધોળ કરાવવા શરૂ કર્યાં.

જ્યોતિષીએ નવા મકાનમાં જવાતું મૂરત આસો શુદ્ધ દશમીનું આપ્યું હોવાથી નાગિનીએ ન છૂટકે પોતાના જૂના મકાનમાં રહેવું પડ્યું પણ તે ભાગ્યશાલિની હતી. તેનું ગણિકાલય તે લતામાં રહેતી એક અન્ય ગણિકાએ ખરીદી લીધું.

અને નાગિનીએ પોતાના જીવનમાં સાદાઈ ને અગ્રતા આપી. સંસ્કાર અને સદ્વિચારને મહત્ત્વ આપ્યું.

આ બધા સમાચાર તેણે એક ખેપિયા મારફત દેદા શાહને પાઠવી દીધા.

પ્રકરણ ૨૬ મું :

: પુત્રનો જન્મ

અસો માસ બેસી ગયો.

દેહ શાહની એક પ્રમાણિક વેપારી તરીકેની કૃતિ તે સમગ્ર માત્રવામાં પ્રસરી ચૂકી હતી. પરંતુ તે રોજ સચાશેર સુવર્ણ દાન કરે છે તે વાત સમગ્ર દેશમાં સૌમ્યગંધાની સૌરભ માફક પ્રસરી ચૂકી હતી.

અને દેહ શાહે ઉપાશ્રયના ચણતરના ચૂનામાં પચાસ મણ કેસર બેરચું છે તે વાત માત્ર આશ્ચર્યજનક નહોતી, દેહ શાહ અખત્રેપતિ હશે એવી માન્યતા સ્થિર કરનારી હતી.

અને દેહ શાહનો ઘીનો વેપાર ખૂબ ખૂબ જામ્યો હતો. ત્રણ-માંથી દસ માણસો રાખવા પડ્યા હતા અને આવક પણ સારી રહેતી હતી. કોઈને વરામાં, યજ્ઞમાં, અનુષ્ઠાનમાં ઘીની જરૂર પડે ત્યારે દેહ શાહને જ યાદ કરવામાં આવતા હતા.

દેહ શાહ ઘણા જ મર્યાદિત નફાથી કામ કરતા હતા અને ઓછા નફે મોટો વેપાર એ ઉક્તિ અરિતાર્થ થઈ રહી હતી.

દેહ શાહ પાસે સુવર્ણ તે પુષ્કળ હતું અને મહાત્મા નાગા-ર્જુનના પ્રતાપે ધારે તેટલું સોનું બનાવી શકાય તેવી તેની ક્ષમતા

હતી. આમ છતાં તેઓએ આ સેનામાંથી અંગત ઉપયોગ માટે કશું વાપરતા નહિ. હા, તેઓએ પ્રારંભમાં પત્ની માટે ને પોતા માટે કેટલાક અન્નકારો બનાવ્યા હતા, પરંતુ તેનો ઉપયોગ બહુ કરવામાં નહોતો આવતો. તેઓની સાદાઈમાં જરાયે પરિવર્તન થયું નહોતું.

બાહરના માસમાં દેદા શાહ બેચાર દિવસ માટે દેવગિરિ જઈ આવ્યા હતા. વર્ષાઋતુના કારણે ચલુતર કામ જરા ધીમી ગતિએ થતું હતું અને એક ભવનમાં દેવી પદ્માવતીના મંદિરનાં કમાડ અને ખીજ વસ્તુઓ સુવર્ણમાંથી કારીગરો બનાવી રહ્યા હતા.

ઉપાશ્રયના મુખ્ય શિલ્પીએ માગશર માસમાં ઉપાશ્રય પૂરો થઈ જશે એવી ખાતરી આપી હતી.

ત્રણ દિવસ રોકાઈને દેદા શાહ ઘર તરફ પાછા ફર્યા હતા.

નાંદુરીથી પણ નાગિની દેવીના સમાચાર અવારનવાર આવતા હતા. તે એક નાના છતાં સુંદર મકાનમાં રહેવા યાત્રી ગઈ હતી તેણે જણાવ્યું કે : 'ભાઈ, આપની કૃપાથી હું હીન માર્ગ છોડી શકી છું અને ધર્મકરણીમાં પરોવાતી જાઉં છું. સંગીત, નૃત્ય બધું છોડી દીધું છે. માત્ર શ્રી રામની મૂર્તિ સામે સવાર સાંજ બે ગીતો ગાઈ ને મારા આત્માને સ્વચ્છ કરવાની પ્રયત્ન કરું છું. કોઈવાર પંડિતને બોલાવીને તેની પાસેથી ધર્મગ્રંથોનું શ્રવણ કરી લઉં છું. આપ સહુની તબિયત સારી હશે. મારા બાબીને હવે દિવસો પૂરા થવા આવ્યા હશે અને તેઓ ખૂબ જ પ્રસન્નચિત્ત હશે. હું ખૂબ જ આનંદમાં છું. હવે આ તરફ પધારવાની ક્યારે કૃપા કરવી છે તે જણાવશે.'

દેદા શાહ પણ અવારનવાર બહેનને યાદ કરતા અને ઉત્સાહ-વર્ધક સંદેશો પાઠવતા.

દીપોત્સવીના પર્વ દિવો આવ્યા. દેદા શાહે ચૌશ, અમાસ

અને એસતા વર્ષના મંગલ દિવસોએ આઠમનું તપ આદ્યું. આમ તે વિમલશ્રી પ્રતિ વર્ષ આઠમ કરતી હતી પરંતુ હવે પૂરા દિવસો અથેલા હોવાથી તે તપ કરી શકી નહિ, પરંતુ દાનકર્મમાં કસો બાદ ન આવ્યો.

ઘીના વેપારમાં દેદા શાહે પણ સારી એવી મૂડી જમા કરી હતી અને તેઓએ નવજાત શિશુને જુઝાવવા માટે સોનાનું એક પારણું પણ કરવા આપી દીધું. કારીગરે પંદર દિવસમાં પારણું તૈયાર કરી આપવાની ખાતરી આપી.

વરસો પછી ઘેર પારણું બંધાવવાની આશા પ્રગટી હોવાથી શાહ અને વિમલશ્રીના હૈયામાં વિવિધ ભાવના જાગે તે સ્વાભાવિક હતું.

પંદરને બદલે વીસમે દિવસે પારણું તૈયાર થઈ ગયું હતું. અને કાર્તિક વદિ બીજના દિવસે દેદા શાહના ઘેર પુત્રરત્નને જન્મ થયો.

જન્મનો સમય પણ ઉત્તમ હતો. સૂર્યોદયના સમયે જ વિમલશ્રીએ પુત્રરત્નનો પ્રસવ કર્યો.

પુણ્ય બળ ઉત્તમ હોય ત્યારે સાત્ત્વિક સુખ સ્વયં ઊભરાતું રહે છે અને માનસિક કે કાર્યિક દુઃખો આપોઆપ વિલય પામે છે.

દેદા શાહને ત્યાં પુત્ર જન્મ થયો તે વાત સમગ્ર નગરીમાં પ્રસરી ગઈ અને નૂતન અતિથિતું જીવન નિર્માણ બને એ ભાવના હૈયે રાખીને દેદા શાહે આઠ દિવસ સુધી અન્ન વસ્ત્ર અને ધનની દાનધારા વહેતી રાખી.

સોનાનું પારણું પણ આવી ગયું.

સારા જ્યોતિષીએ જન્મકુંડળી કાઢી આપી અને સવા મહિ-

નાના નહાણ પછી નૂતન અતિથિનો નામકરણ વિધિ કરવામાં આવ્યો. પુત્રનું નામ 'પાડ્યુ'. પેથડકુમાર અને શેઠશેઠાણીએ પ્રસન્ન હૃદયે શ્રી નવદારશ્રીનું જન્મણ કયું અને બધા દેરાસરોમાં અંગરચના તથા પૂજા ભણાવી.

દેદા શાહે પુત્ર જન્મના અને ત્યાર પછી નામકરણ સુધીના વિગત પૂર્ણ સમાચારો નાગિની દેવીને ખેપિયા દ્વાર મોકલ્યા હતા.

નાગિનીએ આ સમાચારોથી ભારે હર્ષ અનુભવ્યો હતો અને નામકરણ વિધિ વખતે મુતીમણ સાથે પેથડ માટે એક માળા, એક સોનાનો કંદોરો, ચાંદીના ચાર પાંચ રમકડાં વગેરે મોકલીને જણાવ્યું હતું કે 'મારી ત્યાં આવવાની તીવ્ર ભાવના હોવા છતાં સવા કરોડ રામનામના જપ ઉપાડ્યા હોવાથી અને જપ પૂરા ન થાય ત્યાં સુધી નગરીનો ત્યાગ ન કરવાની તેમજ એકાસણા કરવાની ટેક રાખેલી હોવાથી હું આવી શકતી નથી. હવે આપ જ મારાં ભાભીને તથા પેથડને લઈને આવો. મારા જપને પૂરા થતાં હથ એકાદ મહિનો લાગશે. હું હંમેશ એક લાખ નામનો જપ કરી શકું છું. અને ભગવદ ભજનમાં સમય વીતાવું છું. ભૂતકાળનાં કોઈ રમણો મનને પીંપી શકતાં નથી. પરંતુ માર હાથે થયેલા દુષ્ટકર્મોની પરતાવો થયા કરે છે. સવા કરોડ રામનામના જપ પાછળ પણ અંતરને વિશુદ્ધ કરવા નિમિત્તનું પ્રાયશ્ચિત રહ્યું છે. મારા વતી પેથડને ખૂબ જ વહાલથી રમાડજો અને મારા ભાભીને મારા વતી ખૂબ ખૂબ યાદ કર્યાનું જણાવજો ખરેખર, ભાઈ હવે મને લાગે છે કે હું આપના પ્રતાપે બચી ગઈ છું.'

નાગિનીનો પત્ર વાંચીને શેઠશેઠાણી આનંદિત થયાં.

પેથડકુમાર ત્રણ માસનો થયો ત્યારે દેવગિરિનો ઉપાશ્રય તૈયાર થઈ ગયો હતા.

ચાતુર્માસ પૂર્ણ થયા પછી તરત દેદા શાહે સો એક મણ સોનું બનાવી નાખ્યું હતું અને તેમાંથી પચાસ હજાર સોનૈયા સાથે લઈને દેવગિરિ જવાનું વિચાર્યું હતું.

માતા પુત્ર બંને પૂર્ણ સ્વસ્થ હતા.

રાજગૌદ દાદાએ પણ પ્રવાસની અનુમતિ આપી હતી અને માર્ગમાં કેવા પ્રકારની કાળજી રાખવી તે પણ જણાવ્યું હતું.

ફાગણ શુદ્ધ ચોથના દિવસે ઉપાશ્રયનું ઉદ્ઘાટન કરવાનું નક્કી થઈ ગયું હતું અને આસપાસના પ્રદેશમાં વિચરતા લગભગ સોએક જેટલા યતિવર્યો અને શ્રીપૂજ દાદા પણ આ શુભ પ્રસંગે આવવાના હતા.

વિદ્યાપુર નગરીના જૈનોને દેદા શાહે નિમંત્રણ આપ્યું અને સોએક જેટલા જૈન ગૃહસ્થોએ દેવગિરિ સાથે આવવાની પણ સંમતિ દર્શાવી. એ જ રીતે દેદા શાહે નાંદુરી નગરીના શ્રી જૈનસંઘને નિમંત્રણ આપ્યું હતું. સાથોસાથ નાગિની દેવીને તૈયાર થઈને મહા વદી ૧૩ના દિવસે સવારે નાંદુરીના પાદરમાં આવવાનું જણાવ્યું હતું અને નાગિનીએ ભાઈનું આ નિમંત્રણ મસ્તકે ચડાવ્યું હતું.

પાંચ દિવસનો રસ્તો હતો એવી ગણતરી કરીને દેદા શેઠ શ્રી સંઘના એકસો પાંચ જૈન ભાઈ બહેનો, વિમલશ્રી, પેઢીના માણસો, તેના પરિવારના સભ્યો, દાસીઓ, રસોયાઓ વગેરેના નાના એવા સંઘ સાથે મહા વદિ દસમના દિવસે વાગતે ગાગતે દેવગિરિ જવા વિદાય થયા. પચાસ જેટલાં ગાડાંઓ, રાજના આઠ રથો, અશ્વારોહી ચોકિયાતો વગેરે સહુ આનંદભર્યા હૈયે સાથે હતા. માર્ગમાં સહુને ભોજન આપી શકાય એવી વ્યવસ્થા પણ થઈ ગઈ હતી.

અને મહા વદિ તેરમની વહેલી સવારે દેદા શેઠ નાના એવા શ્રી સંઘ સાથે પોતાના જૂના ગામના પાદરમાં આવી પહોંચ્યા.

નાંદુરીના શ્રી જૈન સંઘે પાદરમાં જ રસોઈની વ્યવસ્થા કરી હતી. નાગિની દેવી પોતાની એ દાસીઓ અને મુનીમ કાઠા સાથે એક રથ લઈને આવી પહોંચી.

દેદા શેઠે અહેનને જોઈને હર્ષ વ્યક્ત કર્યો, નાગિની ભાઈભાભીના પગમાં પડી અને નાના પેથડને ઉઠાવીને ચુંબન વડે આશીર્વાદ આપવા માંડી.

દેદા શાહ અહીં માત્ર થોડી જ વાર રોકાવાના હતા પરંતુ નાંદુરીના શ્રી સંઘને માહું ન લાગે તે ખાતર તેઓએ જમણુ સ્વીકાર્યું.

સ્નાનાદિથી નિવૃત્ત થઈ દેદા શાહ પત્ની, પેથડ અને એક દાસી સાથે વતનના શ્રીજિન મંદિરે પૂજા કરવા ગયા.

નાગિની પણ સાથે ગઈ.

દિવસના પ્રથમ પ્રહર પછી શ્રી. સંઘનો જમણુવાર શરૂ થયો. દેદા શાહે ભાવભર્યા હૃદય નાંદુરીના જૈનોને પગે લાગી ભોજનનો પ્રારંભ કર્યો.

આટલે આવ્યો છું તો મહારાજને મળી આવું. એવી ભાવના થવાથી દેદા શાહે રાજભવનમાં જવાની ભાવના શ્રી સંઘના આગેવાનો સમક્ષ વ્યક્ત કરો પરંતુ મહારાજ પોતાના પરિવાર સાથે આઠેક દિવસથી ઉજ્જવની ગયા હતા એટલે દેદા શાહની ભાવના મનમાં જ રહી ગઈ.

અપરાહ સમયે સહુએ દેવગિરિ તરફનો પ્રવાસ શરૂ કર્યો.

વચ્ચે આવતાં એક પાર્વતીય તીર્થસ્થાન શ્રી કાલિકુંડ પાશ્વ-નાથ ભગવંતના સહુએ ભાવપૂર્વક વંદન, પૂજન આદિ કર્યાં. ગામ સાવ નાતું હતું; જૈનોનાં માત્ર એ ઘર જ હતું. એટલે દેદા શાહે આ તીર્થસ્થળે એક રાત રોકાઈ જવાનું નક્કી કર્યું. અપોરે સારા

એવા ઠાઠ અને ભાવથી પૂજા લણાવી, સાંજે ગામસહિત ભોજન કયું, રાતે ભાવના ખેડી...પ્રભાવનામાં દેદા શાહે સૌને એકએક સોનૈયો આપ્યો અને વહેલી સવારે આગળ પ્રસ્થાન કયું.

અને ફાગણ સુદિ એકમના બીજા પ્રહરે દેદા શાહ બધા યાત્રા-ગુઓ સાથે દેવગિરિ આવી પહોંચ્યાં. દેવગિરિના શ્રીજન સંઘે દેદા શાહનું 'ભાવભયું' સ્વાગત કયું. સહુને ત્યાંથી મહાજન વાડીમાં ઉતારો આપ્યો, સાંજે દેદા શાહ, પત્ની, પુત્ર અને નાગિની દેવીને લઈને નગરશેઠના ઘેર ગયા.

નગરશેઠ સાથેની વાતચીતમાં દેદા શાહે બીજા, ત્રીજાના દિવસે નવકારશીનું જમણુ રાખ્યું. ચોથાના દિવસે ગામજમણુ રાખ્યું. અને પાંચમના દિવસે પણ નવકારશી રાખી. દેવગિરિ અને નાંદુરીના શેડિયાઓએ પણ છઠ અને સાતમની નવકારશી રાખી.

આવતીકાલ બીજથી અઠાઈ શરૂ કરવાની ભાવના વ્યક્ત કરી અને નગરશેઠે ભારે હર્ષથી આ ભાવના વધાવી લીધી.

આ ઉદ્ઘાટન નિમિત્તે શ્રીપુજા પોતાના વીસેક શિષ્યો સાથે ખે દિવસ પહેલાં જ આવી ગયા હતા. તે સિવાય અન્ય યતિવરો પણ આવી ગયા હતા. લગભગ ત્રીસેક જેટલાં સાધ્વીજી મહારાજાઓ પણ પધાર્યા હતા.

દેદા શેઠ પોતાના પરિવાર સાથે નગરશેઠને લઈને શ્રી જિન-મંદિરે દર્શનાર્થે ગયા...ત્યાંથી સહુ આચાર્ય ભગવંત યતિશ્રેષ્ઠ શ્રી શ્રીપુજા અને અન્ય મહાત્માઓને વાંદવા ગયા.

રાત્રિકાળ થઈ ગયો હોવાથી સાધ્વીજી મહારાજાઓને વાંદવા જઈ શકાય તેમ નહોતું.

શ્રીપુજાને બધા જીનોએ ત્રિશાળવંદના કહ્યા અને ભક્તિપૂર્વક નમન કર્યા. નગરશેઠે દેદા શાહનો પરિચય કરાવ્યો. શ્રીપુજાને ધર્મલાભ દે. ૧૭

આપીને કહ્યું : ‘દેદા શાહ, તારી દાનપ્રવૃત્તિ અંગે અમે ખૂબ જ સાંભળ્યું છે. હાથમાં રહેલા ધનને પરાથે આપવું એ સર્વ ત્યાગના માર્ગનું પગથિયું છે. આ રીતે ધનનો ઉપયોગ કરનારાઓને જીવનમાં ધન કદી સતાવતું નથી એટલું જ નહિ પણ અંતકાળે ધનમાં લિપ્સા રહેતી નથી, તેં ઘણા સ્થળે નવાણો અંધાવ્યાં છે અને ભોજન શાળાઓ પણ કરી છે...ખરેખર, તારી ભાવના લોકોપકાર છે.’

દેદા શાહે શ્રીપુજના ચરણ સ્પર્શ કરીને કહ્યું : ‘કૃપાળુ, આપ સમા મહાપુરુષોના પુણ્ય પ્રતાપે અધું થાય છે, હું તો માત્ર નિમિત્ત છું.’

‘ભદ્ર, તારા વિનય અને લઘુતા સહુ કોઈએ ધડો લેવા જેવી છે. તારી સાદાઈ અંગે પણ અમે સાંભળ્યું છે... કાજળ કોટડીમાં રહીને ડાઘ ન પડવા દેવો એ જ જીવતરની શોભા ગણાય.’ શ્રીપુજ ભગવંતે કહ્યું.

ત્યાર પછી થોડી ખીજ ચર્ચા કરીને સહુ વિદાય થયા.

ખીજે દિવસે દેદા શાહ તરફથી બંને વખતનું શ્રીસંઘ જન્મણ થવાનું હતું...સવારે શીરો, પુરી ને મગ, સાંજે દાળ, ભાત, કડોળ મિષ્ટાન્ન અને ફરસાણ રાખ્યું હતું.

વહેલી સવારે દેવદર્શન-પૂજન કરીને દેદા શાહ અને તેમની સાથેના જૈન ભાઈઓને આચાર્ય ભગવંતનું પ્રવચન સાંભળવા ધર્મશાળાના વિશાળ પ્રાંગણમાં પહોંચી ગયા. ત્યાં શ્રીસંઘે સરસ વ્યવસ્થા કરી હતી.

જૈન સાધુ મહાત્માઓ સંસારમાં રસ પડે અથવા તો ધન પ્રાપ્ત થાય એવા વ્યવસાયનું માર્ગદર્શન આપે કે લોકોની ભૌતિક નામનાઓને વેગ મળે એવું કદી બોલે જ નહિ.

વિમલશ્રી પણ ચાર મહિનાના પુત્રને લઈને-એ દાસીઓ,

નાગિની, નગરશેઠના ઘરની સ્ત્રીઓ વગેરે સાથે આવી પહોંચી હતી. ચાર મહિનાનું બાળક રડશે એવો સંશય નાગિનીએ કરેલો ત્યારે વિમલશ્રીએ કહેલું : ‘એન ધર્મના પસાયે પેથડ જરાયે નહિ રહે એવો મને વિશ્વાસ છે.’

મહારાજશ્રીનો ધીર ગંભીર સ્વર નવકારમંત્રના મંગલાચરણથી પ્રસરવા માંડ્યો. આચાર્ય ભગવંત શ્રી શ્રીપુજ મહારાજએ તપ, દાન અને ત્યાગની મહત્તા સમજાવવા માંડી.

નાગિનીને ભારે નવાઈ લાગી. તેણે કદી જૈનમુનિનું પ્રવચન સાંભળ્યું નહોતું એટલે આ પ્રથમવારના શ્રવણથી તેના હૃદય પર ભારે પ્રભાવ પડવા માંડ્યો. તેને એ વાત સમજણી કે સંસારના પ્રત્યેક સુખો અંધનરૂપ છે અને ત્યાગ એ જ અંધનમુક્તિનો મંગલ ઉપાય છે.

દિવસના બીજા પ્રહરની એ ઘટિકા વીત્યા પછી આચાર્ય ભગવંતનું પ્રવચન પૂરું થયું.

શ્રોતાઓએ શ્રીપુજ ભગવંતનો જયનાદ પોકાર્યો.

આ પ્રવચન કાળ દરમ્યાન ચાર માસનો પેથડ માતાના ખોળામાં જ શાંતિથી સૂઈ ગયો હતો.

સહુ શ્રીપુજ અને અન્ય યતિવીરોને વિધિવત્ વંદના કરીને વિદાય થવા માંડ્યા.

પ્રકરણ ૨૭ મું : : ઉત્સવના દિન સાંકડા !

ધણા જ ઉલ્લાસ, ભાવ અને હર્ષપૂર્વક અઠ્ઠાઈ મહોત્સવનો પ્રારંભ થયો.

ફાગણ શુદ્ધ ચોથના મંગળ દિવસે વહેલી સવારે ઉપાશ્રયનું ઉદ્ઘાટન થયું અને શ્રીપદ્માવતી દેવીનું સેનાનું મંદિર પણ પ્રત્યેક દર્શકો માટે આકર્ષક બની ગયું.

પોતાના પરિવાર સહિત શ્રીપુજા ઉપાશ્રયમાં પધાર્યા.

ખીજી તરફ શ્રીસિદ્ધચક્ર પૂજનનો વિધિ શરૂ થયો. દેદા શાહ પૂરા પુણ્યવાંત હતા, કારણ કે આચાર્ય ભગવાંતે પોતે જ શ્રી સિદ્ધચક્ર પૂજનનો વિધિ દેદા શાહ અને તેના પત્નીના હાથે કરાવવા માંડ્યો.

દિવ્ય મંત્રોના ધ્વનિ વડે જાણે સમગ્ર વાતાવરણ દિવ્ય સ્વરૂપ ધારણ કરી રહ્યું હતું. આજ બંને માણસોએ ઉપવાસ કર્યો હતો અને નવાઈની વાત એ હતી કે, પૂજન વિધિ પૂરા થતાં સુધી પેથડ શાંતિથી એક દાસીના ખોળામાં રમતો હતો.

પૂર્ણાહુતિ પ્રસંગે એક ચમત્કાર હજારો માણસોના હૈયામાં શ્રદ્ધાનાં ખીજ વાવી ગયો.

દેવગણો માટેનાં નૈવેદ્યનાં થાળો જ્વેમ જ્વેમ મંત્રોચ્ચાર સાથે દેદા શાહ અને વિમલશ્રીએ અને હાથ વડે જાંચા કરવા માંડ્યા, તેમ તેમ દિવ્ય મંત્રશક્તિના પ્રભાવે તેમાંનું નૈવેદ્ય આપોઆપ વાતાવરણમાં અદૃશ્ય થવા માંડ્યું. આ રીતે નૈવેદ્યના ચોવીસ થાળ-માંની મિઠાઈ દેવગણોએ ઝીલી લીધી અને સિદ્ધ ચક્રમંત્રની વિરિધ રંગી અન્ન વડે થયેલી રચના પર આ ઋતુમાં ન થઈ શકે એવાં સુંદર અને સુગંધી પુષ્પોની વૃષ્ટિ થઈ.

આ ચમત્કાર જોઈને દર્શકો અવાઙ્ક બની ગયા અને દેદા શાહ તથા વિમલશ્રીના નયનોમાંથી હર્ષનાં આંસુ સરી પડ્યાં.

ખરેખર ઉચ્ચાર વિશુદ્ધ હોય, મંત્રોચ્ચાર કરનાર વ્યક્તિ પવિત્ર હોય અને વિધિમાં કોઈ પ્રકારનું સ્પર્ધન ન થયું હોય તો આવા ચમત્કારો દેવગણો પોતે જ સર્જતા હોય છે.

વિધિ પૂર્ણ થયા પછી દેદા શાહે અને વિમલશ્રીએ શ્રીપુજના ચરણુકમળમાં મસ્તક નમાવ્યાં. શ્રીપુજે ભગવંત દેદા શાહ, વિમલશ્રી, પેથડકુમાર નાગિની વગેરેના મસ્તક પર મંત્રસિદ્ધ વાસક્ષેપ નાખ્યો.

ત્યાર પછી શ્રીપદ્માવતીના પૂજનમાં થોડો સમય ગયો અને દેદા શાહ તરફથી આ ઉત્સવ જ્વેવા આવેલા દરેકને એક એક સોનૈયો ને એક એક શ્રીફળની પ્રભાવના ગઈ.

અહીંથી સહુ સીધા મહાજન વાડીમાં જમવા જવાના હતા. દેદા શાહ ને વિમલશ્રી, નાગિની દેવી, બે દાસીઓ અને પુત્ર સાથે મહાજન વાડીએ ગયાં.

નવકારશીમાં ભાગ લેવા આસપાસના દસ ખાર ગામના જૈનો પણ આવ્યા હતા.

આમ રંગે ચંગે અઢાઈ મહોત્સવ પૂરો થયો. દેદા શાહ અને વિમલશ્રી હંમેશ નવા ઉપાશ્રયમાં શ્રીપુજ ભગવંતની વાણી સાંભળવા જતાં. નાગિની દેવીને જૈન દર્શનની તસ્વ ભરી વાતો ખૂબ નવી

અને વાસ્તવિક લાગી. એક દિવસ તેણે ભાઈને કહ્યું : ‘ભાઈ, આવું તત્ત્વચિંતન તો મેં કદી સાંભળ્યું નથી. મારી એક ભાવના પૂરી કરી શકશો?’

‘કહે.’ દેદા શાહે કહ્યું.

‘ભાઈ, મારી ભાવના એવી છે કે જૈન દર્શનનો અભ્યાસ કરવો. એ માટે નાંદુરીમાં કંઈ સગવડ થઈ શકશે?’

દેદા શાહે કહ્યું : ‘બહેન, અભ્યાસ માટે બધી સગવડતા મળી રહેશે, અમે તમારી સાથે નાંદુરી સાથે આવવાનાં છીએ, ત્યાં તમારા અતિથિ બનીને એકાદ સપ્તાહ રોકાશું. તે ગાળામાં કોઈ પંડિતની વ્યવસ્થા કરી લેશું’ પરંતુ તત્ત્વદર્શનનું સાચું હાર્દ પંડિતો કરતાં સાધ્વીજી મહારાજાઓ પાસે મળી શકશે. નગરી મોટી છે એટલે યોગ મળવાનો સંભવ છે. તમે જાનેનાં ઉપાશ્રયે જઈ શકશો?’

‘જરૂર જઈ શકીશ.’

‘સારું ત્યારે ત્યાં જો કોઈ સાધ્વીજી મહારાજ હશે તો તમારી ભાભી બધું કરી આપશે.’

તરત વિમલશ્રીએ કહ્યું : ‘નાંદુરી તરફ જનારાં લગભગ વીસેક સાધ્વીજી મહારાજાઓ અને પધારેલાં છે. પાંચ સાત સાધ્વીજી મહારાજાઓ તો આવતી કાલે જ વિહાર કરવાનાં છે’

દેદા શાહે પત્ની સામે જોઈને કહ્યું : ‘વિમળ, તો તો બહેનની ભાવના અવશ્ય ફળશે.’ ત્યાર પછી નાગિની સામે જોઈને કહ્યું : ‘દેવી, આપણા દેશના સત્રજા આર્યદર્શનો મુક્તિનાં પાયા પર જ રચાયેલા છે. જન્મ મરણને વ્યાધિની પીડામાંથી મુક્ત, સમર્પણ, જ્ઞાન દરેક આર્યદર્શનનો પુરુષાર્થ રહ્યો છે. પ્રેમ ભક્તિ, સમર્પણ, જ્ઞાન ત્યાગ અને રાગદ્રેષ રહિતપણે જુદાજુદા માર્ગોએ બધાં દર્શનો આલતાં હોય છે. જૈન દર્શનનું તત્ત્વચિંતન સર્વ ત્યાગના માર્ગે કદમ માંડે છે અને મુક્તિ માટે પાપ પુણ્ય બંનેથી છૂટવાનો પુરુષાર્થ ખેડે છે.’

નાગિનીને સંતોષ થયા.

દેવગિરિમાં સાત નોકારશીતું જમણુ કરી, ગરીબો, યાચકો, બ્રાહ્મણો ભોજકો વગેરેને માગ્યું દાન આપી, આચાર્ય ભગવંતને નમન કરી દેદા શાહ પોતાની પત્ની અને નાગિની દેવી સાથે નાંદુરી જવા વિદાય થયા.

અન્ય ગામેથી આવેલા શ્રી સંઘના આગેવાનો, વિદ્યાપુર નગરીના જૈનો, દાસદાસીઓ, સેવકો, મુનીઓ, વાણાતરો વગેરે પણ વિદ્યાપુર જવા વિદાય થયા.

ઉત્સવના દિવસે સાંકડા હોય છે. વિદાય થતાં વાર લાગતી નથી. દેવગિરિના નગરશેઠ વગેરે ઘણા જૈનો એક કોસ દૂર સુધી દેદા શાહને વળાવવા આવ્યા હતા. દેદા શાહે જે ધન ઉપાશ્રય માટે અને જે સેતુ મંદિર માટે આપેલું તેમાંથી સાત હજાર સોનૈયા ખચેલા. નગરશેઠે તે લઈ જવા ઘણી વિનંતી કરેલી પરંતુ દેદા શાહે તે સોનૈયા પાછા ન લેતાં સાત ક્ષેત્રમાં વાપરી નાખવાની વિનંતા કરેલી અને શ્રી સંઘના આગેવાનોએ તે વિનંતી સ્વીકારેલી. દેદા શાહની એક જ દલીલ હતી કે : 'મેં આ ધન અહીંના કાર્ય નિમિત્તે કાઢેલું હતું, અને અહીં જ વાપરવું જોઈએ. પાછું લઈ જઈ તો મને દોષ લાગે...આપ સાત ક્ષેત્રમાં વાપરજો.'

દેદા શાહની ઉદારતા અને ધન પ્રત્યેની ઉદારસીનતા જોઈને સહુના હૈયામાં ખૂબ જ માન વધ્યું.

હજી ગઈ કાલે જ શ્રીસંઘે દેદા શાહને શ્રી સકળસંઘ સમક્ષ હારતોરા કરીને સન્માન આપવાનો નિર્ણય કરેલો. પરંતુ દેદા શાહે આવા માનપાનથી દૂર રહેવું જોઈએ તે સમજવતાં કહેલું : 'મુર-ખીઓ, શ્રીસંઘ તો જીવંત ગંગા સમાન છે. પરંતુ હું એક સાવ નાનો માનવી છું. માનપાનના ઓજ તજે પીસાઈ જતાં મને જરાયે વાર ન લાગે અને એવું સ્વીકારવા જતાં મારી ભાવનાને ઠોકર લાગે. માનપાન એ તો માનવીનો મોટામાં મોટો દુશ્મન છે. એનાથી

ખચતા રહેવું એ જ સાચું કર્તવ્ય છે. આપ સર્વની ઉત્તમ ભાવનાને હું સત્કાર કરું છું, પરંતુ આવું કશું ન કરવાની મારી આપ સર્વને પ્રાર્થના છે.’

આમ થવાથી ગઈ કાલે દેદા શાહને સન્માનવાની સહુની ઇચ્છા એમને એમ રહી ગઈ.

નગરશેઠ આદિ શ્રી સંઘના આગેવાનોને વિદાય આપી દેદા શાહના ત્રણ રથો માર્ગે ચડ્યા.

માર્ગમાં એક નાનું તીર્થસ્થળ આવતું હતું. ત્યાં ધર્મશાળામાં રાત્રિગાળી ખીજે દિવસે સેવા પૂજા કરી દેદા શાહ પોતાના પરિવાર સાથે આગળ વધ્યા.

એથે દિવસે સવારે સહુ નાંદુરી પહોંચ્યા અને નાગિનીદેવીના નાના ભવનમાં પરિવારના સભ્યો માફક પરમ આનંદ સાથે દેદા શાહ વિમલશ્રી, પેથડ એ દાસીઓ સહિત આવી ગયા.

દેદા શાહે જ્નેયું, નાગિનીના જીવનમાં ખરાબર પરિવર્તન થયું છે. તેના ગણિકા ભવનમાં જે વૈભવ, રોનક અને વિલાસનાં પ્રસાધનો ઉભરાતાં હતાં, તેમાંનું અહીં કશું નહોતું. સમગ્ર ભવનમાં સાદાઈ ને સુષ્ટતા શોભી રહી હતી. નાગિનીનાં શયનગૃહમાં સાવ સાદી શય્યા હતી. એક ખૂણામાં એત્રણ વાદ્યો પડ્યાં હતાં. અને પૂર્વાભિમુખની દીવાલે ચાંદીનું એક નાનું મંદિર એક બાજુક પર શોભતું હતું. એક નાના પાટલા પર ધૂપ, દીપ આદી પૂજનનાં સાધનો પડ્યાં હતાં. નાનાં મંદિરમાં શ્રી રામ, લક્ષ્મણ અને જનકજીની નાની નાની પ્રતિમાઓ હતી. ત્રણેય પ્રતિમાઓ સોનાની હતી અને રંગબેરંગી વસ્ત્રો પહેરાવ્યાં હતાં.

દેદા શાહ અને વિમલશ્રી આ ત્રણેય પ્રતિમાઓને પ્રસન્ન ભાવે નિહાળી રહ્યા. ત્યાર પછી તેમણે પત્ની સામે જોઈ ને કહ્યું : ‘દેવી આર્ય સંસ્કૃતિ કેટલી ભવ્ય છે? જ્યાં સુધી શ્રી રામ, શ્રી લક્ષ્મણ,

શ્રી સીતાજી અને શ્રી હનુમાનજીના આદર્શ જીવન કવનનો મહિમા આ ધરતી પર માનવીના હૈયામાં ધિરાજતો હશે ત્યાં સુધી આ દેશની પ્રજાને દુઃખ, અસંતોષ, વેદના અને તૃપ્તિની ચિન્તારીએ કદી પણ ભાળી નહિ શકે ! શ્રી રામચંદ્રજી...ઓહ !!' કહી દેદા શાહે અને વિમલશ્રીએ ત્રણવાર નમન કર્યાં.

નાગિની તે આશ્ચર્યચકિત બનીને જોઈ જ રહી હતી. તેના મનમાં થયું 'ખરેખર દેદા શાહ કોઈ ભવ્ય આત્મા છે. એના પ્રાણમાં કોઈ પ્રત્યે દ્વેષ નથી કે મોહ પણ નથી. જૈન મતાવલંબી હોવા છતાં તે કેટલા ઉદારચિત છે ? ભગવાને પત્ની પણ એવી જ આપી છે. સ્વામીની મિત્ર, સહાયક અને પ્રેરણા બનતી રહે છે નહિ કોઈ પ્રકારનો વિચાર ભેદ નહિ કોઈ પ્રકારનો અસંતોષ ! જાણે બને માણસો સદાચાર, સંસાર અને સાદાર્થના સત્વથી ઘડાયેલાં ન હોય ?

બીજે દિવસે સહુથી પ્રથમ નગરીના શ્રી જૈન સંઘના આગેવાનો મળવા આવવા માંડ્યા અને સહુએ પોતાને ત્યાં ઉતરવાનો આગ્રહ કર્યો. પરંતુ દેદા શાહે સહુના ભાવનો વિવેકપૂર્વક સત્કાર કરીને કહ્યું : 'આપની ભાવના બદલ હું આપનો ઋણી છું. પરંતુ બહેનનું ઘર છોડીને અન્યત્ર જવું ઉચિત નથી લાગતું. આપ એતો જાણતા હશે કે શ્રી નાગિની દેવીને મેં બહેન તરીકે સ્વીકારી છે અને તેણે પોતાનો ધીકતો વ્યવસાય છોડી દીધો છે. વળી હું બહેનના નિમંત્રણને સાચવવા જ આવ્યો છું.'

નગરીના મંદિરો, જાહેર સ્થળો વગેરે નિહાળવા-જુહારવામાં બીજે દિવસ વીતી ગયો. રાતના સમયે મહારાજનું નિમંત્રણ આપવા રાજ્યના એક મંત્રી અને નગરપાલક આવ્યા. દેદા શાહે આવતી કાલે પ્રથમ પ્રહર પૂરો થયા પછી રાજભવનમાં આવવાનું કબૂલ કર્યું.

અને બીજે દિવસે પ્રથમ પ્રહર પૂરો થયા પછી દેદા શાહ પોતાના હંમેશના સાદા વેશમાં પગે ચાલીને રાજભવનમાં આવ્યા.

જેણે લાખો રૂપિયા શું લાખો સોનૈયા ધર્મ કાર્ય પાછળ ખરચ્યા છે, તે દેદા શાહની આવી સાદાઈ જોઈને રાજ તેની બે રાણીઓ અને અન્ય સભ્યો સ્વાગત કરતી વખતે હક્ક થઈ ગયા.

દેદા શાહે રાજ રાણીને પ્રણામ કરી કુશળ પૂછ્યા. પરસ્પર કુશળવાતાં થયા પછી દેદા શાહ સાથે રાજ અને તેની બંને રાણીઓ બેઠક ખંડમાં આવ્યાં. મહારાજએ એક ગાદી પર બેસાડતાં કહ્યું : ' શેઠજી, સૌથી પ્રથમ મારા હાથે થયેલા એક અન્યાયની ક્ષમા માગી લઉં છું.'

'કૃપાનાથ, આવું કહીને મને શરમાશે નહિ. આપે કોઈ પ્રકારનો અન્યાય કર્યો હોય તેમ મેં કદી માન્યું નથી. અમારી સાત સાત પેઢીની આ નગરી છે. અને આપ અમારા શિરછત્ર છો.'

વચ્ચે જ રાજએ કહ્યું : ' શેઠજી, જો આપને ખરેખર દુઃખ ન લાગ્યું હોય તો મારા પર એક કૃપા કરો. આપ સપરિવાર આપની જન્મભૂમિમાં આવો હું આપને સગવડ આપીશ. ઇચ્છશે એટલી જમીન આપીશ.'

દેદા શાહ ગાદી પરથી ઉઠીને રાજના પગમાં પડ્યા અને ગદગદ સ્વરે બોલ્યા, 'કૃપાનાથ, આજે હું ધન્ય બની ગયો. મારું જીવન સાથેક થયું. પોતાનું આજીવન જ્યાં વીત્યું હોય તે ભૂમિને માનવી મરતાં સુધી પણ નથી ભૂલતો. પરંતુ કેટલાક નિયમોથી હું બંધાયેલો છું એટલે જરૂરિયાતથી વધારે પડતું કંઈ પણ રાખતો નથી. વિઠાપુર નગરીમાં મારો ધીનો વેપાર સારો ચાલે છે. એક નાનું મકાન પણ મળી ગયું છે. છતાં જન્મસ્થાન પ્રત્યેની મમતા ખાતર હું અવશ્ય આ ભૂમિને વંદના કરવા કોઈ કોઈ વાર આવતો રહીશ અને આપ સમા મહાન રાજવીના આશીર્વાદ મેળવીને ધન્ય બનતો રહીશ.'

મહારાજ અને તેની બંને રાણીઓ દેદા શાહના નિર્દોષ વચનો સાંભળીને તેના તેજસ્વી વદન સામે જોઈ રહ્યાં. રાજએ કહ્યું, 'દેદા

શાહ, રાજાનું ગૌરવ તેની પ્રજા છે અને તેમાંય જે સાત્ત્વિક અને સદાચારી પુરુષો હોય છે તે રાજાનું તેજ છે. જે રાજા પોતાના ગૌરવ અને તેજને સંભાળી શકતો નથી તે રાજા સ્વયં ગુણહીન બનીને નષ્ટ થઈ જાય છે. શેઠજી, આપ સમા સત્વશીલ પુરુષનું અપમાન કરીને મેં મારી શોભાને નષ્ટ કરી છે. જે આપ અહીં પાછા આવો તો જ મારું તેજ મને મળી શકે.’

દેદા શાહે કહ્યું : ‘ મહારાજ, હું એક નાનો માનવી છું. આપ કોઈ પ્રકારનું દુઃખ ન ધારશો. હું અવશ્ય અહીં આવતો રહીશ.’

એક રાણીએ કહ્યું : ‘ શેઠજી, અમારી નગરીની રૂપાવિંતા ગણાતી અને સમૃદ્ધ મનાતી નાગિની દેવીને આપે કંચનરૂપ બનાવી ખરેખર એક મહાન ચમત્કાર ઊભો કર્યો છે.’

‘ મહાદેવી, હું તો કેવળ નિમિત્ત રૂપ હતો. નાગિની દેવીના પ્રાણમાં પુણ્યનો ઉદ્ભવ જાગ્યો. નારીના ચિરંતન માર્ગે જવાની પ્રેરણા થઈ અને તેણે પોતાના વૈભવ વિલાસનો ત્યાગ કર્યો. મહાદેવી, અમારા ધર્મશાસ્ત્રમાં એક સત્ય એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે જે કંઈ શુભાશુભ કર્મ હોય તેનું ફળ ભોગવવું જ પડે છે. સુખ કે દુઃખ કોઈ કોઈને આપી શકતું નથી, માત્ર નિમિત્ત રૂપ બને છે.’

ત્યાર પછી રાજાના આગ્રહને માન આપી દેદા શેઠે ત્યાં ભોજન ક્યું અને વિદાય માગી. મહારાજાએ એક સેવકને રથ તૈયાર કરવાની આજ્ઞા કરી. એટલે તરત દેદા શાહ બોલી ઊઠ્યા : કૃપાનાથ, રથની જરૂર નહિ પડે હું આલીને જ જઈશ.’

‘ પણ...’

‘ મહારાજ, બહારગામ જવું હોય તે સિવાય હું પશુઓથી ચાલતાં વાહન કે પાલખી આદિમાં બેસતો નથી.’ દેદા શાહે વિનમ્ર ભાવે જણાવ્યું.

ત્યાર પછી મહારાજ અને બંને રાણીઓને નમન કરીને દેદા શાહ નાગિનીના ઘર તરફ વિદાય થયા.

નાગિની અને વિમલશ્રી દેદા શાહની વાટ જોઈ રહ્યાં હતાં. અંનેમાંથી કોઈએ ભોજન પણ લીધું નહોતું. કારણકે શેઠજી રાજને ત્યાં જમશે એવી કોઈને ખબર નહોતી.

દેદા શાહ આવી ગયા.

નાગિની ઉંબરમાં જ ઊભી હતી અને ડેલી તરફ જોઈ રહી હતી. ભાઈને આવેલાં જોતાં જ તે પ્રસન્ન બની ગઈ અને ઝોરડામાં ખેટલ વિમલશ્રીને હૃદયેશીને બોલી : ‘ભાભી, મારા ભાઈ, આવી ગયા.’
‘કદાચ જમીને જ આવ્યા હશે. તમે તૈયારી કરાવો. પેથક હમણાં જ ધાવતાં ધાવતાં સૂઈ જશે.’

દેદા શાહ અંદર આવ્યા. નાગિનીએ પૂછ્યું : ‘બહુ મોડું થયું !’

‘શું કરું ? મહારાજનું મન સાચવવા મારે જમવા બેસવું પડ્યું. તમે કોઈ જમ્યાં લાગતાં નથી.’

‘અમે આપની જ રાહ જોઈ રહ્યાં છીએ.’

‘તો હવે વિલંબ કર્યા વગર જમી લ્યો.’ કહી દેદા શાહ ઝોરડામાં ગયા અને જોયું તો પેથક સૂઈ ગયો હતો.

વિમલશ્રીએ પુત્રને સંભાળીને ઘોડિયામાં નાખ્યો અને સ્વામી સામે જોઈને કહ્યું : ‘આપ ધડિકે અહીં જ બેસજો. અમે જમી લઈએ.’

બીજા એ દિવસ પત્રી નાગિનીએ જૈન દર્શનનું પ્રાથમિક જ્ઞાન આપવાની વ્યવસ્થા વિમલશ્રીએ કરી દીધી.

વિહાર કરવાને અશક્ત એવાં વૃદ્ધ સાધ્વીજી મહારાજ પોતાના ત્રણ શિષ્યાઓ સાથે ઉપાશ્રમમાં રોકાઈ ગયાં હતાં.

અને હંમેશ દિવસના ત્રીજા પ્રહરે નાગિની દેવીએ આવવું તેમ નક્કી કરવામાં આવ્યું.

આઠ ને બદલે બાર દિવસ રોકાઈને દેદા શાહ વિદ્યાપુર નગરી તરફ વિદાય થયા.

પ્રકરણ ૨૮ મું :

: ગુરૂની સ્મૃતિ માટે...!

દેદા શાહ પોતાના પરિવાર સાથે વિદ્યાપુર નગરીમાં આવી ગયા તેઓએ શ્રોત્રસંધના આગેવાનો કે, પોતાના મુનીમ વગેરે કોઈ ને સંદેશો નહોતો મોકલ્યો. કારણ કે એમ થાય તો લોકો સ્વાગત કરે અને આવા કાર્યમાં માનપાત્ર પ્રાપ્ત કરવામાં તેઓને કદી રસ હતો નહિ. તેઓના બંને રથ ચૂપચાપ પાદરમાં આવી ગયા અને દેદા શાહ રથમાંથી ઉતરીને પગે ચાલતા ગામમાં દાખલ થયાં.

માન, કીર્તિ કે, વડપણ મેળવવાની તેઓ સ્વપ્નમાં પણ તમન્ના રાખતા નહોતા. તેઓ માનતા હતા કે હું જે કંઈ કરું છું, તે યોગી-વર નાગાર્જુનની કૃપાતું જ ફળ છે. એમણે સુવર્ણ બનાવવાની સિદ્ધિ ન આપી હોત તો આવું દાન વગેરે કશું થઈ શકત નહિ.

દાન આપતી વખતે કે કોઈપણ લોકોપયોગી કાર્ય કરતી વખતે તેઓ યોગીરાજને કદી ભૂલતા નહોતા.

ભવનના એ દાસ અને વૃદ્ધ ડોશીમા તો અગાઉથી આવી ગયા હતા...તેઓએ મકાન સ્વચ્છ કર્યું હતું. પણ શેઠ્ઠા કયે દિવસે આવશે તેની તેઓને ખબર નહોતી. કારણ કે તેઓને પોતાના માણસોને દેવગિરિથી જ વિદાય કર્યા હતા.

શેઠ્ઠા અને બંને રથો ભવન પર આવ્યાં ત્યારે સૂર્યાસ્ત થવાને ત્રણેક ઘટિકાની વાર હતી.

હંડા જળ વડે દેદા શાહે સ્નાનની તૈયારી કરી પણ વૃદ્ધ ડાશીમાએ તરત ગરમ પાણી મૂકી દીધું...

અને સહુએ સ્નાન પતાવ્યું... દૂધ ખાખરા ખાઈ શેઠશેઠાણી પુત્રને લઈને નગરીના મુખ્ય દહેરાસરે શ્રી જિનેશ્વર ભગવાંતને જીહારવા ગયાં.

સૂર્યાસ્ત થઈ ગયો હતો, ભગવાનની આરતી ઉતારવાનું ટાણું થઈ ગયું હતું. અને દેદા શાહ પત્ની સાથે ગર્ભદ્વારમાં દાખલ થયા.

પૂજારીએ આવીને કહ્યું : ' શેઠજી, આરતીનો સમય થઈ ગયો છે. આપ દર્શન કરી લ્યો ત્યાં હું આરતીની તૈયારી કરું છું.'

એમ જ થયું. દેદા શાહે ને વિમલશ્રીએ આરતી ઉતારી ...મંગળદીવો પેથડનો હાથ અડકાડીને બતાવ્યાં.

દેદા શાહે આરતીની થાળીમાં એક સોનૈયો મૂક્યો હતો. શેઠ-શેઠાણીનાં ચિત્ત ભારે પ્રસન્ન થઈ ગયા. આજે ઘેર આવીને આવે ભારે લાભ અનાયાસે પ્રાપ્ત થઈ ગયો.

શ્રી જિનાલયના ભંડારમાં શેઠ શેઠાણીએ ત્રણ સોનૈયા નાખ્યા ...ત્યાર પછી પૂજારીને એક એક સોનૈયો આપી શેઠશેઠાણી પોતાના નાના બાળકને લઈ ને આનંદભર્યાં હૈયે વિદાય થયા.

બીજે દિવસે નિત્ય કર્મથી પરવારી ઉત્તમ પ્રકારની મીઠાઈનો એક થાળ ભરી એક શ્રીફળ બે સોનાની માળાઓ, કેસરની એક દાબડી, બે ચંદનની નવદારવાળીઓ વગેરે લઈને દેદા શાહ રાજ-ભવનમાં ગયા.

વિદ્યાપુર નગરીના મહારાજ પ્રાતઃકાર્ય આટોપી શિરામણ પ્રરું કરી રાજસભામાં જવાની તૈયારી કરી રહ્યા હતા ત્યાં દેદા શાહે રાજભવનની સોપાનશ્રેણી પર પગ મૂક્યો.

મહાપ્રતિહારે તરત રાજને સમાચાર આપ્યા અને રાજ પોતે તરત શેઠના સ્વાગત માટે સામે આવ્યો.

દેદાશાહને પ્રસન્ન હૃદયે આવકાર આપી, કુશળ પૂછી એક જાંડમાં એક આસન પર બેસાડ્યા, રાજએ ગાદી પર બેસતાં કહ્યું : ' શેઠજી, મને ગઈ રાતે જ સમાચાર મળ્યા કે આપ એક મહાન કાર્ય કરીને આવવાના છો તે સમાચાર અગાઉથી મળ્યા હોત તો આપના સહકારનો પણ લાભ મેળવી શકત.

દેદા શાહે ઊભા થઈ, બે હાથ જોડીને કહ્યું : ' કૃપાનાથ, આપની શુભલાવના મારા માટે પ્રેરણારૂપ બની છે, અને આપના આશીર્વાદથી ઉપાશ્રયનું ઉદ્દઘાટન થઈ શક્યું છે. મારા ઘેર આવવામાં સ્વાગત શોભે નહિ એમ ધારી મેં કોઈને અગાઉથી સંદેશો મોકલ્યો નહોતો. વળી માનની ઇચ્છા જ પુણ્યનો અંત લાવનારી નિવડે છે કારણ કે માનપાન વખતે મધ્યસ્થ ભાવ રાખવો તે કોઈ વીરલ પુરુષને જ શક્ય હોય છે...હું તો આપનો માયામમતાથી બંધાયેલો એક વિનમ્ર પ્રજાજન છું.'

રાજનું હૃદય દેદા શાહની વિનમ્રતા જોઈને અતિ પ્રસન્ન બની ગયું.

દેદા શાહે ઊભા થઈ પાંચ સોનૈયા વડે ઘોળ કર્યો ત્યાર પછી ચાંદીનો થાળ બધી સામગ્રી સાથે ભેટણા રૂપે મૂક્યો.

ત્યાં તો રાજસભામાં જવા માટે મહામંત્રી પણ આવી ગયા. દેવગિરિના ઉપાશ્રય અંગેની કેટલીક માહિતી જાણીને રાજએ ખૂબ જ હર્ષ વ્યક્ત કર્યો.

થોડી વાર સામાન્ય ચર્ચા કરીને દેદા શાહે વિદાય માગી. રાજએ તરત કહ્યું : ' મને યાદ છે કે આપ કોઈ વાહનમાં બેસતા નથી. હું શિબિઠા તૈયાર કરવાની આજ્ઞા આપું છું.'

' નહિ કૃપાનાથ માણસો વડે ઉચ્ચતા વાહનમાં પણ હું નથી

ખેસતો. આપ મનમાં કશું ન લાવશો, કારણ કે હું પગે ચાલવામાં ટેવાયેલો છું.’

ત્યાર પછી રાજા અને મહામંત્રીએ દેદા શાહને ધન્યવાદ આપ્યા અને બંનેને નમન કરીને દેદા શાહ પોતાની દુકાન તરફ ગયા.

રાજા અને મહામંત્રી એક રથમાં ખેસીને રાજસભા તરફ ગયા.

દુકાને આવીને જોયું તો ઘીના લગલગ અઠીસો જેટલાં ઠામ આવેલાં. વાણીતરો જોખ કરીને તે ઠામ ખીજા વાસણોમાં ઠલવી લેતા અને પાકો હિસાબ કરી મુનીમજી તેઓને તુરત પૈસા ચૂકવી આપતાં.

દેદા શાહને ત્યાં ઘી વેચનારાઓને એક મોટામાં મોટું સુખ હતું કે, બહુવાર ખોટી થવું પડતું નહોતું. તેલમાં કોઈને છેતરવાપણું રહેતું નહોતું. અને ખાલના નાણા તરત રોકડા મળી જતાં.

ઘીમાં કોઈ પ્રકારના ભેળસેળની જનતામાં વૃત્તિજ નહોતી એટલે ઘી ચોકખું આવતું...પણ કોઈ ઠામતું ઘી જરા કાચુ હોય અથવા જરા વધારે કઠક હોય. આ માટે દેદાશાહે તાવડો રાખેલો અને એક સરખું ઘી ભરાઈ જતું.

બહારગામની ઘરાકી ઘણી સારી હોવાથી મણીયા કુડલા સેંકડોની સંખ્યામાં ભરાતાં અને એ બધાં કુડલા ઠંડા પાણીથી ફેળવેલી માટીમાં મૂકાતાં...આથી ઘી દાણાદાર બનતું હતું. આમ ત્રણ ત્રણ દિવસ પર્યંત ઠંડી માટી ઉપર કુડલા રખાતા હોવાથી ઘી સ્વાદ સુગંધ અને જાતમાં પ્રથમ કોટીતું ગણાતું.

પેઠીએ થોડીઘણી તપાસ કરીને ખાજુમાં આવેલા તાવા વાળા મકાનમાં ગયા. ચાર ચાર તાવડાઓ ચાલતા હતા. ચાર છ આઈઓ પણ આ કામ માટે રોકવામાં આવી હતી.

માટી પર પડેલા કુડલાઓનાં ઘીની ચકાસણી કરી, તાવડા કરનારાઓને કાળજી રાખવાનું જણાવ્યું, ત્યાર પછી તેઓ પેઠીએ ગયા.

ઘીના વેપારની આવક જવક જોઈ લીધી અને મુનીમજ સાથે કેટલીક વાતો કરીને તેઓ ઘેર જવા વિદાય થયા.

ઉત્તરોત્તર ધીનો વેપાર વધી રહ્યો હતો...દૂરદૂરનાં નગરોમાં પણ દેદા શાહની પ્રામાણિકતા મોગરાનાં કૂલોની સૌરજ માફક પ્રસરી ગઈ હતી અને વેપારીઓ દેદા શાહનો માલ મગાવતા.

એક તો નામ્યાર પ્રદેશમાં માલધારીઓ ઘણા હતા અને ઘી ઘણું થતું.

ધીરે ધીરે નાંદુરીનું ઘીનું પીઠું સામાન્ય બની ગયું. અને માલધારીઓ પોતાના ઠામ લઈને વિદ્યાપુર સુધી આવવા માંડ્યા.

મરેલા જાંટના ચામડામાંથી કુડલાઓનું નિર્માણ કરનાર કારિગરો પણ દેદા શાહ પાસે જ આવતા. ખાલી કુડલાઓના સંગ્રહ માટે દેદા શાહને એક વખાર રાખવી પડતી હતી.

આમ ધંધો ધમધોકાર ચાલતો હતો અને દાન આપવાની પ્રવૃત્તિ પણ એકધારી ચાલતી હતી. માલવ પ્રદેશમાં આવેલાં નાના મોટા તીર્થસ્થળોનાં જીર્ણોદ્ધાર માટે દેદા શાહ ધન આપવા માંડ્યા.

અને દર વરસે પોતે સપરિવાર ચાર આઠ દિવસ માટે જન્મ-ભોમકા નાંદુરીમાં જઈ આવતા. નાગિની દેવી તો એ વર્ષમાં જ જૈનદર્શનની રાગિણી બની ગઈ હતી. પહેલાં તેના મનમાં થયું હતું કે કોઈ સુપાત્ર પુરુષ સાથે પરણીને ગૃહસ્થાશ્રમ માંડવો. પરંતુ જનદર્શનના સંસ્કાર મળ્યા પછી તેને બાન થયું કે સંસારના અદ્ય જીવી સુખોની ઝંખના મારે શા માટે કરવી જોઈએ ? પુષ્કળ ધન છે, તેના ઉપયોગ ધર્મકાર્યમાં ને દાનકાર્યમાં થાય તે ફરીવાર આવું વેદનાભયું જીવન પ્રાપ્ત ન થય એવી શ્રદ્ધા તેના પ્રાણમાં જગૃત થઈ ચૂકી હતી.

અને પાંચમે વર્ષે દેદા શાહ નાંદુરી ગયા ત્યારે તેઓ જોઈ શક્યા કે નાગિની દેવી એની આદર્શ આવિકા બની ગઈ છે, અને ધર્મકરણીમાં રત્ત બનીને સાદાઈથી જીવન જીવી રહી છે.

પેથડ પાંચ વર્ષના થયો હતો. એટલે દેદા શાહ અને વિમલ-શ્રીએ પુત્રને પંડિતની પાઠશાળામાં વિધિપૂર્વક મોકલવાનું નક્કી કર્યું. આ માટે તપાસ કરતાં સુંદર મહારાજની પાઠશાળા ખૂબ જ વખણાતી હતી... દેદા શાહ સુંદર મહારાજની પાઠશાળાએ ગયા. સુંદર મહારાજે દેદા શેઠને ઘણી વાર જોયા હતા અને તેઓ તેની સાદાઈ, અદળક દાન વૃત્તિ અને ધર્મભાવના પર ખૂબ જ પ્રસન્ન બન્યા હતા.

આવા દાનવીરને પ્રાંગણમાં દાખલ થયેલો જોતાં જ સુંદર મહારાજ ઊભા થઈ ગયા અને સામે આવતાં બોલ્યા : ‘ પધારો શેઠજી પધારો ! અચાનક આ તરફ...? આજ હું ધન્ય બન્યો આપની ચરણ રજ મારી પાઠશાળામાં પડી.’

સુંદર મહારાજ લગભગ પંચાવન વર્ષના, રંગે શામળા, દેહે સુદૃઢ અને વાણીએ મધુર હતા. દેદા શાહે સુંદર મહારાજને નમસ્કાર કરતાં કહ્યું : ‘ પંડિતજી, હું એક કાર્ય માટે આવ્યો હતો...પણ મને દાનવીર કહો તે બરાબર નથી. સાચા દાનવીર તો આપ છો... જ્ઞાન, સદાચાર, સાદાઈ અને માનવતાનું આપ નિરંતર દાન કરતા હો છો.’

‘ શેઠજી, હું તો એક સામાન્ય બ્રાહ્મણ છું અને ધર્મથી મજબૂત કર્તવ્ય માત્ર બળવું છું. ફરમાવો શી આજ્ઞા છે? ’

પાઠશાળા ખુલ્લી ઝોસરીમાં રાખી હતી. લગભગ સાંકેક જેટલા વિદ્યાર્થીઓ હતા...શેઠને બેસાડી શકાય એવું કોઈ આસન પણ હતું નહિ એટલે સુંદર મહારાજ મનમાં જ સંકોચાઈ રહ્યા હતા.

દેદા શાહે ત્યાં એટલા નાના મોટા બાળકો સામે જોઈને કહ્યું. ‘ પંડિતજી, મારો પુત્ર પેથડ પાંચમાં વર્ષમાં પ્રવેશ્યો છે. આપ જે શુભદિવસ દર્શાવો તે શુભ દિવસે મારે તેને આપની પાઠશાળામાં મૂકવો છે.’

‘આટલું જ કામ હતું ?’

‘હા. પંડિતજી...’

‘તો આપે મને કહેવરાવ્યું હોત તો હું આપના ઘેર આવત.’

‘વિદ્વાનો, કલાંચાર્યો અને ગુરુદેવોનું ગૌરવ જાળવવું એ સંસારીઓનો એક ધર્મ ગણાય છે.’ દેદા શાહે કહ્યું.

‘આપના પુત્રની જન્મ પત્રિકા લાવ્યા છો ?’

‘જન્મ પત્રિકા તો નથી કરાવી, પણ જન્મક્ષર કરાવ્યા છે.’
કહી દેદા શાહે કેડિયાના ગજવામાંથી એક લુંગળી ઠાઠી.

સુંદર મહારાજે શેઠને ઝાસરીમાં પોતાની બાલુ એક ચાકળો મૂકીને ખેસાડયા. ત્યાર પછી જન્મક્ષર જોઈ ટીપણામાં ગણુત્રી કરી પ્રસન્ન સ્વરે કહ્યું : ‘શેઠજી આજ ચૈત્ર સુદિ ત્રીજ છે... એક મહિના પછી અખાત્રીજનું મુહુર્ત ધણું જ શ્રેષ્ઠ છે. તે દિવસે નિશાળ ગરણું કરવું અત્યુત્તમ છે. શેઠજી પેથડકુમારના ગ્રહ ધણા તેજસ્વી છે...મને લાગે છે કે આ પુત્રસ્ત લવિષ્યમાં ભારે કિર્તી પ્રાપ્ત કરશે અને જીવનભર નિરોગી રહેશે...કોઈ પણ મારકરોગ તો આવશે જ નહિ...ઓહ સાતસાત પેઢીનું નામ ઉજવળ કરે એવા એના સર્વશ્રેષ્ઠ ગ્રહો છે.’

શેઠે કહ્યું : ‘આપના આશીર્વાદ ફળે! ગૈશાખ સુદિ ત્રીજનો દિવસ શ્રેષ્ઠ છે...આપની પાઠશાળામાં કેટલા વિદ્યાર્થીઓ છે ?’

અત્યારે સિત્તોર છે ને મેં પંચોતેર વિદ્યાર્થીઓ રાખવાની મર્યાદા રાખી છે.’

‘આપ એકલા જ પાઠશાળા ચલાવો છો ?’

‘એકલા કેવી રીતે ચલાવાય ? એ પંડિતો ખીજ પણ છે. આમ તો મારી પાઠશાળામાં ભાષા, વ્યાકરણ, ગણિત, કાવ્ય, શાસ્ત્ર, વ્યાપારની પદ્ધતિ, નીતિશાસ્ત્ર, રાજનીતિ, સંગીતાદિ કલાઓ પ્રારં-

ભિક્ષુ ધર્મજ્ઞાન વગેરે શિખવાય છે. મારી પાઠશાળામાં જૈન બાળકોની સંખ્યા પચાસથી વધુ છે. એટલે જૈનધર્મનું પાયાનું જ્ઞાન પણ શીખવવામાં આવે છે. લગભગ દસથી બાર વર્ષનો અભ્યાસક્રમ છે.’

‘ઉત્તમ...હું ગૈશાખ સુદ્ધિ ત્રીજના દિવસે મારા પુત્રને લઈને આવીશ.’ ઠી દેદા શાહ બોલા થયા અને પંડિતજીને નમન કરીને વિદાય થયા.

ઘેર આવ્યા પછી તેમણે પત્નીને સઘળા વાત ઠી. પત્નીએ કહ્યું : ‘સ્વામી, નિશાળગરણા નિમિત્તે શું કરશું ?’

‘તારી જે ભાવના થાય તે...’

‘મને એમ થાય છે કે પાઠશાળાના દરેક વિદ્યાર્થીઓને એક એક ધોતી એક એક ખેસ જેવી ચાદર આપવી. તે સિવાય સમગ્ર નગરીના બાળકોને મીઠાઈના પડા આપવા.’

‘બરાબર છે. પણ મીઠાઈના પડામાં એક એક રૂપિયો મૂકી દેવો અને પાઠશાળાના ત્રણેય પંડિતોને હેમની એક એક કંઠી ને પૂજામાં કામ આવે એવો મુગટો ને ખેસ.’ દેદા શાહે કહ્યું.

‘અને પાંચેય જિન મંદિરોનાં પૂજા ને અંગરચના કરવી, ચાચકોને દાન આપવું ને ગરીબોને વસ્ત્રો આપવાં.’

‘બરાબર છે, તારી ભાવના પ્રમાણે જ થશે. એક વાર મારે ઉજ્જવનિ જવું પડશે.’

‘કેમ ?’

‘સોનું ઘણું ભેગું થયું છે...વીસેક મળુ વેંચવું છે તે સિવાય આ બધી વસ્તુઓ પણ ખરીદવી છે.’

‘તો ક્યારે જવું છે ?’

‘પરમ દિવસે જઉં...’

‘ભલે જાઓ...ચારેક દિવસ તો થઈ જશે...’

‘હા, ત્રણ, દિવસ તો આવતાં જતાંનાં ને એક દિવસ ત્યાં રોકાઈશ...કદાચ એક દિવસ વધારે થાય. આમ તો એક ચિંતા.’

‘કઈ વાતની?’

‘મહાત્મા નાગાર્જુનને મળ્યાંને છ વર્ષ થઈ જશે...ત્યાર પછી મહાપુરુષના કથા સમાચાર નથી...આમ તો તેઓ છેક ત્રિવિષ્ટપ પાસે જવાના હતા, અને મને લાગે છે કે ત્યાંજ હશે... છતાં એ ઉપકારીનું સ્મરણ મનમાંથી જતું નથી.’

‘આપ એક કાર્ય ન કરો?’

‘કહેને...’

‘ઉજ્જયનિ જાઓ છો...એ તો મોટું તીર્થસ્થાન છે. જૈન અને વૈદિક મતાવલંબીઓ સહુ ત્યાં માત્ર એ આવે છે આવા સ્થળે મહાત્માની યાદી રહે તે પ્રમાણે એક સાર્વજનિક ધર્મશાળા ન બનાવી શકાય?’

‘જરૂર બનાવી શકાય...સાથે ભોજનશાળા પણ...એટલે યાત્રાળુઓને વાંધો ન આવે. હું ત્યાં જઈને આ કામની માહિતી મેળવી લઈશ. કદાચ એકબે દિવસ વધુ રોકાવું પડશે તો રોકાઈ જઈશ. બરાબર છે ને?’

અને ખીજે દિવસે દેદા શાહ પચીસ મણુ સોના સાથે એક ગાડામાં વિદાય થયા. સાથે કોઈ ચોકિયાત પણ ન રાખ્યો અને માત્ર એક વાણીતરને સાથે રાખ્યો.

પ્રકરણ ૨૯ મું :

: યાત્રાએ.....!

ઉજ્જવનીના પ્રવાસ કરીને દેદા શાહ પાંચમે દિવસે નહિ પણ છેક સાતમે દિવસે આવી ગયા.

બાળકો માટે સો ઘોડી, સો રેશમી ચાદર, પાંચ પીતાંબરની બ્લેડીયો વગેરે સામગ્રી લેતા આવ્યા. સાથેસાથ ક્ષિપ્રા નદીના તટ પર એક પાન્યશાળા બંધાવવાની અને બાબુમાં એક ભોજનશાળા તૈયાર કરવાની પણ વ્યવસ્થા કરતા આવ્યા. આ કાર્ય તેઓએ ત્યાંના મહાજનને જ સોંપી દીધું. ધર્મશાળાનું નામ શ્રીનાગાર્જુન વિહાર રાખવાનું સૂચન પણ કરી દીધું અને આના ખર્ચ પેટે દસ હજાર સોનૈયા પણ મહાજનને અર્પણ કર્યાં.

ધર્મશાળા રૂપ નાગાર્જુન વિહારની રૂપરેખા પણ તેઓએ શિલ્પશાસ્ત્રી પાસેથી સમગ્ર લીધી. ચોમાસુ એસે તે પહેલાં કામ શરૂ કરવાની ખાતરી પણ મળી ગઈ.

એ જ રીતે દેદા શાહને એક વિચાર આવ્યો કે જે સ્થળે યોગીરાજની કુટિર હતી તે સ્થળે કંઈક બંધાવવામાં આવે તો ઉત્તમ. પણ સાવ વનપ્રદેશ હતો. કોઈ માણસો આવે પણ કઈ રીતે ? હા અર્ધ કોસ દૂર એક નાનું ગામકું હતું. આ અંગે પત્ની

સાથે વાટાઘાટ કરીને દેદા શાહે ત્યાં નાગનાથ મહાદેવનું એક મંદિર બંધાવાનું નક્કી કર્યું.

ઐશાખ શુદ્ધ ત્રીજના દિવસે પેથડકુમારનું નિશાળગરણુ કરવામાં આવ્યું. નગરીનાં પાંચેય શ્રીજિન મંદિરોમાં પૂજા આંગી રચાવવામાં આવી. શાળામાં બધા બાળકોને ધોતી, ચાદર, એક એક રૂપિયો ને મીઠાઈ નો એક એક પડો આપવામાં આવ્યો. સમગ્ર નગરીનાં તમામ ઘેર જેટલાં બાળકો હોય તેટલા મીઠાઈના પડા ને એક એક રૂપિયો વહેંચવામાં આવ્યો. આ કાર્યમાં ગાતિવાર પટેલોએ સારી એવી સહાય કરી. કારણ કે નગરીમાં કયા સ્થળે કેટલાં ઘર છે તેની યાદી દરેક ગાતિનાં પટેલો પાસે રહેતી એટલે સાંજ પડે તે અગાઉ આ કામ પતી ગયું.

પેથડને પાઠશાળામાં દાખલ કર્યાના સમાચાર પણ તેણે નાગિની દેવીને અને ખીજા એચાર સગાઓને મોકલી આપ્યા.

ખીજા પાંચ વર્ષ પસાર થયા.

ધીના વ્યાપારમાં સારી એવી પ્રાપ્તિ ને નામના પ્રાપ્ત થઈ હતી. લગભગ એકાદ લાખથી વધારે સોનૈયા ભેગા થઈ શક્યા હતા. માત્ર વીસ સોનૈયમાં દેદાશાહે નાંદુરીમાં વ્યવસાય શરૂ કર્યો હતો. સાવ નાના પાયા પર. આજ તે જ વ્યવસાય લગભગ પચાસ માણસો માટે આશ્રયરૂપ બની ગયો હતો. જાહોજલાલી ઊભી થઈ હોવા છતાં દેદા શાહના ઘરમાં તે અંગ પર એવી ને એવી સાદાઈ રહેતી હતી. તેમને જોનારો કદી પણ કલ્પી શકે નહિ કે આ સૂવણું નો દાનેશ્વરી દેદા શાહ છે, જેણે ભવ્ય ઉપાશ્રય બંધાવ્યો છે. સેંકડો વાવ ફૂવારૂપ જળાશયો બંધાવ્યા છે, ઢોરઢાંખરને પાણી પ્રાપ્ત થાય એવા અવાડાઓ બંધાવ્યા છે, વીસેક જેટલા જિનાલયોનાં જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યા છે, પાંચ સાત ધર્મશાળાઓ બંધાવી છે. શ્રી હનુમાનજીની દેીઓ, શ્રી શિવાલયો, સાત્વિક માતાના મંદિરો રામમંદિરો, કૃષ્ણ

મંદિરો વગેરે આય' સંસ્કૃતિના પ્રતીક સમાં અને લોકોના ચિત્તને આધ્યાત્મિક શાંતિ આપનારાં એવા નાના મોટા ઘણા મંદિરો પણ બંધાવ્યા છે. સાત બોજનશાળાઓ બનાવી છે જેમાં કોઈ પણ વ્યક્તિ કશું પણ આપ્યા વગર બોજન પામી શકે છે.

આ બધાં કામ તેઓએ ક્યાં એટલે સમગ્ર માલવ પ્રદેશમાં તેમની કૃતિ' લોકકવિઓ માટે પ્રેરણારૂપ બની ગઈ. આમજીવનને બહેલાવનારા લોકકવિઓ જ્યાં જતાં ત્યાં દેદા શાહ અને વિમલશ્રીની ગીત કથાઓ વિધિ રૂપે ગહેકાવતા હતા. ખાસ કરીને નામ્યાર પ્રદેશમાં તો દેદા શાહ ઘરોઘરની પ્રેરણારૂપ બની ગયા હતા.

આ તરફનાં રજપુતો સશક્ત, બળવાન અને જોરાવર હતા એટલે મુસલમાનોના અત્યાચારથી લગભગ પ્રદેશ બચી ગયો હતો.

પંદર વર્ષના પેથડ પણ પિતાની છબી જેવો જ સાદાઈ, સંસ્કાર અને સદાચારનો આદર્શ બની શક્યો હતો.

પેથડકુમાર પંદર વર્ષનો થયો ત્યારે આચાર્ય લગવંત શ્રીપુજ મહારાજ વિઘાપુર નગરીમાં ચતુર્માસ નિમિત્ત પધાર્યા. દેદા શાહે ઘણા જ ઉલ્લાસપૂર્વક મુનિવરોનું સ્વાગત કર્યું અને શ્રીજીની પ્રભાવના કરી.

છેલ્લા દસ વર્ષના ગાળામાં દેદા શાહે લગભગ ત્રણસો મણુ સોનું બનાવીને રાખ્યું હતું અને તેઓએ મનથી એમ પણ નક્કી કર્યું હતું કે, હવે સોનું ન બનાવવું...

મહાજ્ઞાની એવા શ્રીપુજ મહારાજ લગભગ સિત્તોરોર વર્ષના હતા. પરંતુ તપશ્ચર્યા, આરાધના વ્યવહારમાં મગ્ન રહેતા હોવાથી તેઓનું આરોગ્ય ઉત્તમ હતું. તેઓ પોતાના શિષ્યોને નિયમિત જ્ઞેનતત્ત્વ જ્ઞાનમાં અતિ કઠિન ગણાતાં શાસ્ત્રો લખાવતા અને જ્યાં વિહાર કરવો પડે ત્યાં પગપાળા જ જતા. વૃદ્ધાવસ્થાને તેઓએ

ગણકારી જ નહિ, શિષ્યો અવારનવાર કહેતા કે હવે ડોળીમાં બેસવું જોઈએ. પણ શ્રી ભગવંતે હસીને કહ્યું : 'આ કાયાને જોટલી સુંવાળી બનાવો તેટલી જ તે બોભરૂપ બની જાય છે. મારી કોઈ ફરિયાદ તો છે નહિ અને કાયાનું દમન કર્યા વગર આત્માની પરબ ન થાય. તમે મારી કોઈ ફિકર કરશો નહિ. આ દેહ તો નાશવંત છે, દેહની આળપંપાળ ત્યાગીએને ન હોય ત્યાગીએ તો આત્મામાં જ રમે અને મસ્ત રહે.'

શ્રીપુજની પ્રવચન ધારા અપૂર્વ હતી. ચોમાસાના સમયમાં તો આચાર્ય ભગવંતના દર્શન માટે નાના મોટા અનેક નગરોમાંથી શ્રાવકો આવતા જતા હતા. કોઈ ગાડામાં, કોઈ પગે ચાલીને તો કોઈ ગમે તે વાહનમાં બેસીને પોતાનો ભકિતભાવ દર્શાવી જતા.

આવનારા મહેમાનો માટે અલગ રસોડાની કે એવી કોઈ વ્યવસ્થા બની કરવાનો વિચાર કોઈપણ શ્રાવકના હૈયામાં થતો જ નહોતો, કારણ કે એથી નિમિત્તભાવે દોષ બોલો થતો અને જૈન મુનિવરો પણ આ માટે ખૂબ જ સાવધ રહેતા. આમ હોવાથી શ્રાવકો જ મહેમાનોને પ્રેમ અને ભાવનાપૂર્વક પોતાને ત્યાં જમાડતા આ રીતે જમાડવામાં અતિથિ સત્કારના પુણ્યોપાજ્ઞનો લાભ પણ મળતો હતો.

તે સમયે કોઈપણ વસ્તુ કે ક્રિયા સાધુઓના નિમિત્તથી બનતી નહોતી. મુનિ સંસ્થા પણ સાવધ અને દષ્ટિવાળી રહેતી. મુનિવરો પોતાના પ્રવચન દ્વારા અવારનવાર શ્રાવકોને પોતાના કર્તવ્યમાં જાગૃત રાખતા હતા અને શ્રી ચતુર્વિધ સંઘની મર્યાદા સાચવવાનો પણ ઉપદેશ આપતા. મુનિવરો સમજતા હતા કે તીર્થંકર ભગવંતોએ પ્રસ્થાપિત કરેલી સંઘરચના એવાને એવા સ્વરૂપમાં અભંગ રહેશે ત્યાં સુધી જન ધર્મની જૈનતત્ત્વની, જન આદર્શની અને ખુદ જનોની કીર્તિ પણ અભંગ રહેશે.

આમ શ્રીપુજ મહારાજના દર્શનાર્થે પધારતા શ્રાવકો અને શ્રાવિકાઓને પોતાના અંગરૂપ માનીને નગરીના શ્રાવકો સંભાળી લેતા. દેદા શાહ પણ આ લાભથી વંચિત નહોતા રહેતા.

તેઓએ પુષ્કળ સુવર્ણ ખનાવી રાખ્યું હતું અને એ સઘળું સોનું શુભ કાર્યમાં વાપરવાનો તેઓનો નિશ્ચય હતો એટલું જ નહિ પણ હવે પછી વધારે સોનું ન ખનાવવાનો તેમણે નિર્ણય કરી વાળ્યો હતો.

સોનાનું આકર્ષણ અને સુવર્ણની માયા જાણે યુગયુગથી જન-હૃદયને ખેંચતી હતી. દેદા શાહ સમજતા હતા. કે પોતે જો સોનાની માયામાં પટકાર્ષ પડશે તો ધર્મકરણી ચૂકી જશે અથવા આસક્તિની જ્વાળામાં ચારે દિશાએથી ઘેરાઈ જશે.

પેથડ પંદર વર્ષનો દર્શનીય નવજવાન બની રહ્યો હતો. દસ વર્ષ પર્યંતનો અભ્યાસકાળ પૂરો થવા આવ્યો હોવા છતાં દેદા શાહે તેને એ વર્ષ વધુ અભ્યાસ માટે પાઠશાળામાં મોકલવાનું નક્કી કર્યું. તેઓ સમજતા હતા કે બાળકના ઘડતરના પાયામાં જો સદાચાર, સાત્ત્વિકતા અને ધર્મના સંસ્કારો નહિ પડ્યા હોય તો તેની આવતી કાલ કેવળ ભૌતિક ભૂતાવળની ગુલામીમાં અટવાઈ જશે. એથી સુંદર મહારાજે પેથડને એ વર્ષ પર્યંત ધર્મ અને ધર્મના તત્ત્વ સાથે સદાચારના સંસ્કાર આપવાનું યોગ્ય માન્યું.

ચાતુર્માસ ઘણો જ સુખરૂપ ગયો. દેદા શાહે દસ સંઘ જમણ કર્યાં. ત્રીસ વખત વિવિધ વસ્તુઓની પ્રભાવના કરી ત્રણ વખત અષ્ટાન્હિકા મહોત્સવ કર્યાં. વિઠાપુર નગરીમાં જાણે એથી આરો પોતાને પ્રકાશ પાથરી રહ્યો હતો.

શ્રીપુજ મહારાજ વયોવૃદ્ધ તો હતા જ પણ અતિ સમર્થ હતા.

પર્વાધિરાજ પૂરા થયા પછી એવા સમાચાર આવ્યા કે, વિધર્મીઓના ધાડાં આ તરફ આવી રહ્યાં છે. આચાર્ય ભગવંતશ્રી

શ્રીપુજ મહારાજને માત્ર એક અઠમની આરાધના કરી અને સાત્વિક મંત્રપાઠના પ્રભાવે તે ધાડાંઓની દિશા ફેરવી નાંખવી. અને એક વ્યાખ્યાનમાં તેઓએ કહ્યું પણ ખરું કે, 'સન્નનો, વિધર્મીઓ પણ માણસો જ છે. એનામાં સંસ્કાર અને સદાચારનો અભાવ હોવાથી તેઓ અત્યાચારના શસ્ત્ર વડે વદાગ પ્રવૃત્તિમાં મગ્ન બન્યા છે. પરંતુ આપ સહુ એક વાત ચોક્કસ માનજો કે આત્મા કોઈ પણ ઉપાયે વટલાવી શકાતો નથી. આ દેહ પર કોઈ થૂંકે કે મોઢામાં કોઈ વિધર્મી કંઈ નાખે તો એથી વટલી શકાતું નથી. એટલે આપું કોઈ પ્રસંગે અને તો તમે સ્નાન શુદ્ધ થઈ શ્રીજિનેશ્વર ભગવંતની આરાધનામાં તન્મય થઈ જાઓ. હું આપ સમક્ષ એક કહેવત રજૂ કરું છું કે વાણિયો વટલાય નહિ અને સોનું સડે નહિ. આ કહેવતને બરાબર હૈયામાં સાચવી રાખજો. તમારા હૈયામાં તમારા ધર્મ, તમારા આદર્શો અને તમારા સદાચારો પર નિષ્ઠા અને હકિત હશે તો જગતનો કોઈ વાદ, જગતનું કોઈ આકર્ષણ કે જગતની કોઈ શક્તિ તમારા ખળનાને લુટી શકશે નહિ.'

શ્રી પુજ ભગવંતનું આ પ્રવચન હજારો જૈનો માટે પ્રેરણાનું સંકેત સમુદાય બની ગયું.

આમ ધર્મકરણી અને ધર્મની જગૃતિના ઉત્સવસમો ચાતુર્માસ પૂર્ણ થયો.

માગસર સુદિ બીજના દિવસે તેઓ વિહાર કરવાના હતા, તે પહેલાં જ શેઠશેઠાણીએ આજીવન બ્રહ્મચર્ય પાળવાની ચોથા વ્રતની આધા લેવાનો નિશ્ચય કર્યો.

અને માણસોએ પોતાના આ નિશ્ચયની ભગવાન શ્રીપુજ સમક્ષ જાણ કરી અને માગસર સુદિ બીજનો દિવસ ઘણો ઉત્તમ હોવાથી તે જ દિવસે સારા એવા સમારોહ સાથે શ્રી. ચતુર્વિધ સંઘ સમક્ષ દેદા શાહ અને વિમલશ્રીને ચોથા વ્રતના પાત્રનની જાવજીવ પર્વતની આધા આપી.

આ પ્રસંગે નાગિની દેવી પણ નાંદુરીથી આવી હતી. તેણે પણ શ્રાવકના આર વ્રતનાં પાલનની અને બ્રહ્મચર્યના પાલનની બાધા લીધી. નગરીના ઘણા બાગ્યશાળી ભાઈ બહેનોએ પણ આવી અને વિવિધ પ્રકારની પ્રતિજ્ઞાઓ ગ્રહણ કરી.

દેદા શાહ અને વિમલશ્રી વ્રતધારી બની ગયાં. આ ઉત્સવના ચાર પાંચ હજાર જેટલા ભાઈબહેનો એકત્ર થયા હતા. દેદા શાહ તરફથી સુવર્ણ મુદ્રાઓની પ્રભાવના થઈ.

અને માગસર સુદિ છઠના દિવસે આચાર્ય લગવંત પોતાના પરિવાર સાથે અન્યત્ર જવા વિદાય થયા.

દેદા શાહનું વય લગભગ પચાસની આસપાસ પહોંચ્યું હતું. પણ જ્ઞેનારને તેઓ પાંત્રીસ વર્ષના જ લાગતા. એ જ રીતે વિમલશ્રી પણ પાંચ વર્ષનાનાં હોવા છતાં ત્રીસ વર્ષનાં યૌવના સમાં લાગતાં હતાં. કારણ કે બંને માણસોનો જીવનવ્યવહાર સદાચાર, ધર્મ અને આચારપાલન પર રચાયેલો હતો.

જ્ઞેનોમાં સદાચારનું પાલન એ તો ગળથૂથી પ્રાપ્ત થયેલો વારસો હોય છે. અને જે જ્ઞેનો આ વારસાને વળગી રહેતા હોય છે તે જ્ઞેનો મોટે ભાગે નીરોગી, નિરૂપદ્રવી અને સર્વના હિતના પ્યાસી થઈ શકે છે.

દાન દેવામાં તેઓને સંકોચ નથી હોતો, તેમ ગમે તેટલું ધન મળે તો પણ તેનામાં આસક્તિ નથી હોતી.

આથી જ હજારો વર્ષથી જ્ઞેનો જનહૃદયમાં વસેલાં હતાં. એક નાના ગામડામાં પણ રહેતો જ્ઞેન એ ગામડાની જનતાનો સન્મિત્ર અને શુભેચ્છક બની રહેતો.

આચાર્ય લગવંતની વિદાય પછી થોડા દિવસો સુધી નગરીમાં શુષ્કતા ઉભરાઈ રહી.

નાગિની દેવી પણ એકાદ માસ રોકાઈને ભાઈ ભાભીની ચરણ-

૨૦૪ લઈ વિદાય થઈ. હવે તે સામાયિક પ્રતિક્રમણ, વ્રત, તપ આદિ કરી શકતી હતી.

અને જ્યાં વરસોને વિદાય લેતાં વાર નથી લાગતી ત્યાં એ વર્ષનો કાળ કઈ ગણતરીમાં ?

પેથડકુમારને પાઠશાળામાંથી વિધિવત્ વિદાય આપવામાં આવી. બાર બાર વર્ષ પર્યાંત તેણે અભ્યાસમાં ચિત્ત પરોવ્યું હતું અને તેના દેહ પર પ્રથમ યૌવનની ગુલાબી સાથે સદાચારની તેજસ્વિતા ખીલી ચૂકી હતી.

માતાપિતાને મન બાળક ગમે તેવડું મોટું હોય તો પણ નાતું જ લાગતું હોય છે. ગૃહસ્થ જીવનમાં જ્યાં પ્રેમ, મમતા, અને વાતસલ્ય ઉભરાતાં હોય છે ત્યાં આવું બનતું રહે છે.

દેદા શાહ પુત્રને પેઢીએ ખેસાડવો શરૂ કર્યો. વેપાર તો બહુ વિધિ હતો નહિ, માત્ર ઘીનો હતો, પરંતુ દેદા શાહની પ્રમાણિકતાએ વેપારને બારે વિશાળ બનાવી દીધો હતો. જે પેઢીમાં માત્ર એજ વાણીતર રાખ્યા હતા. તે પેઢીમાં આજ વાણીતરો, મુનીમો ને મજૂરો સહિત લગભગ સવાસો થઈ ગયા હતા.

દેદા શાહ પોતાના દરેક માણસની કાળજી રાખતા. તેઓના ઘરમાં કોઈ સારો માઠો પ્રસંગ આવે તો દેદા શાહ તે પ્રસંગને પોતાનો જ માની લેતા અને વાણીતર કે મજૂરોને ઘેર જવામાં પણ સંકોચ રાખતાં નહોતા. શેકની આવી ભાવના જોઈને માણસો પણ જે કંઈ કાર્ય કરતા, તે પોતાનું સમજીને જ કરતા.

દેદા શાહને એકવિચાર આવેલો કે બસો પાંચસો ગાયોનું એક ગોકુળ કરવું પણ વિમલશ્રી સાથેની ચર્ચા પછી તેઓએ તે વિચાર માંડી વાળેલો અને ઘેર છ સાત ગાયો રાખેલી. ગાયો ઉત્તમ કોટીની હોવાથી દૂધ સારી રીતે આપતી અને દેદા શાહ પણ પોતાની ગાયોને પરિવારના એક અંગ માફક સાચવતા.

જે દિવસે પેથડને પેઢીએ લઈ ગયા તે દિવસે દેદા શાહે પુત્રને કહ્યું હતું, 'બેટા, પુણ્યથી સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે પરંતુ પ્રમાણિકતા, સચ્ચાર્થ અને અલોભના યોગથી જે કંઈ મળે છે તે લબ્ય હોય છે. બે દોઢગાનું નુકશાન જતું હોય તો હસતાં હસતાં સહી લેવું, પણ બે દોઢગા વધુ મેળવવા માટે કોઈ પણ સંયોગમાં અન્યાય, અનીતિ કે લોભને આશ્રય ન આપવો. શ્રી જિનેશ્વર ભગવાંતે દર્શાવેલા નિયમો ને સદાચારો માનવીને માત્ર આ લવ-પુરતા સહાયક નથી પરંતુ આવતા ભન માટે પણ પાથેય રૂપ અની જાય છે. એટલું જ નહિ જન્મ મરણની જળમાંથી મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવામાં સહાયક અને છે.'

નવજવાન પેથડે પિતાના આ વાક્યને હૈયામાં કોતરી રાખ્યું.

ધંધો એવો હતો કે જગતા રહેવું જ જોઈએ. આમ છતાં દેદા શાહે યાત્રાએ જવાનું નક્કી કર્યું અને ચાર મહિના માટે બધો બોબો મુનીમો માથે મૂકીને દેદા શાહ, પત્ની, પુત્ર, બે સેવકો અને બે દાસીઓ સાથે એક શુભ દિવસે તીર્થાધિરાજ શ્રી. શત્રુંજયની યાત્રાએ નીકળી પડ્યા. સાથે ત્રણ રથ લીધા હતા, એક ગાડું લીધું હતું. પરંતુ પતિ પત્નીએ પગે ચાલીને પ્રવાસ કરવાનું નક્કી કર્યું.

વિદ્યાપુર નગરીથી તેઓ સીધા નાંદુરી ગયા. ત્યાં ચાર દિવસ શેકાયા અને નાગિની દેવી તેમજ નગરીના આઠ દસ માણસો યાત્રાને લાભ લેવા જોડાયા.

ચાર માસનો પ્રવાસ હતો.

મકરણુ ૩૦ મુ' :

: શ્રીકૃષ્ણ વધાવ્યુ' !

યાત્રામાં ઘણા લાલ થાય છે. કેટલાક ભૌતિક લાલ થાય છે, કેટલાક આધ્યાત્મિક લાલ થાય છે.

એક તો નિશ્ચિંત મન વડે આરાધ્યનાં દર્શન, પૂજન અને ભક્તિભાવ થઈ શકે. કોઈ વાર ભાવનાનાં તરંગો ઠમ્મઅંધનની ગાંઠો પણ તોડી નાંખે.

વિવિધ ક્ષેત્રો, ત્યાં વસતી જનનાનાં સુખ દુઃખ, ત્યાંનાં વિવિધ વેશપરિધાન, વિવિધ ખાદ્ય દ્રવ્યો, વિવિધ છતાં એકરૂપ બનતા આદર્શો વગેરેનો અભ્યાસ થાય.

પ્રવાસના કારણે કાયાનું ઘડતર થાય, અનુભવનું જ્ઞાન મળે, વિવિધ વ્યવહારોનાં દર્શન થાય, વેપારવણુજનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ થાય, બોલવા ચાલવામાં વિવેક અને ગાંભીર્યનો સુમેળ થાય.

પ્રવાસમાં ચિત્ત પ્રકુલ્લ રહે, સંકટ સહવાનું બળ મળે અને સંકટ સામે મુકાબલો કરવાનું સાહસ પ્રગટે. ગમે તેવી પરિસ્થિતિ વચ્ચે જીવનને પસોટવાનો અનુભવ મળે અને યાત્રાપ્રવાસ પાછળ ધાર્મિક ભાવના હોવાથી પાપભીરૂ બનવાની તાલીમ મળે.

આમ દરેક રીતે યાત્રાપ્રવાસ હિતકારી હોય છે.

દેદા શાહનો ચાર મહિનાનો પ્રવાસ હતો. જેમાં નાના મોટા બધા તીર્થો આવી જતાં હતાં. માંડવગઢ, આણુ, તારંગાજી, શંખેશ્વરતીર્થ, શ્રી. સિક્કગિરિજી, શ્રી. ગિરનારજી, શ્રી. પ્રભાસતીર્થ વગેરે સર્વોત્તમ તીર્થોને સ્પર્શવાની ગણતરી રાખી હતી.

દેદા શાહ જ્યાં જતા ત્યાં ત્યાં વિવિધ પ્રકારનાં સાત્વિક દાન આપવાનું ચૂકતા નહિ અને સિક્કગિરિ, ગિરનારજી આદિ તીર્થોમાં તેઓએ સંઘ જમણુ પણ કર્યાં હતા. એટલું જ નહિ પરંતુ ત્યાં વસતી ગરીબ જનતાને અન્ન વસ્ત્ર વગેરે પણ આપતા હતા.

માગશર સુદ બીજના શુભ દિવસે કરેલું પ્રસ્થાન માર્ગમાં કોઈ પણ પ્રકારના વિદનરૂપ ન નીવડ્યું. જ્યાં પુણ્ય હોય ત્યાં વિપત્તિ ટકતી નથી.

ચાર મહિનાનો પ્રવાસ સાડાચાર મહિને પૂરો થયો.

દેદા શાહે જેને બહેન કરી છે, તે નાગિની દેવીને આ યાત્રામાં ધણું જાણવા જેવું મળ્યું હતું. તેનું જીવન તો પત્રો લઈ ચૂક્યું હતું પણ હવે તેના આત્માને પણ પોતાનું ભૂતપૂર્વ પાપમય જીવન ડાંખ્યા કરતું હતું. જ્યાં પોતાના દૂષણ ડાંખે ત્યાં પશ્ચાતાપની પાવક જ્વાળા આપોઆપ પ્રગટે છે. આઠ દસ દિવસ પર્યાંત નાગિની દેવી દેદા શાહને ત્યાં રોકાઈ અને ત્યાર પછી તે નાંદુરી જવા વિદાય થઈ.

દેદા શાહે સાડા ચાર મહિનાના આ પ્રવાસમાં લગભગ બે લાખ સોનૈયા શુભ કાર્યમાં વાપર્યાં હતા, અને નગરીમાં આવ્યા પછી પણ યાત્રાના કળશરૂપ નવકારશી જમાડી હતી.

બીજાં બે વરસ વીતી ગયાં. પેથડકુમાર વીસ વર્ષનાં પગથિયે જીભો રહ્યો. સુંદર, સ્વસ્થ, સુરૂપ અને તેજસ્વી નવજવાન પેથડ જ્નેનારનાં નયનો ઠારતો હતો એટલું જ નહિ પણ નવજવાન સ્ત્રીઓ પેથડને જોઈ રહેતી. પરંતુ પેથડનાં નયનો નિર્મળ હતાં. તે કોઈ

દિવસ કોઈ પણ સ્ત્રી સામે નજર સરખીયે નહોતો કરતો. પિતાના હૈયામાં જળવાયેલા સંસ્કાર અને માતાના ધાવણમાં પ્રાપ્ત થયેલા ગુણ જાણે પુત્રમાં સદેહે ઉતર્યા હતાં.

પુત્રને પ્રિયદર્શન બનેલો જોઈને એક દિવસ માતાએ પોતાના સ્વામીને કહ્યું, 'હવે તમારે વ્યાપારમાંથી કંઈક નિવૃત્ત થઈને ઘરનું એક કામ કરવું જોઈએ.'

'હવે તો હું લગભગ નિવૃત્ત છું. પેથડ વેપારમાં ખૂબ જ કુશળ બની રહ્યો છે. હવે તો મારે બંને ઉપાશ્રય, બહા સંત પુરુષો ને બહા ભગવાન! તમે ઘરનું ક્યું એક કામ કહેતાં હતાં ?

'તમે જોતા નથી? આપણો પેથડ વીસ વર્ષના આંગણે આવી પહોંચ્યો છે. હવે આપણા ઘરને અને પેથડને પ્રેરણારૂપ બને એવી વૃદ્ધ શોધવી જોઈએ.'

દેદા શાહે શાંત સ્વરે કહ્યું : 'કાળને જતાં કંઈ વાર લાગે છે? ગઈ શલે આપણે પેથડને રમાડતાં હતાં. આજ તો સુદઢ અને સ્વસ્થ જીવાન બની ગયો છે. તારી વાત સાચી છે. આમ તો દસ બાર સ્થળેથી વાતો આવી હતી. પણ મેં કોઈને મન નહોતું આપ્યું. હવે હું આ અંગે તપાસ કરીને તમને જણાવીશ.'

'સુપાત્રની કાળજી પહેલી રાખજો.'

'તમે જોજોને...હું' ચારેય પખાં જોઈશ. પેથડના જીવતરને ઝોપ આપે એવી કન્યા શોધી કાઢીશ.'

'બરાબર છે...' કહી વિમલશ્રી ઊભા થયા.

શેઠજી પણ પેઢીએ જવા તૈયાર થયા. પેથડ તો સ્નાન પૂજન આદિ પ્રાતઃકાચ કરીને પેઢીએ પહોંચી ગયો હતો. ઘીનો વેપાર ધમધોકાર ચાલતો હતો અને પેથડે પિતાજીના આદર્શોને જાળવી રાખ્યા હતા.

દેદા શાહ મનમાં પુત્ર માટે યોગ્ય પાત્રની ચિંતા કરતા કરતા પેઢીએ આવી પહોંચ્યા.

પિતાને જોતાં જ પેથડ ઊભો થઈ ગયો અને બોલ્યો, ‘ કેમ બાપુજી, દેહેરાસરજીથી સીધા અહીં આંવ્યા ? ’

‘ હા બેટા. ’ કહી દેદા શાહ ગાદી પર બેસી ગયા.

પેથડ ઘીની પરખમાં પડી ગયો. દેદા શાહે જોયું, લગભગ સોએક ઠામ ખરીદાઈ ગયા હતા. પાંચ ઠામ એક તરફ રાખવામાં આંવ્યાં હતાં. દેદા શાહે એ પાંચેય ઠામ જોઈને કહ્યું : ‘ પેથડ, આ ઠામ કેમ અલગ રાખ્યાં છે ? ’

‘ જાંબુડાનાં માલધારીનાં છે. જરા નખળાં છે એટલે જુદાં રાખ્યાં છે. ઈ હટાણું લેવા બજારમાં ગયો છે. આવશે એટલે તેને પાછાં આપી દઈશું. ’

‘ નહિ બેટા, એમ ન કરાય. બિચારા માલધારીઓ આપણી પાસે કેવી આશા રાખીને આવતા હોય છે ! ’

‘ ઘીમાં શી ખામી છે ? ’

‘ બગરી બહુ લાગે છે. ’

દેદા શાહ હસી પડ્યા અને બોલ્યાં : ‘ પેથડ, બગરી તો તાવડામાં પડશે એટલે બળી જશે. બગરીના કારણે ઘી નખળું ન હોય પણ સોડમમાં જરા ખોટું લાગે. ના...ના...કોઈ માલધારીને આ રીતે નિરાશ કરવા નહિ. ’

‘ જેવી આજ્ઞા બાપુજી. ’ કહીને પેથડે તે પાંચેય ઠામનો તોલ કરવાનું મુનીમને કહ્યું.

એજ વખતે નાંદુરી નગરીના શેઠ સ્વરૂપચંદનો મુનીમ પેઢીએ આંવ્યો અને દેદા શાહને નમન કરી કુશળ પૂછી સામે બેસી ગયો. દેદા શાહે પ્રશ્ન કર્યો : ‘ ક્યાંથી પધારો છો ? ’

હું નાંદુરી નગરીથી આવું છું. સોના ચાંદીના વેપારી શેઠ સ્વરૂપચંદનો હું મુનીમ છું. ખાસ આપને મળવા માટે જ આવ્યો છું.’

‘ ધન ભાગ્ય ! પણ આપનો સામાન...’

‘ મારાં એક માસી અહીં રહે છે. તેમને ત્યાં ઉતર્યો છું.’

શેઠે હસતાં હસતાં કહ્યું : ‘ મારા કામે આવો ને ખીજે ઉતરો તે શું સારું ગણાય ? ’

‘ શેઠજી, માસીયાને દુઃખ ન થાય એ દૃષ્ટિએ ત્યાં ઉતર્યો છું.’

‘ બલે પણ અત્યારે રોટલા મારી સાથે લેવાનાં છે. તમારાં માસીના ઘેર મારો માણસ કહી આવે છે.’ કહી દેદા શાહે એક વાણોતરને બોલાવ્યો.

મુનીમ તો નાના કરતો રહ્યો અને દેદા શાહે રહેણાંક કયાં આવ્યું તે જાણીને વાણોતરને રવાના કર્યો. ત્યાર પછી તેમણે સ્વરૂપચંદ શેઠના મુનીમ સામે બેઠીને કહ્યું : ‘ અહીં મારી પાસે ગાદી પર બેસો અને જે આજ્ઞા હોય તે જણાવો.’

મુનીમે કહ્યું : ‘ આપની સામે જ ઠીક પડશે.’

‘ એમ ન શોભે... સ્વરૂપચંદ શેઠ ને હું બાળપણમાં સાથે રમેલાં છીએ. શેઠજી અને તેમનો પરિવાર કુશળ છે ને ? ’

‘ હા શેઠજી, તેઓએ મારી સાથે એક પત્ર મોકલ્યો છે અને કેટલીક વિગતો જણાવી છે...પરંતુ આ વાત હું આપને ઘેર આવીને જણાવીશ.’ કહી મુનીમ ઊભો થયો અને સંકેત સહિત શેઠની ગાદીના ખૂણા પર બેસી ગયો.

‘ એવી શી વાત છે ? હું તો થોડા દિવસ પહેલાં જ નાંદુરી આવ્યો હતો અને પાંચ દિવસ રોકાયો હતો.’

‘ મારા શેઠ આપને મળવા માટે આવેલા પણ આપ તે જ

દિવસે વહેલી સવારે નીકળી ગયેલા. પછી તેઓએ નાગિની દેવી સાથે કેટલીક વાતો કરી. કારણ કે તે આપના ધર્મભગિની થાય છે. નાગિની દેવીએ પણ એક પત્ર લખી આપ્યો છે.’

‘શું કોઈ પ્રકારની વિપત્તિ...’

‘ના ના...ના... એવું કશું નથી. આપની સાથે ભોજન લઈને પછી પત્રો આપીશ.’

દેદા શાહ કંઈ કહેવા જોય તે પહેલાં જ પેથડ અંદરથી આવ્યો અને પિતાજી સામે જોઈને ખોલ્યો : ‘આપુજી, ધીના સો કુડલા ઉજ્જવની રવાના કરી દીધા છે.’

‘સારું. જો આ આપણા મહેમાન છે. નાંદુરીના ચોકસી શેઠ સ્વસ્થવંદનાર્થના મહેતાજી છે.’

પેથડે ઊભા ઊભા જ હાથ જોડીને નમન કયું.

મુનીમ તો પેથડનું આરોગ્ય, રૂપ અને સુદ્રઢ કાયા જોઈને અવાક બની ગયો. તેણે સાંભળ્યું હતું કે પેથડકુમાર નવજવાન છે પણ આજ નજરે જોયા. પછી તેના મનમાં થયું કે સાંભળી વાતો કરતાં તો પેથડકુમાર અનેક ગણા ઉત્તમ દેખાય છે. જાણે કોઈ દેવ-પુત્ર...ગુલાખી રૂપવિશાળ નયનો, સપ્રમાણ અને સ્વસ્થ કાયા, બળ-પૂર્ણ બાહુ, વિશાળ વક્ત્રસ્થળ, સાદાઈ તો જાણે જીવનરૂપ બની ગઈ છે. જાડી ઘોતી, લાંબી બાંયતું કેડિયું, માથે નાનો ફટકો ! અંગ પર કોઈ જાતના અલંકાર નહિ. વાહરે દેદા શાહ ! ધર્મધોકાર ધર્મો ચાલે છે. અઢળક આવક લાગે છે, લાખો સોનૈયાતું દાન ક્યું છે અને રોજ સવારે સવાશેર સોનૈયાતું દાન શેઠાણી કરતાં રહે છે... આવી દોલત હોવા છતાં પુત્ર ને પિતા બંને કેટલા સાદા છે ? કોઈ જોનાર એમ ન કહે કે આ પિતા એક દાનેશ્વરી છે...આવા વિચારોમાં ખોવાઈ ગયેલા મુનીમ સામે જોઈને દેદા શાહ ખોલ્યા ;

‘શું વિચારમાં પડી ગયા મુનીમજી ? ચાલો હવે આપણે જીડીયે... પડખે જ તાવડા ચાલે છે તે તરફ જરા નજર કરીને જમવા જઈએ.’

પિતાપુત્રની સાદાઈથી પ્રભાવિત થયેલો મુનીમ જીભો થયો અને શેઠ સાથે પાછળની શેરીમાં આવેલા એક મકાનમાં દાખલ થયો.

ઘીના તાવડાતું ઠારખાતું જોઈને મુનીમ અવાજ બની ગયો. મેંકડો કુડલા ભોની માટીમાં ઘીના ભરીને ગોઠવ્યા હતા અને તાવડાઓ આવતા હતા. લગભગ પચાસથી વધારે માણસો કામ કરતા હતા.

બેઘડી શેઠાઈને તેમજ ઘીની અગાઉ પરખ કરીને શેઠ અને મુનીમ બહાર નીકળ્યા. ત્યાંથી સીધા ઘર તરફ ગયા.

ઘર તો સાવ સાદું હતું. ઝાંઝા દાસદાસીઓ નહોતા. ફળિયું મોટું હતું પણ રથ, અશ્વ કે એનાં કોઈ સાધનો નહોતાં. મુનીમના મનમાં થયું, ‘લાખો સૌનૈયા શુભ કાર્યમાં વાપરનાર દેદા શાહ કેટલા સાદા છે ?’

એવી જ સ્થિતિ ઘરની અંદર હતી. બેઠક ખંડમાં બે ગાદીઓ બિછાવેલી અને ખીજા બે ચાકળા. દેદા શાહ આ ખંડમાં જ સૂઈ રહેતા. વિમત્ર શેઠાણી પણ ઘણી કરતાં સવાયાં સાદાં હતાં. વતધારી થયા પછી બંને માણસો જુદા જુદા ખંડમાં સૂઈ રહેતા હતા.

શેઠે મુનીમને એક ગાદી પર આદરપૂર્વક બેસાડ્યા અને આરણા પાસેથી કહ્યું : ‘નાંદુરીના ચોકસી શેઠના મુનીમજી આવ્યા છે. અત્યારે મારી સાથે જ જમવાના છે.’

શેઠાણી રસોડામાંથી બહાર આવ્યાં અને બોલ્યાં : ‘આપને તો આજે એકાસણું છે ને રસોઈ તો તૈયાર છે...થોડી વાર વાતો કરો તો બદામનો શીરો ઠરી નાખ્યું.’

‘સારું...ઢીને શેઠ મુનીમ પાસે આવીને ગાદી પર બેસી

ગયા. ખેસ અને પાંચડી એક તરફ મૂકતાં બોલ્યા : ‘મુનીમજી, આપનું શુભ નામ ?’

‘લલ્લુચંદ.’

‘લલ્લુભાઈ, મારે એકાસણું છે એટલે ઘડીક વાતો કરીએ. હવે લાવો શેઠજીનો સંદેશો.’

મુનીમે તરત પોતાના ખલ્લતામાંથી બે ભૂંગળાં કાઢ્યાં ને શેઠ સામે ધરતાં બોલ્યા : ‘આમાં શેઠનો અને નાગિની દેવીનો પત્ર છે. અને વાંસના ભૂંગળમાં એક છખી છે...’

‘છખી ?’

‘હા શેઠજી, આપ પ્રથમ પત્ર વાંચો પછી આપ બધું સમજી શકશો.’

શેઠે ગત્રવાણું ભૂંગળું બોલ્યું તેમાંથી બે પત્રો નીકળ્યા. સ્ત્રરૂપચંદ શેઠે પત્રમાં પ્રથમ તો કુશળ વર્તમાન પૂછ્યા હતા ત્યાર પછી પોતાની પુત્રી પ્રથમણિ પંદર પૂરાં કરીને સોળમાં વર્ષમાં પ્રવેશી છે તેમજ તેનાં રૂપ, ગુણ, સ્વભાવ વગેરેની માહિતી આપીને તેઓએ પેથડકુમાર વેરે પોતાની કન્યાનું વેવિશાળ કરવાની ભાવના દર્શાવી હતી. તે સાથે કન્યાના મોસાળનો, પોતાના કુળનો પરિચય આપ્યો હતો. બે પુત્ર ને એક પુત્રી હોવાનું પણ જણાવ્યું હતું. અને સાથે કન્યાની છખી નીરખવા માટે મોકલી હતી. આ પત્ર વાંચીને તેઓએ નાગિની દેવીના પત્રનું વાંચન કર્યું. તેમાં નાગિની દેવીએ પ્રથમણિ કન્યાના રૂપ, સંસ્કાર, ગુણ, સદાયાર વગેરેની વિગતપૂર્ણ માહિતી સાથે દર્શાવ્યું હતું કે પેથડ માટે આ કન્યાનો સ્ત્રીકાર કરશો તો આંગણે કોઈ દેવમણી શોભી ઉઠશે....

ત્યાર પછી તેઓએ બીજા ભૂંગળામાં રાખેલી છખીનું કોકડું કાઢ્યું અને ઉપર વીંટેલો હીરનો દોરો ઉખેડી છખી બોલી દેદા શેઠ

થોડી પળો સુધી છબી સામે જોઈ રહ્યા. નમણાં નયનો, અપાર રૂપ, ચહેરા પર વિનમ્ર ભાવની રેખાઓ વગેરે જોઈને તેઓએ કોકકું વીંટાળી પાછું ભૂંગળામાં મૂક્યું.

લલ્લુચંદ સ્થિર નજરે દેદા શાહ સામે જોઈ રહ્યો હતો. તે બોલ્યો : ‘ હવે મારા શેઠાણીજીને પણ પત્રો વંચાવો ને છબી દેખાડો. આ અંગે આપને જે કંઈ પૂછવું હોય તે ખુશીથી પૂછો ’

‘ ચોક્કસીશોને તો હું સારી રીતે ઝોળખું છું મને યાદ છે કે તેઓ પોતાની પત્ની સાથે દેવગિરિ પણ આગ્યા હતા, હું મારાં ઘરવાળા સાથે આ અંગે ચર્ચા કરીને પછી આપને જે કંઈ પૂછવા જેવું હશે તે પૂછીશ. ’

મુનીમ કંઈ ઉત્તર આપવા જાય તે પહેલાં જ એક પ્રૌઠ વયની દાસી ખારણા પાસે આવી અને વિનમ્ર સ્વરે બોલી : ‘ શેઠજી, પાટલા મંડાઈ ગયા છે. મારાં બાએ કહ્યું છે કે જન્મવા પધારે ! ’

‘ સારું. અમે આવીએ છીએ. ’ કહી શેઠ લલ્લુચંદ સામે જોઈને કહ્યું : ‘ ચાલો લલ્લુભાઈ, હાથ મોટું ધોઈને જમી લઈ એ. ’

અંને ઊભા થયા. પાણિયારાની ચોકડીમાં અંનેએ હાથ મુખ ધોયાં. એક ખાદીના અંગલુછણ વડે હાથ મુખ લૂછી અંને રસોડાની ગબરમાં જન્મવા બેઠા.

ભોજનથી નિવૃત્ત થયા પછી શેઠે લલ્લુચંદને ઘડીક આરામ લેવાતું જણાવ્યું, પેચડ પેઢીએથી આવીને ભોજન કરવા બેસી ગયો હતો.

શેઠાણી પુત્રને જન્માડ્યા પછી પોતે જન્મ્યાં અને પોતાનાં ખંડમાં ગયાં ત્યારે દેદા શાહ ત્યાં બેઠા હતા. તેમણે પત્નીને અંને પત્રો વંચાવ્યા અને છબી દેખાડી.

કુળ ઉચ્ચ હતું, છબી દેવકન્યા જેવી હતી...જાણે સાક્ષાત્ લક્ષ્મી...અંનેને આ સ્થળ પસંદ પડ્યું. કન્યા પણ ગમી ગઈ.

પેથડને બોલાવ્યો અને માતાએ તેને પ્રથમભણિની છપ્પી દેખાડી.
પેથડે પૂછ્યું : ‘બા કોની છપ્પી છે?’

આ કન્યા નાંદુરીના ચોકસી પરિવારની છે, તેનું નામ પ્રથ-
મભણિ છે અને ૩૫ ગુણમાં ઉત્તમ છે. આપણી જ્ઞાતિમાં કન્યાને
બોવાનો રિવાજ નથી છતાં સ્વરૂપચંદ શેઠે છપ્પી મોકલી છે. તારો
શું મત છે?’

‘કંઈ વાત માટે?’

‘તારા વેવિશાળ માટે...’

તરત પેથડ ઊભો થઈ ગયો અને માતાપિતાને નમન કરતાં
બોલ્યો : ‘મા, આપના કર્તવ્યમાં વચ્ચે પડવાનો મને કોઈ અધિકાર
નથી.’ આટલું કહીને તે તરત ચાલ્યો ગયો.

અને મધ્યાહ્ન પછી ગોળ ખવાયા.

બીજે જ દિવસે મુનીમ વિદાય થયો.

અને બાર દિવસ પછી નાંદુરીથી શ્રીફળ લઈને ચોકસી શેઠના
સગા-સંબંધીઓનું એક જૂથ આવી પહોંચ્યું.

ધણા જ ઉદ્ભાસ સહિત નગરીનાં શતાધિક સંબંધીઓની
હાજરીમાં દેદા શાહે પેથડના વેવિશાળનું શ્રીફળ સ્વીકાયું.

બેજ મહિના પછી લગ્નની તિથિ નક્કી કરવામાં આવી.

પ્રકરણ ૩૧ મું :

: આશીર્વાદનાં ફૂલ...!

વૈશાખ સુદિ પાંચમના લગ્ન લખાઈને આવી ગયા. વિમલશ્રીએ ઘણા જ ઉમંગ સાથે લગ્ન વધાવી લીધાં. તે જ દિવસે વિમલશ્રીએ પતિ સામે જોઈને કહ્યું: ‘ જીઓ, આપણે જન્મથી સાદાઈમાં રહ્યાં છીએ. પરંતુ પેથડ માટે તો કંઈક કરવું જ જોઈએ.’

‘ વિમલશ્રી, તું કહે તે કરવામાં મારો કોઈ વિરોધ નથી. પરંતુ સાદાઈ ને સદાચાર તપ વગર જળવાય નહિ.’

‘હું કોઈ પ્રકારનો વિરોધ નથી કરતી. વળી આપણે તો હવે આથમણી દિશાના પ્રવાસીઓ છીએ અને મને કોઈ વાતની ઉણપ નથી દેખાઈ કે કોઈ પાંતીનો અસંતોષ નથી થયો. પણ આપણે ત્યાં રોજ સવાશેર સોનાતું દાન અપાય, આપના હાથે પરોપકારનાં હજારો કામ થાય, લાખો સૈનૈયાઓ કોઈ પ્રકારના સંકોચ વગર વપરાય...આવા માતાપિતાના એકના એક પુત્રને કોઈ એમ કહે કે ‘ તારા માઆપ તો આટઆટલું ધન વાપરે છે ને તારા માટે આવાં સાદાં કપડાં, કોઈ અલંકાર નહિ, કોઈ ઉત્તમ રાચરચીલું નહિ...’ તો પેથડને કેવું લાગે ? તમે જ વિચારીને કહો.’

‘હું તારી મનોભાવના સમજી છું. મને એ પણ ખબર છે કે ઘરમાં સૌ એક મણુ સોતું પડ્યું છે. પરંતુ તું તો જાણે છે કે તે સોનાનો ઉપયોગ આપણે ગૈભવ માટે કરી શકતા નથી.’

‘હું પરોપકાર માટેના ધન પર નજર નાખવાનું વિચારું પણ નહિ. પરંતુ છેલ્લા પંદર સત્તર વર્ષથી આપનો ધંધો આભને અડકે એવો થયો છે. અઢી ત્રણ લાખ સોનૈયા તમારા ધંધાએ તમને આપ્યા છે. તમે એમાંથી કંઈક કરો.’

‘જો ભઈલાનો ઝોરડો ઉપર છે તેને રંગરોગાન કરાવીને નવો બનાવીશ. આજીની આગાશી પર એક ખીજો ઝોરડો બનાવ-રાવીશ એટલે વહુ માટે વ્યવસ્થા થઈ જાય. બંનેને કચાંચ આવવું જવું હોય તો એક રથ ને બે અશ્વો પણ ખરીદી લઈશ. દીકરા માટે તને ગમે તેવા વસ્ત્રો ખરીદી લેજો. મારો કોઈ પ્રકારનો વાંધો નથી. ખીજું કાંઈ યાદ આવે છે ?’

‘મેડીની ઝોસરીમાં એક સોનાના જડતરવાળી ખાટ કરાવો અને એક સોનાથી મઢેલો પલંગ બે ચાર વિરામાસનો પણ લેવાં જોઈએ.’ વિમલશ્રીએ કહ્યું.

‘તારી ભાવના અવશ્ય પૂરી થશે. પરંતુ પેથડ આવા વૈભવનો સ્વીકાર નહિ કરે તો ?’

‘આમાં ગૈભવનો તો કોઈ પ્રશ્ન નથી. પેથડને તેવા કોઈ સંબંધીઓ મેણાં ન મારે એ દૃષ્ટિએ જ માત્ર આટલાં સાધનો વસાવવાનાં છે.’

દેદા શાહે સમ્મતિ દર્શાવી. અને વળતે જ દિવસે તેઓએ મકાનનાં રંગરોગાન અને એક ઝોરડો બનાવવાની વ્યવસ્થા કરી. નગરીમાંથી જ ચાર ઉત્તમ વિરામાસનો મળી ગયાં. એક સુતારને ત્યાં પલંગ બનતો હતો તે ખરીદી લીધો અને તેમાં સુતર્યું મઢવાનું કામ એક ઠારીગરને સોંપી દીધું.

નવાં વસ્ત્રો માટે પેથડને લઈને તેની માતા કાપડિયાની પેઢીએ ગયાં. પેથડ જાડાં વસ્ત્રો જ પસંદ કરતો હતો પરંતુ માતા આગ્રહને વશ થઈ તેણે માત્ર ચાર જોડી કૌશીય અને સુતરાઉ વસ્ત્રોની પસંદગી કરી. બીજી છ જોડી જાડી ખરીદી.

અને લગ્નને દસેક દિવસ પાછી રહ્યા હશે ત્યારે પાટ, પલંગ વગેરે સામગ્રીઓ આવી ગઈ. એક નવો ચોરડો પણ તૈયાર થઈ ગયો. તેમાં નવા બે મજૂસ ગોઠવી દીધા. સુવર્ણ જડિત પલંગ જોઈને પેથડ ચમકી ઊઠેલો. તે આવું કશું ધચ્છતો નહોતો પરંતુ માતાપિતાની ભાવના વચ્ચે આવવું તેણે ઉચિત ન માન્યું.

નાંદુરી લઈ જવાની જાન માટેના નિમંત્રણો મોકલાવી દીધાં હોવાથી દેવગિરિ, ઉજ્જયની વગેરે નગરોમાંથી મહેમાનો આવવા માંડ્યા. અને મુખ્ય જિનાલયમાં અઠ્ઠાઈ ઓચવનો પ્રારંભ કરવામાં આવ્યો.

એકના એક પુત્રને પરણાવવામાં માળાપત્ની હોંસ અપૂર્વ હોય છે.

યથા સમયે લગ્નલગ ચારસો જેટલા જાનૈયા સાથે દેહ શાહ નાંદુરી નગરી તરફ વિદાય થયા. આ પ્રસંગે રાજ-રાણી પણ બે દોસ સુધી જાનને વળાવવા આવ્યા હતા અને જાન માટે પંદર રથ, પચાસ અશ્વારોહી સૈનિકો, સાઠ જેટલા નાના મોટા તંબુઓ અને પચાસ જેટલાં ગાડાંઓ આપ્યાં હતાં. તે સિવાય રાજ તરફથી તેના મુખ્યમંત્રીની આગેવાની નીચે પાંચ સભ્યોનું એક પ્રતિનિધિમંડળ પણ સાથે રહ્યું હતું.

ચારસો જાનૈયાઓમાં લગ્નલગ એકસો દસ જેટલી સ્ત્રીઓ હતી અને દાસ દાસીઓ પણ ઘણા રાખવામાં આવ્યાં હતાં.

આમ ભારે ગૌરવભરી જાન લગ્નના દિવસે સવારના પ્રથમ પ્રકરે આવી પહોંચી. નગરીના આગેવાનો, શ્રેષ્ઠિઓ, ઠવિઓ, રાજ-

કર્મચારીઓ, રાજ-રાણી વગેરેએ જનનું ઉચ્ચત્તરે સ્વાગત કર્યું. ગમે તેમ તોય દેદા શાહ આ નગરીનું જ રતન હતા. એટલું જ નહિ પણ તેઓની સાત સાત પેઢીઓ આ નગરીમાં જ જીવી હતી. કમનસીબે દેદા શાહના કોઈ કુટુંબીજનો નહોતા રહ્યા. દસ ઘર હતાં અને કાળતા પડછાયાથી દર્શીય ઘરો ઉજ્જડ બની ગયાં હતાં. એક માત્ર દેદા શાહનું ઘર રહ્યું હતું. પરંતુ તેઓને જન્મભૂમિનો ત્યાગ કરવો પડ્યો હતો.

સંસારમાં આવું જ બનતું જ રહે છે. જો આ રીતે ચડતી પડતી અને વૈવિધ્ય ન હોય તો સંસારનો અર્થ પણ શો ?

જન માટે રાજ્યના એક વિશાળ મકાનમાં ઉતારો આપવામાં આવ્યો હતો અને ખાણમાં જ એ મકાનનો માંજનૈયાઓને ઉતારવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હતી. ભોજન માટે મહાજનનો વિશાળ વંડો પર્યાપ્ત હતો.

સાયંદાસે ગોધલિક સમયે બંને પક્ષની સ્ત્રીઓનાં લગ્ન ગીતો વચ્ચે બંને પક્ષના કિત્સાહ સાથે પેચડકુમાર અને દેવી પ્રથમણિનો હસ્તમેળાપ થયો. આલણુ પંડિતોએ વિધિવત મંગળ કૃત્યા કરાવ્યા અને એ રીતે રાત્રિના ખીજ પ્રહરની એ ઘટિકા વીત્યે લગ્ન પૂરાં થયાં.

પ્રથમણિના પિતા તરફથી એકની એક કન્યાને શ્રેષ્ઠ ગણાય એવો દાયજો જાહેર કરવામાં આવ્યો અને દેદા શાહે ગરીબ ધર્મ-સંસ્થાઓમાં હજારો સૌનૈયાતું દાન કર્યું.

ખીજે દિવસે કન્યા પક્ષ તરફથી નવકારશી થઈ, ત્રીજે દિવસે દેદા શાહ તરફથી બંને ટંકની નોકારશી થઈ. ચોથે દિવસે નાંદુડી નગરીના રાજ્યે નોકારશી કરી. પાંચમે દિવસે વિદ્યાપુરના રાજ્યે નોકારશી જમાડી.

અને ધર્મલગિની નાગિની દેવી કંઈ આ પ્રસંગે રહી જાય ?

છટ્ટે દિવસે નાગિની દેવીએ નોકારશી જમાડી અને સાતમે દિવસે દેદા શાહના પત્ની દેવી વિમલશ્રીએ નોકારશી જમાડી.

જ્યાં સાત ટંક રહેવું હતું ત્યાં સાત સાત દિવસ થઈ ગયા અને આઠમે દિવસે વહેલી સવારે ગોત્રજના ગોખરે કે જે દેદા શાહના જૂના મકાનમાં જ હતો ત્યાં જઈ નવદ પત્નીની છેડછાડીછોડવામાં આવી અને સૂર્યોદય પછી તરત જનનું વળાંક કરવામાં આવ્યું. આ વખતે નાંદુરી નરેશ, પોતાની બંને રાણીઓ અને પરિવાર સાથે ગામને ગોંદરે આવ્યા હતા.

ગામને ગોંદરે પહોંચ્યા પછી દેદા શાહે નગરીના ગરીબ પરિવારોમાં એક લાખ રૂપિયાનું દાન કર્યું.

નાંદુરી નગરીમાં પણ દેદા શાહે અઠાઈ ઉત્સવ રચાવ્યો હતો અને તેની પૂર્ણાહુતિ ગઈ કાલે જ કરવામાં આવી હતી.

બ્રાહ્મણો, કવિઓ, ચારણો, બાદાટો વિગેરેને વિમલશ્રી તરફથી સોનૈયાનાં ભેટણાં અપાયાં.

આમ કોઈ રાજને પણ શરમાવે એવી દાનધારા વહાવીને દેદા શાહ જન સહિત વિદાય થયા. દેદા શાહના આગ્રહને વશ થઈને નાગિની દેવી પણ સાથે ગઈ.

વચ્ચે માસીના સગાનું ઘર આવતું હતું, તે લોકો જનમાં સાથે હતા અને તેમના અતિ આગ્રહને વશ થઈ જન ત્યાં એક રાત રોકાણી.

અને ત્રીજે દિવસે સવારે જન વિદ્યાપુરનગરીના પાદરમાં પહોંચી ગઈ જૈનો, જૈનેતરો અને ગરીબ જનતાએ બારે ઉત્સહાસપૂર્વક જનનું સામૈયું કર્યું, સામૈયામાં રાજરાણી અને મંત્રીઓ પણ હાજર રહ્યા હતા. આજે દેદા શાહ પુત્ર અને પુત્રવધૂને લઈને સીધા ઘેર ન જતાં શ્રી જિનમંદીરે ગયા. ત્યાં તેમણે પુત્ર અને પુત્રવધૂના હાથે એકસો એક સોનૈયા મુકાવ્યા. ત્યાં પછી સહુ લવન પર આવ્યા.

માતાએ પુત્ર અને પુત્રવધૂને પ્રેમપૂર્વક વધાવ્યા.

નગરીની ઘણી સ્ત્રીઓ વહુને જોવા માટે આવી હતી. આવા પ્રસંગે સ્ત્રી હૃદયમાં જિજ્ઞાસા જાગતી હોય છે. પોતે પરણેલી હોય, એ પાંચ બાળકોની માતા હોય પરંતુ કોઈની જાન નીકળે એટલે હજાર કામ પડતાં મૂકીને તે જોવા જતી હોય છે અને જ્યારે નવી આવેલી વહુને જોવાની તક મળે ત્યારે તેા તેતું હૈયું હર્ષ હરપૂર બની જતું હોય છે.

ફળીના ચોક્કમાં પુરુષો માટે એક શમિયાણો બાંધવામાં આવ્યો હતો. અને નીચેની ભૂમિના મધ્યખંડમાં સ્ત્રીઓની એકઠક ગોઠવી હતી.

ખીજ બાળુનાં ફળીમાં તડામાર રસોઈનું કામ ચાલી રહ્યું હતું.

જાનમાં આવેલા સહુને અત્યારે દેદા શાહને ત્યાં જમવાનું હતું.

અને નગરીનાં ખીજ પણ બસો અઠીસો સ્ત્રીપુરુષોને નિમંત્રણ આપ્યાં હતાં. તે સિવાય દેદા શાહના એ મુનીમેને નગરીના ગરીબ લક્ષ્મણોમાં મીઠાઈ વહેંચવા માટે મોકલી આપ્યા હતા. વિદ્યાપુર નગરીના પ્રખ્યાત હલવાઈએ પાચ શેર પાંચ શેર મીઠાઈના ટોપકા તૈયાર કર્યાં હતા. કારણ આગલા પડાવથી જ દેદા શાહે પોતાના મુનીમેને એક દિવસ અગાઉથી આ વ્યવસ્થા માટે સ્વાતા કરી દીધા હતા.

વહુને જોવા માટે એકત્ર થયેલા નારી સમાજે વહુને જોઈને ખૂબ જ હર્ષ વ્યક્ત કર્યો. કારણ કે પ્રથમણિ માત્ર રૂપ-યૌવનની સ્વામિતી નહોતી. વિનય, વિવેક, જ્ઞાન, ગુણ અને સ્ત્રીઓની ચોસક કલા વડે અલંકૃત બનેલી હતી. એની વાણી અતિ મૃદુ મધુર હતી. જાણે માલતી પુષ્પોનો મધુર પમરાટ ! એનાં નયનો તેા યૌવનનાં નિર્મળ તેજ વડે મૂલ્યવાન મોતી માફક ચળકી રહ્યાં હતાં. છતાં તે ધરતી સામે જ જોઈ રહી હતી અને જોનારને એમ જ લાગતું કે, મોતી સાચવનારી છીપતું જોડકું જાણે લળી રહ્યું છે ! અને દાંત જોઈને તેા

જેવા આવનારી સ્ત્રીઓ જાણે આશ્ચર્યચક્રિત બની જતી. તે કાળનાં રિવાજ પ્રમાણે કન્યાઓનાં દાંત પોથી વડે રંગવામાં આવતા હતા અને આછા ઘેરા ગુલાબી દાંત ખરેખર દાડમની કળાયોની ઉપમાને સાર્થક કરી રહ્યા હતા. સ્ત્રીઓ તો પ્રથમભણિતું રૂપ જોઈને મુગ્ધ બની જ ચૂકી હતી અને દરેક જેવા આવનારીઓએ વિમલશ્રીને ધન્યવાદ આપતાં કહ્યું પણ ખરું ‘ શેઠાણીજી, પુણ્યોદય વગર આવી વહુ મળવી દુર્લભ છે. ખરેખર આપના પુણ્ય પ્રકાશવંત છે.’

સ્ત્રીઓની વાત સાચી હતી. નીતિ શાસ્ત્ર પણ એમ જ કહેતું હતું કે, પત્ની, ખાગડો, પુત્રવધૂ, દાસદાસીઓ વગેરેની પ્રાપ્તિ પાછળ પુણ્યબળ સવિશેષ કામ કરતું હોય છે. પુણ્ય વગર ઉત્તમ વસ્તુ પ્રાપ્ત નથી થતી તેમ ઉત્તમ માનવીઓનો સંયોગ પણ થતો નથી.

ભોજનનો સમય થઈ ગયો હતો. એ માટે થાળીઓ પણ મૂકાઈ ગઈ હતી અને સૂર્યાસ્ત પહેલાં રસોડાનું કામ સમાપ્ત થવું જોઈ એ એવો જોનોનો એક પ્રચલિત નિયમ હતો.

રાત્રિના પ્રથમ પ્રહર પછી પ્રથમભણિ પડોશની એ સમવ્યસ્ક બહેનો સાથે ઉપરના ખંડમાં ગઈ. કહો કે વિમલશ્રીએ પરાણે મોકલી.

પ્રત્યેક નવપરિણિત નરનારતાં ઉરમાં લવ્હવિધ ઉમંગો ઉભરાતા હોય છે. આશાઓ નાયતી હોય છે, મિલનનાં કાબ્યો ગુંજતાં હોય છે.

એ નવી બહેનપણીઓ સાથે પ્રથમભણિ જીવનની મધુર વાતોમાં મગ્ન બની ગઈ.

આ તરફ પેથડકુમાર પણ પોતાના મિત્રો સાથે વિવિધ વાતોમાં મગ્ન બની ગયો હતો. કોઈ જીવાન પોતાના અનુભવની પહેલી રાતની વાત કરતો તો કોઈ જીવાન સ્ત્રીના રૂપથી ન અંજાઈ જવાની સલાહ આપતો. કોઈ વળી એમ પણ કહેતો કે જે પ્રથમ મિલન વખતે પુરુષ સ્ત્રીથી દગ્ધાઈ જાય તો જીવનભર તે દગ્ધાયેલો.

જ રહે છે અને સ્ત્રી પર પોતાનું વર્ચસ્વ જે પુરુષ સ્થાપી શકે તે સદાયે સ્ત્રીનો માલિક બનીને રહી શકે છે.

જે કે આવી વાતોમાં પેથડને કોઈ ખાસ રસ નહોતો. કારણ કે ધર્મદષ્ટિએ માનતો હતો કે સ્ત્રી પુરુષ બંને પોતાની રીતે ઉપયોગી અને અપૂર્વ છે, આમાં કોઈએ જ્ય મેળવવાનો કે પરાજયથી થડકવાનો પ્રયત્ન ન કરવો જોઈએ. આ તો કેવળ નવા જીવતરનું પહેલું પગ છે. આમાં પરાજય કે ભોક્તા-ભોજ્યની વાતને કોઈ સ્થાન ન હોવું ઘટે. પણ તે મિત્રો સંબંધીઓની કેવળ વાનો જ સાંભળતો હતો. કોઈને કોઈ પ્રશ્નો ઉત્તર આપવાનું તેણે યોગ્ય નહોતું માન્યું.

અને આ પ્રસંગે સરખી વયના-જુવાનિયાઓ વિવિધ રંગથી રળિયામણી અનેલી વાતો કરતા જ હોય છે.

શેઠ શેઠાણી અને નાગિની દેવી પ્રતિક્રમણ કરતાં ખેસી ગયાં હતાં. ગમે તેવા કામ વચ્ચે કે સંયોગ વચ્ચે પણ તેઓ ધર્મ કરણી ચૂકતા નહોતા.

પ્રતિક્રમણ કરીને બંને બહાર આવ્યા ત્યારે રાત્રિના બીજા પ્રહરની ચારેક ઘટિકાઓ વીતી ગઈ હતી. શેઠે જ્ઞેયું, કૃષ્ણામાં બધેલા શમિયાણા નીચે કેટલાક પુરુષોનો ડાયરો જામ્યો હતો અને નીચેના બેઠક ખંડમાં પેથડનો ડાયરો જામ્યો હતો.

શેઠ શમિયાણામાં આવ્યા અને સહુ બાઈ ઓને ધણા જ વિનયપૂર્વક સૂઈ રહેવાની ત્રિનંતિ કરી. બહારગામના જે મહેમાનો હતા તે સૌ અહીં જ સૂઈ રહેવાના હતા અને નગરીના સભ્યો શેઠને નમન કરી કરીને વિદાય લેવા માંડ્યા.

મહેમાનોનાં ઉતારા માટે પડોશનું એક મકાન મળી ગયું હતું. મહેમાનો તે તરફ ગયા. શેઠના વાણેતરોએ સહુ માટે ગાદલાં પાથરી રાખ્યાં હતાં.

નાગિની દેવી શેઠના ભવનમાં જ ઉતર્યાં હતાં એટલે તે પોતાની દાસી સાથે શેઠાણીના ખંડમાં સૂઈ રહેવા ગયાં.

શેઠે એટક ખંડમાં આવી સહુને મધરાત થવા આવી તે સૂચન કર્યું. દસગાર જુવાનીયાઓ ધીરે ધીરે વિદાય થયા.

છેલ્લે પેથડ બીબો થયો અને નિત્ય નિયમ પ્રમાણે સૂતા પહેલાં માતા પિતાને તે નમસ્કાર કરતો હતો. એમ પિતાજીના ચરણમાં મસ્તક નમાવી તે બોલ્યો : 'આપુજી, આપના આશીર્વાદ.'

'પેથડ, માતા પિતા તો સદાય પોતાના બાળકોનું મંગળ જ ધરવ્હતા હોય છે. તમે બંને માણસો સુખી અને કર્તાવ્યશીલ બની રહો તેવા મારા આશીર્વાદ છે. ભાઈ, બળ, જુવાની, રૂપ એ બધાં એક કાળે વિદાય લેનારાં આકર્ષણો છે. ડાહ્યા પુરુષો આવા આકર્ષણો વચ્ચે પણ માધ્યસ્થ ભાવ રાખીને પોતાનો જીવન રથ ચલાવતા હોય છે. એટા, આજ તારા નવા જીવનનું પરોઢ છે, તે કાળે મનમાં ગાંઠ મારીને બેસી જજો કે સ્ત્રી પુરુષની પાંખ છે અને પુરુષ સ્ત્રીનું બળ છે. બંને વચ્ચેનો આવો સુમેળ કદી પણ ખંડિત ન બને તેની તું કાળજી રાખજો.' આમ કહી તેમણે પુત્રના મસ્તક પર હાથ મૂક્યો.

સંજળ નયનો લૂછીને પેથડ માતા અને નાગિની દેવીના ચરણમાં નમી આવ્યો. આમ વડીલોનાં આશીર્વાદ રૂપી પુણ્યો વડે સમૃદ્ધ બનીને પ્રસન્ન હૃદયે તે ઉપરની ભૂમિ પર જવા વિદાય થયો.

પ્રકરણ ૩૨ મું : સાધવીશ્રી નિર્મલાશ્રીજી

પેથડના હેયામાં કથી ન શકાય એવો ઉદ્ધવાસ હતો, પરંતુ જીવનમાં કદી પણ કોઈ સ્ત્રી સાથે વાતો કરવાનો પ્રસંગ ન આવ્યો હોય તેને પ્રથમવાર પત્ની પાસે જતાં જરા અનોખું લાગે તે સ્વાભાવિક છે.

પેથડ શયનખંડ માટે તૈયાર કરાવામાં આવેલા નવાખંડના આરણ્યમાં પગ મૂક્યો, એજ પગે પડોશીની એ સમવ્યસ્ક બહેનો હાસ્ય કદલોલ કરતી એકદમ ભભી થઈ ગઈ. એકે પેથડ સામે જોઈને કહ્યું : ‘ભાઈ, મારાં ભાભી તો ભારે રૂપવંત અને ગુણવંત છે. રૂપયૌવનને જાળવી રાખવું એ પુરુષતું કર્તવ્ય છે અને ગુણની વૃદ્ધિ કરતાં રહેવું તે સ્ત્રીતું કર્તવ્ય છે.’

પેથડ શો ઉત્તર આપે ? બીજી ષોડશીએ કહ્યું : ‘આમ ગંભીર બની જશો તો કેમ ચાલશે ? હાસ, પરિહાસ અને આનંદનો આ દિવસ સદાય એવા ને એવા દિવસોનો વાહક અને એવી મારી ભાવના દર્શાવું છું.’

બંને સખીઓ ઝપાટાબંધ ખંડ બહાર નીકળી ગઈ અને બંનેના લગ્ન એક વર્ષ પહેલાં જ થયાં હતાં. બંનેમાંથી એકે શયનગૃહતું દ્વાર અટકાવી દીધું.

પેથડે જ્યેઠું. દેવ રમણી જેવી પત્ની શરમ અને સંકોચનાં બોળ તળે જાણે ચગદાઈ રહી છે. પર્યાંક પાસે જ એક ત્રિપદી પર ફૂલનાં બે હાર વડે શોભતો ચાંદીનો થાળ પડ્યો હતો અને તેના પર એક બીનું વસ્ત્ર ઢાંકેલું હતું. દીપમાલિકામાં પાંચ દીવાઓ પ્રકાશ વેરી રહ્યા હતા. બહારનો ઝરખો ખુલ્લો રાખેલો હોવાથી પવનની લહેરખીઓ આવી રહી હતી. પેથડે ઘડીભર ઘૂંઘટમાં મુખ છૂપાવીને એકેલી પ્રથમણિ સામે જ્યેઠું. જાણે આછા વાદળ આડે છુપાયેલો ચંદ્ર !

પેથડે દ્વારની સાંકળ ચડાવી દીધી અને ત્યાર પછી તે થાળમાં પડેલી પુષ્પમાળા પાસે ગયો. તેમાંથી એક માળા બે હાથે લઈને પત્ની તરફ વળ્યો. ગાદી પર એકેલી પ્રથમણિ તરત ઊભી થઈ ગઈ. ને સ્વામીના ચરણમાં નમવા જાય તે પહેલાં જ પેથડે ફૂલની માળા તેના કંઠમાં આરોપતાં કહ્યું : ‘ પ્રિયે, આજ તું લક્ષ્મીરૂપે મારા હૃદયમાં આવી છે. તારો આદર અને સ્નેહપૂર્વક સત્કાર કરતાં હું ધન્ય બનું છું.’

પ્રથમણિ સ્વામીના ચરણમાં ઢળી પડતાં બોલી : ‘ પ્રાણેશ, આપ સમા ભવ્ય પુરુષનો સથવારો પામીને આજ હું સૌભાગ્ય-શાલિની બનું છું. નારીનું સાચું સૌભાગ્ય એના સમર્પણ ભાવમાં રહેલું છે. મારી તમામ આશાઓ, ભાવનાઓ, અને ઉમંગો સાથે હું જીવનભર માટે આપને સમર્પિત બનું છું.’

પેથડે પત્નીને બંને હાથ વડે ઊભી ઠરી...તેનો ઘૂંઘટ દૂર થઈ ગયો હતો અને તેનું ચંદ્રવદન ચૌવનશ્રીનાં તેજથી ઝળહળી રહ્યું હતું.

પેથડે પત્નીને હૈયા સરસી બીંસી અને તેના વદન પર ઉપરા-છાપરી પાંચ છ ચુંબન ચાંપી દીધાં.

સ્વામીના આશ્લેષમાંથી છુટીને ઝરખાના દ્વાર પાસે ગઈ. આસ્તેથી તેણે દ્વાર અટકાવી દીધું. અને દીપમાલિકા પર ત્રાંખાનું ભળવાળું ઢાંકણ જે કુંડીના આઠારનું હતું તે મૂકી દીધું.

પ્રકાશ હળવો થઈ ગયો.

પોતાનું અંગરખું ઠાઠીને ખીંટીએ વળગાડતાં પેથડે કહ્યું: 'ત્રિયે, ઝરખાનું દ્વાર ખુલ્લું રાખવું હતું ને? નમતા ગૈશાખનો બકારો નિદ્રાને બાધક બનશે.'

પ્રથમણિએ તરત ઝરખાનું દ્વાર ખોલી નાખ્યું.

મધરાત વીતી ગઈ હતી. બંને પર્થક પર બેસીને વાતો કરવા માંડ્યાં.

સુવર્ણથી મહેલો પલંગ આછા પ્રકાશમાં પણ શોભી રહ્યો હતો. શય્યા પર ફૂલો કે ફૂલમાળાઓ ગોઠવવામાં નહોતી આવી. ફૂલો સચિત્ત હોવાથી તે નિર્દોષોની હિંસા શા માટે થવી જોઈએ?

પ્રથમણિ એકાએક ઊભી અને થાળમાં પડેલી પુષ્પમાળા ઉઠાવીને સ્વામી સામે આવી. મૃદુમંજુલ સ્વરે બોલી: 'સ્વામી, આ માળા વડે હું મારા સૌભાગ્યને વધાવું છું. પુષ્પમાળાનાં આ ફૂલો તો પ્રાતઃકાળ થતાં ઠરમાઈ જશે. પરંતુ આપણા હૃદયમાં રહેલાં ભાવનાનાં ફૂલો હંમેશ ખીલેલાં ને સૌરભવંતા જ રહેશે.' આમ ઠહી તેણે સ્વામીના કંઠમાં માળા આરોપી.

નવદંપતી! અને તે પણ પ્રથમ યૌવનના ફાટફાટ તરંગો વચ્ચે મૂલી રહેલાં કોમળ હૈયાં! બંને પલંગ પર બેસી ગયાં...

અને વાતો...!

નરનાર વચ્ચેની વાતો કોઈ અણખૂટ સરવાણી જેવી જ હોય છે...તેમાંય નવદંપતીની વાતો તો નીકળ્યા જ કરે છે. અને વાતો કર્યા પછી પણ એમ લાગે છે કે ધણું કહેવાનું ને પૂછવાનું રહી ગયું.

નવદંપતીએ પરસ્પરના પરિવારનો પરિચય લીધો દીધો. ત્યાર પછી તો રસભરી વાતો એક પછી એક શરૂ થવા માંડી. જે વાતમાં અન્યને કોઈ દમ ન દેખાય, તે વાતો આ લોકો માટે સઘ ખીસેલાં યુષ્પોની સૌરભ સમી થઈ પડે છે.

ધીમે ધીમે રાત ગળતી હતી. છેક પરોદિયું થયું ત્યારે પ્રથમણિ શય્યા પરથી એકાએક નીચે ઉતરી અને પોતાનાં ચોળાઈ ગયેલાં વસ્ત્રો સરખાં કરવા માંડી.

પત્રંગ પર એક મોતીની માળા તુટીને તેમાંનાં મોતી વેરાઈ ગયાં હતાં. પ્રજ્ઞાતનાં યુષ્પો સમાં.

પેથડે કહ્યું : 'કેમ પ્રિયે ?

'પરોઢ થઈ ગયું.'

'પણ તેં નિદ્રા તો લીધી જ નથી.'

'આપે ક્યાં લીધી છે? હવે આપ બે ઘડી સૂઈ રહો છું નીચે બા પાસે જઈ છું.'

'મને હવે નિદ્રા નહિ આવે. હું પણ નીચે આવું છું. પ્રથમ માતા પિતાને નમન કરીને પ્રાતઃકાર્ય પતાવીએ.' કહેતો કહેતો પેથડ પણ પત્રંગ પરથી નીચે ઉતર્યો.

ત્રિપદિ પર પડેલા ખાલી થાળમાં શય્યામાં વેરાઈ ગયેલાં મોતી પ્રથમણિએ વીતીને મૂક્યાં.

ત્યાર પછી બંને નીચે ગયાં.

શેઠશેઠાણી તો પ્રતિકમણ કરવા બેસી ગયાં હતાં. બંનેને આનીને પ્રજ્ઞામ ક્યાં.

ત્યાર પછી પ્રાતઃકાર્ય માટે પેથડ ચાલ્યો ગયો.

આવા રંગભર્યાં ને રૂપાળા દિવસો એક પછી એક જવા માંડ્યા. નવદંપતી નોતરે ચડ્યાં હતાં એટલે બંનેને રાજ જમવા જવું પડતું. રાજ, મંત્રી, નગરશેઠ, જૈન આગેવાનો વગેરેનાં નોતરાં સાચવતાં સાચવતાં ચૌદ દિવસ ચાલ્યા ગયા.

પંદરમે દિવસે નાગિનીદેવી વિદાય થઈ. દેદા શાહ ધર્મ ભગિનીને ઉત્તમ વસ્ત્રાલંકારોની ભેટ આપી, સારા પ્રમાણમાં કેટલીક વસ્તુઓ આપી અને નાંદુરી પહોંચાડવા માટે બે રક્ષકો પણ આપ્યા.

જ્ઞાની અથવા સમજદાર પુરુષો ભોગની સામગ્રીને દુરપયોગ નથી કરતા. તેઓ સમજતા હોય છે કે પુણ્યને ઉદય હોય ત્યારે ભોગ, વૈભવ અને ભૌતિક સુખોની સામાગ્રી પ્રાપ્ત થતી હોય છે, પરંતુ એમાં મગ્ન બની જવાથી પુણ્યને ઉદયકાળ વહેલો પૂરો થઈ જતો હોય છે.

દેદા શાહ અને વિમલશ્રી પાસે પુષ્કળ સુવર્ણ હોવા છતાં તેઓ તેનો ઉપયોગ વૈભવ વિદ્યાસમાં કરતા નહોતા. તેઓ પ્રમાણિકપણે માનતા હતા કે સાદાઈ, સદાચાર, સંયમ અને સંસ્કારને વળગી રહેવામાં જ જીવતરની સાચી ખુશ્ખી છે.

પેથડ પણ દેદા શાહને પુત્ર હતો અને એકનો એક પુત્ર હોવા છતાં માતા પિતાએ તેનો ઉછેર ખોટા લાડકોડ વડે નહોતો કર્યો. આથી પેથડ પણ સંયમ, સદાચાર અને સાદાઈનાં મહત્ત્વને સમજી શક્યો હતો.

પ્રથમણિ પણ ગુણવંતી અને સંયમપ્રધાન જીવનમાં માનનારી હતી. પરિણામે અને માણસોએ પર્વતિથીના વ્રત ગ્રહણ કરી લીધાં હતાં એટલું જ નહિ પણ પરણ્યાને એકાદ મહિને વીત્યા પછી અને સાયંઠાલતું પ્રતિક્રમણ અને સવારતું શ્રીજિનપૂજન નિયમિત કરતાં રહ્યાં. તેમજ સાસુના જીવતરતું ભાન થતાં પ્રથમણિએ પણ પાંચ તિથીના એકાસણા કે આયંબિજ્ઞ કરવા શરૂ કર્યાં. પેથડ મહિનામાં બે વાર ઉપવાસ કરતો હતો.

એક મહિના પછી પેથડ ધીના વેપારમાં પરોવાઈ ગયો. દેદા શાહનું નામ મોટું હતું, એટલે બહારગામથી જેમ ઘી પુષ્કળ આવતું તેમ બહારગામની ગ્રાહકી પણ ઘણી રહેતી.

દેદા શાહે સોનાનો સંચય ઘણો કર્યો હતો અને રાજ સવા-
શેર સોનાનું ઘન આપવાની પ્રથા પણ એની એ રીતે ચાલુ રાખી હતી.

કાળને જતાં વાર લાગતી નથી. ચોમાસું ખેસી ગયું હતું
અને લોકોના પુણ્યોદયે વરસાદ થઈ રહ્યો હતો.

છેઠ આસો મહિનામાં પ્રથમણિને તેડવા માટે તેનો મોટો ભાઈ
રથ અને રક્ષકો સાથે આવી પહોંચ્યો. દેદા શાહે ઘણા જ આગ્રહ-
પૂર્વક તેને આઠ દિવસ પર્યાંત રોકી રાખ્યો અને વિજ્યાદશમી
વીતી ગયા પછી પ્રથમણિને પરણ્યા પછી પહેલીવાર પિયર મોકલી.

પિયર પ્રત્યેનું મમત્વ નારીના પ્રાણમાંથી ભાગ્યે જ બૂંસાતું
હોય છે. સ્ત્રી પાંચ બાળકોની માત હોય કે પ્રૌઢાવસ્થા વટાવી
ગઈ હોય પરંતુ પિયરનાં વૃક્ષો નિહાળવાની તમન્ના એવી ને
એવી રહે છે.

માગશર માસમાં નાંદુરીથી સંદેશો આવ્યો કે, પ્રથમણિને
તેડવા કોઈને મોકલજો. જો જમાઈ પોતે આવે તો અમારા સહુને
ધરપત પણ થશે, અને આનંદ પણ થશે.

દેદા શાહે માગશર વદિ સાતમે પેથડને એક ને એ રક્ષકો
સાથે નાંદુરી રવાના કર્યો. પેથડની ગણતરી એવી હતી કે ચાર દિવસ
રોકાઈને ત્યાંથી નીકળી જવું. પણ માનવીની ગણતરી ઘણી વાર
જાંઘી વળી જતી હોય છે. નાંદુરી નરેશના નિમંત્રણને સાચવવું જ
પડે તો પછી નાગિની દેવીની ઉપેક્ષા કેમ કરી શકાય ? અને શ્વસુ-
રપક્ષનાં સગા સંબંધીઓનો કોઈ પાર નહોતો. ચાર દિવસને બદલે
પંદર દિવસ થઈ ગયા અને શિયાળાની ઠંડકડતી ઠંડીમાં પેથડ પત્ની
લઈને જ્યારે ઘેર આવ્યો ત્યારે પોષ વદિ ખીજનો દિવસ હતો.

શ્વસુર પક્ષ તરફથી જમાઈની ખાતર અરદાસ અપૂર્વ ગઈ હતી
તે સિવાય પત્નીને માખાપ તરફથી ઘણી વસ્તુઓ મળી હતી. પેથડને
પણ સારી રીતે ઉપહાર આપ્યો હતો.

ધરના ડેલા પાસે રથ ઊભો રહ્યો ત્યારે પતિ પત્ની ત્રણ નવ-કારતુ' સ્મરણ કરીને ઘરમાં ગયાં. સૌ પ્રથમ બંને વિમલશ્રીનાં ચરણમાં ઢળી પડ્યાં. દેદા શાહ પેઢીએથી હજી આવ્યા નહોતા અને આજ કંઈક ઘી સારા પ્રમાણમાં ખરીદાયું હતું, તેમજ તેઓ આયંબિલ કરીને ગયા હતા.

વિમલશ્રીએ પુત્ર અને પુત્રવધૂને આશીર્વાદ આપ્યા અને બંનેને હૈયા સરસાં લઈ કુશળ પૂછ્યા.

મધ્યાહન કાળ વીતી ગયો હતો. વિમલશ્રીએ રસોયણ બાઈને કંસાર તેમજ આખા મગ કરવાનું જણાવ્યું.

દિવસો આનંદમાં વીતવા શરૂ થયા. એકધારે જીવન હતું. પ્રમાણિક ધંધો હતો, સુવર્ણ દાનેશ્વરી તરીકેની દેદા શાહને કીર્તિ મળી હતી. પરંતુ તેઓ માન, કીર્તિ કે એવા પ્રસંગોથી સાવ નિરાળા રહેતા હતા. કોઈ આવે અને તેમનાં વખાણ કરે ત્યારે તેઓ કહેતા : 'ભાઈ, હું તો એક સામાન્ય માનવી છું. માન અને કીર્તિનો ખોળો ઉપાડવો મારા માટે અશક્ય છે તેમાં ય કોઈના મોઢેથી મારાં વખાણ સાંભળવામાં મારે ઘણું સાંભળવું પડે છે. વખાણ તો એક પરમ કૃપાળુ પરમાત્માનાં જ હોય. જેઓ સંસારના સઘળા આકર્ષણોથી પર રહીને શિવસુખનાં સ્વામી બન્યા છે. મારા જેવા એક સંસારી વેપારીનાં વખાણ કોઈ રીતે શાભે નહિ.'

દેદા શાહ જ્યારે આમ કહેતા ત્યારે તેઓ હૃદયથી કહેતા હતા. કોઈ પ્રકારનો દંભ તો તેઓ સેવતા જ નહિ. જો તેઓ સિદ્ધ નાગાભુવન પાસે વચનથી બંધાયા ન હોત તો ગમે તે પુછનારને સોનું બનાવવાની રીતે બતાવી દેતાં જરાય અચકાત નહિ.

આમ ને આમ ધર્મકરણી નાની નાની યાત્રાઓ, પરાપકારતુ' કતવ્ય વગેરેમાં ત્રણ વર્ષનો કાળ વીતી ગયો. આ દરમિયાન દેદા શાહે પુત્ર અને પુત્રવધૂને ત્રણવાર નાંદુરી મોકલ્યાં હતાં.

અને છેલ્લા સપ્તાહમાં સમાચાર મળ્યા કે નાગિની દેવી પોતાની તમામ મિલકતનું દાન કરીને સાધ્વી જીવન સ્વીકારવા તૈયાર થઈ છે. એ માટેની તિથી પણ નક્કી થઈ ગઈ હતી. દેદા શાહને વિમલશ્રી નાગિની દેવીના સર્વત્યાગના પ્રસંગને વધાવવા નાંદુરી તરફ રવાના થયા. મહાત્મા શ્રી. જિન ચંદ્રસુરીશ્વરજી નાંદુરીમાં પધાર્યા હતા અને તેઓશ્રીનાં વરદ હસ્તે નાગિની દેવીને દીક્ષા અપાવાની હતી.

આ પ્રસંગની શોભા વધારવા દેદા શાહે ત્રણ નોકારશી જમાડી અને પુષ્કળ દાન કર્યું. નાંદુરીના મધ્યવિત્ત અને ગરીબ સમાજનું કોઈ પણ મકાન એવું નહોતું રહ્યું કે જ્યાં દેદા શાહ અને વિમલશ્રીએ જાતે જઈને અન્ન વસ્ત્ર ધન વગેરે ન આપ્યું હોય.

ઘણા જ ઉત્સાહ, આનંદ અને ઉદ્દાસપૂર્વક નાગિની દેવીએ સર્વ ત્યાગનો સોહામણો સર્વશ્રેષ્ઠ છતાં કપરો દેખાય તેવો માર્ગ સ્વીકાર્યો તેમનું નામ પાડવામાં આવ્યું સાધ્વી નિમંલાશ્રીજી.

સંસારમાં લેવું, ભોગવવું, કોઈનું આંચકા લેવું અને ભૌતિક સુખની ભૂતાવળમાં ભમ્યા કરવું તે સહેલું છે. કોઈને સહજ પણ છે. પરંતુ પ્રાપ્ત થયેલા સુખો અને ઔલવનો હસતા હૃદયે ત્યાગ કરવો અને તે પણ કાયમ માટે તે જરાય સહજ નથી.

નાગિની દેવી એક દિવસ ઔલવનાં શિખર પર હતાં. આંખના એક જ ઈશારે તેમના ચરણમાં સમૃદ્ધિ આજોટતી. સેંકડો દાસદાસીઓ આરા પાત્રન માટે તત્પર રહેતાં. ભવવનથી કચાંચ પણ જવું હોય તો વાહન સિવાય જઈ શકાતું નહોતું. રૂપ હતું, યૌવન હતું, સંગીત હતું, નૃત્ય હતું, કલા હતી અને કૃતિ પણ પ્રાપ્ત થઈ હતી.

પરંતુ દેદા શાહના પરિચયથી તેના મનમંદિરનાં દ્વાર ખુલ્લી ગયાં. તેને આ બધાં ચંચળ સુખોનો અને કાયમને કચરી રહેલા ઉપભોગો કેટલા ભયંકર છે. તેનો પરિચય થઈ ગયો અને જીવનની દિશાઓ પસંદાઈ ગઈ.

જીવનનો પલટો વરસોના પ્રયત્ન પછી પણ નથી આવતો અને ભાગ્યશાળી આત્માઓને માત્ર ગણી પળોમાં આવી જતો હોય છે.

સાધ્વી નિર્મળાશ્રીજી પ્રવચ્ચા ગ્રહણ કર્યા પછી બે દિવસ ઉપાશ્રયમાં રહીને ત્રીજે દિવસે ગુરૂણી શ્રીક્ષમાશ્રીજી સાથે વિહાર કરી ગયા.

દેદા શાહ અને વિમલશ્રી બેકોસ પર્ચંત વોળાવવા ગયા. બંનેના હૃદયમાં એમ જ થતું હતું જે આપણે કમભાગી છીએ કે સંસારના બંધનમાંથી મુક્ત થઈ શકતા નથી. ક્યારે મુક્તિ મળશે ?

વળતે દિવસે દેદા શાહ અને વિમલશ્રી વિદ્યાપુર નગરી તરફ વિદાય થયાં.

ઘેર પહોંચ્યા પછી બીજે દિવસે વિમલશ્રીને ખબર પડી કે છેલ્લા પાંચ દિવસથી વહુને રોજ સવારે એક વમન થાય છે અને આખો દિવસ માથું કંઈક ભારે રહે છે.

વધારે ખાતરી કરતાં જાણવા મળ્યું કે, પ્રથમણિને અડચણ આભ્યાને એક મહિના ઉપર સાત આઠ દિવસ થઈ ગયા છે.

વૃદ્ધ રાજગૌદ તો મૃત્યુ પામ્યા હતા પણ તેમનો વિદ્વાન પુત્ર પિતાની પ્રતિષ્ઠા અને જ્ઞાન સંપત્તિને જાળવી રહ્યો હતો.

ચારેક દિવસ પછી વિમલશ્રી પુત્રવધૂને લઈને રાજગૌદના ઘેર ગઈ. રાજગૌદે આવકારપૂર્વક સત્કાર કર્યો અને પ્રથમણિની નાડી પરીક્ષા કરીને પ્રસન્ન સ્વરે કહ્યું : ' શેઠાણીમાં વમન અને માથાનું ભારેપણું વહુમાને પાંચમો પૂરો થયે આપોઆપ મટી જશે. રોજ સવારે કાળી ધરાખ અને ધાણાનું રાતે પત્તાળી રાખેલું પાનક પાત્રો. શરીરમાં કોઈ દોષ કે રોગ નથી.

સાસુ વહુ હર્ષભયાં હૃદયે ઘેર આભ્યા.

ત્રણ મહિના ન થાય ત્યાં સુધી આ વાત કોઈને ન કરવી એવું વિમલશ્રીએ વિચારી લીધું.

પ્રકરણ ૩૩ મું :

: પેથડનો પ્રશ્ન...

પંદર દિવસ પછી તો પ્રથમલિને સગર્ભાવસ્થાનાં લક્ષણો કંઈક સ્પષ્ટ થવા માંડ્યાં. દ્રાક્ષિના પાનકથી માથાનું ભારેપણું મટી ગયું અને ખાસ કબજાયાત પણ ન રહી. પ્રાતઃકાળે થતું વમન એમને એમ રહ્યું. વિમલક્ષીએ આયંબિલ અપવાસના બદલે એકાસણું કરવાનું જણાવ્યું.

ત્રીજે મહિને દેહ પરના લક્ષણો પણ સ્પષ્ટ થયાં. ત્યાર પછી દેદા શાહે પ્રથમલિને પિયર આ અંગેની માહિતી એક ખેપિયા મારફત મોકલી.

આ શુભસમાચાર જાણીને પ્રથમલિના માતા પિતા, ભાઈઓ, ભાભીઓ સર્વને ઘણો જ હર્ષ થયો અને શેકે ખેપિયા સાથે જ સંદેશો મોકલ્યો કે : ‘પ્રથમલિના સમાચારથી અમને ઘણો જ હર્ષ થયો છે. અહીંથી પ્રથમલિની માતા, એક ભાઈ અને બે દાસીઓ પ્રથમલિને પાંચમે મહિને ખેસશે પછી તરત ત્યાં આવશે અને સુવાવડ માટે તેડી જશે. આપના પુણ્યબળે સહુ સારાં વાતાં થશે. શેકજી, અમારા બેન પ્રથમલિને અમારા સર્વના કુશળ સમાચાર જણાવશે. દેવદર્શન વખતે યાદ કરશે.’

ખેપિયા પાંચમે દિવસે પાછો આવ્યો ને વેવાઈનો પત્ર દેદા શાહને સુપરત કર્યો.

પત્ર વાંચ્યા પછી પત્નીની સલાહ લઈને વળતે અડવાડિયે દેદા શાહે ખેપિયા મારફત પત્ર મોકલી દીધો. તેમાં જણાવ્યું હતું કે : 'આપ સર્વની કુશળતા જાણીને ઘરના સર્વને આનંદ થયો. અ. સૌ. પ્રથમણિ દરેક રીતે સ્વસ્થ અને કુશળ છે આપની ભાવના મેં મસ્તકે ચડાવી લીધી હોત, પરંતુ મુશ્કેલી એ છે કે અમારી ગોત્ર જતા નિયમ પ્રમાણે અમારા કુળમાં વહુની પહેલી સુવાવડ ઘરમાં જ થાય છે એટલે આપ તેડવા નિમિત્તે ન આવતાં આપની પુત્રીને મળવા નિમિત્તે જરૂર આવજો. તમારાં વેત્રાણને ઘણો આનંદ થશે.'

પછી તો પાંચમે મહિને પેથડનાં સાસુ, સસરા, બે દાસીઓ વગેરે પુત્રીની તબિયત જોના આવી ગયાં. તે કાળના રિવાજ પ્રમાણે દીકરીને ઘેર પિયરિયાં પાણી પણ નહોતાં લેતાં એટલે દેદા શાહે પડોશના એક મકાનમાં સગવડતા કરી આપી હતી

માતા પુત્રી મળ્યાં.

અને વેવાઈ, અને વેવાણો ભાવથી ભેટી પડ્યાં અને જમાઈ પેથડ પણ પૂજ્ય સાસુ સસરાની ચરણ રંજ લઈ ધન્ય અન્યો.

ચાર પાંચ દિવસ રોકાવાની ઇચ્છાએ આવેલા અતિથિઓને સોળમે દિવસે દેદા શાહે વિદાય આપી.

વેવાઈના ગયા પછી અવંતીના રાજરાજેશ્વરનો દૂત આવ્યો અને સો મણુ સોનું રાજઅંડાર માટે એકાદ મહિનામાં મોકલી આપવાની દેદા શાહને વિનંતિ કરી, સાથેસાથ એ પણ જણાવ્યું કે અજરના આત્રતા ભાવે તમને નાણાં મોકલવામાં આવશે

આવી મોટી ખરીદી? દૂતે જણાવ્યું કે 'સિંધુદેશના મહારાજ આપણા રાજરાજેશ્વરીનાં મિત્ર છે અને તેઓએ સોનું મંગાવ્યું છે. સોનું ખરીદવા અંગે વેપારીઓને ખોલાવ્યા ત્યારે એક ચોકસીએ જણાવ્યું કે સાડું શ્રીકાર અને એકસરખું સોનું દેદા શાહ સિવાય કોઈ આપી શકશે નહિ. એટલે રાજરાજેશ્વરે વિચાર કરીને આપની

પાસેથી સોનું ખરીદવું એમ નક્કી કર્યું, અને મને આપની પાસે મોકલ્યો.

દેદા શાહે કેટલાક સમયથી સોનું ખનાવવાનું બંધ કર્યું હતું અને રાજસાની ઉપેક્ષા કરવી તે પણ ઉચિત નહોતું. તેમણે પોતાના ભંડારમાં તપાસ કરી તો લગભગ સાઠ સીરોર મળ્યું સોનું પડ્યું હતું. તેમણે આ સોદો સ્વીકાર્યો અને જેમજેમ રાજભંડારમાં માલ મળતો જાય તેમ તેમ સુર્વણ મુદ્રાઓ મોકલી આપવાની વિનંતિ કરી.

હૂત આ સંદેશો લઈને અવંતી વિદાયે થયો.

દેદા શાહ માટે સોનું સિવાય અન્ય કોઈ ઉપાય નહોતો. તેઓએ લગભગ પોણાસો મળ્યું સીસુ મગાવ્યું અને ગુપ્ત રીતે સોનું ખનાવવાનો પ્રારંભ પણ કરી દીધો.

લગભગ એ મહિના પછી સો મળ્યું સોનું અવંતીના રાજ ભંડારમાં મોકલાઈ ગયું અને બજાર ભાવે સોનૈયાના રૂપમાં નાણું પણ આવી ગયા.

પેથડ એટલું સમજી શક્યો હતો કે આપણ પાસે સુવર્ણ નિર્માણ કરવાનો કોઈ કિમિયો જરૂર છે. પણ તે માત્ર પિતાને આ અંગે કશું પૂછી શક્યો નહિ.

ભંડારમાં અદળક સોનૈયા ભેગા થઈ ગયા હતા અને ચાલીસ મળ્યુંથી વધારે સોનું બચ્યું હતું.

ન છૂટકે ખનાવવા પડેલા સુર્વણથી દેદા શાહને મનમાં દુઃખ પણ થયું. પરંતુ તેઓએ સમગ્ર માલવ પ્રદેશ, મરૂ પ્રદેશ, સૌરાષ્ટ્ર ગુજરાત વગેરેમાં આવેલા શ્રીજિન મંદિરોમાં જેને જેવી જરૂરિયાત તે પ્રમાણે સોનૈયા મોકલવા શરૂ કર્યા. લગભગ નવસો સાત મંદિરોમાં તેઓએ સોનૈયા મોકલી આપ્યા.

નિયમ પ્રમાણે વિમલશ્રી રાજ સવાશેર સોનૈયાનું દાન કરતાં હતાં, હવે તેઓએ આ સંસ્કાર પ્રથમણિને મળે એટલા ખાતર દાનની ધારા વહુના હાથે વહાવવી શરૂ કરી.

આખા રાષ્ટ્રમાં દેદા શાહને સુવર્ણ દાનેશ્વરી તરીકેની કીર્તી પ્રાપ્ત થઈ ગઈ હતી. અને દૂરદૂરના દેશાવરમાંથી અનેક પંડિતો, કવિઓ, યાચકો, ચારણો વગેરે દેદા શાહ પાસે આવતા અને દેદા શાહ સહુને સંતોષતા.

ચારણોએ તો દેદા શાહની બિરદાવલીઓ બનાવી હતી અને એ બિરદાવલીઓ ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્ર, માલવ વગેરે પ્રદેશોમાં લોકપ્રિય થઈ પડી હતી. ચારણો બારોટો જ્યાં જ્યાં જતા ત્યાં ત્યાં દેદા શાહની દાનધારાને સ્વર્ગની ગંગા તરીકે ગણાવતા અને દેદા શાહના જીવતરને વણી લેતા રાસાઓ પણ સંભળાવતા.

પૂરા દિવસે સૂર્યોદય કાળે પ્રથમશિષ્યે એક સુંદર અને સ્વસ્થ પુત્રને જન્મ આપ્યો.

છટ્ટીના દિવસે દેદા શાહે નગરીમાં વસતી તમામ જ્ઞાતિઓને ભોજન આપ્યું. નવકારશી જમાડી અને જ્યોતિષાચાર્યના સૂચન મુજબ પૌત્રનું નામ રાખ્યું 'ઝંઝણ.'

પ્રસૂત કાળ પૂરા થયા પછી દેદા શાહે દેરાસરમાં લાખેણી આંગી રચાવીને બારે ઠાકથી પૂજા લણાવી. પૂજામાં આવનારા દરેક માણસોને થાળી સહિત મીઠાઈની પ્રભાવના કરી.

પંદર દિવસ પછી મોસાળથી મામા, મામી, આવ્યાં ઝંઝણ કુમારને રમાડી ગયા, સોનાનો કંદોરો, સોનાની કંઠી, સોનાનાં કડા, બાર જોડી થાય એટલું વિવિધ કાપડ, ચાંદીનો ધૂધરો, નંગવાળી વીંટી, ચાંદીની વાવણી, ચાંદીનું અમલિયું, ચાંદીનાં પાંચ રમકડાં, બહેનને બે જોડ કપડાં અને સાત સેરની સોનાની માળા વગેરે આપ્યું. દેદા શાહે ઘણાં જ ભાવથી પંદર દિવસ રોકાયા.

અને ઘણા વરસ પછી નાનું બાળક ખોળામાં રમતું થતાથી આખા ઘરમાં આનંદ આનંદ થઈ રહ્યો હતો.

ઝંઝણકુમાર છ મહિનાનો થયો. દેખાવડો ને તંદુરસ્ત હોવાથી સહુને અતિ વહાલો લાગતો હતો.

દિવસો ગણતાં મહિના જ્ય અને મહિના ગણતાં વરસ વીતે. ઝાંઝણકુમાર પાંચ વરસનો થયો.

દેદા શાહે પૌત્રને વિદ્યાગુરૂની પાઠશાળામાં મહોત્સવ પૂર્વક ભણવા ખેસાડ્યો. નિશાળ ગરણાનાં આ પ્રસંગે દેદા શાહે અન્ન, વસ્ત્ર, વાસણો વગેરેનું ગરીબોમાં સારી રીતે દાન કર્યું. નોકારશી જમાડી.

દેદા શાહને સાધર્મિકાને, ગરીબોને અને મધ્યમ વર્ગના માનવીઓને જમાડીને તૃપ્ત કરવાનો સારો એવો રસ હતો. નાના મોટા પ્રસંગનું નિમિત્ત આવે એટલે તેઓ સૌથી પ્રથમ ભોજનનો પ્રયત્ન કરવા તૈયાર થઈ જતા. તેઓ પ્રમાણિકપણે માનતા હતા કે, કોઈપણ પ્રકારની નામના કીર્તિ કે, સ્વાર્થ સાધ્યા વગર દાન આપવું એ જ ઉત્તમ છે અને અન્ન ભોજનની વ્યવસ્થા કરવી તે સર્વ માટે ઉત્તમ છે.

ઝાંઝણનો અભ્યાસ શરૂ થઈ ગયો અને ત્રણેક વર્ષમાં તે વિદ્યાગુરૂએ કહ્યું પણ ખરું: 'દેદા શાહ, આપનો પૌત્ર ધારણાશક્તિ અને બુદ્ધિમાં તેજસ્વી છે.'

દેદા શાહે આજી હાસ્ય સહિત કહ્યું: 'પંડિતજી, એ બધો આપની શક્તિનો પ્રભાવ છે. પેથડ પણ આપના પિતાશ્રી પાસે જ તૈયાર થયો હતો. અમે તો ભણતરનો ટૂંકો અર્થ એટલો જ કરીએ કે ભણનારના ઘડતરમાં સત્ય, ધર્મ, પ્રમાણિકતા અને દયાભાવના ગુણો સીંચવા જોઈએ અને સાદાઈ, સદાચાર અને સંસ્કાર વિકસવા જોઈએ'

'આપની વાત સાચી છે. ભણતરનો હેતુ એવો ટકી રહે તો લોકજીવન સમૃદ્ધ અને સુખી રહે.' વિદ્યાગુરૂએ કહ્યું.

ઝાંઝણ દસ વર્ષનો થયો ત્યારે દેદા શાહે સમગ્ર પરિવાર સાથે જીરાવલા, પાર્શ્વનાથ અને આબુજીની યાત્રાએ નાના એવા સંઘ

સાથે વિદાય થયા. દેદા શાહના આગ્રહને માન આપીને વેતાર્થ વેવાણુ પણ આ યાત્રામાં સાથે રહ્યાં.

યાત્રા લગભગ સવા મહિનાની હતી. દસ ગાડાં અને વીસ રક્ષકો સાથે લગભગ સૌથી વધારે યાત્રાળુઓ રવાના થયા.

દેદા શાહ, પેથક, પ્રથમણિ અને વિમલશ્રીએ આ યાત્રા પગપાળા કરવાનું નક્કી કર્યું હતું. એક ગૃહસ્થે દેદા શાહને વિનંતિ—ભર્યાં સ્વરે કહ્યું : ‘ શેકંજી, આપને હવે અવસ્થા થઈ છે વળી રસ્તો પણ પહાડી આવશે. આપ બંને ગાડામાં બેસો તો ઘણું સારું.’

દેદા શાહે હસીને કહ્યું : ‘ શેકંજી, આ કાયાને પંપાળા રાખીને તે યોગ્ય નથી. આ કાયાને જોટલું કષ્ટ અપાય તેટલું કાયા માટે કલ્યાણકારી છે, આમ તો હું નીરોગી છું અને ચાલવાનો મને મહાવશ છે તો ચાલીને યાત્રાનો લાભ શા માટે ન લેવો ?’

એમની સાથે બીજા શેઠિયાઓ પણ જોડાયા. શેઠાણી સાથે કેટલાંક ઝોરાંઓ પણ જોડાયાં.

નાનાખેટા તીર્થને સ્પર્શતા સ્પર્શતા કુંગરાળ અને કઠિન માર્ગ વચ્ચે થઈને જીરાવજા પહોંચતા અઢાર દિવસ થયા.

પુણ્યવંત આત્માને કોઈ વિપત્તિ નડતી નથી. દેદા શાહના આ નાના સંઘને પણ માર્ગમાં ન કોઈ હિંસક પ્રાણીઓ ભેટ્યાં કે ન કોઈ લુટારાઓ મળ્યાં.

સહુએ રંગેચંગે અને ભક્તિભાવ સભર બનેલા હૃદયે શ્રીજીરાવલા પાર્શ્વનાથ ભગવંતના દર્શન કર્યાં. ત્યાર પછી નાહીને સહુએ પૂજા કરી.

પહેલી પૂજાની બોલી દેદા શાહને કૃણા પણ તેઓએ પહેલી પૂજા પોતાની સાથે આવેલાં એક મધ્યમ વર્ગીય ડોશીને કરવા મોકલ્યાં.

બધા યાત્રાળુઓ દેદા શાહની આ ભાવના જોઈને છક્ક થઈ ગયા. ધૌસા પોતે ખરચે અને લાભ અન્યને આપે એવા સન્નજનો તો વિરલ હોય છે.

જુનાવલાજીની ધર્મશાળામાં ત્રણ દિવસ રોકાઈ, ભગવંતને સોનાનાં ચલકારે ચડાવી દેદા શાહ પોતાના નાના સઘ સાથે ચોથે દિવસે આણુ ગિરિરાજ પર જવા રવાના થયા.

રસ્તો પહાડી હતો અને આ માર્ગે વાઘ, વરૂ, ચિત્તા, સિંહ, અજગર વગેરે ભયંકર પ્રાણીઓનો પૂરતો ભય હતો. કારણ આખો પર્વત જાણે વિવિધ વનસ્પતિઓથી જવાયેલો હતો. દેદા શાહે માર્ગમાં સુવર્ણ અનાવનારી દિવ્ય વનસ્પતિઓ સારા પ્રમાણમાં જોઈ. પરંતુ હવે પછી એક રૂપિયાભાર પણ સોનું ન અનાવવું તેવો તેઓએ નિર્ણય કર્યો હતો. માલવપતિ માટે સો મણ સોનું પણ કચવાતા હૃદયે અનાવ્યું હતું. તેઓને ખીજે કોઈ ભય નહોતો પરંતુ દીકરો જીવાન છે, પૌત્ર હજી બાળક ગણાય. જો તે તેઓનાં હૃદય સુવર્ણ પ્રત્યે ખેંચાય અને વૈભવ વિલાસ ભોગવવાની એકાદ ચિનગારી પ્રમટે તો આખો માનવભવ ગુમાઈ યેસાય. તેઓએ એ પણ નક્કી કર્યું હતું કે ધરમાં સેનૈયાનો ખાર નથી. આ નિમિત્તે પ્રાપ્ત થયેલું ધન શુભ કામમાં જ વાપરી નાખવું.

રસ્તામાં ત્રણ રાત ગાળવી પડી. ચઢાણુ આકરું હતું અને માર્ગે પણ ફરીફરીને જતો હતો. સાથે રસોયા, બધી સામગ્રી, હામ વાસણ વગેરે હોવાથી માર્ગમાં કોઈને ખીજી કશી મુશ્કેલી ન પડી.

આણુ ગિરિવરની યાત્રા પણ થાણા જ ભાવથી સહુએ કરી. આ કાળ વખતે કલાધારીગિરીવાળાં મંદિરો નહોતાં. એકમાત્ર આવન જિનાલય શોભતું અને તેમાં આદિશ્વર ભગવંતની તેજસ્વી પ્રતિમા ગિરાજમાન હતી.

અહીં પણ દેદા શાહ ત્રણ દિવસ રોકાયા. પૂજા, અંગરચના અને ઉત્તમ પ્રકારના સુવર્ણનાં ભેટણા ધરીને દેદા શાહ કૃતાર્થ થયા.

અહીં પહેલી પૂજા પેથડ, તેનાં પત્ની અને ઝાંઝળુના હાથે પહેલે દિવસે થઈ. બીજા અને દિવસોની પ્રથમ પૂજા દેદા શાહની

હોવા છતાં સાથેનાં મધ્યમવર્ગીય યાત્રાળુઓને લાલ આપવામાં દેદા શાહ અતિ પ્રસન્નતા અનુવવા માંડ્યા.

એથે દિવસે બધા યાત્રાળુઓ સાથે દેદા શાહ પાછા ફર્યા. માર્ગમાં બે ત્રણ તીર્થ સ્થળો આવતાં હતાં અને રસ્તો જરા કઠણ હતો. છતાં તે માર્ગે જ પ્રયાણ કર્યું.

અને પોણા બે મહિને દેદા શાહનો નાનકડો સંઘ વિઘાપુર નગરીમાં આવી ગયો.

નગરીની દરેક ઝાતિના આગેવાનોએ દેદા શાહનું ભાવપૂર્વક સ્વાગત કર્યું. રાજા તો મૃત્યુ પામ્યો હતો, તેની ગાદીએ તેનો પુત્ર આવ્યો હતો, તે પણ પોતાની નગરીના એક દાનેશ્વરીના સામ્રાજ્યમાં હાજર રહ્યો હતો.

અને ધર્મ કાર્યમાં દેદા શાહે તથા વિમલશ્રીએ ચિત્ત પરોવ્યું... આ યાત્રા પછી ભવનની સઘળી જવાબદારી વિમલશ્રીએ વહુને સોંપી. વહીવટની સઘળી જવાબદારી પિતાએ પુત્રને સોંપી. હવે તે આ સત્વશીલ દંપતી ધર્મકરણી અને દાનાદિ કાર્યમાં જ તન્મય બનવા માંડ્યા.

છએક મહિના વીતી ગયા. પેથડના મનમાં એક સંશય વર્ષોથી મુંઝવતો હતો. એક દિવસ તેણે પિતાના ચરણ દબાવતી વખતે કહ્યું : 'બાપુજી, એક વાત પૂછવાનું મન થાય છે.'

'એક શું ચાર પૂછને બાઈ...'

'બાપુજી, મેં સાંભળ્યું છે આપ સોનું બનાવી શકો છો.'

'તને કોણે કહ્યું પેથડ ?'

'કોઈએ કહ્યું નથી પરંતુ વરસોથી મેં અનુમાન કર્યું છે.'

'તારું અપમાન સાચું છે.'

'તો...'

‘હું તને તેનો ઈતિહાસ જણાવું. મારા લગ્ન થયા તે પહેલાંથી મારી સ્થિતિ જરાય સારી નહોતી. લગ્ન પછી પણ માંડમાંડ પેટ પોષી શકાતું હતું. મારાં માસીના પ્રયત્ને હું ઘરખારી થયો હતો અને મરતાં પહેલાં માસીઆ મને વીસ સોનૈયાની મૂડી આપી ગયાં હતાં. મેં એક નાની હાટડી કરી. માંડમાંડ એ મુઠ્ઠી ધાન મળતું ને હું એમાં સુખ નીહાળતો, પરંતુ નગરીના વેપારીઓમાં હું દેણુદાર થઈ ગયો. મારે માટે ઉજ્જયનીમાં જઈ લાગ્ય અજમાવવાનો એક જ માર્ગ રહ્યો એટલે તારી માને મૂકી, ઘરમાં છએક મહિના ચાલે તેટલું અનાજ ભરી હું પગપાળો ઉજ્જયની જવા વિદાય થયો. એ ત્રણ કોસ દૂર એક ખીમાર સાધુ મળ્યા. મન થયું કે મારે આ સાધુની કંઈક વ્યવસ્થા કરવી જોઈ એ. એટલે હું તેમની પાસે ગયો. તેમને ખબે ઉપાડીને એકાદ કોસ વનમાં આવેલી તેમની કુટિરે લઈ ગયો. ઉજ્જયની જવાની મને ઉતાવળ ઘણી હતી પણ આ મહાત્માને છોડીને ચાલ્યા જવું મને ઉચિત ન લાગ્યું. ખીજે દિવસે એમનો જવર ઉતરી ગયો. તેઓનું નામ હતું. સિદ્ધ નાગાબુદ્ધ, એ ખરેખર મહાપુરુષ હતા અને તેઓએ મારી આખી પરિસ્થિતિ જાણી મને સુપાત્ર ધારીને તેઓએ ત્રણ ચાર દિવસ ત્યાં રોક્યો અને સીમમાંથી ઘણા અદ્ય શ્રમ વડે સોતું બનાવવાની વિદ્યા ઘણા જ લાવથી આપી. તેઓએ જાતે જ વનરપતિઓ ઝોળખાવી. મારા હાથે જ સોતું બનાવ્યું અને મને સોતું બનાવવાની રીત કોઈ ને ન કહેવાની વાત કહી. સાથેસાથ જેટલું સોતું બનાવે તેના મોટો ભાગ શુભકાર્યમાં ખરચવાતું જણાવ્યું. મેં તેમની આ વાત સ્વીકારી. ત્યારથી આજ પર્યંત મેં કોઈ ને આ વાત કહી નથી. તારી માતાને પણ નથી કહી. નાંદુરીના રાજ્યે મને કારાગારમાં પૂર્યો હતો છતાં મેં આ વાત નહોતી કરી. અને તને કહું છું તે માત્ર હકીકતરૂપે કહું છું. સોતું બનાવવાની રીત અંગે કશું કહી શકતો નથી. કહેવાનો પણ નથી.’

‘આપુ, તો તો એક વિદ્યા નષ્ટ થઈ જશે.’

‘હા બેટા, સોનું એ ઝીલવ વિલાસનું મોટામાં મોટું આકર્ષણ છે. એક પરિવાર આ રીતે અરબાદ થઈ જાય તે કરતાં ખુદ વિદ્યા નષ્ટ થાય તે અને ઉત્તમ લાગે છે. તું મારો પ્રિયપુત્ર છે. સંસ્કારી છે. પરંતુ કર્મ સંયોગો કોઈવાર એનો ઊભા થાય છે કે આવી વિદ્યા પ્રાણુઘાતક બને. તું આ અંગે કોઈ ચિંતા કરીશ નહિ. આ ઘરમાં બે ધન ભંડાર છે. એકમાં ધંધાથી પ્રાપ્ત કરેલું ધન છે. તેની ચાવી મેં તને આપી દીધી છે. બીજા ધન ભંડારમાં લગભગ ચાલીસ મણુ સોનું છે અને ચાર લાખ જેટલા સોનૈયા છે. તેનો ઉપયોગ શુભકાર્યમાં થાય એવી મારી સતત જાગૃતિ છે. હું ને તારી મા પૂર્ણ સ્વસ્થ છીએ. પરંતુ કાળનું તેડું ક્યારે આવે તે કદપી શકાતું નથી. એટલે તેં આ સલાહ કરીને મારી ચિંતા દૂર કરી છે. કદાચ એકાએક મૃત્યુ આવી પડે તો તું મારા કંદોરે બાંધેલી કુંચી સંભાળી લેજો અને એમાં જે કંઈ ધન રહ્યું હોય તેનો શુભ કાર્યમાં ઉપયોગ કરી નાખજો.’

પેથડ પિતાના ભવ્ય વદન સામે જોઈ રહ્યો.

અને બે સપ્તાહ પછી વિમલશ્રીએ અકૃમનાં પરચખાણુ લીધાં. કારણ કે નગરીમાં એક વયોવૃદ્ધ યતિ મહારાજ પોતાના શિષ્યો સાથે આવ્યા હતા. અને સાધ્વી વર્ગમાં ભૂતપૂર્વ નાગિની દેવી પણ આવ્યા હતાં.

પ્રકરણ ૩૪ મું :

: પંખી ઊડી ગયું

અકૃમનું તપ !

વિમલશ્રીને અવસ્થાના કારણે સહેજ નબળાઈ દેખાતી હતી. દેદા શાહે પણ પત્નીનાં શુભકાર્યમાં સાથ આપવા એ ઉપવાસ કર્યા હતા અને ત્રણેક દિવસ બંને પગે ચાલીને નગરીના મુખ્ય શ્રીજિન પ્રાસાદે જતા, ઉપાશ્રયે જતા અને ધર્મ કરણી પણ આચરતા.

અકૃમની આરાધના સુખરૂપ થઈ ગઈ. વિમલશ્રીએ પોતાના પારણા નિમિત્તે ખીર કરાવી. કારણ કે આજ યતિવર્યો અને સાધ્વીજી મહારાજઓ વહોરવા આવવાનો સંભવ હતો.

શેકશેકાણી, પ્રથમણિ, પેથડ અને ઝાંઝણુ વહેલા ઊડીને પ્રતિક્રમણ કરવા એસી ગયા ત્યાર પછી સ્નાનાદિથી નિવૃત્ત થઈ પરિવાર સહિત દેદા શાહ સુવર્ણમુદ્રાની એક કોથળી લઈને શ્રીજિન પૂજન કરવા મુખ્ય દેરાસરે ગયા.

ભાવભરી પૂજા ભક્તિ, આરાધના આદિ કરીને દેદા શાહે મંદિર બહાર નીકળીને સોનૈયાનું દાન કર્યું. ત્યાર પછી સહુ ઘેર આવ્યા. પચ્ચક્રખાણ પાળવાનો સમય થઈ ગયો હતો. પરંતુ વિમલશ્રીએ એક પ્રહર પૂરો થયા પછી પૃચ્ચક્રખાણ પાળવાનું નક્કી

કયું હોવાથી દેદા શાહ, પેથડ, પ્રથમણિ, ઝાંઝણ પચ્ચકખાણ પાળીને દાતણ કરવા ખેસી ગયા.

થોડી જ વારમાં મુનિઓ વહોરવા આગ્યા. વિમલશ્રીએ શ્રદ્ધા અને ભકિતભર્યા હૃદયે ખીર, મગ, આદિ જે સામગ્રી હતી તે વહોરાવી.

મુનિઓ ધર્મલાલ આપીને વિદાય થયા. ત્યાં થોડી જ પળો પછી ચાર સાધ્વીજી મહારાજનો આવી ગયા.

ધર્મલાલના ધ્વનિથી વાતાવરણ મુખરતિ બની ગયું.

અને ગર્હકાલનાં નાગિની દેવી આજ કૃષ્ણ બની ગયાં હતાં. કારણ કે તેમણે ખાદ્ય દ્રવ્યોમાં ચાર જ વસ્તુઓ મુક્ત રાખી હતી. વરસી તપની આરાધના છેલ્લા પાંચ વર્ષથી ચાલતી હતી.

ક્યાં રાગ અને ક્યાં ત્યાગ ?

ક્યાં પગલે પગલે વૈભવ ને ક્યાં અડવાણ પગનો વિહાર ?

ક્યાં સુવર્ણ મઢ્યો અને તેજસ્વી અશ્વોત્રાજો રથ ને ક્યાં પોતાના પરિગ્રહ ખભે ઉઠાવીને ચાલવાતું ?

આમ છતાં સાધ્વીજી મહારાજને જે સુખ વૈભવમાં નહોતું દેખાતું તે સુખ આ મહા ત્યાગમાં દેખાતું હતું.

થોડી સામગ્રી વહોરી, ધર્મલાલ રૂપી આશીર્વાદ વરસાવી સાધ્વીજીઓ વિદાય થયાં. વિમલશ્રી અને પ્રથમણિ છેક પોળ સુધી સાથે ગયા.

વળતી સવારે તે બધાં સાધ્વીજીઓ અવન્ટી તરફ વિહાર કરવાના હતા.

અને યતિ સમુદાય આજ મધ્યાહન પછી માંડવગઢ તરફ વિહાર કરવાનો હતો.

દેદા શાહે અને અન્ય જૈન આગેવાનોએ એકાદ મહિનો સ્થિર થવાનો ઘણો આગ્રહ કરેલો. પરંતુ તેઓને હજી દૂર જવું હતું છેક પાટણ, એટલે શેઠાઈ શક્યા નહિ.

સમય થયો ત્યારે વિમલશ્રી પારણું કરવા બેઠાં.

ગાયના દૂધની ખીર ઉત્તમ બની હતી. એક તો ત્રણ દિવસ અને ચાર રાત્રિ પચાંત અન્ન જળનો ત્યાગ હતો. ખીણું ગૈશાખ મહિનો ચાલતો હતો અને ધૂમ તાપ પડતો હતો. ખીણું વિમલશ્રી વૃદ્ધ બની ગયાં હતાં.

આ બધા સંયોગો એવા હતા કે પારણામાં કાળજી રહેવી જ જોઈએ. દેદા શાહે માત્ર સૂંઠ ગોળ ને ઘીની મરિયા ગોળી, થોડી રાખ અને મગ લીધા હતા. કારણ કે તેઓ પારણામાં કદી દૂધ અથવા દૂધની બનાવટ નહોતા લેતા. પેથક, ઝાંઝણ અને પ્રથમણિએ છેલ્લા ઉપવાસમાં સાથ આપ્યો હતો. અને એક ઉપવાસમાં જીવાનોને શું થવાનું હતું ?

પરંતુ વિમલશ્રી જ્યારે જ્યારે ત્રણ કે તેથી વધુ ઉપવાસ કરતાં ત્યારે પારણામાં મોટું ભાગે ખીર અને મગ લેતા. અને તેઓને અનુકૂળ આવી જતું, એટલે આજ પણ તેઓએ પુત્ર પૌત્ર અને પુત્રવધૂના હાથથી થોડી ખીર સ્વીકારી.

થોડા મગ લઈ તેઓએ પારણું પતાવ્યું.

સાંજે દેવદર્શન કરી સહુ સાથે પ્રતિક્રમણ કરવા બેઠા. દેદા શાહ સાધુઓને વોળાવવા ગયા હતા અને વહેલી સવારે તેઓ સાધ્વીજી મહારાજઓને વોળાવવા જવાના હતા. પ્રથમણિ અને વિમલશ્રી પણ સાથે આવવાનાં હતાં.

પરંતુ મધરાત પછી વિમલશ્રીને પેટમાં વીંટ આવવા માંડી. પરંતુ તેમણે બહુ ધ્યાન ન આપ્યું. વહેલા જીડી પ્રતિક્રમણ પતાવીને દેદા શાહ પત્ની તથા પુત્રવધુ સાથે સાધ્વીઓનાં ઉપાશ્રયે ગયા.

દેદા શાહ તરફથી બે બાઈઓ અને બે વૃદ્ધ ચોકિયાતો રાખવામાં આવ્યા હતા.

સાધ્વીજી મહારાજઓ પણ તૈયાર થઈ ગયાં હતાં. દેદા શાહે

અધાં સાધ્વીજીઓને વિધિવત વંદન કર્યાં. પોતાના ધર્મભગિની પાસે જઈને કહ્યું : ‘સાધ્વીજી, જો રસ્તામાં કંઈ પણ કામ હોય તો જણાવજો. મેં માર્ગમાં શ્રાવકોને સંદેશો મોકલાવી દીધો છે એટલે આપ કોઈને આહાર પાણીની મુશ્કેલી નહિ આવે.’

‘શેઠજી, ત્યાગના પંથે મુશ્કેલીનો વિચાર ન હોય. આપની ધર્મભાવના સહુ માટે આદર્શરૂપ અને એજ અમારી સદ્ભાવના.’ સાધ્વીજી મહારાજે કહ્યું.

અને સહુએ વિહાર શરૂ કર્યો. નગરીમાંથી લગભગ આઠ સ્ત્રી પુરુષો આવી ગયા હતા.

નગરી બહાર નીકળ્યા પછી પૂર્વ ગગનમાં સૂર્યે દર્શન દીધાં. વિમલશ્રીએ વહુને કહ્યું : ‘વહુ કોઈ દિવસ નહિ ને આજ મારા પગ બહુ તૂટે છે, રાતે ત્રણવાર વંડે ગઈ હતી. અત્યારે પણ જવું પડશે.’

‘તો બાઈજી, આપણે પાછા ફરીએ. એ બધા તો દોઢ બે ગાઉ સુધી જવાના છે.’

એમ જ થયું. સાસુ વહુ ઊભાં રહી ગયાં. સાધ્વીજી મહારાજે સહુને માંગલિક સંભળાવ્યું. બીજા પણ વીસેક સ્ત્રી પુરુષો પાછા વળ્યાં.

દેદા શાહ તો દોઢ ગાઉ છોટે આવેલી વાવ સુધી જવાના હતા.

વિમલશ્રીને પેટમાં ભારે કઠાપો ઉપાડ્યો હતો, છતાં તેઓ માંડ માંડ ઘર ભેગા થયાં.

વહુને થયું : ‘આ સાવ સાબળ નરવાં હતાં ને આમ એકાએક શું થઈ ગયું હશે ? તેણે તરત એક ખાટલો પાથરીને વિમલશ્રીને સૂવાડયાં.’

દેદા શાહ વળામણું કરીને પાછા વળે તે પહેલાં ચાર પાંચ પાતળા ઝાડા ને ચાર પાંચ વમન થઈ ગયાં. પેથડે કહ્યું : ‘મા, હું રાજગૌદને યોલાવવા જઈ છું.’

‘ના બેટા...એવી કોઈ જરૂર નથી. માડું આપોઆપ થાજે પડી જશે.’

‘ના મા...મારા પિતાશ્રી હજી સુધી આવ્યા નથી તે પહેલાં રાજગૌદને ખોલાવવા જોઈએ.’

પ્રથમશ્રિએ કહ્યું : ‘આપ ઢીલ ન કરો. આમાં પૂછવાનું ન હોય.’

પેથડ તરત રવાના થયો. ઘરમાં રથ હતો, પણ સારથી નહોતો, કારણ કે તે અપોર પછી જ આવતો. બહારથી એક ઘોડાબગી લાડે કરીને તે રાજગૌદને ત્યાં પહોંચ્યો. પોતાની માતાને એકાએક થયેલા રોગની વાત કરી એટલે રાજગૌદ થોડી જ વારમાં વસ્ત્રો પહેરી તૈયાર થયા અને એક ઔષધ પેટિકા લઈને પેથડ સાથે બહાર નીકળ્યા.

પેથડ રાજગૌદને લઈને ઘેર પહોંચે તે પહેલાં જ દેદા શાહ આવી ગયા હતા અને પત્નીની શય્યા પાસે એક કોથળો નાખીને બેસી ગયા હતા. પત્નીએ કહ્યું : ‘આપ આવી ગયા તે સારું થયું. હું કોઈ દિવસ ખીમાર પડી નથી. એટલે આ ખીમારી મને અંતઃક્રાંતની લાગે છે. હવે આપ મારો અંતકાળ ન બગડે અને માડું મોત સુધરે એટલું કરજો.’

‘વિમલશ્રી, તું આટલી બધી નિરાશ ન થઈ જા. ગઈકાલે પારણામાં તે ખીર ખાધી હતી. મારે તને ના પાડવી હતી. પણ તું મોટે ભાગે પારણામાં ખીર લે છે એટલે હું કશું બોલ્યો નહોતો. ખીર તારી પ્રિય વસ્તુ છે અને જ્ઞાની પુરુષો કહે છે કે અતિપ્રિય હોય તેજ ઘણીવાર વિપત્તિમાં પરિણમે છે. આ તને અજીણું થઈ ગયું છે. ધૈર્ય ન ગુમાવતી શાસન દેવ સારા વાના કરશે.’

‘આપની વાત સાચી છે. અતિપ્રિય વસ્તુ જ કોઈવાર મારક બને છે. હું ધૈર્ય નહિ ગુમાવું પણ મને લાગ્યું છે કે આ મારો પહેલો અને છેલ્લો મંદવાડ છે.’ પત્નીએ કહ્યું.

ત્યાં તો પેથડ રાજગૌદને લઈને આવી પહોંચ્યા.

દેદા શાહે વૈદરાજને આવકાર આપ્યો.

વૈદરાજે વિમલશ્રીની નાડી, પેટ, જીભ, આંખ, નળ વગેરેની તપાસ કરીને કહ્યું : ' શેકજી, મારાં બાને ઘોર અજીર્ણના કારણે વિષુચિકા નામનો વ્યાધિ થયો છે. હું દસ ગુટિકા આપું છું. દર બધે ઘટિકાએ એક એક ગોળી કુંગળીના રસમાં આપજો. ત્રણથી ચાર ગુટિકા જતાં જ વળતાં પાણી દેખાવા માંડશે.'

વિમલશ્રીને તરત વમનનો એક વેગ આવ્યો. પ્રથમજીએ તત્કાળ પાણું ધયું. પાણી જેવું કંઈક સ્વેતલ વમન થયું.

વૈદરાજે વમન જોયું ને કહ્યું : ' એમને પાણી ન આપશો. મોઢું સ્વચ્છ કરવા કોગળા પૂરવું આપી શકાશે. હવે આપ તત્કાળ કુંગળી મગાવો.'

વિમલશ્રીએ ક્ષીણ સ્વરે કહ્યું : ' વૈદરાજ, મારે જવજીવની કંદમૂળની બાધા છે.'

' એહ, તો તો આઠનો રસ કે લસણ કથું નહીં લઈ શકાય. આ રોગમાં કુંગળી અમૃત સમાન છે.'

' આપની વાત સત્ય છે. ધર્મ દષ્ટિએ જે વસ્તુનો ત્યાગ કર્યો હોય તે વસ્તુ જીવવા માટે લેવી તે એક અપરાધ છે. પાણીમાં લેવાય તો ? દેદા શાહે પૂછ્યું.

એમને એમ ગળી જતી. પાણીનો તો નિષેધ છે. પણ... ' મધમાં લઈ શકાશે.'

' ના...મધનો ઉપયોગ પણ મહા હિંસા છે અને આપના ઔષધમાં તો એવો કોઈ કંદમૂળવાળો કે અલક્ષ્ય પદાર્થ નથી આવતોને ?' દેદા શાહે પૂછ્યું.

વૈદરાજે તરત કહ્યું : ' ના. માત્ર લીંબુના રસમાં ઘૂંટેલ છે.' કહી વૈદરાજે પેટિકામાંથી વિષુચિકા વિધ્વંસ રસની દસ ચણોડી જેવડી ગોળીયું કાઢીને આપી.

ત્યાર પછી વૈદરાજ ને પેથક બહાર જવા જીભા થયા. વૈદરાજે વિમલશ્રીને ધૈર્ય, હિંમત અને પ્રેરણા આપી.

દેદા શાહે કહ્યું : 'ઐદરાજ, હવે તો અવસ્થા થઈ છે. મોતનો કોઈ ભય નથી તેમ કોઈ ચિંતા નથી.'

ઐદરાજને લઈને પેથડ બહાર ગયો. બગીમાં બેસતા પેથડે પ્રશ્ન કર્યો : 'કેમ લાગે છે ?

' પેથડશેઠ, સાચું કહું ? મેં આપેલી દવા કામ નહિ કરે તો વધુમાં વધુ બે રાત માંડ નીકળશે. નાડી પરથી મને લાગ્યું છે કે આજની રાત વધારે ઉત્પાતનાળી નીવડશે. પણ ડૂંગળીના રક્ષ સાથે આ ગોળીઓ જ્ય તો અવરય ભય મુક્ત થઈ શકાય.

પેથડે બગીચાવાળાને એક રૂપિયો આપ્યો.

રાજઐદ તો કોઈ પ્રકારનું મહેનતાણું લેતા જ નહોતા. ઐદોમાં એવી ધન પ્રાપ્ત કરવાની કોઈ પરંપરા પણ નહોતી અને જે ઐદ ધન લે તે હીન ગણાતો.

બગી ચાલતી થઈ.

આ તરફ પ્રથમણિએ એક ગોળી સાસુને ગળાવી હતી, પરંતુ વીસેક પળમાં વમનનો એક વેગ આવતાં તે ગોળી પણ નીકળી ગઈ.

ઐદની ગણતરી મુજબ રાતે તો વિષુચિકાનું રૂપ વધી પડ્યું.

આખી રાતમાં વીસેક ઝાડા ને તેટલી જ ઊલટી થઈ ગયાં. શરીર સાવ તપાઈ ગયું. પગમાં કળતરનો તો કોઈ પાર નહોતો.

કમનસીબે બધા સાધું સાધવીઓ વિહાર કરી ગયાં હતાં. પણ ધર્મારાધનનું કાર્ય દેદા શાહને કરવું પડે તેમ હતું. વહેલી સવારે પ્રતિક્રમણથી નિવૃત્ત થઈ ને દેદા શાહે પત્ની સામે બેસીને કહ્યું : " વિમલશ્રી, તારી શંકા મને સાચી લાગે છે, તું નિરંતર મનમાં શ્રીગિનેશ્વર ભગવંતનું અને નવદાર મંત્રનું સ્મરણ કરતી રહેજે. હું તને કેટલીક વાત કહું છું. તે ચિત્ત દર્ષને સાંભળજે.'

પત્નીએ મસ્તક હલાવીને પતિ સામે બેસ્યું.

વરસોનો સથવારો ! બેમાંથી કોઈ ને એક પળનો પણ મંદવાડ આવેલો નહિ. બંને માણસો સાદાઈ, સદાચાર અને ધર્મારાધનમાં સદાય નિમગ્ન રહેલા.

દેદા શાહે કહ્યું : ‘વિમલશ્રી, આ સંસાર તો એક માયા-જાળ છે. મારી પ્રત્યે, તારા પુત્ર પ્રત્યે કે પૌત્ર અને પુત્રવધૂ પ્રત્યે કોઈ પ્રકારનું મમત્વ રાખીશ નહિ. મમતાનું બંધન અંતકાળે અનંત સંસારનું પગથિયું. બની જાય છે. તું મનમાં એક જ ચિંતન કરજો કે હે જિનેશ્વર લગવંત, આપના ચરણકમળમાં હું નમન કરું છું. હે ત્રણુકોકના સ્વામી, આપ જ મારું ધન છો, ગૌરવ છો, યશ્ય છો, કીર્તી છો, કલા છો, કલ્પના છો, કવિતા છો, પ્રેરણા છો, પ્રતિભા છો, પ્રસન્નતા છો, શ્રદ્ધા છો, સુખ છો, શક્તિ છો, ભક્તિ છો, મુક્તિ છો. બે મારા નાથ, આપ જ મારું સર્વસ્વ છો. હે કર્ણામય, ભવોભવ મને આપનું શાસન પ્રાપ્ત થજો. ભવોભવ આપની ભક્તિ પ્રાપ્ત થજો અને ભવબંધનની બેડીઓ ન તૂટે ત્યાં સુધી ભવોભવ આપનું શરણું પ્રાપ્ત થજો.’

વમળનો એક વેગ આવ્યો દેદા શાહે પાળું ધર્યું. ત્યારપછી એક પાતળો ઝાડો થયો. પ્રથમણિએ સ્વચ્છતા કરી, ત્યાર પછી દેદા શાહે કહ્યું : ‘વિમલશ્રી, જળ સિવાય બધી વસ્તુનો ત્યાગ કરવો છે ?’

‘હા...જળનો પણ...’

દેદા શાહે તરત પત્નીને પરચકખાણુ કરાવ્યાં.

ત્યાર પછી ત્રણુ નવકાર ગણીને ચાર શરણુ લેવરાવ્યાં. અને પછી શાંત સ્વસ્થ સ્વરે કહ્યું : વિમલશ્રી, નજરે દેખાતી દરેક વસ્તુઓ પરિવૃત્તનશીલ છે, નાશ પામનારી છે, મોહદશા ઊભી કરનારી છે. સમજુ માણસો દરેક સમયે જાગૃત રહીને આ સત્ય જુલતા નથી. જે વસ્તુ નાશવંત છે, તે વસ્તુનો ન હોય મોહ કે ન હોય ચિંતન કે ન હોય પજોજણુ ! ધન, સંપત્તિ એ બધુ ધૂમાડાના બાયકા જેવુ છે. સગાવહાલાઓનાં સંબંધો સ્વપ્નાં સમા જ હોય છે. રૂપ યૌવન, આરોગ્ય જાળવવા છતાં વંદોળ માફક વિલય પામનારાં છે.

‘ઈન્દ્રાદિ દેવો જે મરણને આધીન થયા છે, તે મરણના ભયથી જીવને કોતું શરણુ યોગ્ય છે તે વિચારવું’ જેઈ એ કારણ કે માતા, પિતા, ભાઈ, પતિ, પત્ની, પુત્રો, કન્યા આદિ આંખ સામે હોવા છતાં આયુષ્ય કર્મ પૂરું થતાં જીવને બધું છોડીને ચાલ્યા જવું પડે છે. મૂઠ્ઠા બુદ્ધિવાળા માણસો પોતાના કર્મોથી મરણ પામનારા સ્વજનનાં શોક કરતા હોય છે પણ સ્વકર્મ વડે મૃત્યુ પામનારા જીવો પોતાના આત્માનો શોક કરતા નથી. ભયંકર દાવાનળ વચ્ચે ઘેરાયેલા મૃગના બાળકને કોઈ શરણુ નથી તેજ રીતે અનેક પ્રકારનાં દુઃખ દાવાનળથી ઘેરાયેલા આ સંસારમાં પ્રાણીતું કોઈ શરણુ નથી.

‘સંસાર એક રંગભૂમિ સમાન છે. ત્યાં પ્રાણી કોઈ વાર વિદ્રાવ બાહ્યજીવને છે તો કોઈવાર આંડાલ થાય છે. કોઈ વાર શેઠ થાય છે તો કોઈવાર દાસ્તિથી પીડાતો દાસ થાય છે, કોઈવાર માલિક બને છે તો કોઈ વાર કાળી મજૂરી કરતો મજૂર થાય છે એમ વિવિધ પ્રકારે જીવ નર્તન કરતો હોય છે. સંસારી જીવ કર્મના પરિણામે વિવિધ યોનિઓમાં ભટકતો રહે છે અને વિવિધ સ્વરૂપ ધારણ કરતો હોય છે.

‘આ વિશ્વમાં જીવ એકલો જ ઉત્પન્ન થાય છે ને એકલો જ મરણુ પામે છે. અને ભવાંતરમાં કરેલાં શુભાશુભ કર્મો પણ એકલો જ ભોગવે છે. શુભાશુભ કર્મોનો અંત આવ્યા વગર જન્મ મરણ પર વિજય પ્રાપ્ત કરી શકાતો નથી. જે કર્મનો આશ્રય થાય છે. તેનો સંવર કરવો અને કર્મની નિર્જરા કરવી એજ મુક્તિનો સાચો ઉપાય શ્રીજિનેશ્વર ભગવાંતે દર્શાવ્યો છે.

‘વિમલશ્રી, જીવનમાં તારા હાથે જે કંઈ શુભ કાર્યો થયા હોય તેનું સ્મરણુ કરજે. જે કંઈ અશુભ કાર્યો થયાં હોય તેનું મનથી પ્રાયશ્ચિત કરજે. અને કર્મના સંયોગથી મુક્ત થવાનો પુરુષાર્થ કરવો તેજ મુક્તિનો સાચો ઉપાય છે. કોઈ તારું છે. નહિ હવું નહિ, અને થવાનું નથી તેમ કોઈની તું નથી એ ભાવના બરાબર યાદ રાખીને

ચિત્તને શ્રીજિનેશ્વર લગવંતના પવિત્ર સ્મરણમાં મગ્ન બનાવજે. જાણ્યતાં અજાણ્યતાં કોઈને આપણા હાથે દુઃખ થયું હોય તો તેની ક્ષમા માગી લેજે. ક્ષમા આપી દેજે. હૃદયને શુદ્ધ અને ચિત્તને નિર્મળ રાખજે.'

વિમલશ્રી શાંત ભાવે સાંભળી રહી હતી. પેથડ, ઝાંઝણ અને પ્રથમણિ સગળ નયને ત્યાં જ ઊભાં હતાં.

વમનનો એક પ્રચંડ વેગ આવ્યો હતો.

દેદા શાહે યુલંદ સ્વરે નવકારમંત્રનો પાક શરૂ કર્યો. તેઓ સમજી ગયા હતા કે, દીવડો યુઝાવાની અણી પર છે.

વિમલશ્રી વેગ શમી ગયો. ત્યારે દેદા શાહે કહ્યું : 'વિમલશ્રી તારી કોઈપણ શુભ કાર્ય કરવાની ભાવના હોય તો સલાન દશામાં કહેજે...'

ક્ષીણ સ્વરે વિમલશ્રીએ કહ્યું : 'મારી પાછળ કોઈ રડશે કુટશે નહિ. હું સુખ અને શાંતિભર્યા શ્વાસ લઈ રહી છું. તમે તો પામી ગયા છો અને તેટલું શુભકામમાં વાપરજો.'

નવકારમંત્રનું સ્મરણ ચાલું જ હતું અને વિમલશ્રી પણ મનમાં નવકારનું સ્મરણ કરી રહી હતી.

વાતાવરણ ભારે ગંભીર હતું.

અને લગલગ એ ઘટિકા પછી દેહરૂપી પિંજરમાં પુરાયેલું પંખી હટી ગયું.

દેદા શાહ ઘણા સ્થિર અને સ્વસ્થ હોવા છતાં તેમનાં નયનો સગળ થઈ ગયાં

પ્રથમણિ ઘુસકે ઘુસકે રડી પડી. કારણ કે તેણે વિમલશ્રી દ્વારા સગી જનેતા કરતાં એ વિશેષ વાત્સલ્ય પ્રાપ્ત કર્યું હતું.

પેથડ નવજવાન હતો. તે પણ ઘુસકે ઘુસકે રડી પડ્યો.

અને દાદીમાના વાત્સલ્યથી સદાય હસતો રમતો ઝાંઝણ પણ રડી પડ્યો.

પ્રકરણ ૩૫ મું :

: શોકની વાદળી...!

અંતિમ ક્રિયા પતી ગઈ. કાયા બળીને રાખ થઈ ગઈ.

સંસારમાં કોની કાયા અમર રહી છે ?

પ્રથમણિ અને પેથડનાં આંસુ સુકાતાં જ નહોતાં, દેદા શાહ સમજતા હતા કે વહેલું કે મોડું જન્મનારને જવાનું તો છે જ. પણ તેઓ મોટે ભાગે મૌન રહેતાં. તેમણે પુત્રને કહ્યું : ‘ ભાઈ, તારી માતા તો પામીને ગયાં છે. જીવનભર તે ડાહ્યાં ને ગૌરવભર્યાં રહ્યાં હતાં. મરતી વખતે પણ એવાં જ રહ્યાં. આવા સ્વજનની વિદાય ભલે વસમી હોય છતાં એની પાછળ આંસુ નહિ સારવાં જોઈએ. એની ભાવના શુભકાર્યમાં ધન ખરચવાની હતી. તારી પેઢીના ધન ભંડારમાંથી પચીસ હજાર સોનૈયા કાઢી રાખજે અને સાતક્ષેત્રના કાર્યમાં તેનો ઉપયોગ કરતો રહેજે. મેં શુભ કાર્ય માટે એકત્ર કરેલું સોનું તો હું મારા દેખતાં જ વાપરના માગું છું.’

તેરમા દિવસે બહારગામનાં સગા સંબંધી આવી. પડયા.

તેરમા દિવસે નોકરાશી કરી હતી અને ચૌદમાં દિવસે સમગ્ર ગામનું જમણું કયું હતું.

પંદરમા દિવસે દેદા શાહ પોતાના પાસે પડેલા શુભ કાર્ય માટેના સોનાની દાન વ્યવસ્થા શરૂ કરી.

વિહારમાં મુનિવરો અને સાધવીશ્રીઓને જે ગામડામાં મુશકેલી પડતી હતી તે ગામડાંમાં બે ઝોરડા ને એક ઝોસરીવાળાં ઉપાશ્રયો કરાવવા માટે તે તે ગામના પ્રતિષ્ઠિત માણસોને સોનૈયા આપવા શરૂ કર્યાં. અને જે સ્થળોએ જ્યાં જ્યાં સાર્વજનિક ધર્મશાળાઓનો અભાવ હતો ત્યાં ત્યાં તેના બાંધકામ માટે વ્યવસ્થા કરી.

બારેક દિવસ આ કામમાં નીકળી ગયા. પરંતુ હજી સુવર્ણ પડ્યું હતું. દેદા શાહે મનથી વિચાર કર્યો કે એક વાર યાત્રાએ જવું, અવસ્થા થઈ છે. કાળની નોખત ક્યારે ગણડે ને કઈ પણ મૃત્યુને ભેટવું પડે તેની કોઈ ગણતરી કરી શકાતી નથી.

તેમણે પેતાનો આ વિચાર પુત્રને કહ્યો. પેથડે કહ્યું : ‘પિતાશ્રી, યાત્રાનો વિરોધ હું નથી કરતો. પરંતુ આપ એકલા જાઓ તે બરાબર નથી. હું, ઝાંઝણુ ને ઝાંઝણુની માતા સાથે આવીએ.’

‘મને કોઈ વાંધો નથી પણ ઝાંઝણુને હવે અભ્યાસકાળનું એક જ વર્ષ રહ્યું છે. દેદા શાહે કહ્યું.

‘તે હું જાણું છું. પિતાશ્રી, પણ છ મહિના વધારે..... ઝાંઝણુ પાઠશાળામાં ભારે મેટ્રાની અને તેજસ્વી વિદ્યાર્થી છે, વળી તેની ધારણા શક્તિ પણ ગજમની છે હવે તો રાજ નીતિ અને ધર્મ પરિચય બાંધી રહ્યો છે. એ તો છ માસમાં થઈ જશે. યાત્રાએ કંઈ તરફ જવું છે!’

‘પ્રથમ સ્થાન તીર્થ જઈએ. ત્યાંથી પાટણ જઈએ. પાટણમાં યતિ દાદા બિરાજે છે. ત્યાંથી માર્ગમાં તીર્થો કરતા કરતા સિદ્ધાચળશ્રી, ગિરિનારશ્રી અને છેલ્લે પ્રભાસતીર્થ જઈએ.’

‘પરંતુ માથે ચાતુર્માસ આવે છે. રસ્તામાં ભારે વિપત્તિ પડશે. અને કાર્તિકી પૂનમ પહેલાં સિદ્ધગિરિ પર જઈ શકાશે નહિ.’

‘મને એનો ખ્યાલ છે. આપણે પાટણમાં પ્રધાનશ્રી વીતાવવી પડશે. યતિદાદાનો લાભ મળશે ને પાટણના બસો આઠ દેરાસરોનાં દર્શન પણ થશે.’

‘તો આપુલ, ચાતુર્માસ પછી રાખીએ તો?’

‘પણ જીવતરનો ભરોસો શો? એથી જ હું મુનીમ અને પાંચપચીસ યાત્રિકોને લઈને જઈં તો વધારે ઠીક ગણાશે.’

‘ના ના...આપને એકલા નથી જવા દેવા. દસપ્યાર દિવસ તૈયારીમાં જશે ને વીસ દિવસે સીધા પાટણ પહોંચી શકશું. અષાઢ સુદિ ખીજ ત્રીજે પાટણ પહોંચી જવાશે. ત્યાંથી આસો મહિનામાં સિદ્ધગિરિ પ્રયાણ કરશું. રસ્તામાં સ્થંબન તીર્થ થઈને જશું એટલે ઘણું સરળ થઈ પડશે.’ પેથડે કહ્યું.

‘ભલે. હું તારી વાતનો વિચાર કરીને આવતી કાલે જણાવીશ.’

પણ દેદા શાહ શ્રીજિનપૂજન કરીને સૂર્યોદય પછી ચારેક ઘટિકાએ ઘેર આવ્યા ત્યારે જાંઝણને તેના મા-આપ શ્રીજિન પૂજન માટે દેરાસર ગયા હતા અને એક સાઠેક વર્ષનો જટાભુટ ધારી સાધુ માત્ર એક ઝોળી સાથે ફળિયામાં આવેલા લીમડા ફરતા બનાવેલા ઓટે બેઠો હતો. સાધુ તેજસ્વી હતો, સાઠ વર્ષનો આભાસ નહોતો થતો. જરા કૃલ હતો પણ પૂરો સ્વસ્થ હતો.

દેદા શાહ ડેલીમાં દાખલ થયા ને તેમની નજર લીમડાવાળા ઓટે બેઠેલા સાધુ પર પડી. તેઓ ઘરમાં ન જતાં સીધા તેમની પાસે ગયા અને બે હાથ જોડીને બોલ્યા: ‘વંદન કરું છું મહાત્મન આપ ક્યાંથી પધારો છો ને શી આજ્ઞા છે?’

‘દેદા શાહ આપ જ છોને?’

‘હા મહાત્મન, જે કંઈ આજ્ઞા હોય તે ફરમાવો.’

‘શેઠજી, હું છેક ત્રિવિષ્ટપથી આવું છું. મહાત્મા સિદ્ધ નાગાજીન છેલ્લા દસ વર્ષથી આચાર્ય બદ્રદેવસૂરિ પાસે પ્રવચ્ચા ધારણુ કરીને ત્યાં જ રહે છે.’

‘આપ છેક ત્યાંથી પધારો છો? તો ઘરમાં આવો. સ્નાનાદિથી...’

દે. ૨૨

વચ્ચે જ સાધુએ હસતાં હસતાં કહ્યું : ‘દેદા શાહ, મારે અત્યારે જ ત્યાં પાછું જવું છે. આવતી કાલથી મહાત્મા અનશનનું વ્રત ધારણ કરવાનાં છે...’

‘આવતી કાલે ?’

‘હા ભદ્ર.’

‘પણ આપ એટલે દૂર એક દિવસમાં પહોંચશો કેવી રીતે ?’

સાધુએ હસીને કહ્યું : ‘ગુરૂદેવની કૃપાથી કંઈ અશક્ય નથી. હું ગર્ભ રાત્રિએ ત્રીજા પ્રહરે ત્યાંથી નીકળ્યો હતો અને સૂર્યોદય વખતે તો અહીં નગરીનાં પાદરમાં પહોંચી ગયો હતો. હવે મહાત્માનો સંદેશો સાંભળી લો. તેઓ ખૂબ જ આનંદમાં છે. તમને ધર્મલાભ જણાવ્યા છે. આપના પત્ની વિમલશ્રીના દેહાવસાન થયાના સમાચાર તેઓને મળ્યા હતા. તેઓએ જણાવ્યું છે કે જ્યાં રનેહ છે ત્યાં દર્દ છે, સંકટ છે અને બંધન પણ છે... એટલે એમના મરણથી જરાય દુઃખી થશો નહિ, કારણ કે આજથી સોળમે દિવસે એટલે જેઠ સુદિ અગિયારસના સૂર્યોદય સમયે આપને પણ અહીંથી વિદાય લેવાની છે. પંદર સોળ દિવસમાં ધર્મના તત્ત્વને હૈયામાં ધારણ કરી લેજો અને શ્રી. જિનેશ્વર ભગવંતની ભક્તિમાં મગ્ન રહેજો. જે આત્મા અરહિંત ભગવંતનાં શુદ્ધ સ્વરૂપમાં મગ્ન બનીને નિર્મળ થવાનો પુરુષાર્થ કરે છે, તે આત્મા અવશ્ય જન્મ મરણનાં વિષયચક્રમાંથી મુક્ત બની અનંત અને શાશ્વત સુખનો સ્વામી બને છે. મહાત્માએ આ સંદેશો આપવા માટે જ મને અહીં મોકલ્યો છે. સાથેસાથ કહેવરાવ્યું છે કે મૃત્યુનો સમય મનમાં સાચવજો અને ઉદલાસમાં રહેજો. મૃત્યુ તો કેવળ દેહનું હોય છે આત્મા તો અમર, અજ્ય અને તેજ ભરપૂર હોય છે. તેનું મરણ નથી કે તેનું છેદન નથી. માત્ર કર્મના ફળરૂપે જન્મ મરણની ઘટમાળમાં સપડાવું પડે છે. ફરીવાર એ ઘટમાળ વધુ લાંબી બને એ દૃષ્ટિએ આપને જાગૃત

રહેવા તેઓશ્રીએ મને અહીં મોકલ્યો છે. પ્રિય સાથીઓ, સંગાથીઓ, વસ્તુઓ વગેરેનો વિયોગ તો પ્રત્યેક દેહધારી મસ્તકે પડ્યો જ હોય છે. આ વિયોગ સંયોગ પણ કર્મરાજની જ એક રમત છે. આપ આપના આત્મામાં તન્મય બની, શ્રી અરહિંત પરમાત્માના રૂપમાં લીન બની આપની અંતિમ પગાને સુખદાયી બનાવશો. દેદા શેઠ, ગુરૂદેવ ઘણી વાર આપને યાદ કરતા હતા. આપે તેઓની જે નિઃસ્વાથ' ભાવે સેના કરેલી તે અંગે તો ગુરૂદેવ અન્યને દ્રષ્ટાંત આપતા હતા.'

દેદા શાહે આ મહાત્માના ચરણમાં પોતાનું મસ્તક નમાવ્યું, અને કહ્યું : 'કૃપાળુ, ગુરૂદેવને મારા પ્રણામ કહેજો અને જણાવજો કે તેઓની સૂચના મારા માટે અમૃતરૂપ બની જશે.'

મહાત્માએ દેદા શાહના મસ્તક પર હાથ મૂક્યો અને તરત ઊભા થયા. અન્ય કોઈ વાતચીત ક્યાં વગર તેઓ ચાલતા થયા.

દેદાશાહ તો મહાત્માના સ્મરણમાં મગ્ન બની ગયા હતા. તેમના મનમાં થયું, શું તેઓ પાસે ન પહોંચી શકાય ? જરૂર આ મહાત્મા કૃપા કરે તો થોડી જ વારમાં હું ત્યાં તેમની પાસે પહોંચી શકું.'

આ વિચાર આવતાં જ દેદા શાહે ડેલી તરફ નજર કરી મહાત્મા ડેલી બહાર નીકળી ગયા હતા. દેદા શાહ તરત પાછળ દોડ્યા.

પણ શેરી સૂતી હતી. સામેથી પુત્ર, પુત્રવધૂ અને પેથડ હાથમાં પૂજની થાળીઓ સાથે આવતા હતા. દેદા શાહ ત્યાં જ ઊભા રહ્યા. નજીક આવતાં પેથડે પ્રશ્ન કર્યો : 'કેમ બાપુજી, કોની રાહ જીઓ છો ?'

'તમને કોઈ ભગવા કપડાંવાળા અને જટાવાળા સાથે સામા મળ્યા ? હાથમાં એક કમંડળ ને ખભે ઝોળી સિવાય કંઈ નહોતું.'

‘ના બાપુજી, અમને તો કોઈ મળ્યું નથી. શું કામ હતું?’
પેથડે કહ્યું.

‘આસ તો કંઈ નહિ.’ કહી દેદા શાહ ડેલીમાં દાખલ થયા. હજી તેઓએ પૂજનાં વસ્ત્રો પણ બદલાવ્યાં નહોતાં. તેઓ તરત પોતાના ઓરડામાં ગયા. તેમના મનમાં થયું, હવે કોઈ પણ કાળે તે મહાત્મા મળી શકે નહિ. હું પણ કેવો કમનસીબ કે તેઓની સાથે ત્રિવિષ્ટપ જ્વાનો વિચાર મને જરા મોડો આવ્યો!

વસ્ત્ર પરિવર્તન કરીને તેઓ હિંચોળા પરની પોતાની બેડકે આવ્યા. પેથડ શાહે વસ્ત્ર પરિવર્તન કરીને પિતાજી પાસે આવતાં કહ્યું: ‘બાપુ, દૂધ અહીં લાવું કે...’

‘નહિ બેટા, આજથી મારે આયંજિલ શરૂ કરવાં છે.’

‘પણ આજ...’

‘આયંજિલ માટે તિથિ અતિથિ કશું વિચારવાતું ન હોય. અને મારે સોળ આયંજિલ કરવાં છે યાત્રા માટે તારી વાત મને ઠીક લાગી છે. વર્ષાઋતુ પૂરી થયે જવું તે બરાબર છે.’ દેદા શાહે કહ્યું.

પેથડને આ જાણીને આનંદ થયો.

ઝાંઝણ દૂધ પીને આવ્યો અને દાદા તથા પિતાજીને નમન કરીને પાઠશાળાએ જવા વિદાય થયો.

દેદા શાહે વળતે જ દિવસેથી શુભ કાર્યમાં વાપરવાની સંપત્તિનો ઉકેલ કરવા માંડ્યો. ઉજ્જવનીમાં ક્ષિપ્રા તટે બંધાવેલા નાગાળુન વિહારની ભોજનશાળામાં કાયમી નિભાવ માટે દસ હજાર સોનયા મહાજનના શેઠને મોકલી આપ્યા.

એજ રીતે નાંદુરી, દેવગિરિ, વિદ્યાપુર નગરી, માંડવગઢ, સ્થંભન તીર્થ આદિ સ્થળોએ પર્યુષણના પારણા નિમિત્તે પ્રતિ વર્ષે વ્યાજ-માંથી વ્યવસ્થા કરી શકાય તે રીતે સોનૈયાઓ મોકલી આપવા માંડ્યાં.

પણ આપી આપીને કેટલું અપાય ? ધન કંઈ ધૂળમાં કે અપાત્રના હાથમાં ફેંકી શકાતું નથી. અને પંદરમા દિવસે પોતાના ભંડારમાં માત્ર ત્રીસ મણ સોનું રહ્યું હતું. તેમણે પ્રથમભણિને બોલાવીને કહ્યું : ‘ દીકરી, આ ધન ભંડારની ચાવી તું રાખજે અને જ્યાં સુધી સોનું હોય ત્યાં સુધી તારી સાસુ માફક રોજ સવારે તને યોગ્ય લાગે તે રીતે દાન પરંપરા જાળવી રાખજે. એમાં ત્રીસ મણ સોનું છે. બાકી જે સોનૈયા હતા તે અને કેટલુંક સોનું શુભ માગે વપરાઈ ગયું છે.’

‘ તો આપુજી, આ ચાવી આપ જ સાચવજો.’

‘ નહિ બેટા, હવે હું વૃદ્ધ થયો છું. ધર્મમાં સ્થિર થવું એજ મારા માટે તો એક માગ વહો છે. જે આવી બધી ચિંતા રાખીને બેસી રહું તો પછી છૂટકારાનો શ્વાસ ક્યારે પામું ? ’

પ્રથમભણિએ સસરાને મરતક નમાવીને ચાવી સંભાળી લીધી. આવતી કાલે જેઠ સુદિ અગિયારસને મંગળ દિવસ બેસવાનો હતો. એક બે વરસાદ સારો થઈ ગયેલો એટલે સમમ જનતા પ્રસન્ન ચિત્ત હતી અને ખેડૂનોનો મોટો ભાગ આવતી કાલે વાવણી કરવાનો હતો..

સાયં પ્રતિક્રમણ કરી દેવદશન માટે પાંચેય જિન પ્રાસાદોમાં જઈ દેદા શાહ ઘેર આવ્યા. આજ તેમને પંદરમું આયંબિલ હતું ઘેર આવીને તેઓ પોતાના ઝોરડામાં નોકારવાળી લઈને બેસી ગયા. કોઈ પ્રકારનો રોગ નહોતો. કાયામાં કેઈ પ્રકારનું અસુજ નહોતું, અવસ્થાના સામાન્ય લક્ષણો સિવાય બીજું કંઈ જણાતું નહોતું. આંખો સ્વચ્છ અને તેજવાળી હતી, નાક ઠાનની ધનિષ્ઠો બરાબર કામ આપતી હતી.

હા...એક માત્ર વારંવાર બે ઠીંચણ દુઃખતા હતા અને આ

ઉમ્મરે વા થાય તેઓ સમજતા હતા. એ માટે તેઓ ઔષધ વાપરતા નહિ, કોઈ તેલ બેલતું માલિસ કરતા નહિ કે કોઈ ને કોઈ પ્રકારની ફરિયાદ કરતા નહિ.

તેઓ એક ગરમ સંઠારીયું બિહાવીને તેના પર બેસી ગયા. હાથમાં નોકારવાળી ધારણ કરી. પ્રથમ તેઓએ શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતના સ્વરૂપનું ધ્યાન ધયું, ત્યાર પછી પોતે જે જે નાના મોટા તીર્થસ્થાનોએ ગયા હતા તેનું સ્મરણ કયું. ત્યાર પછી નવ સ્મરણ ગણ્યાવા માંડ્યા અને છેલ્લે નવકારમંત્રના આરાધન સાથે શ્રી અરહિંત પરમાત્માના સ્વરૂપનું ધ્યાન શરૂ કયું.

પેથડ બે ત્રણવાર આવી ગયો, ઝાંઝણ પણ બેવાર આવી ગયો અને પ્રથમણિ પણ બેવાર આવી ગઈ. પરંતુ તેઓને એમ જ થયું કે બાપુજી નોકારવાળી ગણે છે. એમના ધ્યાનમાં ખલેલ ન પહોંચાડવી જોઈએ.

રાત્રિનો બીજો પ્રહર પૂરો થાય તે પહેલાં જ આપું ભવન નિદ્રાધીન થઈ ગયું. એકમાત્ર દેદા શાહ જાગૃત દશામાં હતાં.

પ્રાતઃકાળ થતો ત્યારે તેઓએ માનસ ચિંતન કરીને શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતની ભાવપૂજા કરી.

ધર જાગૃત થયું.

પ્રથમણિ સૌથી પ્રથમ બાપુજીના ઝોરડે ગઈ, ઝાંખા દીવાના પ્રકાશમાં જોયું, બાપુજી વહેલા ઊડીને નિત્ય કર્મ કરી રહ્યા છે. એટલે તે પાછી વળી. એજ રીતે પેથડ ને ઝાંઝણ પણ આવ્યા અને ગયા. સહુ...સ્નાનાદિ કાર્ય પતાવીને બાપુજીને માળા ફેરવતા જોઈ જિનમંદિરે દર્શનાર્થે વિદાય થયા.

દેદા શાહ તો માનસિક ભાવના વડે પોતાના હાથે કોઈપણ જીવનું અહિંત થયું હોય તેની ક્ષમા યાચી રહ્યા હતા. સંસારની

દરેક આશાઓ, ઇચ્છાઓ ખાલ દ્રવ્યો, પેય દ્રવ્યો, પરિવાર, સંપત્તિ, ક્ષતિ વગેરે દરેકનો માનસિક રીતે ત્યાગ કર્યો.

અને સૂર્યોદય થયો.

મહાપુરુષનું વચન ફર્યું. સિદ્ધ પુરૂષે ભાષેલું ભવિષ્ય સાચું પડ્યું. હૈયામાં એક આંચકો આવ્યો અને દેદા શાહ ત્યાં ને ત્યાં ઢળી પડ્યા.

પુત્ર, પૌત્ર, પુત્રવધૂ કોઈ હતા નહિ. આપુણ માળા ફેરવે છે એટલે કોઈ નોકર ચાકર પણ ત્યાં ગયા નહિ.

અને દેહી દેહને ત્યાગ કરીને શુભગતિએ વિદાય થયો.

જ્યારે પેથક, ઝાંઝણ વગેરે ભવનમાં આવ્યા અને આપુ હજી માળા ફેરવે છે તેવું જાણ્યું એટલે પેથક આપુણને પૂજાનો સમય થઈ ગયાનું કહેવા ગયો.

પણ.....

શોકની ઘેરી વાદળી માત્ર આ ધર પર નહિ આખી નગરી પર છવાઈ ગઈ.

દેદા શાહની કાયાની સ્મશાન યાત્રા નિકળી. નગરીના હજારો નરનાર કકળતા હૈયે દેદા શાહને વિદાય આપવા સ્મશાન યાત્રામાં જોડાયા.

ઉપસંહાર

દેદા શાહની ભાવના પ્રમાણે પ્રથમણિએ સુવર્ણદાન ચાલુ રાખ્યું.

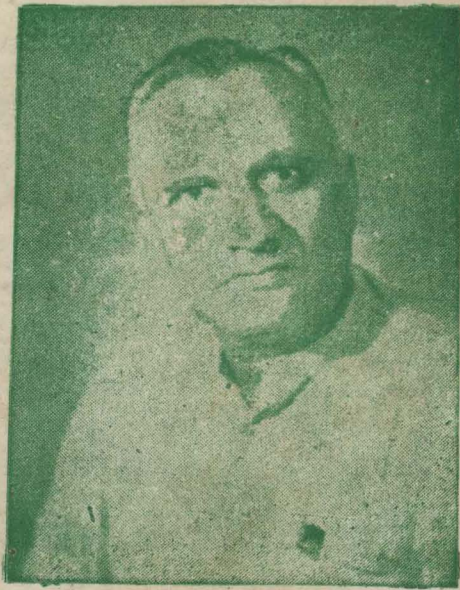
અને પેથડના હૈયામાં સોનું બનાવવાની એક ઘેલછા જાગી.
તેરમા દિવસે પેથડે નવઠારશી જમાડી.

સગાસંબંધીઓને વિદાય કર્યા પછી પેથડે શાહે ઘીના વ્યાપાર પર ધ્યાન આપ્યું.

પણ તેનું મન સોનું બનાવવામાં તન્મય બની ગયું હતું.
પિતાજીએ ક્યાંક લખી રાખ્યું હશે એમ ધારી તેણે ચોપડા તપાસ્યા,
નોંધો તપાસી પણ કશું મળ્યું નહિ.

પણ તે થાક્યો નહિ. તેણે ધાતુવાદના ગ્રંથો વાંચવા માંડ્યા.
ક્રિમિયાગરોમાં અત્યારનવાર રસ લેવો શરૂ કર્યો.

(સમાપ્ત)

જવળ સોરાષ્ટ્રમાં જ નહિ પણ સારાય ગુજરાતમાં શ્રી માહુનલાલ યુનીલાલ ધામીની નવલકથાઓ હોંગે હોંગે વંચાય છે. આજ મુઢીમાં તેઓશ્રીની એકસો પંચોતેર નવલકથાઓ પ્રગટ્યછયુઢી છે. સાત વર્ષ પર્ચંત પ્રસિદ્ધ દૈનિક અખબાર 'જ્યહિંદ'માં અગ્રલેખો લખ્યા છે. જનસત્તા, ગુજરાત સમાચાર, ફુલજાળ, જ્યહિંદમાં જેમની નવલકથાઓ ધારાવાહિક રૂપે પ્રગટ થષ યુઢી છે. સુધોષા અને ઠયાણુ જેવા સંસ્કારી સામાયિકોમાં વાર્તા અને અગ્ર-લેખો લખી યુઢ્યા છે. આરોગ્યના લેખો નિયમિત રૂપે જ્યહિંદ ફુલજાળમાં લખીને જેઓએ આયુર્વેદની પ્રતિષ્ઠા ઠોપાવી છે.

સદાચાર, આર્ચ સંસ્કૃતિ, ધર્મ અને સાદાષલયુર્ જેમનું જીવન ઠવું તે શ્રી ધામીલાખિના જન્મ તેમના વતન પાટણુ (ઉ. ગુ.) માં સંવત ૧૯૧૧ના જેઠ મુદિ અગિયારસના રોજ થયેલો અને સંવત ૨૦૩૭ ફાગણુ વદ તેરસને ગુરૂવારે (તા. ૨-૪-૧૯૮૧) આપણી વચ્ચેથી ચિરવિદાય લીધી. ત્યારે તેમની વય છેતેર વર્ષની ઠતી.

— નવયુગ